

माँडन

१९९७-९८

स्वातंत्र्यदेवीची विनवणी

(प्रासंगिक फटका— अनंत फंदीचे स्मरण करून)

पन्नाशीची उमर गाठली अभिवादन मज करू नका ।
मीच विनविते हात जोडुनी वाट वाकडी धरू नका ॥
सूर्यकुलाचा दिव्यवारसा प्रिय पुत्रांनो तुम्हा मिले ।
काळोखाचे करून पूजन घुबडांचे व्रत करू नका ॥
अज्ञानाच्या गळ्यात माळा अभिमानाच्या घालु नका ।
अंध प्रथांच्या कुजट कोटरी दिवाभितासम दडू नका ॥
जुनाट पाने गळुन पालवी नवी फुटे हे ध्यानि धरा ।
एकविसावे शतक समोरी सोळाव्यास्तव रडू नका ॥
वेतन खाऊन काम टाळणे हा देशाचा द्रोह असे ।
करतिल दुसरे, बघतिल तिसरे असे सांगुनी सुटू नका ॥
जनसेवेस्तव असे कचेरी ती डाकूंची नसे गुहा ।
मेजाखालून मेजावरतून द्रव्य कुणाचे लुटू नका ॥
बोथट पुतळे पथापथावर ही थोरांची विटंबना ।
कणभर त्यांचा मार्ग अनुसरा वांझ गोडवे गाउ नका ।
सत्तातारक सुधा असे पण सुराही मादक सहज बने ।
करिन मंदिरी मी मदिरालय अशी प्रतिज्ञा घेऊ नका ॥
प्रकाश पेरा अपुल्याभवती दिवा दिव्याने पेटतसे ।
इथे भ्रष्टता तिथे नष्टता शंखच पोकळ फुंकू नका ॥
पाप कृपणता पुण्य सदयता संतवाक्य हे सदा स्मरा ।
भलेपणाचे कार्य उगवता कुठे तयावर भुंकू नका ॥

गोरगरिबा छळू नका ।

पिंड फुकाचे गिळू नका ।

गुणीजनांवर जळू नका ।

उणे कुणाचे दिसता किंचित देत दवंडी फिरू नका ।

मीच विनविते हात जोडुनी वाट वाकडी धरू नका ॥

परभाषेतही व्हा पारंगत ज्ञानसाधना करा, तरी ।

मायमराठी मरते इकडे परकीचे पद चेपु नका ॥

भाषा मरता देशही मरतो संस्कृतिचाही दिवा विझे ।
गुलाम भाषिक होऊनि अपुल्या प्रगतीचे शिर कापू नका ॥
कलम करी ये तरी सालभर सण शिमग्याचा ताणु नका ।
सरस्वतीच्या देवळातले स्तंभ घणाने तोडुनका ॥
पुत्र पशूसम विकती ते नर, नर न नराधम गणा तया ।
पर वित्ताचे असे लुटारू नाते त्याशी जोडु नका ॥
स्वच्छ साधना करा धनाची बैरागीपण नसे बरे ।
सदन आपुले करा सुशोभित दुसऱ्याचे पण जाळू नका ॥
तरुणाईचे बळ देशाचे जपा वाढवा तरुपरी ।
कर्मणुकीच्या गटारगंगा त्यात तयाला क्षाळू नका ॥
सुजन असा पण कुजन मातता हत्यार हातामधे धरा ।
सौजन्याच्या बुरख्याखाली शेपुट घालुन पळू नका ॥
करा कायदे परंतु हटवा जहर जातिचे मनातुनी ।
एकपणाच्या मारुन बाता ऐन घडीला चळू नका ॥
समान मानव माना स्त्रीला तिची अम्मिता खुडू नका ।
दासी म्हणुनी पिटू नका वा देवी म्हणुनी भजू नका ॥
नास्तिक आस्तिक असा कुणीही माणुसकीतच देव पहा ।
उच्चनीच हा भेद घृणास्पद उकिरड्यात त्या कुजू नका ॥

माणुस म्हणजे पशू नसे ।

हे ज्याच्या हृदयात ठसे ।

नर नारायण तोच असे ।

लाख लाख जन माझ्यासाठी जळले मेले विसरू नका ।

मीच विनविते हात जोडुनी वाट वाकडी धरू नका ॥

कविवर्य कुसुमाग्रज

‘सकाळ’ दिवाळी ९६ वरून —

॥ ज्ञानमयो भव ॥

प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटीचे
मॉडर्न महाविद्यालय, पुणे ४११ ००५

‘मॉडर्न’ नियतकालिक

१९९७-९८

✧ संपादन समिती ✧

✧ अध्यक्ष ✧

प्राचार्य अ. गो. गोसावी

✧ संपादिका ✧

डॉ. मेधा सिधये

✧ नियतकालिक समिती सदस्य ✧

प्रा. बा. गो. वाणी

डॉ. का. शं. काळे

डॉ. सुषमा जोग

प्रा. संजीवनी राहाणे

प्रा. चंद्रकांत प्रधान

प्रा. विनय शेरीकर

श्री. कृष्णा जगताप (कार्यालयीन कर्मचारी)

मुखपृष्ठ संकल्पना - डॉ. मेधा सिधये

१९९७-९८ हे भारतीय स्वातंत्र्याचे सुवर्णमहोत्सवी वर्ष. म्हणून भारताच्या नकाशाच्या पार्श्वभूमीवर प्रतीकात्मक स्वरूपात, जिथे आपण स्वातंत्र्यदिनी राष्ट्रध्वज फडकावितो तो लाल किल्ला, महाराष्ट्राची राजधानी मुंबई येथील भारताचे प्रवेशद्वार (गेट वे ऑफ इंडिया), महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी पुणे येथील इतिहासप्रसिद्ध शनिवारवाडा यांची चित्रे काढली आहेत. महाराष्ट्राच्या आणि भारताच्या थोर परंपरांचा अभिमान बाळगून आपल्या मॉडर्न महाविद्यालयाची इमारत उज्वल भविष्यकाळाच्या स्वागतासाठी उभी आहे.

प्रकाशक : प्राचार्य अ. गो. गोसावी
मॉडर्न महाविद्यालय,
शिवाजीनगर, पुणे - ४११ ००५.

मुद्रक : प्रतिभा ऑफसेट, कर्वेनगर, पुणे - ५२.

मुखपृष्ठ : रवीन्द्र लोळे

या नियतकालिकातील लेखांमध्ये व्यक्त झालेली मते ही त्या-त्या विद्यार्थ्यांची मते आहेत. या मतांशी महाविद्यालयाचे प्राचार्य, संपादिका, नियतकालिक समितीचे सदस्य हे सहमत असतीलच असे नाही.

संपादकीय

प्रिय सहकारी प्राध्यापक आणि विद्यार्थि मित्र-मैत्रिणींनो,

मॉडर्न ९७-९८ हा आपल्या नियतकालिकाचा अंक आपल्या हाती देताना अतिशय आनंद आणि कर्तव्यपूर्तीचे समाधान वाटत आहे.

या नियतकालिकाच्या कामाला प्रारंभ झाला प्राचार्य पद्माकर आपटे यांच्या मार्गदर्शनाखाली, आणि कामाची पूर्तता होत आहे ती, नव्यानेच प्राचार्यपदाची धुरा हाती घेतलेल्या प्रा. अ. गो. गोसावी यांच्या सौहार्दपूर्ण सहकार्याने. प्राचार्य गोसावी यांचे हार्दिक अभिनंदन आणि स्वागत ! नियतकालिकाची आधीच पूर्ण झालेली कामे, घेतले गेलेले निर्णय यांत त्यांनी कोणताही बदल केला नाही. आम्हाला पूर्ण स्वातंत्र्य दिले आणि काही अडचणींमुळे खोळंबलेले काम तातडीने मार्गी लावले. माजी आणि विद्यमान प्राचार्यांना मनःपूर्वक धन्यवाद !

जून १९९७ मध्ये शैक्षणिक वर्ष सुरू झाले तेच मुळी महाविद्यालयाच्या यशाची कमान उंचावीत !

विनय काकडे हा आपला १२ वी शास्त्र शाखेचा विद्यार्थी महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाने घेतलेल्या मार्च १९९७ च्या परीक्षेत पुणे विभागात आणि व्यावसायिक गुणवत्ता यादीतही सर्वप्रथम आला. याखेरीज ज्योती शिरोळीकरने पुणे विभाग गुणवत्ता यादीत दहावा, तर शास्त्र शाखेत तिसरा क्रमांक मिळविला. तुषार शेटजीने पुणे विभागात अकरावा क्रमांक आणि अनुजा मुळेने पुणे विभागात चौदावा व शास्त्र शाखेत सातवा क्रमांक मिळविला. नीलिमा माने ही विद्यार्थिनी पुणे विभागात मागासवर्गीयांत दुसरी आली आणि तिने जीवशास्त्रात शंभर गुण मिळवून पहिले पारितोषिक पटकाविले. कुंजन नाईक या विद्यार्थ्याने पुणे विभागात रसायनशास्त्र या विषयात शंभर गुण मिळविले. तोही प्रथम पारितोषिकाचा मानकरी ठरला. या सर्व विद्यार्थ्यांचे हार्दिक अभिनंदन !

विद्यार्थ्यांचे अभ्यास क्षेत्रातील कर्तृत्व हा शिक्षकांच्या अभिमानाचा विषय असतो. कारण महाविद्यालयाची बांधिलकी ही प्रथम विद्यादानाशी आहे, असायलाच हवी. या भावनेची दृश्य फळे समोर येतात तेव्हा स्वाभाविकच विद्यार्थ्यांबद्दलच्या कौतुकाने, प्रेमाने मन भरून येते.

यावर्षी विद्यार्थ्यांनी अभ्यास क्षेत्रात जसा मानाचा तुरा मिळविला, तसाच कला क्षेत्रातही मिळविला. “लोकसत्ता” आयोजित ‘भावरंग’ भावगीत गायन स्पर्धेत आपल्या विद्यार्थ्यांनी प्रथम क्रमांकाची फिरती ढाल पटकाविली. हा आनंदही मोठा आहे. या उमलत्या कलाकारांचेही मनःपूर्वक अभिनंदन !

महाविद्यालयामध्ये प्राचार्य, प्राध्यापक आणि विद्यार्थी हे शैक्षणिक प्रक्रियेशी प्रत्यक्ष निगडित असे तीन घटक असतात. आपले विद्यार्थी विविध क्षेत्रात उत्तम यश मिळवितात हे श्रेय त्या विद्यार्थ्यांचे असतेच पण महाविद्यालयाचे प्राचार्य आणि प्राध्यापक यांच्या गुणवत्तेशी या यशाचा नक्कीच संबंध असतो. आपल्या महाविद्यालयाला प्रारंभीच्या काळापासूनच उत्तम शैक्षणिक गुणवत्ता असलेले, विद्यार्थ्यांबद्दल कळकळ असलेले प्राध्यापक लाभले. महाविद्यालया बाहेरच्या जगात आपापल्या विषयात नावलौकिक, मानसन्मान मिळविलेले प्राध्यापक आपल्याकडे होते, आजही आहेत.

आपले माजी प्राचार्य पद्माकर आपटे यांना या वर्षी पुणे महानगर पालिकेने आदर्श शिक्षक पुरस्कार देऊन गौरविले याचा निश्चितच अभिमान वाटतो ! श्री. गीताराम गायकवाड यांचा अखिल भारतीय विद्यार्थी संघटनेने (N.S.U.I.) आदर्श शिक्षक पुरस्कार देऊन सन्मान केला. त्यांचेही मनःपूर्वक अभिनंदन !

आपल्या काही प्राध्यापकांनी उच्च पदव्या मिळविल्या, कोणी संशोधन क्षेत्रात कामगिरी केली, मानसन्मान मिळविले. प्रा. जगदीश चिंचोरे यांची, सेवान्येष्टतेनुसार, कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या उपप्राचार्यपदी नियुक्ती झाली. हे सगळे आनंददायक आणि उत्साहवर्धक आहे. या सर्व प्राध्यापकांचे अभिनंदन आणि शुभेच्छा !

१९९७-९८ हे भारतीय स्वातंत्र्याचे सुवर्णमहोत्सवी वर्ष आहे. त्यामुळे दरवर्षी आपण करीत असलेल्या विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांपेक्षा काही अधिक कार्यक्रम आपण या वर्षी केले. व्याख्याने, चर्चासत्रे, प्रदर्शने, वेगवेगळ्या स्पर्धा यांनी हे शैक्षणिक वर्ष गजबजून गेले. यामागची प्रेरणा होती भारतीय स्वातंत्र्य संग्राम विद्यार्थ्यांच्या मनावर ठसविण्याची! आजच्या तरुण पिढीला स्वातंत्र्याचा इतिहास पुस्तकात वाचूनच माहीत असतो. तो निरनिराळ्या उपक्रमांमधून त्यांच्या मनावर ठसविण्याचा, देशाभिमान जागृत करण्याचा प्रयत्न आपण सर्वांनी मिळून केला. महाविद्यालयात दररोज वंदे मातरम् हे आपले राष्ट्रगीत म्हणण्याची अभिनव आणि स्तुत्य कल्पना प्राचार्य पद्माकर आपटे यांनी मांडली होती. ती प्रत्यक्षात आणली. नागरिकांमध्ये सैनिकी शिस्त काही प्रमाणात तरी असायला हवी. ते संस्कार अशा छोट्या गोष्टींतून करण्याचा तो प्रयत्न होता.

१९९७-९८ हे वर्ष थोर साहित्यिक आचार्य प्र. के. अत्रे आणि वि. स. खांडेकर यांच्या जन्मशताब्दीचे वर्ष होते. त्या संदर्भातले कार्यक्रमही आपण आवर्जून केले आणि या साहित्यिकांच्या साहित्यगुणांचा परिचय विद्यार्थ्यांना करून दिला.

१० फेब्रुवारी १९९८ पासून पुणे विद्यापीठाचे सुवर्ण महोत्सवी वर्ष सुरू झाले. त्या दिवशी आपण आपल्या महाविद्यालयात प्रा. अ. गो. गोसावी यांचे “विद्यापीठ कायदा आणि कार्यपद्धती” या विषयावर व्याख्यान आयोजित केले आणि विद्यापीठदिन औचित्यपूर्ण रीतीने साजरा केला.

महाविद्यालयात अनेक चांगल्या घटना घडत असतात, तसेच अडचणीचे प्रसंगही येत असतात. शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचा या वर्षी झालेला राज्यव्यापी संप हे याचे एक उदाहरण. १२ वीच्या ऐन परीक्षेच्या वेळी झालेल्या या संपामुळे विद्यार्थी आणि पालक यांच्यामध्ये चिंतेचे वातावरण होते, परंतु संपातील न्याय्य मागण्यांबाबत पूर्ण सहानुभूती राखून सगळ्या कनिष्ठ महाविद्यालयीन शिक्षकांनी परीक्षेच्या कामाबद्दलचे आपले कर्तव्य पार पाडले. आपल्या महाविद्यालयात परीक्षा व्यवस्थित घेतली गेली.

भारतीय स्वातंत्र्याच्या या सुवर्णमहोत्सवी वर्षात भारतीयांना अभिमान वाटावा अशा अनेक घटना घडल्या. साहित्यक्षेत्राबद्दल सांगायचे तर साऱ्या देशाला अभिमान वाटावा असे कर्तृत्व साहित्यिकांनी १९९७ मध्ये दाखविले. अरुंधती रॉय यांच्या ‘दि गॉड ऑफ स्मॉल थिंग्ज’ या कादंबरीला बुकर पारितोषिक मिळाले. मंजुळा पद्मनाभन यांना ‘हार्वेस्ट’ या नाटकाबद्दल ॲरिस्टॉटल ओनॅसिस इंटरनॅशनल ड्रामा पुरस्कार मिळाला. कवी हस्कोटे यांना कॉमनवेल्थ काव्यस्पर्धेत पुरस्कार मिळाला. भारतीय साहित्यिकांनी आंतरराष्ट्रीय सन्मान मिळविल्यामुळे जागतिक साहित्यक्षेत्रात भारताची शान वाढली.

या वर्षात सहा थोर व्यक्तींना भारतरत्न पुरस्काराने गौरविण्यात आले. भारतीय क्षेपणास्त्र तंत्रज्ञानाचे जनक श्री. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम, कर्नाटक संगीत क्षेत्रातील नामवंत गायिका डॉ. एम. एस. सुब्बालक्ष्मी, भारताला अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण करणारे माजी अन्नमंत्री, गांधीवादी स्वातंत्र्यसैनिक सी. सुब्रह्मण्यम्, भारताचे माजी गृहमंत्री आणि माजी हंगामी पंतप्रधान गुलझारीलाल नंदा यांना भारतरत्न पदवी बहाल करण्यात आली, तसेच स्वातंत्र्यलढ्यातील वीरांगना अरुणा असफअली आणि प्रतिभावान चित्रपट-दिग्दर्शक-निर्माते सत्यजित रे यांनाही मरणोत्तर भारतरत्न किताब दिला गेला.

ज्येष्ठ उर्दू साहित्यिक सरदार अली जाफरी यांना ज्ञानपीठ पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

निरनिराळ्या क्षेत्रांत मोलाची कामगिरी करून आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटविणारी नररत्ने या भारतभूमीत जशीपूर्वी होती, तशी आजही आहेत, म्हणूनच आज बिकट परिस्थितीतही स्वतंत्र लोकशाही राष्ट्र म्हणून जगाच्या नकाशात भारताचे स्थान महत्त्वाचे आहे. ते स्थान केवळ टिकविण्याचीच नव्हे तर अधिक गौरवशाली करण्याची

जबाबदारी तरुण पिढीवर आहे.

कविवर्य कुसुमाग्रजांनी 'स्वातंत्र्यदेवीची विनवणी' आपल्या डोळ्यांपर्यंत, कानांपर्यंत पोचवली आहे. ती स्वतःच्या काळजापर्यंत नेण्याचे काम आपले आहे. स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी 'कोहिनूरचे रोज पुष्प घे ताजे वेणीला' असे मोठ्या अभिमानाने भगवती स्वातंत्र्यदेवीला म्हटले. आपण पारतंत्र्यात होतो तेव्हाही त्यांनी भारतीयांच्या पराक्रमावर, निष्ठेवर दुर्दम्य विश्वास दाखविला, त्याच देवीवर आज आपल्या पुत्रांना हात जोडून विनवणी करण्याची वेळ यावी हे चांगले नाही. आपल्या मनाशी प्रामाणिक राहून विचार आणि आचरण करण्याची नितांत गरज जाणवते आहे.

भारत सरकारला स्वेच्छा उत्पन्न योजना जाहीर करावी लागली हे कसले द्योतक आहे? ही योजना जाहीर झाल्यावर दहा हजार कोटी रुपये जमा झाले याचा अर्थ पुरेसा स्पष्ट आहे. क्षितिजावर काही काळे ढग असले तरी त्यांना भेदून अवकाशात झेपावणारी एक महिलासुद्धा भारतात जन्माला आली आहे. पहिली भारतीय महिला, अंतराळ वीरांगना कल्पना चावला हिचे यश विलक्षणच ! फ्लोरिडातील केनेडी अवकाश संशोधन केंद्रातून कोलंबिया यानातून अंतराळात जाणारी ही आशियातील पहिली महिला आहे.

साहित्य, विज्ञान, संगीत, क्रीडा अशा विविध क्षेत्रांत आपल्या कर्तृत्वाने अनेकांनी हे वर्ष गाजविले. या आनंदात असतानाच, सामान्य नागरिकांनाही चिंता वाटावी अशा घटना राजकीय क्षेत्रात घडत होत्या. अखेर फेब्रुवारी-मार्च ९८ मध्ये लोकसभेच्या मध्यावधी निवडणुका घ्याव्या लागल्या आणि १९ मार्च ९८ रोजी सुवर्णमहोत्सवी वर्षात दुसऱ्यांदा भारताचे तेरावे पंतप्रधान म्हणून माननीय श्री. अटलबिहारी वाजपेयी यांचा शपथविधी झाला. भारतीय जनता आता स्थिर सरकारच्या प्रतीक्षेत आहे!

११ व १३ मे ९८ ला अत्यंत खंबीरपणे अणुस्फोट घडवून आणून सान्या जगाला आपण आपल्या सामर्थ्याची चुणूक दाखवून दिली.

सुरेन्द्र चव्हाण या महाराष्ट्रीय तरुणाने मे ९८ मध्ये हिमालयातील सर्वोच्च गौरीशंकर शिखर सर करून महाराष्ट्राची आणि भारताचीही मान उंचावली.

आनंद आणि अभिमान वाटावा असे खूप काही होत असतानाच विविध क्षेत्रांतली अनेक मान्यवर, गुणी माणसे काळाच्या पडद्याआड गेली. भारतरत्न, नोबेल पारितोषिकाच्या व रेमन मॅगसेसे पुरस्काराच्या मानकरी मदर टेरेसा, गुलझारीलाल नंदा, सत्यजित रे, ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त केलेले थोर साहित्यिक डॉ. शिवराम कारंथ, तत्त्वज्ञानाचे गाढे अभ्यासक डॉ. सुरेन्द्र बारालिंगे, पहिल्या भारतीय महिला शास्त्रज्ञ कमला सोहोनी, स्वरराज छोटा गंधर्व, यशवंत दत्त, मालती पांडे-बर्वे, पद्मा गोळे, ज्येष्ठ साहित्यिक गो. नी. दांडेकर..... दुर्दैवाने ही नामावली मोठी आहे. या सर्व आणि अन्य दिवंगत व्यक्तींना विनम्र श्रद्धांजली !

हे नियतकालिक तयार करताना समितीच्या सर्व सहकाऱ्यांनी मोलाचे सहकार्य दिले. या सगळ्यांबरोबर काम करणे हा आनंदाचा अनुभव होता. माझ्या सहकाऱ्यांना मनःपूर्वक धन्यवाद !

नियतकालिकाच्या कामाशी प्रत्यक्ष संबंधित नसतानाही प्रा. गीताराम गायकवाड, प्रा. विलास आल्हाट, प्रा. संजीवनी कुवळेकर यांनी जरूर ती मदत केली, त्यांची मी आभारी आहे.

श्री. रवीन्द्र लोळे यांनी उत्तम मुखपृष्ठ तयार करून दिल्याबद्दल आणि प्रतिभा ऑफसेटचे श्री. माळवदे व श्री. प्रभू यांनी कमी वेळात खूप परिश्रमपूर्वक चांगला अंक तयार करून दिल्याबद्दल त्यांचेही आभार.

आपण सर्वजण या अंकाचे चांगले स्वागत कराल अशी आशा आहे.

डॉ. मेधा सिधये

अनुक्रमणिका

	पृष्ठ क्रमांक
१. स्वातंत्र्योत्तर काळातील तरुण पिढीवरील जबाबदाऱ्या - स्वप्नजा थिटे, १२ वी कला, (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - प्रथम क्रमांक, कनिष्ठ महाविद्यालय) १
२. नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांचे क्रांतिकार्य - वनिता ताटे, १२ वी कला (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - द्वितीय क्रमांक कनिष्ठ महाविद्यालय) ४
३. भारत खरोखर स्वतंत्र आहे ? - मृणालिनी वाकचौरे, ११ वी शास्त्र (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - तृतीय क्रमांक, कनिष्ठ महाविद्यालय) ८
४. पारतंत्र्याच्या वेदना सोसलेला मी एक सामान्य माणूस बोलतो आहे.... - मनीषा पराडे, द्वितीय वर्ष शास्त्र (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - प्रथम क्रमांक, वरिष्ठ महाविद्यालय) ११
५. भारतीय लोकशाही कथा व व्यथा - मीनल इंदोरे, द्वितीय वर्ष कला (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - द्वितीय क्रमांक, वरिष्ठ महाविद्यालय) १५
६. भारतीय स्वातंत्र्याची पन्नास वर्षे : एक चिंतन - रवींद्र भोसले, द्वितीय वर्ष कला (साहित्य संघटना निबंधस्पर्धा - तृतीय क्रमांक, वरिष्ठ महाविद्यालय) १८
७. प्रवास - प्रफुल्ल देशपांडे, प्रथम वर्ष शास्त्र २२
८. आजची स्त्री खरोखरच स्वतंत्र आहे का ? - सुधीर चोपडे, प्रथम वर्ष वाणिज्य २३
९. महर्षी विनोद यांचे शिक्षणविषयक विचार - प्रशांत सरोदे, तृतीय वर्ष शास्त्र २५
१०. आरक्षण असावे की नसावे ? - सारिका दलाल, प्रथम वर्ष शास्त्र २७
११. खुर्च्या - वनश्री नरगुंद, ११वी शास्त्र २९
१२. गुदगुल्या - सागर ढावरे, तृतीय वर्ष शास्त्र ३०
१३. आचार्य अत्रे : एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व - पल्लवी पाळंदे, तृतीय वर्ष कला ३१
१४. मानसिक ताण - राजश्री गटागट, तृतीय वर्ष कला ३४
१५. बालसंगोपन : व्यक्तिमत्त्व विकासाचा पाया - संगीता कुलकर्णी, तृतीय वर्ष कला ३६
१६. जीवन म्हणजे प्रंचड मौज ! - दीपाली माळी, प्रथम वर्ष शास्त्र ३९
१७. सावरकर : एक असामान्य व्यक्तिमत्त्व - स्नेहल मुद्देबिहाळकर, ११ वी वाणिज्य ४१
१८. मदर इंडिया ते मिस इंडिया : भारतीय स्त्रीचा विकास की अधोगती ? - उज्वला रजपूत, तृतीय वर्ष कला ४३
१९. स्नेहबंध - निवेदिता देशमुख, तृतीय वर्ष कला ४५
२०. शिक्षणानंतर पुढे काय ? - अनघा बापट, प्रथम वर्ष शास्त्र ४६
२१. राळेगण सिद्धी : एक आदर्श - अमृता कुलकर्णी, तृतीय वर्ष शास्त्र ४७

२२. गुदगुल्या - सागर ढावरे, तृतीय वर्ष शास्त्र ४८
२३. भ्रष्टाचार : एक सामाजिक रोग - स्वाती जरांडे, द्वितीय वर्ष एम. ए. ४९
२४. एक उपेक्षित व्यक्तिमत्त्व : स्वातंत्र्यवीर सावरकर - शिरीष कुलकर्णी, तृतीय वर्ष वाणिज्य ५१
२५. मानवी शरीराचे आंतरिक घड्याळ - विनय पुरोहित, तृतीय वर्ष कला ५३
२६. भारत : एकविसाव्या शतकाच्या उंबरठ्यावर - राधिका जोशी, द्वितीय वर्ष वाणिज्य ५५
२७. चांगले पर्यावरण : उद्योजकांची जबाबदारी - छाया गायकवाड, तृतीय वर्ष कला. (कर्नावट वक्तृत्वस्पर्धेतील भाषण, द्वितीय क्र.) ५७

काव्य

१. गुपित - प्रफुल्ल देशपांडे, प्रथम वर्ष शास्त्र ७
२. प्रेमात पडावं - अभिजित गुर्जर, तृतीय वर्ष वाणिज्य १०
३. ठिगळांचा संसार - गुरुदेव फलफले, ११वी शास्त्र १०
४. आठवणी - अपर्णा कुवळेकर, ११वी शास्त्र १७
५. भावना - संगीता कुळकर्णी, तृतीय वर्ष कला २१
६. गर्व - कांचन लोणकर, प्रथम वर्ष वाणिज्य २४
७. निरोप - वर्षारानी रावतु, एम. ए. मराठी भाग - २ २४
८. गझल - समीर चव्हाण, तृतीय वर्ष शास्त्र २६
९. माझी ओढ - गणेश जगदाळे, तृतीय वर्ष कला ५०
१०. कविता - शीतल पालव, द्वितीय वर्ष शास्त्र ५६
११. उणीव - पंकज ओव्हाळ, द्वितीय वर्ष कला ५८

हिन्दी

१. स्वतंत्रता : वर्तमान और भविष्य - सुवर्णा डाखवे, अकरावी कला ५९
२. 'नेता' - जबिना श. चमनशेख, प्रथम वर्ष कला ६१
३. 'तमन्ना जीवन की' - पूनम व्ही. कदम, द्वितीय वर्ष वाणिज्य ६१
४. उदास दिल - दीपाली माळी, प्रथम वर्ष शास्त्र ६२
५. जीवन एक धारा है । - वैशाली करडे, ११ वी कला ६२
६. प्यार की डगर - शेरू एम. तेजी, प्रथम वर्ष वाणिज्य ६२

ENGLISH

पृष्ठ क्रमांक

1. What Makes India - India – Siby C. Kurian, S. Y. B.Com.
(Arts Association Essay Competition – First Prize)	६३
2. It's 50 Years Since Indo-Pak Partition – Charanjit Kaur, F. Y. B.Com.
(Arts Association Essay Competition – Second Prize)	६६
3. Mother Teresa : A Life Time Legend of the 20th Century
– Jenifer T. Nadar, Std. XII Com.
(Arts Association Essay Competition – Prize Winning Essay)	६८
4. Will A Mahatma Be Born Today ? – Preena Abraham, Std. XI Sc.
(Arts Association Essay Competition – Second Prize)	७१
5. Biological Rhythms – Preeti Kadam, F. Y. B.Sc.
(Science Association Essay Competition – First Prize)	७३
6. Logarithms – Vineet Rajadhyaksha, Std. XI Sc.
(Science Association Essay Competition – Third Prize)	७७
7. India At Fifty – Kalyani Sastry, F. Y. B.Sc.	८३
8. Leg Spinner Turns Striker – Vishal Tambe, F. Y. B.Com.	८४
9. Divine Problems – Shamal Limbore, T. Y. B.Sc.	८५
10. Internet – 2 – Kaustubh Deshpande, Std. XII Sc.	८६
11. Politics : A Dirty Game – Avinash Wagh, Std. XI Com.	८७
12. Good Thoughts – Rupali Rajopadhye, F. Y. B.Sc.	८७
13. Chem Cross – Yogita Korantak, T. Y. B.Sc.	८८
14. India : A Unity in Diversity – Priya Jagtap, Std. XI Sc.	८९
15. Chem Quiz – Jyoti Ghugale, Std. XI Sc.	९१
16. The Geological Evolution of Mars – Rupali Rajopadhye, S. Y. B.Sc.	९२
17. The First Indian Satellite : 'Aryabhata' – Charuchandara Bhome, Std. XI Sc.	९५
18. Think Over It – Sunita Mishra, Std. XI Arts	९६
19. Computers in the Twenty First Century – Anup Chaudhary, F. Y. B.Sc.	९७
20. Development of Statistical Organisations in Free India
– Kanika Singh, T. Y. B.Sc.	१०१
21. Crazy Computers – Mangesh Gole, Std. XII Sc.	१०४
22. Laser – Arpan Yadav, Std. XI Sc.	१०५
23. The Road Ahead – Jyoti Ghugale, Std. XI Sc.	१०८

POEM

1. Time – Smita Mishra, Std. XI Arts	७०
2. Hope – Yogita B. Korantak, T. Y. B.Sc.	७२
3. Life – Shamal Limbore, T. Y. B.Sc.	७६
4. Observations – Siby C. Kurian, S. Y. B.Com.	१०७

वार्षिक अहवाल

१०९ - १४०

अभिनंदनीय कामगिरी

आपल्या महाविद्यालयाच्या संख्याशास्त्र विभागातील प्राध्यापकांनी F.Y. B. Sc. तसेच S.Y. B.C.S. या वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी सुधारित अभ्यासक्रमानुसार खालील पाठ्यपुस्तकांचे लेखन केले.

पुस्तकाचे नाव	लेखक
(1) A text book of statistics For S. Y. B. Sc. / B.A. Paper I : Discrete Probability distributions and statistical Methods.	Prof. P. G. Dixit Prof. P. S. Kapre
(2) A text book of statistics For S.Y. B.Sc./B.A. Paper II : Continuous Probability distributions	Prof. P. G. Dixit Prof. P. S. Kapre
(3) A text book of statistics for F.Y. B.C.S. Statistical Methods; Paper II.	Prof. (Mrs.) V. R. Prayag Prof. P. G. Dixit Prof. P. S. Kapre

तसेच आपल्या रसायनशास्त्र विभागातील प्रपाठक डॉ. सौ. सुषमा जोग यांना पुढील ठिकाणी उच्च स्तरावरील अध्यापनासाठी आमंत्रित केले गेले.

- (१) पुणे विद्यापीठातील रसायनशास्त्र विभागाने आयोजित केलेल्या 'रिफ्रेशर कोर्स'मध्ये 'रिसोर्स पर्सन' म्हणून तिसऱ्यांदा आमंत्रित.
- (२) फर्ग्युसन महाविद्यालयातील रसायनशास्त्र विभागात पदव्युत्तर वर्ग भाग १ व २ साठी अभ्यागत प्राध्यापक म्हणून सलग तिसऱ्या वर्षी आमंत्रित.
- (३) पुणे विद्यापीठातील पर्यावरणशास्त्र विभागात पदव्युत्तर वर्ग भाग १ साठी अभ्यागत प्राध्यापक म्हणून सलग दुसऱ्या वर्षी आमंत्रित.

कौतुकास्पद कामगिरी केलेले विद्यार्थी

प्रियांका ओझा	: १२ वी मार्च ९७ च्या परीक्षेत वाणिज्य शाखेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
सारिका फडके	: १२ वी मार्च ९७ च्या परीक्षेत कला शाखेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
नीलिमा देशपांडे	: बी. ए. एप्रिल ९७ च्या परीक्षेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
वृषाली शिंदे	: बी. एस्सी. एप्रिल ९७ च्या परीक्षेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
मंजू पल्लवी	: बी. कॉम. एप्रिल ९७ च्या परीक्षेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
स्वाती प्रभुमिराशी	: एम. ए. एप्रिल ९७ च्या परीक्षेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
अनुराधा भोसले	: एम. कॉम. एप्रिल ९७ च्या परीक्षेत महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक
श्री. भापकर	: (तृतीय वर्ष वाणिज्य) मॉडर्न श्री ९७-९८, महाविद्यालयातून निवड

Form IV

Statement about ownership and other particulars about

PROGRESSIVE EDUCATION SOCIETY'S
MODERN COLLEGE OF ARTS, SCIENCE AND COMMERCE
PUNE - 411 005.

1. Place of Publication	:	Pune
2. Periodicity of its Publication	:	Annual
3. Printer's Name	:	Pratibha Offset
S. No. 8/6, Karvenagar
Pune - 411 052.
4. Publisher's Name (Whether citizen of India) if foreigner state country of origin.	:	Prin. A. G. Gosavi
Modern College of Arts, Science and Commerce, Pune - 5 (India)
5. Editor's Name (Whether citizen of India) if foreigner state country of origin.	:	Prin. A. G. Gosavi
Modern College of Arts, Science and Commerce, Pune - 5 (India)
6. Name and address of individuals, who own the paper and partners or shareholders holding more than one percent of the total capital	:	Modern College of Arts, Science and Commerce, Pune - 5 (India)

Not applicable |

I, A. G. Gosavi, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

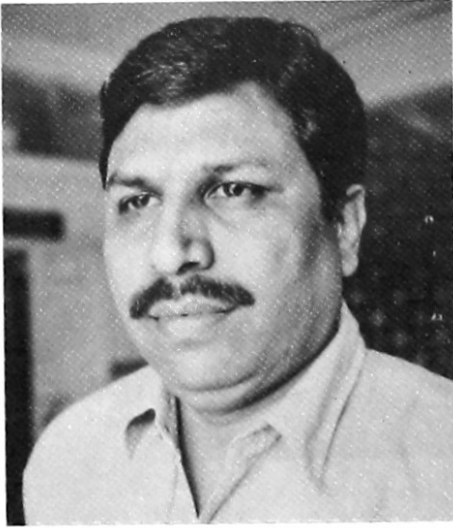
Prin. A. G. Gosavi
Signature of Publisher

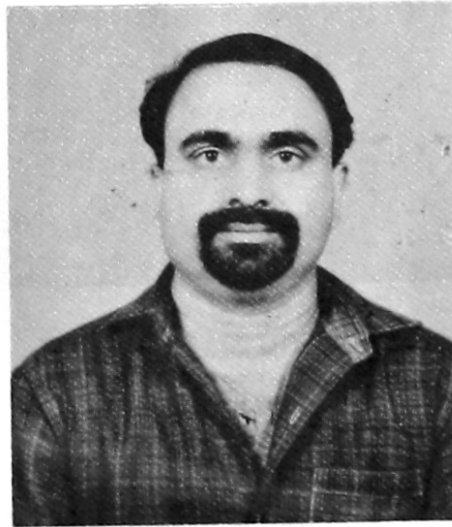
प्राचार्य अ. गो. गोसावी

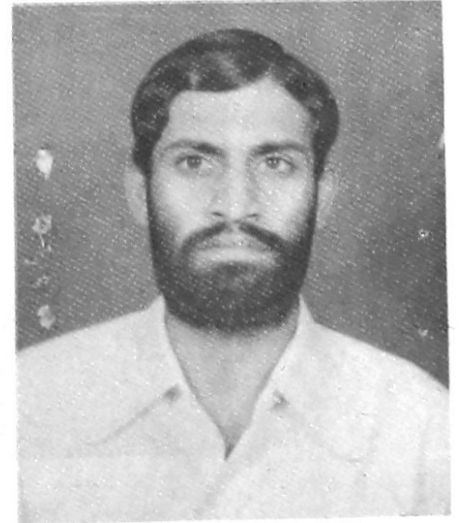
माननीय माजी प्राचार्य पद्माकर आपटे
पुणे महानगरपालिकेतर्फे आदर्श शिक्षक पुरस्कार प्राप्त १९९७-९८

प्रा. जगदीश चिंचोरे
उपप्राचार्यपदी नियुक्ती
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

प्रा. सुहास घैसास
पर्यवेक्षक - कनिष्ठ महाविद्यालय

प्रा. गीताराम गायकवाड
आदर्श शिक्षक पुरस्कार
एन्. एस्. यू. आय संघटनेतर्फे

साहित्य संघटना

शास्त्र संघटना

वाणिज्य संघटना

कला मंडळ

नियोजन चर्चा मंडळ

क्रीडा समिती

आंतरमहाविद्यालयीन व्हॉलीबॉल स्पर्धा उपविजेता संघ

राष्ट्रीय छात्रसेना

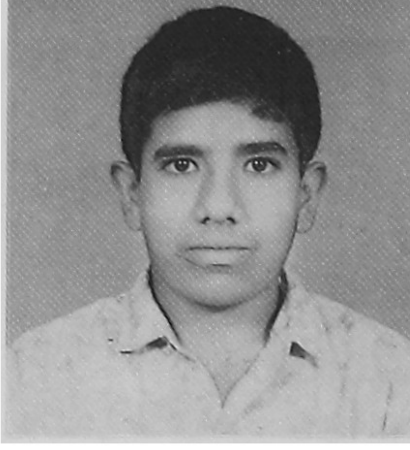

राष्ट्रीय सेवा योजना समिती

आंतरमहाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धा उपविजेता संघ

★ अभिनंदनीय शैक्षणिक यश मिळविलेले आमचे विद्यार्थी ★

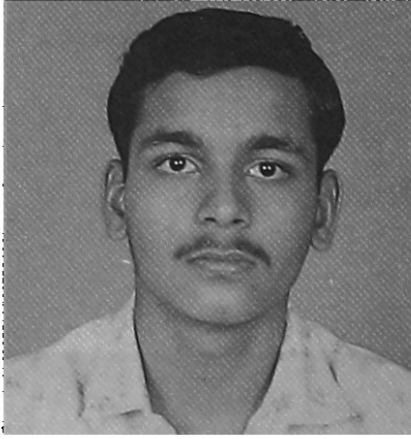
विनय काकडे

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभागात सर्वप्रथम
व्यावसायिक गुणवत्ता यादीत सर्वप्रथम

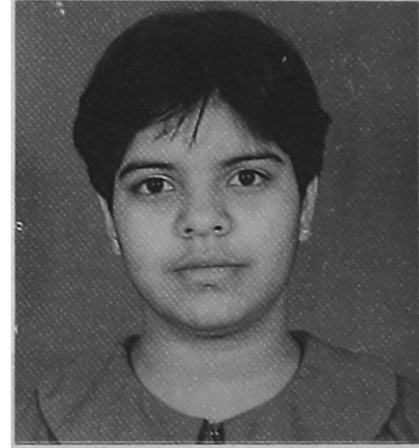
ज्योती शिरोळीकर

१२, वी मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभाग गुणवत्ता यादीत १०वा क्रमांक,
शास्त्र शाखेत ३ रा क्रमांक

तुषार शेटजी

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभाग गुणवत्ता यादीत
११ वा क्रमांक

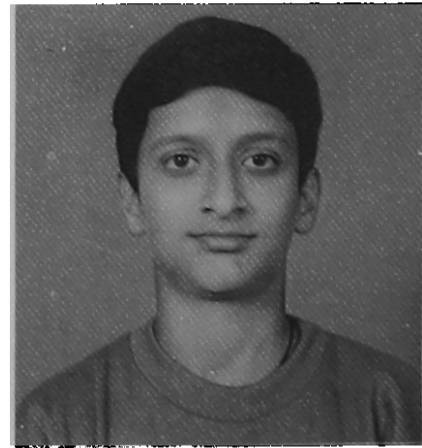
अनुजा मुळे

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभाग गुणवत्ता यादीत १४वा क्रमांक,
शास्त्र शाखेत ७ वा क्रमांक

नीलिमा माने

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभाग
मागासवर्गीय यादीत २रा क्रमांक
जीवशास्त्र : १०० गुण, पहिले पारितोषिक

कुंजन नाईक

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत पुणे विभागात
रसायनशास्त्र विषयात १०० गुण, पहिले पारितोषिक

शर्मिष्ठा बसू

१२वी, मार्च ९७ परीक्षेत वाणिज्य शाखेत
महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक

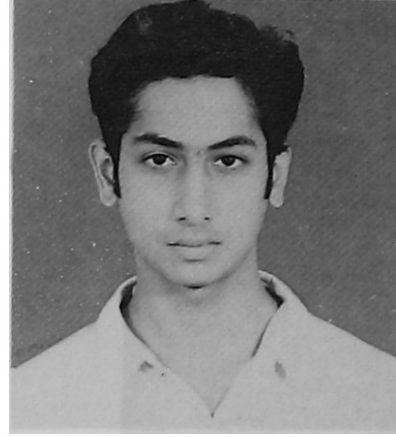
पिंकल शहा

बी.सी.एस्. एप्रिल ९७ परीक्षेत
महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक

स्मिता घाडगे

एम.एस्सी, एप्रिल ९७ परीक्षेत
महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक

अमोल सरवटे

एम्. सी. एस्. एप्रिल ९७ परीक्षेत
महाविद्यालयात प्रथम क्रमांक

★ १९९७-९८ चे सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी - Best Students ★

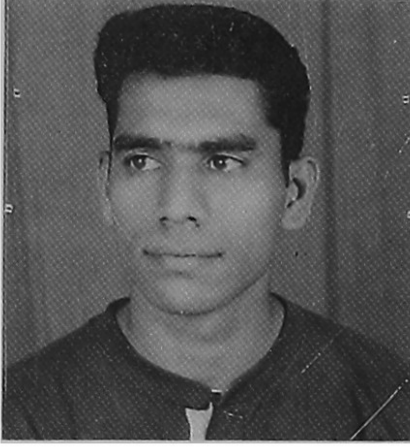

जयश्री जैन, द्वि.व.शास्त्र
सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी (दामोदर करंडक विजेती)
वरिष्ठ महाविद्यालयातून निवड
आखिल भारतीय वायुसैनिक शिबीर, हैद्राबाद ,
सर्वोत्कृष्ट छात्र : ५ वा क्रमांक ,
महाराष्ट्राची ग्लायडर पायलट

निकित अभ्यंकर, ११ वी शास्त्र
सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी
(कनिष्ठ महाविद्यालयातून निवड)

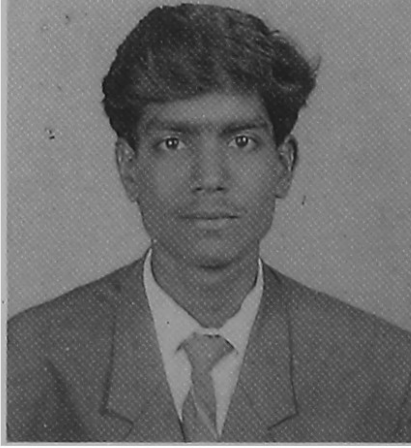
★ क्रीडा क्षेत्रातील मानकरी ★

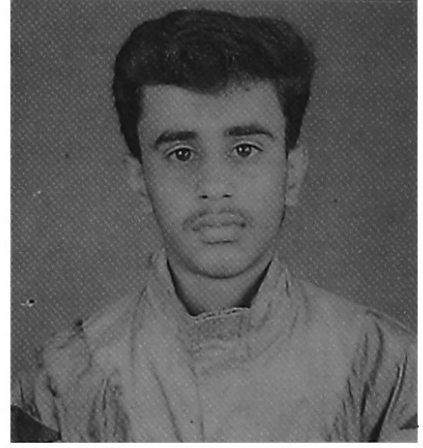
छात्र उमेश गोलांडे, द्वि. व. कला
आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडा प्रतिनिधी (I.C.S.R.)
राष्ट्रीय छात्र सेना, मैदानी क्रीडा स्पर्धा (दिल्ली)
महाराष्ट्र बटालियनमधून निवड

ज्ञानदा दास्ताने, तृ. व. वाणिज्य
आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडा प्रतिनिधी (I.C.S.R.)
अखिल भारतीय महिला कबड्डी स्पर्धा (वरंगळे)
पुणे विद्यापीठ संघात निवड

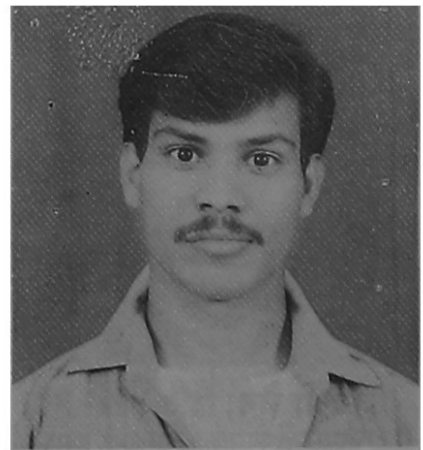
शफील पठाण, द्वि. व. कला
आंतरराष्ट्रीय कराटे स्पर्धा (नेपाळ)
भारताच्या संघात निवड

आशीष पाटील, द्वि. व. वाणिज्य
आंतरमहाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धा, पुणे शहर
विभागासाठी निवड, १५०० मी. धावणे, २ रा क्रमांक,
८०० मी. धावणे, ३ रा क्रमांक

पूजा आगरवाल, तृ. व. वाणिज्य
आंतरविद्यापीठ महिला फुटबॉल स्पर्धा (चेन्नई)
पुणे विद्यापीठ संघात निवड, सर्वोत्कृष्ट खेळाडू

धनाजी लांगे, तृ. व. कला
ज्यु. महाराष्ट्र श्री स्पर्धा (कोल्हापूर)
पुणे जिल्हा संघात निवड

शीतल रजपूत, ११ वी कला
राष्ट्रीय कबड्डी स्पर्धा (केरळ)
महाराष्ट्र राज्य संघात निवड

स्मिता लोणकर, १२वी वाणिज्य
राज्यस्तरीय पॉवर लिफ्टिंग स्पर्धा (बिहार)
४८ किलो वजन गट
महाराष्ट्र राज्यातर्फे निवड

मीनल उत्तुरकर, ११वी शास्त्र
१६ वर्षाखालील महिला क्रिकेट स्पर्धा (चेन्नई)
महाराष्ट्र राज्य संघात निवड

अमृता निकम, ११वी शास्त्र
१६ वर्षाखालील महिला क्रिकेट स्पर्धा (चेन्नई)
महाराष्ट्र राज्य संघात निवड

छात्र सुलभा मनोजी, द्वि. व. वाणिज्य
राष्ट्रीय छात्रसेना मैदानी क्रीडा स्पर्धा (दिल्ली)
महाराष्ट्र बटालियनमधून निवड

★ विशेष संधी प्राप्त केलेले विद्यार्थी ★

शैलेश लेले, द्वि. व. शास्त्र
वरिष्ठ अंडर - ऑफीसर
प्रजासत्ताक दिन संचलन (दिल्ली) साठी निवड

छात्र वैशाली चव्हाण, द्वि. व. शास्त्र
राष्ट्रीय एकात्मता शिबीर (ओरिसा)
सांस्कृतिक स्पर्धा प्रथम क्रमांक

मंगेश पाटील, तृ. व. शास्त्र
सिनियर अंडर ऑफिसर,
वार्षिक प्रशिक्षण शिबिरात बीएच्‌एम् म्हणून निवड

सार्जंट पंकजा टिळेकर, तृ. व. कला
वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर (पुणे),
एकत्रित वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर (मांजरी)
पदभ्रमण शिबीर (सिंहगड) यासाठी निवड

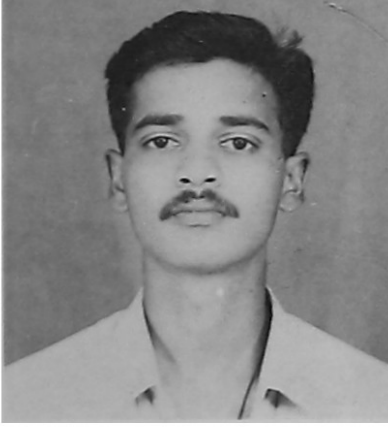

सार्जंट संतोषी शेडगे, तृ. व. कला
वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर (पुणे),
एकत्रित वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर (औरंगाबाद)
पदभ्रमण शिबीर (सिंहगड) यासाठी निवड

पेटी ऑफीसर छात्र शंकर उणेचा प्र. व. वाणिज्य,
राष्ट्रीय वायुसैनिक शिबीर (हैद्राबाद) येथे अतिथी छात्र म्हणून निवड.
वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर (भोर),
फायरिंग द्वितीय क्रमांक, कलामंडळ शिष्यवृत्ती

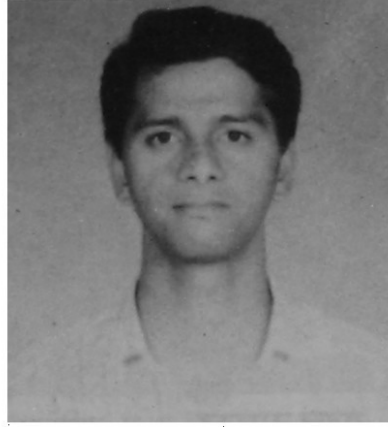
★ राष्ट्रीय छात्र सेनेतील (नौदल) आमचे गुणवान विद्यार्थी ★

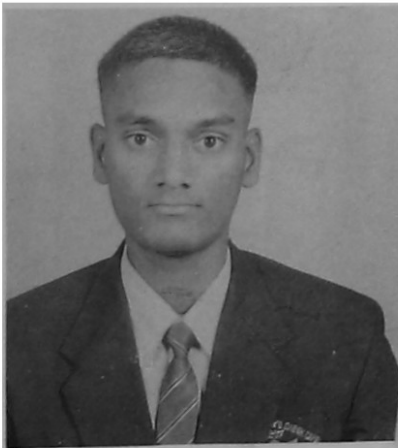
पेटी ऑफिसर अभिषेक जाधव, द्वि.व. शास्त्र
वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर, भोर प्रथम पारितोषिक ,
सर्वोत्कृष्ट छात्र स्पर्धेत तृ. क्र. आंबेगाव ते पंढरपूर (४७५ किमी)
नौकानयन उपक्रमात सहभाग

छात्र अवंती आपटे, १२वी वाणिज्य
राजगीर (बिहार) येथील राष्ट्रीय एकात्मता
शिबिरासाठी निवड,
'लाईन ड्रेसिंग' स्पर्धेत सुवर्णपदक

छात्र अमित देशपांडे, तृ. व. शास्त्र
नौसैनिक शिबीर, पुणे साठी निवड आंबेगाव ते पंढरपूर (४७५ कि.मी.) नौकानयन उपक्रमात सहभाग

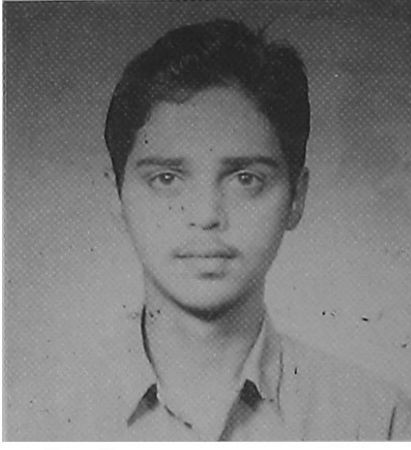

छात्र श्रीनिवास बकरे, द्वि. व. कला
अखिल भारतीय वायुसैनिक शिबिर (हैद्राबाद) साठी निवड
पॅरा-सेलिंगसाठी (एन.डी. ए.) निवड

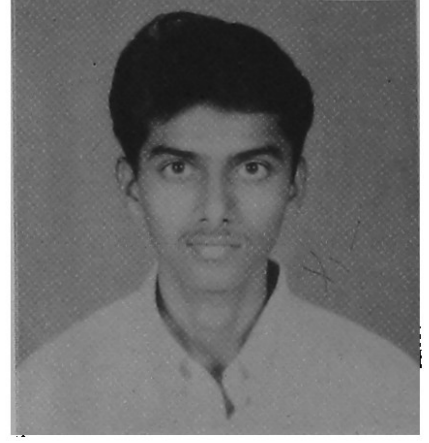

छात्र आतिश वाडीकर, द्वि. व. कला
राष्ट्रीय एकात्मता शिबीर (ओरिसा)
क्रीडा शिबीर (दिल्ली)
राष्ट्रीय पदभ्रमण शिबीर (कोल्हापूर) यासाठी निवड.

★ आमचे कलानिपुण विद्यार्थी ★

अमोल चिपळूणकर, तृ. व. शास्त्र
उत्कृष्ट संगीत संयोजन, लोकसत्ता भावरंग स्पर्धा,
सर्वोत्कृष्ट संघ, कल्याणी करंडक,
दादर-माटुंगा स्पर्धा यशस्वी संघ

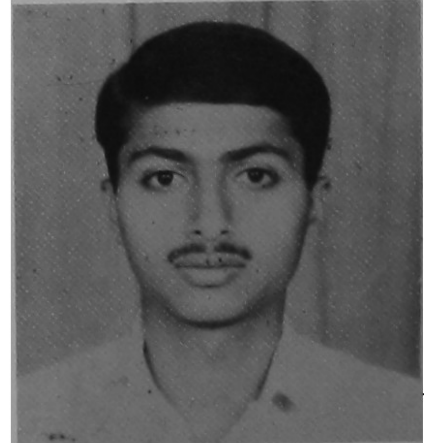
अच्युत जोग, तृ. व. वाणिज्य
मॉम करंडक स्पर्धा,
गायन, वैयक्तिक द्वितीय क्रमांक

राहुल नगरकर, तृ. व. वाणिज्य
लोकसत्ता 'भावरंग स्पर्धा' : सर्वोत्कृष्ट गायक, दादर माटुंगा स्पर्धा : गायन वैयक्तिक २ क्रमांक
कल्याणी करंडक स्पर्धा : गायन वैयक्तिक तृतीय क्रमांक

विभावरी आपटे, १२वी वाणिज्य
कल्याणी करंडक स्पर्धा, गायन: वैयक्तिक प्रथम क्रमांक
लोकसत्ता भावरंग स्पर्धा सांघिक प्रथम क्रमांक

शिरीष कुलकर्णी, तृ. व. वाणिज्य
उत्कृष्ट तबला साथ, लोकसत्ता भावरंग स्पर्धा,
सर्वोत्कृष्ट संघ, कल्याणी स्पर्धा,
मॉम करंडक स्पर्धा यशस्वी संघ

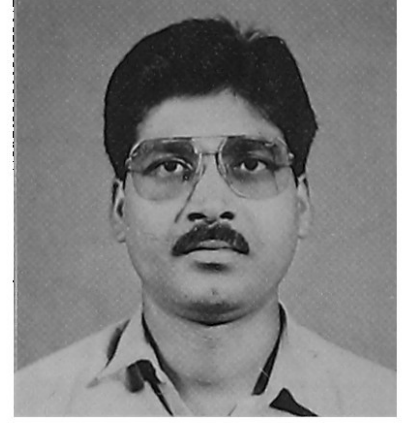
★ प्राध्यापकांचे ज्ञानक्षेत्रातील कर्तृत्व ★

प्रा. संजय टेंगडी

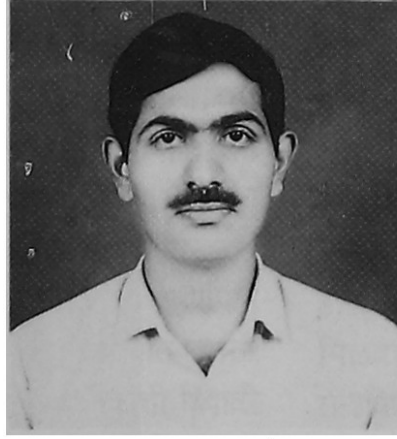
प्रमुख संशोधक

उभयतांना
विद्यापीठ अनुदान आयोगाची
अॅग्री इलेक्ट्रॉनिक्स विषयातील
'लो कॉस्ट मिनिमेट फॉर फार्मर्स'
या संशोधन प्रकल्पासाठी
रु. ४०,००० ची मंजूरी

प्रा. बाळकृष्ण येनगे

सह-संशोधक

डॉ. तुकाराम निकम

सहसचिव पदी नियुक्ती, इंटरनॅशनल सोसायटी फॉर ट्रॉपिकल क्रॉप रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट, भारत
विद्यापीठ अनुदान आयोगाची 'इंडक्शन ऑफ पार्थिनोकार्पी इन जॅकफ्रूट' या संशोधन प्रकल्पासाठी रु. ४०,०००ची मंजूरी

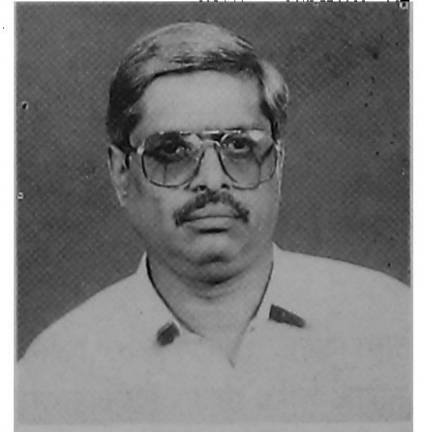

डॉ. मधुरा कोरात्रे

महाराष्ट्र शासनाचा

'उत्कृष्ट वाङ्मय निर्मिती विशेष पुरस्कार'

पुस्तक : स्त्री समस्या आणि आजचे नाटक

डॉ. यशवंत वाघमारे

वाणिज्य विद्याशाखेत

पुणे विद्यापीठाची 'पी.एच्.डी' पदवी

★ प्राध्यापकांची विशेष कामगिरी, नवनियुक्ती ★

प्रा. विलास आल्हाट (पायलट ऑफिसर)

राष्ट्रीय एकात्मता शिबीर, ओरिसा, येथे
महाराष्ट्र विभागाच्यावतीने कमांडर म्हणून प्रतिनिधित्व .
फ्लॅग एरिया - प्रथम पारितोषिक १९९७-९८

प्रा. अनिल व्हनकळस (सबलेफ्टनंट)

वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर, भोर येथे
प्रशिक्षण अधिकारी म्हणून नियुक्ती

डॉ. मंदा आदमाने

इतिहास विषयात
पुणे विद्यापीठाची 'पी.एच्.डी.' पदवी

प्रा. अमृता सातभाई

स्थानिक व्यवस्थापन समितीमध्ये (LMC)
सदस्य म्हणून नियुक्ती
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

स्वातंत्र्योत्तर काळातील तरुण पिढीवरील जबाबदाऱ्या

— स्वप्नजा सतीश थिटे, १२ 'ब', कला शाखा

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा प्रथम क्रमांक - कनिष्ठ महाविद्यालय

तनूमनांत एक ध्यान प्रिय महान हिंदुस्थान
ऋषी, मुनी, तपोनिधी कितीक येथ जाहले
दिव्य-दृष्टी चिंतकांनी विश्वगूढ भेदिले
गुरुपदीच शोभतो प्रिय महान हिंदुस्थान ॥

हिंदुस्थान ! ऊर्फ भारत ! ऊर्फ आर्यावर्त !

या भारताला निदान ५-६ हजार वर्षांचा वाचता येईल एवढा समृद्ध इतिहास आहे. उन्नती व पतनाच्या बखरी, पुराणे आणि दंतकथा आहेत. भूगोल तर एवढा प्रचंड, की भारताला 'उपखंड' म्हणतात. अशा भारताच्या इतिहासातील ५० वर्षे म्हणजे प्रजापित्याची शिक मानायला हवी. परंतु १९४७ ते १९९७ या ५० वर्षांचे वर्णन मंतरलेली ५० वर्षे असे करावे लागेल. स्वा. वि. दा. सावरकर यांच्या भाषेत भारतमातेच्या आयुष्यातील हे सुवर्णपान आहे. १४ ऑगस्ट १९४७ची मध्यरात्र, शतकानंतर उगवलेली मंगल रात्र होती. ज्ञानदीप मालिकांची दिवाळी होते. लक्षलक्ष भारतवासीयांनी शांती आणि क्रांतीचा वापर करून परकीयांविरुद्ध शापादपि शरादपि वृत्तीने, जमेल त्या मार्गाने स्वातंत्र्याचा एल्गार केला. १९४७पूर्वीच्या ५० वर्षांची राष्ट्रप्रेमाची, त्यागाची पुण्याई स्वातंत्र्याचे 'पसायदान' पदरी पडूनच सार्थक झाली.

भारतीय स्वातंत्र्य ५० वर्षे पूर्ण करून ५१व्या वर्षात पदार्पण करित आहे. परंतु ५१ मेणबत्त्या पेटवून व केक कापून 'Happy Birth Day to You' म्हणायचा हा दिवस नाही. 'Happy Birthday to Us Million Returns of The Day' म्हणण्याचा हा प्रतिज्ञादिन.

कवी विनायकांनी म्हटल्याप्रमाणे, 'पूर्व दिव्य ज्यांचे त्यांना रम्य भावी काळ' ही उक्ती १९४७पूर्वीच्या पिढ्यांच्या बाबतीत जेवढी खरी होती, त्याहून आजच्या पिढ्यांना रम्य भावी काळाची अधिक शाश्वती आहे. १९४७ ते १९९७ या अर्धशतकाची कमाई 'सर्वोदयी' समान रूपात सुखकारक

ठरली नाही परंतु २१व्या शतकाच्या गर्भात उद्याचा 'रम्य इतिहास' नसेल कशावरून? गेल्या ५० वर्षांत स्टॅलीन, माओ, यासारख्यांनी बऱ्यावाईट कारणांनी व भल्याबुऱ्या हेतूंनी दशलक्षांना कंठस्नाने घडविली. भारताने क्रूर मार्ग सद्हेतूसाठीही वापरले नाहीत.

“उषःकाल होता होता काळरात्र झाली,

अरे पुन्हा आयुष्याच्या पेटवा मशाली ”

प्रत्येक भारतीयाच्या हृदयात स्वातंत्र्याची ज्योत निर्माण करणारे हे गीत. प्रत्येक माणसाच्या मनात स्वातंत्र्याबद्दलची अनेक स्वप्ने असतात. इंग्रजांना घालविण्यासाठी अनेकांनी रक्ताचे पाणी केले. अनेक ठिकाणी सत्याग्रह झाले, उपोषणे झाली पण इंग्रजांनी ते सर्व हाणून पाडले. शेवटी काहीही झाले तरी स्वातंत्र्य मिळवायचेच, मातृभूमीला परकीयांच्या ताब्यातून सोडविण्यासाठी काहीतरी करायचेच अशी त्वेषाची भावना जागृत झाली.

स्वतंत्र भारतातील नागरिकांनी स्वातंत्र्यासाठी ज्या पुण्यात्म्यांनी, महात्म्यांनी आणि हुतात्म्यांनी सर्वस्व अर्पण केले त्यांची 'याद' ठेवली पाहिजे, कृतज्ञ संस्मरण केले पाहिजे. त्यांचे गुणगान करून न थांबता गुणानुकरण केले पाहिजे. ज्ञानेश्वरांसारखे व्हायचे तर नामदेव सांगतात तशी 'एक तरी ओवी अनुभवावी' त्याप्रमाणे देशासाठी 'एक तरी त्याग अनुभवावा'. जे घडले व जे भव्य होते त्याचा गौरव तर व्हावाच. परंतु जे घडले नाही त्याची रुखरुख लागून राहिली पाहिजे.

स्वातंत्र्य मिळून ५० वर्षे झाली. आपण स्वातंत्र्याचा सुवर्णमहोत्सव धूमधडाक्याने साजरा करित आहोत. पण स्वातंत्र्यप्राप्तीपूर्वी भारताच्या उज्वल भवितव्याची जी स्वप्ने आपण पहात होतो ती साकार झाली आहेत का ? का वेगळेच दृश्य आज आपण पाहतो, असा प्रश्न आज देशातील

मॉडर्न १९९७-९८

विचारवंतांपुढे निर्माण झाला आहे.

आणि म्हणूनच मलाही या निबंधस्पर्धेच्या निमित्ताने आम्हा तरुणांसमोरील जबाबदाऱ्या व आव्हाने यांचा विचार करावासा वाटतो. आज समाजातील व्यसनाधीनता, लाच-लुचपत, भ्रष्टाचार या सर्वांचा तरुण पिढीवर वाईट परिणाम होत आहे. पण प्रत्येकाने आपली सदसद्विवेकबुद्धी जागृत ठेवून अनेक सामाजिक, राजकीय प्रश्नांकडे पाहिले व या प्रश्नांना 'मी काय उत्तर देऊ शकेन' याचा विचार केला, तर सध्या 'एम्प्टी माइंड इज डेव्हिल्स वर्कशॉप' या उक्तीप्रमाणे भटकणाऱ्या मनाला विचारांची दिशा लाभेल. जेव्हा बुद्धीला व हाताला काम मिळेल तेव्हाच आपण आपल्या जीवनास अर्थ व दिशा प्राप्त करून देऊ व त्यामुळे आता भेडसावणाऱ्या समस्या सोडविण्यासाठी एकसंध युवाशक्ती तयार होईल. तेव्हा आपण या समस्यांना कसे उत्तर देऊ शकू याचा विचार करू या व असा ध्यास आपण मनी बाळगू या की माझा भारत असा बनला पाहिजे—

*'विश्वात सर्व शोभो हा हिंदुदेश अमुचा
त्याच्याच पूजनाचा हा ध्यास अंतरीचा'*

प्रत्येकाच्या मनात असा ध्यास लागला पाहिजे आणि खालील सर्व समस्या निपटून काढण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

भ्रष्टाचार

भ्रष्टाचाराने तर संपूर्ण देशात थैमान घातले आहे. त्याचे चटके सर्वसामान्य जनतेस बसत आहेत. आज सर्वच जनता या भ्रष्टाचाररूपी कॅन्सरला बळी पडत आहे.

जातीयता, धर्मांधता

जातीयतेचे, धर्मांधतेचे विष गेली अनेक वर्षे आपल्या देशात इतके खोलवर भिनले आहे की त्यामुळे १९४६ साली आपल्या देशात दंगली झाल्या. आजही जातीयता, धर्मांधता देशात वाढतच आहे. देशात फुटीरता वाढू लागली आहे.

लोकसंख्यावाढीचा भस्मासुर

देशात झपाट्याने वाढणाऱ्या लोकसंख्येचे दुष्परिणाम आज चांगलेच जाणवू लागले आहेत. अन्नधान्याची टंचाई, वस्तूंची टंचाई निर्माण झाली. परिणामी सर्वच वस्तूंच्या किंमतीत प्रचंड वाढ झाली आहे.

लष्करी शिक्षण

भारताच्या सरसीमा सुरक्षित राखण्यासाठी संरक्षण दलाच्या नाविक-विमान व भूदल यांची प्रहारसिद्धता सतत सज्ज असणे आवश्यक आहे. आपल्या जवानांच्या पराक्रमावर जनतेचा पूर्ण विश्वास आहे. त्याचबरोबर आपली शस्त्रेही अत्याधुनिक असली पाहिजेत. नाविक दल, विमान दल ही परिपूर्ण अवस्थेत असली पाहिजेत. आपण ती ठेवली पाहिजेत.

व्यसनाधीनता

आज देशातील अनेक शाळांतील विद्यार्थी, तरुण वर्ग गुटखा, तंबाखू, दारू इ. अमली पदार्थांच्या व्यसनाधीन होत आहेत. त्यामुळे त्यांचा परिणाम त्यांच्या शरीरावर, बौद्धिक क्षमता कमी होण्यावर होऊन, पर्यायाने देशाची पिढी कमकुवत होण्यात होणार आहे. देशाचे भावी आधारस्तंभ जर कमकुवत झाले तर देशही कमकुवत झाल्याशिवाय राहणार नाही. यासाठी व्यसनाधीन होण्यापासून त्यांना वाचवलेच पाहिजे.

सुसंस्कार

यशस्वी होण्यासाठी माणसाच्या जीवनात सुसंस्कारांचे महत्त्व अतिशय आहे. नम्रता, बंधुभाव, दुसऱ्याच्या दुःखात सहभागी होऊन त्यांना मदत करणे, आपल्या देवधर्म, देशाबद्दल अतीव आदर वाळगणे, सर्व जातीधर्माविषयी आदर बाळगणे, व्यसनांपासून दूर राहणे, आई, वडील, गुरू यांच्याविषयी आदराची भावना बाळगणे इ. सद्गुणांची देशात वाढ झाली तर देशापुढील सर्व प्रश्न दूर होतील.

आजच्या विकट परिस्थितीस कलाटणी देण्याचे सामर्थ्य आजच्या तरुणांत, विद्यार्थ्यांत आहे. काम

करण्याची उमेद आहे, उत्साह आहे, मागच्या पिढीने अपार कष्ट, त्याग, प्रसंगी प्राणांचे बलिदानही करून स्वातंत्र्य मिळवले. त्या स्वातंत्र्याचे रक्षण व सुराज्य करण्याची जबाबदारी आजच्या तरुण पिढीवर आहे. त्यांनी जिद्दीने उभे राहून सर्व प्रश्न समजावून घ्यावेत. सतत कार्य करीत रहावे. 'अशक्य' हा शब्द आपल्या कोशातून काढून टाकावा आणि हे राष्ट्र माझे आहे. हा समाज माझा आहे. त्याच्या विकासासाठी मला जास्तीत जास्त वेळ दिला पाहिजे असे ठरवले तर आपला समाज, देश सामर्थ्यशाली, बलशाली होण्यास वेळ लागणार नाही.

स्वातंत्र्य ही गौरवाची घडी

स्वातंत्र्य असो वा कोणतीही स्फुरणदायी प्रेरक घटना असो, ती गौरवाची घडी असते. परंतु केवळ कामगिरीची आकडेवारी देऊन ५० वर्षांचा इतिहास संपत नाही. भ्रष्टाचार, हिंसाचार, अत्याचार आणि अनाचार या आचारांनी व आचारांनी गेल्या ५० वर्षांत जणू भारतभूमीत घट्ट पाळेमुळे रोवली आहेत. वेळ न दवडता त्यांचा 'बी'मोड व्हायला हवा. निरक्षरता, अनियंत्रित लोकसंख्या व बेकारी या तीन रिपूंचे दमन काळाचा अपव्यय न करता केले तरच भारताचा विकास होईल.

गुलामगिरी वृत्तीची लागवड

भारतीयांमध्ये 'परकीय ते-ते चांगले' या गुलामी वृत्तीची लागवड कशी व का झाली त्याचाही विचार आज केला पाहिजे. घोषणा व जयजयकार करून ५० वर्षांचा हिशेब फिटणाग नाही. त्यासाठी स्वातंत्र्यापूर्वीचे त्यागाचे स्फुल्लिंग घेऊन भारतीय आयुष्यांच्या मशाली पेटवाव्या लागतील. 'शतजन्म शोधताना शत आर्ती धन्य झाल्या' असा अनुभव घेण्यासाठी वा देण्यासाठी पुन्हा एकदा त्यागाची कास भारतीयांना धरावी लागेल. प्रत्येकाने ज्याचे त्याला नेमून दिलेले काम प्रामाणिक मनाने व स्वच्छ हातांनी केले तरी भारत धन्य होईल. आज 'जमेचि ना, घडेचि ना' हे जे पालुपद झाले आहे, ते प्रथम बदलले पाहिजे. 'भेदाभेद अमंगळ' म्हणत भाषा, प्रांत, जात, लिंग यासारखे भेद दूर केले पाहिजेत. आज राजकरणातील लोक चढेल होऊन

बसलेत. ही परिस्थिती बदलली पाहिजे. देशाची फाळणी ही दुर्दैवी घटना होती परंतु मनाची फाळणी महादुर्दैवी ठरेल. त्याची जाणीव निदान ५१व्या स्वातंत्र्यदिनी मनामनात ठसवून ठेवली पाहिजे.

घोषणा नव्हेत, मंत्र !

'भारत माझा देश आहे,' 'माझा भारत महान' हे शब्द नाहीत, मंत्र आहेत. 'वंदे मातरम्' हे राष्ट्रीत स्वातंत्र्य चळवळीत वेदमंत्रांहून वंघ झाले होते. 'वंदे मातरम्' म्हणत हुतात्मे वधस्तंभावर चढले. भारत या शब्दात 'रत' ही अक्षरे आहेत. 'रत' म्हणजे गढून जाणे, रमून जाणे. पडेल तो 'भार' 'रत' वृत्तीने प्रत्येकजण पेलतो तो पेलण्याचे प्रत्येकाने ठरवले तर भारत सुवर्णभूमी होईल. स्वर्गाहूनही महान जी भारतभूमी तिला 'हिंदुस्थानही' म्हणतात. वास्तविक हिंदुस्थान नव्हे तर 'इंदुस्थान' असे भारताचे वर्णन प्राचीन चिनी प्रवाशांनी केले आहे. इंदुस्थान म्हणजे चंद्रलोक - म्हणजेच स्वर्ग.

राष्ट्रभक्तीचा विसर नको

उशीर झाला आहे, परंतु वेळ गेलेली नाही. डोळे उघडले की दिवस उजाडला म्हणावे त्याप्रमाणे ५१व्या स्वातंत्र्यदिनी या स्वातंत्र्य देवतेस संतोष वाटेल अशी कृती करण्यासाठी आजच्या युवकांनी सिद्ध झाले पाहिजे. भारतमाता युगेयुगे स्वतंत्र राहावी अशी ज्यांची इच्छा आहे त्यांनी भूमिपुत्रांनी स्वातंत्र्याचा विसर पडू देता कामा नये. भारतीय स्वातंत्र्याला सुदृढ करण्यासाठी, बलसागर भारत होण्यासाठी आज आपण सारे एक होऊन, एकदिलाने, एकमुखाने म्हणू या -

समर्पणाची हाक ज्यांच्या हृदयाला कळली
अजिंक्य झाले राष्ट्र त्यांचे अभेद्य बलशाली
सार्थकतेच्या परिसाने त्या जीवन उजळू द्या
तुमच्या शुभकर सामर्थ्याची आज प्रचीती द्या ॥

○○○

नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांचे क्रांतिकार्य

— वनिता ताटे, १२ 'ब', कला शाखा

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा द्वितीय क्रमांक - कनिष्ठ महाविद्यालय

कलकत्ता येथे अत्यंत श्रीमंत घराण्यात जन्मास आलेले सुभाषचंद्र बोस शालेय जीवनापासूनच हुशार विद्यार्थी म्हणून गणले जात होते. एस्. एस्. सी.ला कलकत्ता बोर्डातून पहिले आलेले सुभाषचंद्र इंग्लंडमध्ये झालेल्या आय. सी. एस्. च्या परीक्षेत देखील प्रथम आले.

बंगालमध्ये स्वातंत्र्याची चळवळ मोठ्या प्रमाणात असल्याने सुभाषचंद्र बोस देखील स्वातंत्र्य चळवळीत ओढले गेले. ब्रिटिशांची मोठ्या पगाराची नोकरी त्यांनी नाकारली. महात्मा गांधींच्या असहकाराच्या चळवळीमधून स्वातंत्र्य चळवळीत खऱ्या अर्थाने त्यांचा प्रारंभ झाला. महात्मा गांधींनी असहकाराची चळवळ केल्यानंतर ते स्वराज्य पक्षात सामील झाले.

सप्टेंबर १९३९मध्ये दुसरे महायुद्ध सुरू झाल्यानंतर ब्रिटिशांशी संपूर्णपणे असहकार करावा असे त्यांना वाटत होते. याच वेळी महात्मा गांधींशी त्यांचे मतभेद झाले. काँग्रेसमधून बाहेर पडून त्यांनी फॉरवर्ड ब्लॉक हा नवा पक्ष स्थापन केला. हजारो अनुयायी मिळविले. ठिकठिकाणी ब्रिटिशांच्या विरोधात वातावरण निर्माण केले. ब्रिटिशांच्या अडचणींचा फायदा घेण्याविषयी प्रचार केला. १९४१मध्ये ब्रिटिशांनी त्यांना अटक केली. परंतु भारतीय जनता संतप्त होऊ नये म्हणून त्यांच्याच घरात त्यांना नजरकैदेत ठेवण्यात आले. सशस्त्र पोलिसांचा पहारा असतानाही नजरकैदेतून सुभाषचंद्र बोस निसटले. इंग्लंडच्या विरोधात असलेल्या जर्मनी व जपानशी त्यांनी संधान बांधले.

रशियामार्गे ते जर्मनीत येऊन पोहोचले. जर्मनीचा हुकूमशहा हिटलर याने सुभाषचंद्र बोस यांना सर्व प्रकारे साहाय्य करण्याचे आश्वासन दिले. बर्लिन रेडिओवरून त्यांनी स्वातंत्र्य मिळवण्याबाबत आवाहन केले. जपानचा हुकूमशहा टोजो याने देखील त्यांना मदतीचे आश्वासन दिले.

याच वेळी हिंदुस्थानमधून पलायन केलेल्या रास बिहारी बोस यांनी जपानमध्ये आझाद हिंद सेनेची स्थापना केलेली होती. जपानने कैद केलेले हिंदी सैन्य आझाद हिंद सेनेत होते. आझाद हिंद सेनेचे सरसेनापतित्व स्वीकारावे म्हणून रास बिहारी बोस यांनी सुभाषचंद्र बोस यांना आमंत्रित केले. सुभाषचंद्र बोस यांनी जपानमध्ये जाऊन आझाद हिंद सेनेचे सरसेनापतीपद स्वीकारले. सेनेच्या त्यांनी चार पलटणी तयार केल्या. त्यांना ब्रिगेड असे म्हणत. गांधी ब्रिगेड, नेहरू ब्रिगेड, आझाद ब्रिगेड आणि सुभाष ब्रिगेड. राणी लक्ष्मीबाई नावाची त्यांनी स्त्रियांची स्वतंत्र ब्रिगेड तयार केली. आझाद हिंद सेनेला त्यांनी लष्करी शिक्षण देण्यास प्रारंभ केला. जर्मनी आणि जपानचा पूर्ण पाठिंबा त्यांना मिळाला. 'चलो दिल्ली' ही त्यांनी घोषणा केली. 'तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हें आझादी दूँगा' असे त्यांनी आझाद हिंद सेनेला सांगितले व आझाद हिंद सेनेने ब्रिटिशांच्या ताब्यातील अंदमान-निकोबार जिंकून घेतले. ब्रह्मदेश जिंकून घेतला. आझाद हिंद सेनेला आता भारतामध्ये शिरून स्वतंत्र भारताचा झेंडा फडकविणे महत्त्वाचे होते. इम्फालपर्यंत आझाद हिंद सेनेची फौज आली. कोहिमा जिंकून घेण्यात आले.

भारताच्या सरहद्दीवर आझाद हिंद सेनेचे सैन्य आलेले असतानाच दुसऱ्या महायुद्धामध्ये जपानचा पराभव होऊ लागला. जपानने आझाद हिंद सेनेची मदत बंद केली. ब्रिटिशांनी आझाद हिंद सेनेचा पराभव केला. सेनेला जरी अपयश आले तरी देखील निराश झालेल्या भारतीयांमध्ये, हिंदी युद्धकैद्यांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे हे महत्त्वपूर्ण कार्य सुभाषचंद्र बोस यांनी केले. आझाद हिंद सेनेने त्यांना नेताजी ही पदवी बहाल केली. त्यांनी ब्रिटिशांचा पराभव करून स्वतःची दहशत निर्माण केली. स्त्रियांना सशस्त्र संघटित केले. जर्मनी, जपानच्या हुकूमशहांची सहानुभूती प्राप्त केली. भारतावर राज्य करणे कठीण आहे याची जाणीव ब्रिटिशांना करून दिली.

सत्याग्रह व अहिंसात्मक मार्गाने पाशवी ब्रिटिश सत्तेकडून स्वातंत्र्याची प्राप्ती होऊ शकणार नाही, अशी सुभाषचंद्र बोस यांची खात्री पटली. त्यांनी दुसऱ्या महायुद्धात ब्रिटिशांच्या शत्रूशी हातमिळवणी करून स्वराज्य मिळविण्यासाठी बर्लिन गाठले. बर्लिन रेडिओवरून त्यांनी आपल्या देशबांधवांना ब्रिटिशांविरुद्धी उठाव करण्यास सांगितले. जपानमध्ये भारतीय क्रांतिकारक रास बिहारी बोस यांनी सिंगापूर, मलाया, ब्रह्मदेशातील हिंदी लोकांचा 'हिंदी स्वातंत्र्य संघ' स्थापन केला होता. पुढे त्यांनी दुसऱ्या महायुद्धात दोस्तांकडून लढताना जपान्यांपुढे पराभूत झालेल्या हिंदी सैनिकांत राष्ट्रप्रेम जागृत करून त्यांची आझाद हिंद फौजेत भरती केली. रास बिहारी बोस यांनी नेतार्जींना जर्मनीहून बँकॉक परिषदेस बोलावून घेतले. हिंदुस्थानला ब्रिटिशांपासून मुक्त करण्यासाठी आझाद हिंद फौजेस जपान सर्वतोपरी मदत करील अशी जपानने भूमिका घेतली. जुलै १९४३मध्ये रास बिहारी बोस यांनी 'हिंदी स्वातंत्र्य संघ' व 'आझाद हिंद फौज' यांचे नेतृत्व नेतार्जींकडे दिले.

नेतार्जींनी २१ ऑक्टोबर १९४३ रोजी हिंदुस्थानचे हंगामी सरकार स्थापन केले. हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यासाठी इंग्लंड व अमेरिका यांच्याविरुद्ध युद्ध घोषित केले. सैन्याचे त्यांनी पूर्ण संघटन केले. प्रशिक्षणाची सोय केली. 'चलो दिल्ली' म्हणून दिल्लीच्या रोखाने कूच करताना नेतार्जींच्या नेतृत्वाखाली आझाद हिंद फौजेच्या अधिकाऱ्यांनी व सैनिकांनी हिंदुस्थानच्या सरहद्दीवरील मरडॉक जिंकून घेतले. मार्च १९४४मध्ये कोहिमावर तिरंगा फडकावला. पुढे इम्फाळमार्गे बंगालमध्ये शिरण्याची महत्त्वाकांक्षी योजना होती. पण युद्धाचे पारडे इंग्लंड, अमेरिकेच्या बाजूने फिरले. जर्मनी, इटलीबरोबर जपानचाही पगभव होऊ लागला. ब्रिटिशांनी आक्रमक पावले टाकून ब्रह्मदेशची राजधानी रंगून येथे मे १९४५मध्ये आझाद हिंद फौज कैद केली. ऑगस्ट १९४५मध्ये बँकॉककडून टोकियोकडे विमानाने जात असताना विमान अपघातात नेतार्जी सुभाषचंद्र बोस यांचा मृत्यू झाल्याचे सांगण्यात येते.

नेतार्जींनी भारताबाहेर जाऊन जे कार्य केले ते निश्चितच भारतातील स्वातंत्र्यलढ्यास प्रेरणादायी ठरले.

'तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हें आज़ादी दूँगा' या त्यांच्या आवाहनाने जिवार उदार होण्याचे धाडस लोकांच्या अंगी निर्माण झाले. पण आझाद हिंद फौज, त्यातील अधिकारी व सैनिक हे ब्रिटिशांच्या दृष्टीने राष्ट्रद्रोही होते. नोव्हेंबर १९४५मध्ये ब्रिटिश सरकारने आझाद हिंद फौजेचे शहानवाझ खान, धिल्लॉ व सेहगल या तीन मुख्य सेनाधिकाऱ्यांविरुद्ध देशद्रोहाचा खटला दिल्लीच्या लाल किल्ल्यात चालवला. हे तिन्ही अधिकारी तीन वेगवेगळ्या धर्माचे असल्याने यास आणखी एक वेगळे राष्ट्रीय स्वरूप प्राप्त झाले होते. सर्व भारतीयांची त्यांना सहानुभूती होती. या तिघांच्या वतीने राष्ट्रीय सभेने बाजू घेतली. भुलाभाई देसाई, पंडित जवाहरलाल नेहरू, सर तेजबहादुर सप्रू यांनी या अधिकाऱ्यांच्या वतीने संरक्षक युक्तिवाद केला. पण ब्रिटिशांनी त्यांना राजद्रोही ठरवून फाशीची शिक्षा सुनावली. पण ती अमलात न आणता व्हाईसरॉयने स्वतःच्या अधिकारांत त्यांना सोडून दिले. कारण जर ही शिक्षा अमलात आणली असती तर त्याची अतिशय तीव्र प्रतिक्रिया सर्व भारतभर उमटली असती. आझाद हिंद फौजेची लोकप्रियता, कार्य, यांचे ते द्योतक होतेच. १९४६ साली आरमाराने ब्रिटिश सत्तेविरुद्ध बंड केले. या बंडामुळे भारतात दीर्घकाळ राज्य करणे शक्य नाही हे सत्य ब्रिटिशांच्या लक्षात आले.

सुभाषचंद्र बोस हे भारताचे लोकप्रिय नेते होते. राष्ट्रीय आंदोलनात सहभागी होण्यासाठी त्यांनी उच्च सरकारी नोकरीचा त्याग केला होता. ते दोनदा राष्ट्रीय सभेचे अध्यक्ष म्हणून निवडून आले होते. १९३९ साली इंग्लंड महायुद्धात गुंतलेले असताना भारतात प्रखर जनआंदोलन सुरू करावे व भारताला स्वतंत्र करण्यासाठी, गरज भासली तर इंग्लंडच्या शत्रूचीही मदत घ्यावी असे त्यांचे मत होते. हे त्यांचे विचार राष्ट्रीय सभेतील ज्येष्ठ नेत्यांना मान्य नव्हते. आपली मते जनतेपुढे मांडता यावीत म्हणून सुभाषचंद्र बोस यांनी 'फॉरवर्ड ब्लॉक' नावाचा पक्ष स्थापन केला. आपल्या भाषणांतून ब्रिटिशांविरुद्ध उठाव करण्याचे आवाहन ते भारतीयांना करू लागले. सरकारने त्यांना अटक करून नजरकैदेत ठेवले. तेथून ते निसटले आणि एप्रिल १९४१मध्ये जर्मनीला पोचले. भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी

जर्मनीची मदत मिळवण्याचा त्यांचा प्रयत्न होता; परंतु त्यात त्यांना यश आले नाही. या सुमाराला सुभाषचंद्रांना जपानला येण्याची विनंती रासबिहारी बोस यांनी केली. ती सुभाषचंद्रांनी मान्य केली. हजारो किलोमीटरचा धोक्याचा सागरी प्रवास करून मे १९४३मध्ये ते टोकियोला पोचले.

रासबिहारी बोस हे भारतीय क्रांतिकारक १९१५-पासून जपानमध्ये राहत होते. आग्नेय आशियातील राष्ट्रांमध्ये वास्तव्य करणाऱ्या देशप्रेमी भारतीयांना संघटित करून त्यांनी 'इंडियन इंडिपेंडन्स लीग' नावाची संघटना स्थापन केली होती.

१९४२च्या पूर्वार्धात जपानने आग्नेय आशियातील ब्रिटिशांच्या ताब्यातील प्रदेश जिंकले त्या वेळी तेथील ब्रिटिश सैन्यातील हजारो भारतीय सैनिक व अधिकारी जपानच्या हाती आले. युद्धबंदी झालेल्या भारतीय सैनिकांची एक पलटण कॅप्टन मोहनसिंग यांच्या मदतीने रासबिहारी बोस यांनी तयार केली. तिला 'आझाद हिंद सेना' असे नाव दिले गेले. या सेनेचे नेतृत्व करण्याची विनंती सुभाषचंद्र बोस यांना करण्यात आली.

१९४३ सालच्या मध्यावर सुभाषचंद्र टोकियोला आले. आझाद हिंद सेना जपानच्या प्रोत्साहनाने उभी करण्यात आल्याचे त्यांना कळले. याबाबत त्यांनी जपानच्या सरकारशी चर्चा केली. 'आझाद हिंद सेना जपानच्या बाजूने ब्रिटिशांविरुद्ध लढेल; परंतु तिचे उद्दिष्ट भारताला स्वतंत्र करणे हेच राहिल. जपानचे हस्तक म्हणून आपण काम करणार नाही,' असे त्यांनी स्पष्ट शब्दांत जपानला सांगितले. याला जपानने मान्यता दिली.

ऑक्टोबर १९४३मध्ये सुभाषचंद्रांनी सिंगापूर येथे आझाद हिंद सरकार स्थापन केले. जगन्नाथराव भोसले, गुरुबक्षसिंग धिल्लॉ, शहानवाझ खान, प्रेमकुमार सहगल, डॉ. लक्ष्मी स्वामीनाथन इत्यादी त्यांचे निकटचे सहकारी होते. डॉ. लक्ष्मी स्वामीनाथन या 'झाशीची राणी' पथकाच्या प्रमुख होत्या. 'तिरंगी ध्वज' हे आझाद हिंद सेनेचे निशाण, 'जयहिंद' हे अभिवादनाचे शब्द, 'चलो दिल्ली' हे घोषवाक्य, तर 'कदम कदम बढ़ाये जा' हे समरगीत होते. १९४३च्या

अखेरीस अंदामान व निकोबार बेटे जिंकून ती जपानने आझाद हिंद सरकारच्या स्वाधीन केली. सुभाषचंद्रांनी त्यांचे अनुक्रमे 'शहीद' व 'स्वराज्य' बेटे असे नामकरण केले.

आझाद हिंद सेनेची पथके १९४४ सालच्या प्रारंभी भारताच्या पूर्व सीमेकडे कूच करू लागली. प्रारंभीच्या पाच-सहा महिन्यांतील मोहिमा यशस्वी ठरल्या. आझाद हिंद सेनेने आसामच्या पूर्व सीमेवरील काही ठाणी हस्तगत केली. कोहिमाचा ताबा मिळवला. इम्फाळची मोहीम मात्र अर्धवटच राहिली. या वेळी आझाद हिंद सेनेला जपानकडून मिळणारी रसद बंद पडली. मुसळधार पाऊस सुरू झाला. यामुळे लष्करी हालचाली कठीण झाल्या. नेमके याच वेळी अमेरिकन लष्कर व ब्रिटिश लष्कराचे बळ वाढले. या सर्व अडचणींना तोंड देत आझाद हिंद सेनेचे सैनिक नेटाने लढत राहिले.

६ व ९ ऑगस्ट १९४५ रोजी अमेरिकेने जपानच्या हिरोशिमा व नागासाकी या शहरांवर अणुबॉम्ब टाकले. त्या वेळी झालेल्या भीषण संहारामुळे जपानने शरणागती पत्करली. आझाद हिंद सेनेलाही शस्त्रे खाली ठेवणे भाग पडले. १८ ऑगस्ट १९४५ रोजी सुभाषचंद्र बोस यांच्या विमानाला अपघात होऊन त्यात त्यांचे निधन झाले.

आझाद हिंद सेनेच्या अधिकाऱ्यांवर ब्रिटिश सरकारने राजद्रोहाचा आरोप ठेवला आणि दिल्लीच्या लाल किल्ल्यात लष्करी न्यायालयापुढे त्यांच्या खटल्याचे काम सुरू केले. राष्ट्रीय सभा, मुस्लिम लीग वगैरे सर्व राजकीय पक्ष या अधिकाऱ्यांच्या मदतीसाठी पुढे सरसावले. भुलाभाई देसाई, तेजबहादुर सप्रू यांसारखे निष्णात कायदेपंडित त्यांच्या बचावाचे काम करू लागले. आझाद हिंद सेनेविषयी सर्व भारतीयांना सहानुभूती व अभिमान वाटत होता. लष्करी न्यायालयाने आझाद हिंद सेनेच्या अधिकाऱ्यांना दोषी ठरवून कठोर शिक्षा ठोठावल्या त्यामुळे भारतीय जनता प्रक्षुब्ध झाली. तेव्हा लष्करी न्यायालयाने दिलेल्या शिक्षा ब्रिटिश सरकारने रद्द केल्या.

आझाद हिंद सेनेच्या कामगिरीचा प्रभाव ब्रिटिशांच्या सेवेतील भारतीय नौसैनिकांवर व वैमानिकांवरही

पडला. नौसैनिकांतील असंतोषाचा उद्रेक १८ फेब्रुवारी १९४६ रोजी झाला. मुंबई बंदरात उभ्या असलेल्या 'तलवार' नावाच्या युद्धनौकेवरील भारतीय नौसैनिकांनी उठाव केला. त्यांनी युद्धनौकेच्या ब्रिटिश अधिकाऱ्याला ताब्यात घेतले. युद्धनौकेवर तिरंगी ध्वज फडकावला आणि ब्रिटिशविरोधी घोषणा दिल्या. हे लोण इतर युद्धनौकांपर्यंत पोचले. सरकारने लष्कर पाठवून बंडखोर नौसैनिकांवर गोळीबार केला. उठावकऱ्यांनी गोळीबाराला गोळीबारानेच उत्तर दिले. मुंबईतील कामगार व सामान्य लोकांनी नौसैनिकांना पाठिंबा दिला. त्यांच्यावरही लष्कराने गोळीबार केला. त्यात अनेक नागरिक ठार झाले. परिस्थिती चिघळू लागली. अखेरीस सरदार वल्लभभाई पटेलांनी मध्यस्थी केली. तेव्हा नौसैनिक शांत झाले.

मुंबईतील नौसैनिकांच्या उठावाला सहानुभूती दर्शविण्यासाठी देशातील इतर तळांवरील नौसैनिकही संपावर गेले. इतकेच नव्हे तर कराची, दिल्ली, अंबाला इत्यादी अनेक ठिकाणच्या विमान दलातील अधिकाऱ्यांनीही संप केले. हे सर्व उठाव ब्रिटिश सामर्थ्याचा दरास संपल्याचे निदर्शक होते.

अशाप्रकारे १९४२ ते १९४६ या काळात भारतातील ब्रिटिश सत्तेचा पाया खिळखिळा झाला. 'छोडो भारत' आंदोलनातून भारतीय जनतेचा प्रखर ब्रिटिशविरोध

व्यक्त झाला. लष्कर, नौदल व विमानतळ हे ब्रिटिश सत्तेचे आधारस्तंभ होते. तेही आता ब्रिटिशविरोधी बनू लागले. या सर्व घटनांमुळे भारतावर यापुढे फार काळ आपली सत्ता टिकणार नाही, याची जाणीव ब्रिटिश राज्यकर्त्यांना झाली. ब्रिटिशांना आपल्या साम्राज्याचा शेवट डोळ्यांपुढे दिसू लागला. सुभाषचंद्रांच्या क्रांतिकार्याचा तो प्रभाव होता.

आझाद हिंद सेनेचे संचलन गीत

कदम कदम बढ़ाये जा । खुषी से गीत गाये जा ॥
यह जिंदगी है कौम की । तो कौम ही लुटाए जा ॥
तू सर - इ - हिंद आगे बढ़ । मरने से फिर तू न डर ॥
आसमान तक उठा के सर ॥ जोस-ए-वतन बढ़ाये जा ॥
तेरी हिम्मत बढ़ती रहे । खुदा तेरी सुनता रहे ॥
जो सामने तेरे खड़े । तो खाक में मिलाये जा ॥
'चलो दिल्ली', पुकार के । कौमी निशान सन्हाल के ॥
लाल किले गाढ़ के । लहराये जा, लहराये जा ॥
जयहिंद !

○○○

गुपित

- प्रफुल्ल देशपांडे , प्रथम वर्ष शास्त्र

सांग फुलारे, सांग फुला
तुला सुगंधित करते कोण ?
वसुंधरेच्या कणाकणांतून
रात्रंदिन बघ हसते कोण ?
आईच्या रे वात्सल्यातून,
मला सावली देते कोण ?
गुरुजनांच्या मुखवाणीतून,
ज्ञानबद्ध मज करते कोण ?

वसंतकाळी कोकिळकंठी
सुस्वर गायन करते कोण ?
कातरवेळी गगनावरती,
ताऱ्यांतून लुकलुकते कोण ?
आयुष्याच्या सरितेवरुनी,
पैलतिरी मज नेते कोण ?
निसर्गरूपी विश्वपटातून,
मला चेतना देते कोण ?

★ ★ ★

भारत खरोखर स्वतंत्र आहे ?

— मृणालिनी प्र. बाकूचौरे , ११ 'फ'

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा तृतीय क्रमांक - कनिष्ठ महाविद्यालय

“ यज्ञी ज्यांनी देउनी निज शीर,
घडिले मानवतेचे मंदिर,
परी ज्यांच्या दहनभूमीवर,
नाही चिरा नाही पणती,
तेथे कर माझे जुळती, ”

आज मोठ्या अभिमानाने आपण ही गीते गात आहोत. स्वातंत्र्याची अशी अनेक स्तुतिगीते गात गात स्वातंत्र्याचा सुवर्णमहोत्सव साजरा करत आहोत. जागोजागी मोठमोठे सोहळे आणि समारंभ करून ज्यांनी बलिदान केले त्यांचे पुण्यस्मरण (?) करत आहोत (?) त्यातून स्वातंत्र्य चिरायू होण्यासाठी, ते अबाधित राखण्यासाठी बलिदानाचे आदर्श समोर ठेवले जात आहेत. पण ५० वर्षांनीच या स्वातंत्र्याची आठवण का व्हावी ? कारण ५० वर्षे हा एक सुवर्णयोग आहे म्हणून ? का मानवानेच पाडलेला प्रघात, की दर २५ वर्षांनी 'महोत्सव' साजरा करायचा म्हणून ?

आपल्यापैकी बऱ्याच जणांनी यावर विचार केला असेल किंवा नसेलही. पण आपण 'असे' विचार मनात आणण्यासाठी मोकळा वेळ काढतो का ? — नाही.

१८५७ साली भारताच्या स्वातंत्र्यसमराची पहिली ठिणगी पडली आणि पुढे पूर्ण भारतभर धगधगती ज्वाळा होऊन जळत राहिली. त्या ज्वाळेत अनेकांनी आपले प्राणार्पण केले. पण त्या वेळी देशाबद्दल जी भावना सर्वांच्या मनात होती ती आज आपल्या कितीजणांत आहे ? भूतकाळ आणि वर्तमानकाळ यांची तुलना करता आज आपण किती स्वतंत्र आहोत ?

भारताविषयी प्रथम गोष्ट अशी की, जगात भारताचे नाव 'भारत' किंवा 'हिंदुस्थान' नाही तर 'इंडिया' असे लावले जाते. का ? कारण इंग्रज साम्राज्याशाहीचा पगडा अजूनही भारतावर आहे. 'इंडिया' हे ब्रिटिशांनी केलेले नामकरण आजही २५० ते ३०० वर्षे आपण जपत आहोत.

'व्हिक्टोरिया टर्मिनस'चे 'श्री छत्रपती शिवाजी टर्मिनस' व्हायला वेळ लागला तो यामुळेच !

बरे, हिंदुस्थान म्हणावा तर फक्त हिंदूच का ? तर नाही. कारण भारत हा धर्मनिरपेक्ष देश आहे. त्यात राहणारा प्रत्येकजण मग तो हिंदू वा मुसलमान किंवा कोणीही असो - तो हिंदूच. पण मुस्लिम मताधिक्याला हिंदुस्थान हे नाव कधीच मान्य होणार नाही. याला कारण हिंदू-मुस्लिम दुही ! जरा कुठे खट्ट झाले की उसळलेच पाहिजेत दंगे ! का ? याचे कारण आहे ५० वर्षांपूर्वीचे ब्रिटिश शासन. 'मुस्लिम लीग' मान्य करून त्यांना संसदेत हिंदूपेक्षा वेगळे काढले आणि म्हणूनच १८५७च्या उठावात जे हिंदुमुस्लिम ऐक्याने लढले तेच वेगळे झाले. एक अविश्वासाची दरी तयार झाली. म्हणजेच ब्रिटिशांनी 'फोडा आणि राज्य करा' ही नीती आपल्याला शिकविली आणि अजूनही आपण ती अवलंबत आहोत.

'गाता धर्माचे पवाडे । उघडी झाली कवाडे
दाविती अब्रूची हाडे । टांगलेली ॥
अरे हिंदू मुसलमान । प्राण देशावरी कुर्बान
परी यादवी या लांछन । अल्ला रामा ॥'

का आपण हे पारतंत्र्याचे जोखड मिखतो ? त्यांचा आणि आपला सूर्य एकच ना ? तीही माणसे आणि आपणही माणसेच ना ? अस्तित्व टिकविण्या— साठी ते जी धडपड करतात ती आपणही करतोच ना ?

याला आणखी एक कारण म्हणजे आपले असमर्थ, प्रभावहीन, चारित्र्यहीन नेतृत्व ! अहो, आमच्या प्रतिनिधींनंचे चारित्र्य इतके हीन आहे की यांना निवडून आपणच देणारे का, असा विचार मनात यावा. जागोजागी भाषणे देऊन मोठ्या पदावरच्या ओळखीच्या लोकांचा उपयोग करून कोणीही माणूस एका रात्रीत कोट्यधीश बनतो आणि आपल्यासारखी माणसे, विशेषतः 'सामान्य' माणसे

‘त्याचे नशीब’ म्हणून हा मुद्दा बाजूला सारतात. यामध्ये सारासार विचार करणारे विरळाच! कारण एखाद्याने जरी याविरुद्ध बंड पुकारले तरी त्याच्यावर होणारा अन्याय बघणारे ‘लोकशाहीतील’ लोक ‘हुकूमशाहीत’ वावरणारे वाटतात. बिचारा एकटाच कळवळ्याने ओरडतो आणि इतर त्याला उगीचच वेडा म्हणतात. कारण त्यांच्यात नसलेली हिंमत त्या ‘एकाने’ दाखविलेली असते. पण सामान्य माणूस आपल्यावर होणारा अन्याय मूकपणे सहन करतो. त्यामुळेच गुंडगिरीला राजरोस संरक्षण मिळाले आहे. त्यामुळेच भ्रष्टाचारासारखा भस्मासुर निर्माण झाला आहे.

‘जो-जो उठे तो-तो नेता । मारी लंब्याचवड्या बाता
परि हुल्लडीचा नियंता । कोणी नाही ॥

अगदी पंतप्रधानासारख्या वरिष्ठ नेत्यापासून सामान्य माणसापर्यंत भ्रष्टाचाराचे जाळे पसरलेले आहे. कुंपणच शेताला खायला निघाले मग शेताने तरी कुणाकडे मदत मागायची? आजकाल राजकारणाला भ्रष्टाचाराशिवाय समानार्थी शब्द दुसरा असेल असे वाटत नाही. लोकशाहीची व्याख्याच बदलली गेली आहे.

काही का होईना, भारताने गेल्या ५० वर्षांत इतर विकसनशील राष्ट्रांपेक्षा लक्षणीय प्रगती केली आहे. शैक्षणिक, सामाजिक, राजकीय (?) आर्थिक. सर्व क्षेत्रांत ! पण अजूनही अमेरिकेसारख्या महासत्ता पाकिस्तानसारख्या भारतविरोधी देशाला ‘प्यादे’ म्हणून वापरताहेत आणि अण्वस्त्रबंदी कराराचे अख्र भारताने फेकत आहेत. हे एकतर्हेचे पारतंत्र्यच नाही तर काय !

भारताने आर्थिक क्षेत्रात चांगली प्रगती केली आहे. पण लोकसंख्येच्या वाढीमुळे भारत पुन्हा एकदा आर्थिक गर्तेत सापडला आहे. लोकसंख्येच्या अफाट वाढीमुळे एकप्रकारची परावलंबित्वाची साखळी तयार होत आहे. देशाला इतर देशांवर अवलंबून रहावे लागते. मग तो पैसा असो वा अन्नधान्य.

आपली औद्योगिक क्षेत्रातील प्रगती लक्षणीय असली तरी आजही बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना भारतात धडाधड

परवाने मिळत आहेत. त्या कंपन्यांनी तयार केलेल्या मालाशी भारतीय कंपन्या स्पर्धा करू शकत नाहीत आणि शेवटी माणसाची एक प्रवृत्ती असते, की आपल्याला न मिळणारी वस्तू एकदा मिळू लागली की त्याबद्दलचे आकर्षण जास्तच वाढत जाते. म्हणूनच आजकाल ‘इंपोर्टेड’ या शब्दाला किंवा वस्तूला सामान्य वर्तुळात खूप प्राधान्य आहे.

शैक्षणिक क्षेत्रातही तीच गत ! आज सहसा कुणी मातृभाषेतून शिक्षण घ्यायला तयार होत नाहीत कारण पुढे दिले जाणारे उच्च शिक्षण इंग्रजी भाषेतून दिले जाते. लॉर्ड मेकॉलेने सुरू केलेल्या शिक्षणपद्धतीत आज आपण जराही फरक न करता भरच घालत आहोत. फक्त पदवीपुरते आणि दारोदार नोकरीसाठी फिरणारे तरुण निर्माण करणे हाच याचा प्रमुख उद्देश होय. ब्रिटिशांनी त्यांचे राज्यशकट चालविण्यासाठी सुरू केलेली शिक्षणपद्धत आजही तशीच अस्तित्वात आहे.

सामाजिक क्षेत्रातही वेगळी परिस्थिती ती काय असणार ? आजही स्त्रियांना हीन वागवणूक दिली जाते. का ५०% जागा स्त्रियांसाठी राखीव नाहीत ? कारण आम्ही ३३% वर संतुष्ट आहोत. अजूनही अंशतः का होईना जाती, धर्म, वर्ण मानले जातात. स्पृश्यास्पृश्यता हा तर समाजाला लागलेला कलंक आहे.

या सर्वांचा एकंदरीत अर्थ असा, की भारत आजही कोणत्या ना कोणत्या पारतंत्र्याच्या सावटाखाली आहे. एकाच वेळी सर्व क्षेत्रात बहरत असताना एका बाजूने तो समस्यांच्या रूपाने येणाऱ्या ज्वालांनी वेढला गेला आहे.

कुप्रवृत्ती, गुंडगिरी यांना आज महत्त्वाचे स्थान आहे. आहे का कोणात त्यांना रोखण्याचे सामर्थ्य? बदलू शकता का नेत्यांच्या ‘सत्प्रवृत्ती’? ठेवू शकता का समोर त्यांचे आदर्श? होऊ शकता का हिंदू-मुसलमान एकत्र? रोखू शकता का परदेशांची घुसखोरी? निर्माण करू शकता का स्वराज्याचे सुराज्य ?

उत्तर एकच : नाही !

कारण आज माझ्या, तुमच्या, आपल्या सर्वांच्या

मनात एक 'दरी' आहे. ती दरी आहे. 'मानवजातीच्या भेदाची'

स्वातंत्र्य नुसते मिळून उपयोग नसतो तर ते टिकवावे लागते. स्वातंत्र्य कशाने टिकेल ? आपल्या मनात राष्ट्रकल्पना स्पष्ट असेल, त्यासाठी कोणतेही कष्ट सोसण्याची तयारी असेल तरच ते टिकेल.

स्वातंत्र्य हे शरीरावरच्या कपड्यांप्रमाणे आहे. पण समाजाला तेजस्वी आणि बलवान केले नाही तर तो प्रेताचा शृंगार होईल. राष्ट्र आणि राष्ट्रांतील मने मृतवत होतील. सगळीकडे अंधकार होईल. माणूस म्हणून माणुसकीने जगण्याचे भानच राहणार नाही---- आणि याचाच फायदा इतर लोक उठवतील--- आणि एक दिवस आपल्याला दुसरेच कुणीतरी जागे करील - 'उठा, लढा, जागे व्हा !' आणि आपल्यालाच लाज वाटेल. मन सुन्न होईल आणि मनात प्रश्न आल्यावाचून राहणार नाही की -

'खरोखर भारत स्वतंत्र आहे ?'

'प्रेमात पडावं'

- अभिजित गुर्जर , तृतीय वर्ष वाणिज्य

अचानक झालेल्या भेटी
अशा विसरायच्या नसतात
रोज जाणाऱ्या वाटा तशा
विसरायच्या नसतात

पुन्हा त्या वाटेवर
कधी ना कधी यावं लागतं
पण त्यासाठी एकदा तरी
प्रेमात पडावं लागतं

ठिगळांचा संसार

- गुरुदेव फलफले , ११ वी शास्त्र

मला वाटत होती
माझीच आसवं मोठी, अगदी पर्वताएवढी !
पण जेव्हा मी पाहिली
पुरुषांची फाटक्या वसनांतली जळकी शरीरं !
अन् छोट्याशा लक्तराने
स्त्रीचे अंग झाकण्यासाठी चाललेले प्रयत्न !
कासावीस बाळ दुंधासाठी वक्षांना झटणारं,
न् मातेची हळहळणारी ममता !
पोटात भुकेच्या वेदना,
डोक्यावरती तळपणारा सूर्य,
अनवाणी पाय चटके खात चालणारे,
सारेच कसे त्यांच्या जिवावर उठलेले !
मातेचं काळीज तीळ-तीळ तुटायचं
जेव्हा बाळ चालायचा
अपंगत्वाच्या निखाऱ्यावरून, अनवाणीपणे !
त्या बाळाला या
निराधार आई-वडिलांचाच आधार होता !
समोरून आशा यायची
आणि निराशेचा घाव टाकून पुढे जायची
आभाळाची चादर होती इथपर्यंत,
पण.....
आज तीही फाटली... हाय रे नशिबा !
ज्यांच्या स्वप्नांत कधी
एका रोटीशिवाय आलेच नाही काही (!),
ते काय सजवतील स्वप्ने
या सानुल्या कळीची ?
की ही कळी कोमेजणार, उमलण्याअगोदरच ?
आणि लोक हसतच राहणार का नुसती
त्यांचा ठिगळांचा संसार पाहून ?

पारतंत्र्याच्या वेदना सोसलेला मी एक सामान्य माणूस बोलतो आहे....

— मनीषा पराडे, द्वितीय वर्ष शास्त्र

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा प्रथम क्रमांक - वरिष्ठ महाविद्यालय

या निळ्या मोकळ्या अंबरी विहरते
सूर्यकन्येपरी हिंदु ऐक्याची ध्वजा ॥

आजची तरुण पिढी मोठी भाग्यवान आहे. जन्मल्याजन्मल्याच या स्तरंजित भूमीतील स्वतंत्र हवेचा श्वास त्यांना घेता आला. ह्या मोकळ्या हवेत आहेत अनेक वायू, मित्रांनो! मला अपेक्षित आहेत ते त्याग, निष्ठा, वक्तृत्व, विद्वत्ता, पराक्रम आणि अनेक -----

कारण या भूमातेच्या स्वातंत्र्यासाठी हजारो प्राण झुंजले, रक्ताचा सडा पडला अन् मांसाचा चिखल झाला. मोगलशाहीपासून ते ब्रिटिशांच्या कारकीर्दीपर्यंत लाखो बांगडी फुटली, तेव्हा आज हा स्वातंत्र्यसूर्य तळपतो आहे. या भूमीतील प्रत्येकाला ही माझी आई आहे, ही मातृभूमी आहे, असे उघडपणे, निर्धारितपणे म्हणता येत आहे.

स्वातंत्र्यसमरातला प्रत्येक कार्यकर्ता स्वतःला झोकून देऊन कार्य करत होता. प्रत्येक राष्ट्रपुरुषाचे चरित्र हे ज्वालामुखीसारखे आहे. याला अपवाद आहेत काही मवाळ राष्ट्रपुरुष. सावकर अर्थात आमचे तात्या, जहाल मतवादी पुरुषांचे विचार जणू लाव्हासच ! त्यांची महान द्रष्ट्याची विचारप्रतिभा, सुरुंगाच्या स्फोटक दारुसारखी धगधगीत आणि परिजातकाच्या कोमल फुलासारखी काव्य प्रतिभा: सारे अपूर्व आहे. तो पराक्रमही अपूर्व. पण आज या असामान्य राष्ट्रपुरुषाचा याच राष्ट्राने उपेक्षा करून चोळामोळा करून टाकला. या दुर्दैवी देशाने खोटे आणि करंटे नेतृत्व मात्र मस्तकीं मिगविले आणि कौस्तुभ पायदळी तुडविले ! नेहमीच!

पण अशा उत्तुंग गुणांनी झगमगणारी असामान्य चरित्रे उगवत्या पिढीच्या कानापासून मनापर्यंत पोहोचविण्याचे कार्य मला करावचे आहे. माझ्या डोळ्यां - देखत ती सिंहगर्जना झाली आहे. हे शतनेत्राचे देणें

व्रतस्थाच्या वृत्तीने आणि न्यायाधीशाच्या नीतीने तरुणांना बहाल करायचे आहे. हे सारे पोटतिडकीने बोलणारा हा म्हातारा कोण, असा प्रश्न पडलाय ना तुम्हाला ? मी आहे पारतंत्र्याच्या वेदना सोसलेला एक सामान्य माणूस !

माझ्या मुलांनो, तुम्हाला हे ठाऊकच असेल की एके काळी हा हिंदुस्थान म्हणजे ' सोने की चिडिया ' होता. हिंदुस्थानात राहणारा तो हिंदू ही व्याख्या होती. पण हळूहळू ही व्याख्या बदलली. कारण येथे मोगलशाही आली. ब्रिटिशशाही आली. हे सारे व्यापारी म्हणून आले अन् राज्यकर्तेच बनले. आणि मग भारत देश म्हणजे ८°४' उत्तर ते ३७°६' उत्तर अक्षवृत्तीय विस्तार अन् ६८°७' पूर्व ते ९७°२१५' पूर्व रेखावृत्तीय विस्तार असलेल्या जमिनीचा तुकडा झाला की ज्याला ७५१७ किलोमीटर लांबीचा समुद्रकिनारा लाभला आहे. पण खरोखर हे भारत राष्ट्र आहे ? आपण आपल्या मनाला विचारून पहा. भारत हे एक उदात्त राष्ट्र आहे, ज्याला स्तरंजित इतिहास लाभलेला आहे, युवक हे ज्याचे आधारस्तंभ आहेत. येथे अनेक मार्गदर्शक आहेत. कष्ट करणारे हात आहेत. अन् १४ विद्या अन् ६४ कलांचा सुरेख संगम होऊन ही भूमी शोभून दिसत आहे. हे सारे आज प्राप्त झालेय ते अनेकांच्या बलिदानाने.

मित्रहो, आजही मला तो दिवस आटवतोय. होय, चर्चिलचे एक वाक्य माझ्या मनाला झोंबले होते.

" India is not a nation, it is just population."

काय अधिकार होता त्याला असे बोलण्याचा ! मन संतप्त झाले. वाटले आत्ता जावे अन् खलास करावे त्याला. पण..... तो राज्यकर्ता होता. तो स्वतंत्र होता आणि आम्ही ? आम्हाला पारतंत्र्याच्या बेड्या ठोकल्या गेल्या होत्या. आम्ही निःशस्त्र. भारताला लुबाडून त्यांनी साम्राज्य मिळविले आणि

आपल्याच घरात आम्हीच देणेकरी झालो. पण तेव्हा हृदयात एक ईर्ष्या जागृत झाली. कोठवर सोसायचे हे सारे ? का सोसायचे ? काय मिळणार या सोसण्याने ? आता मात्र ठरविले की दडपशाही थांबवलीच पाहिजे. आपल्या देशाला स्वातंत्र्य मिळालेच पाहिजे. अन्यथा येणाऱ्या प्रत्येक पिढीचे भवितव्य धोक्यात येईल. हळूहळू क्रांतीची लाट पुढे सरकत होती. जनसामान्यांमध्ये ब्रिटिश दडपशाहीविरुद्ध चीड निर्माण होत होती. मित्रमेळ्याची स्थापना झाली होती. सार्वजनिक गणेशोत्सव, शिवजयंती उत्सव सुरू झाले होते. शिवरायांच्या हिंदवी स्वराज्याच्या कार्याची महती लोकांपर्यंत पोहोचत होती. तेव्हा काही आजच्यासारखे विविध वाहिन्या असलेले दूरदर्शनसंच नव्हते. आकाशवाणी मात्र होती. टिळकांच्या 'मराठा' या इंग्रजी वृत्तपत्राने आणि 'केसरी'ने जनजागरणाचे महत्त्वाचे कार्य चालू केले होते. ग्रंथांच्या बाबतीत काय वाचायचे अन् काय नाही हे देखील सरकारच ठरवीत असे. देशप्रेमाची प्रेरणा देणारा एखादा ग्रंथ प्रकाशित होई. रातोरात सरकारला तपास न लागू देता तो हस्तांतरित होई. देशप्रेमी लोक तो एकाच रात्रीत वाचून संपवत आणि पुढे तो दुसऱ्याला दिला जाई. या ग्रंथाची सरकारात कोणी खबर केली तर त्याची खैर नव्हती. सापडलाच एखादा ग्रंथ तर पोलिस ठाणे, कोर्टकचेऱ्या आणि निकाल काय ? - तर या ग्रंथावर बंदी, त्याच्या वाचनावर बंदी, त्याच्या छपाईवर बंदी. पण ही वेदना मांडायची कोणासमोर ? कायदा अमानुष होता. त्याचा अंमल इतका बेबंद होता की चोर सोडून संन्याशालाच फाशी ! परंतु तेव्हा स्वप्न होते,

एक देश, एक देव, एक आशा ।

एक जाती, एक जीव, एक भाषा ॥

त्यासाठीच, ' देश हा देव असे माझा ' असे म्हणून या देशाच्या अखंड पूजेचे काम करून स्वातंत्र्यरूपी देव प्रसन्न करवून घ्यायचा होता. कारण आता पारतंत्र्याच्या वेदना असह्य झाल्या होत्या. मिठाच्या जुलमी कायद्याची तर तुम्हाला कल्पना आहेच. पुण्यात प्लेगची साथ आली होती अन् त्यावेळीही गोरे अधिकारी अमानुषपणे वागत होते. इथला महिला वर्ग हे मुकाट सोसत होता. आता भिखाई कामा, सरोजिनी देवीसारख्या महिला पुढे आल्या. खिसे

भरभरून इंग्रजांनी व्यापाऱ्याच्या वेपाने अन् पैशाच्या रुपाने आपली संपत्ती लुटली. त्यामुळेच सामाजिक, आर्थिक रचना कोलमडली होती. सगळीकडे रोगराई, दारिद्र्य थैमान घालत होते. अशिक्षितपणा, अज्ञान, निरक्षरता समाजाच्या प्रत्येक स्तराला पिळत होती. त्यावेळी व्हाइसरॉय होता लॉर्ड कर्झन ! बंगाल प्रांताचे दोन तुकडे करायचे ठरविले. यालाच म्हणत वंगभंग. यामुळे बंगालचे हिंदू संतापले. त्यांनी या वंगभंगाच्या विरुद्ध मोठी चळवळ सुरू केली. गोऱ्या अधिकाऱ्यांनी त्याला प्रतिकार केला. काळा कायदा सगळीकडे लागू होता. गोरे अधिकारी केव्हाही कोणाच्याही घरात घुसत. कारण नसताना त्रास देत. इंग्रजी अधिकारी राज्य करत नव्हते तर सूड उगवत होते. याची अनेक ज्वलंत उदाहरणे देता येतील.

मित्रांनो, आता चला अंदमानच्या काळ्या पाण्यावर. तिथला बंदिपाल बारी जणू यमाचाच अवतार होता. अंदमानी कारागृहात नारळांचा काथ्या उकलून, तो नीट वळून, दोरखंड वळतावळता सावरकरांचे हात रक्तबंबाळ व्हायचे. घाण्याला बैलासारखे जुंपून रोज तीस पौंड तेल गाळून देताना जीव नकोसा व्हायचा. जेवण - छे ! त्याला जेवण म्हणणेच कठीण ! रानात उगवलेल्या कसल्यातरी गवताची भाजी, त्यात सांडलेलं असायचं केरोसिन, नि कधी कधी तर गोमांस आणि साप यांचे तुकडे सुद्धा भाजीत निघायचे. ती भयाण एकलकोंडी ! अन् अशातही सक्त-मजुरीचे ठराविक काम पूर्ण नाही झाले, तर अर्वाच्य शिवीगाळ ऐकावी लागायची, अन् वेताचे फटके पाठीवर सपकन् बसायचे ! सावरकरांनी समुद्रात घेतलेली झेप तर मी कित्येक जन्म विसरू शकणार नाही. त्यांचे ते शब्द तर अजूनही कानात घुमताहेत. 'स्वातंत्र्यलक्ष्मी की जय !' पत्नी सौ. यमुनाबाई यांना सावरकर म्हणाले होते, " चार काटक्या गोळा करून घराटी बांधणं नि मुलामुलींची वीण वाढवणं यालाच जर संसार म्हणायचं असलं तर असला संसार कावळे-चिमण्याही करतातच. पण मनुष्यासारखा संसार थाटण्यात आपण कृतकृत्य झालो आहोत. आपली चार चूलबोळकी आपण फोडून टाकली; पण त्यामुळेच पुढेमागे हजारांच्या घरी कदाचित सोन्याचा धूर निघेल !" आपण यावर काय भाष्य

करणार ? हेच ते उत्कट देशप्रेम !

मित्रहो, मी काही तुम्हाला आमच्या वेदनाच सांगत बसणार नाही. मला तुमच्या अंतरंगात शिरून देशभक्तीची भावना उद्दीपित करावयाची आहे. लोक देशभक्तीबद्दल बोलतात. मलाही देशभक्ती आवडते. देशभक्तीबद्दल माझी एक कल्पना आहे की ती अंतःकरणापासून आली पाहिजे. बुद्धी अथवा विचारशक्ती यांचा उपयोग किती ? त्या दोन पावले टाकू शकतात आणि थांबतात. पण अंतःकरणातून स्फूर्ती, उत्कटता उगम पावते. प्रेमाने अशक्य ते शक्य होते ! प्रेम हीच विश्व-रहस्याची गुरुकिल्ली आहे. म्हणून अहो भावी सुधारकांनो, भावी देशभक्तांनो, तुमचे हृदय हलू द्या ! तुमचे अंतःकरण द्रवू द्या ! भुकेने तडफडणाऱ्या तुमच्या कोट्यवधी बांधवांबद्दल तुमच्या मनात भावनांचे कळ येतात का ? त्यामुळे तुम्ही अस्वस्थ झाला आहात काय ? तुमच्यातला देशभक्त जागा होण्याची ही पहिली कसोटी आहे.

“विकसता विकसता विकसावे
घडविता घडविता घडवावे”

अशी भावना ठेवून कार्य करा. हिंदूभूमीच्या सेवेचे शुभ्रतर मोठे दिव्य, दाहक आहे. त्यासाठी विविध प्रकारच्या शक्तींची साधना करावी लागते. त्यानेच राष्ट्रदेवतेची खरी पूजा होते. अशी राष्ट्रपूजा करणारे पूजक निर्माण करण्यासाठी उदात्त दृष्टिकोन ठेवून मी तुम्हांपुढे उभा आहे. तुम्ही औपचारिक तसेच अनौपचारिक असे दोन्ही प्रकारचे शिक्षण घ्या. आज या देशात असे शिक्षण देणाऱ्या अनेक संस्था अस्तित्वात आहेत. शिक्षणातून स्वतःचा सर्वांगीण विकास साधा आणि देशहितार्थ जीवन जगा !

मित्रहो, तुम्ही राष्ट्रहितार्थ जीवन जगायचे ठरविले तर तुम्हाला अनेक अडचणी येतील. प्रत्येक सामान्य माणसाची परिस्थिती मी समजून घेऊ शकतो. चाकोरीबद्ध जीवनातून तुम्ही बाहेर यायचे ठरविले तर समाज तुम्हाला त्या चाकोरीची आठवण करून देईल. कदाचित् तुमचे खद्दीकरणसुद्धा होईल. पण एकदा उचललेले पाऊल तुम्ही मागे घेऊ नका. यापुढे यशाकडे अखंड झेप घ्यायची, अखंड

झेप घ्यायची.

मातृभूमी हे दैवत येथे स्थापितले पूजिले ।
त्याग, पराक्रम, सेवा यांचे त्रिदल पदी वाहिले ॥

मातृभूमी हे एकच दैवत आपण समोर ठेवले पाहिजे. या देशातल्या युवा पिढीने तसे केल्यास या राष्ट्राला बलसंपन्न होण्यास वेळ लागणार नाही.

बलसागर भारत होवो ! विश्वात शोभुनी राहो ॥

आज स्वातंत्र्य मिळून पन्नास वर्षे झाली. सगळीकडे स्वातंत्र्याचा सुवर्णमहोत्सव साजरा केला जातोय. पण इथे सामान्य माणसाचा विचार केला जातोय ? माझ्यासारखा सामान्य माणूस ब्रिटिश राजवटीत चार घास घशाखाली ढकलत होता ! कसे ? ते त्यावर आपली सत्ता दाखवीत होते. अन्नाला रुचकर चव येण्यासाठी मीठ ते कितीसे लागते ? पण नाही. या गोऱ्या लोकांनी ते सुद्धा सुखासुखी घेऊ दिले नाही. त्यासाठी त्या महान राष्ट्रपित्याला साबरमतीपासून दांडीयात्रा काढावी लागली. हा भव्य सागर आमचा आहे असे गोऱ्यांना बजावून सांगावे लागले. पण आज याउलट परिस्थिती आहे. सामान्य माणसाला स्वतःच्या कष्टाचे चार घास खाताना कोणी अडवू शकत नाही. पण आज त्याला मानसिक समाधान नाही. कारण सगळीकडे अज्ञान, अशिक्षितता, अस्वच्छता, आरक्षणे ! यांतच थैमान घालतोय भ्रष्टाचाराचा भस्मासुर.

आपली राज्यघटना सन १९५० मध्ये अस्तित्वात आली. त्यानुसार भारताने लोकशाहीचा स्वीकार केला. ही लोकशाही म्हणजे लोकांनी, लोकांच्या हितासाठी चालविलेले राज्य ! खरोखर, किती चांगली व्यवस्था आहे ही ! परंतु काळ आणि वेळ इतक्या झपाट्याने बदलला की लोकशाहीचा पूर्ण अर्थच बदलला आहे. आजच्या राजकारणात भ्रष्टाचार बोकाळला आहे. साम्राज्यवादाला लाजवील अशी कृत्ये या लोकशाहीत केली जात आहेत.

“ धूर्त शोषकांच्या ओठी घोष संस्कृतीचा ” या - प्रमाणे केवळ व्यर्थ बडबड चाललेली आहे. खरे आदर्श म्हणजे पंतप्रधान लालबहादुर शास्त्री. पण आता असे आदर्श

दुर्मिळ झाले आहेत. खोट्या आश्वासनांचा पाऊस पडतो आहे. हे सारे होऊनही पदरात काहीच नाही. आता तुम्ही सांगा, काय मिळाले आम्हाला स्वातंत्र्य मिळून? मग पारतंत्र्याच्या वेदना आणि स्वातंत्र्याच्या झळा काय एकच? हा असाच कारभार अजून किती वर्षे चालणार? तुमचे रक्त सळसळू द्या, छातीठोकपणे पुढे या. हा भ्रष्टाचार थांबवा. अन्यथा जे आम्ही परकीयांकडून सहन केले ते तुम्हालाच नाही तर येणाऱ्या कित्येक पिढ्यांना स्वकीयांकडून सहन करावे लागेल. डॉ. बाबासाहेबांनी लिहिलेल्या राज्यघटनेचा विचार करा. हक्कांप्रमाणे कर्तव्यांच्या बाबतीतही दक्ष रहा.

आत्तापर्यंत झालेले कार्य, सामाजिक, राजकीय प्रगतीच्या दृष्टीने समाधानाचे असले तरी अखंड मायभूमीच्या उद्धरणाच्या दृष्टीने विचार करता ते अत्यंत अल्प आहे. आत्ताशी कुठे सुरुवात आहे. त्यासाठी अधिक परिश्रम करायचे आहेत. कारण -

तनू मनात एक ध्यान प्रिय महान हिंदुस्थान '
त्यासाठीच मन वज्र हवे अन् मनगट ते पोलाद

सुंदर, सतेज शरीरात सुदृढ मन वास करीत असते. तुम्ही दररोज व्यायाम करा. स्वतःचे स्नायू हे पोलादी स्नायू बनवा. मनःशांतीसाठी उपासना करा. अनुभवसंपन्न जीवन जगा. नित्य नवे अनुभवीत राहावे, अनुभवानेच जीवन समृद्ध करावे. त्यात सहली आणि शिबिरे या हिस्वळीच्या जागा आहेत. त्याचा तुम्ही योग्य वापर करा. व्यसनाधीन होऊ नका. मिळालेल्या स्वातंत्र्याचा योग्य उपयोग करा कारण त्यासाठी अनेक आत्मे तळमळले आहेत. मी तुम्हाला हे सांगतोय कारण मी पारतंत्र्याच्या वेदना सोसल्या आहेत. व्यक्तिस्वातंत्र्याचा उपयोग करा आणि देशाचे रूप पालटण्याचा प्रयत्न करा.

नव्या युगाचे पाइक आम्ही
तारे नवक्षितिजावरचे ।
निजरुधिराची आण वाहुनी
रूप पालटू देशाचे ॥

या देशाचे रूप पालटण्यासाठी गरज आहे श्रद्धेने काम करण्याची. आज आपल्यामध्ये श्रद्धा हवी आहे.

दुर्दैवाने हिंदुस्थानातून ती लुप्त होत आहे. तुम्ही जर तुमच्या आत्म्यावर श्रद्धा ठेवली तर ! तर तो यापेक्षा कितीतरी अधिक करू शकेल. त्या अमित शक्तिधारी आत्म्यावर श्रद्धा ठेवा. कारण त्याचा कोणी नाश करू शकणार नाही. त्यामध्ये विश्व-सामर्थ्य भरलेले आहे. केवळ तुमच्या आवाहनाची ते वाट पाहत आहे. ही श्रद्धा संपादन करण्यासाठी मनामध्ये स्वतःबद्दल विश्वास बाळगा. नेहमी सत्याने वागा. कारण 'सत्यमेव जयते'.

तुम्ही असे वागलात तर देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होईल आणि तुमचे हे वर्तन म्हणजेच या देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी झुंजलेल्या प्रत्येक वीराला खरी श्रद्धांजली ठरेल.

असो ! शेवटी या पुण्यभूमीला प्रणाम करून आणि पुनश्च आपणांस दीर्घायुरारोग्य आणि यश चिंतून मी आपला विनम्रपणे निरोप घेतो. शेवटी पुन्हा एकदा माझे एकच सांगणे आहे -

“ परमेश्वराने आपल्याला भरतभूमीसारखी शेती दिली आहे. या विस्तीर्ण शेतीला गंगा, यमुना, गोदावरी, कावेरी, सिन्धू आणि ब्रम्हपुत्रा हे अखंड कालवे देवाने तयार करून ठेवले आहेत. या दिव्य शेतीत या अखंड कालव्यांच्या पाण्याने आपल्या पूर्वजांनी धान्यच नव्हे तर प्रत्यक्ष सोने पिकवले. आपणही शेती केली तर त्यात सोने पिकेल.

“ ही श्रींची इच्छा लक्षात घेतलीत तर या प्रिय भारतभूमीत पुनः ज्ञानेश्वर, कालिदास, शिवाजी, सी. व्ही. रामन् निर्माण होतील ! ”

जयहिंद !

○○○

भारतीय लोकशाही - कथा व व्यथा

— मीनल ब. इंदोरे , द्वितीय वर्ष कला

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा द्वितीय क्रमांक - वरिष्ठ महाविद्यालय

साकारली स्वप्ने साजिरी,
बंधने तुटली, नटली येथे मुक्ततेची मंजिरी.

स्वातंत्र्याच्या यज्ञकुंडात आहुती दिलेल्या अनेकांची स्वप्नपूर्ती झाली, गुलामगिरीची बंधने तुटली. १५० वर्षांच्या जाचक बंधनातून भारतमाता मुक्त झाली. भारताचे मुक्त पक्षांनी अनेक क्षेत्रात भरान्या घेण्यास सुरुवात केली. त्यामुळेच आज भारत म्हटले की आशियातील एक महासत्ता म्हणून बोट दाखविले जाते. हे जगातील सर्वात मोठे लोकशाही राष्ट्र मानले जाते. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला स्वातंत्र्य मिळाले आणि त्यानंतर घटना समितीने स्वतंत्र भारताची नवी घटना २६ नोव्हेंबर १९४७ रोजी स्वीकृत केली आणि दि. २६ जानेवारी १९५० पासून ती लागू झाली. तेव्हापासून स्वतंत्र भारतात लोकशाही शासनपद्धतीची सुरुवात झाली.

इंग्लंडमध्ये उदयाला आलेल्या या शासनपद्धतीचा स्वीकार स्वतंत्र भारत देशाने केला. अब्राहम लिंकन यांनी सांगितलेल्या व्याख्येप्रमाणे, 'लोकांचे, लोकांनी चालविलेले, लोकांसाठीचे सरकार' अमलात आणले जाऊ लागले. पण भारतीय स्वातंत्र्याचा सूर्यच मुळी समस्यांनी वेढलेल्या क्षितिजावर उगवला. नुकतेच चालायला शिकणाऱ्या एखाद्या बालकाप्रमाणे भारताची स्थिती होती. 'प्रजासत्ताक लोकशाहीचा स्वीकार' हे पहिलेच पाऊल अगदी आत्मविश्वासपूर्वक टाकले असले तरी आजूबाजूला काही काटे आहेत याकडे लक्ष देणे आवश्यक होते. डबघाईला आलेली अर्थव्यवस्था, निरक्षरता, बोकाळलेली गरिबी, विलीनीकरणाचा प्रश्न अशा एक ना अनेक समस्या स्वतंत्र भारतासमोर उभ्या होत्या आणि या सगळ्या समस्या लोकशाही तत्त्वानुसार सोडवायच्या होत्या. पंचवार्षिक योजनांमार्फत उद्योगीकरण, शेतीव्यवसाय, यांमध्ये झपाट्याने प्रगती केली जाऊ लागली. लोकशाही तत्त्वाचा अवलंब केल्याने लढा

देऊन मिळविलेले हे स्वराज्य साऱ्यांनाच आपले वाटत होते. पहिल्या काही पंचवार्षिक योजनांचा आढावा घेतला तर असे दिसते की भांडवलाची तरतूद, उद्योगीकरण, अन्नधान्य उत्पादनात भर हे सारे लोकांच्या सुप्त शक्ती जागृत करून स्वावलंबनानेच घडले. अनेक योजना, प्रकल्प राबविले जाऊन देश जास्तीत जास्त प्रगतिपथावर नेण्याचा विचार केला जाऊ लागला. हजारोंच्या रक्ताने, बलिदानाने पावन झालेल्या आणि टिळक, नेताजी, गांधीसारख्या नेत्यांचा वारसा लाभलेल्या नव्या पिढीला वाटत होते की हा देश माझा आहे. राज्य आमचे आहे. आम्हीच देशासाठी काहीतरी केले पाहिजे आणि त्यामुळेच लोकशाही मार्गाने जीवनक्रांती प्रत्यक्षात आणण्यास या योजना नक्कीच समर्थ आहेत असे ठाम मत तयार झाले.

ही झाली ५० वर्षांतील लोकशाहीची जमेची बाजू. पण हीच लोकशाही शासनव्यवस्था दिवसेंदिवस सुट्ट होण्याऐवजी ढासळत चालली आहे. भ्रष्टाचार, लाचलुचपत या महारोगांची लागण तिला झाली आणि एकूणच ही रोगग्रस्त शासनव्यवस्था पोखरली जाऊ लागली. त्याग, समर्पण, आत्मबलिदान, एकता हे शब्द हळूहळू नाहीसे होऊ लागले. आम्ही सारे भारतीय आहोत ही विचार-सरणीच मागे पडली आणि भोगवादी प्रवृत्ती निर्माण झाली. लोकशाहीमुळे, मिळालेले स्वातंत्र्य म्हणजे स्वैराचार वाढू लागले. मूलभूत कर्तव्यांपेक्षा हक्कांबाबतच जास्त जागरुकता दाखविली जाऊ लागली. कायद्याच्या अंमलबजावणीपेक्षा कायद्यातील पळवाटच जास्त शोधल्या जाऊ लागल्या.

एकीकडे आज राष्ट्राच्या सर्वांगीण विकासासाठी अनेक प्रकल्प हाती घेतले जात आहेत. भारतातील प्रत्येक नागरिकाला न्याय व हक्क मिळावेत यासाठी कायदे केले जात आहेत तर दुसरीकडे लोकशाही धाब्यावर बसविली जात आहे. अनुभव नसलेली स्त्री अचानक राज्यकारभार करू

पाहते! तुरुंगात बसून लालूप्रसाद लोकशाही शासन व्यवस्थेत कारभार करतात! केसरी, वाघेलांसारखे अचानक पाठिंबा काढून घेतात काय आणि लगेच परत देतात काय ! मग सरकार कोणाचे — जनतेचे की धूर्त राजकारण्यांचे ? सरकार पाडण्याचा किंवा स्थापन करण्याचा अधिकार कोणाचा — लोकांचा की राजकारण्यांचा ? खरे तर सर्वसामान्य माणूस या साऱ्यापासून खूपच दूर असतो, आठ पंचवार्षिक योजना झाल्या पण 'गरिबी हटाव' योजनेस यश आले नाही. अशा परिस्थितीत प्रश्न पडतो की भारतात खरेच लोकशाही आहे का ? कोणी याचे उत्तर काहीही देवोत पण एक गोष्ट मान्य करावी लागते की काही प्रमाणात का होईना भारतात लोकशाही रुजण्यात यश आले आहे. भारताच्या पुढेमागे स्वतंत्र झालेले आसपासचे देश - पाकिस्तान, बांगलादेश - यांनीही लोकशाही शासनव्यवस्थेचा पुरस्कार केला. मात्र या देशांना लोकशाही टिकवून ठेवणे अवघड जात आहे. तेथे लोकशाही तत्त्वांना पायदळी तुडवले जात आहे. त्यामानाने आज भारत लोकशाहीतील ५०वे वर्ष साजरे करत आहे ही आपणा साऱ्या भारतीयांसाठी अतिशय अभिमानास्पद गोष्ट आहे. ३०० वर्षांची लोकशाहीची परंपरा लाभूनही इंग्लंडमधील स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार १९३२ साली मिळाला. इतक्या संथगतीने तेथे लोकशाही वृद्धिंगत होत आहे. भारतात मात्र १९४७ साली स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर लगेच १९५१ सालच्या निवडणुकांत स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीने मतदानाचा अधिकार देण्यात आला. म्हणून असेही म्हणता येईल की लोकशाही म्हणजे काय, तिचा अवलंब कशाप्रकारे करायचा हे भारतीयांनी जास्त लवकर जाणले.

या ५० वर्षांत लोकशाही यशस्वी झाली, असे म्हणता येईल. औद्योगिक क्षेत्र, अन्नधान्याचे उत्पादन, तंत्रज्ञान, विज्ञान अशा अनेक क्षेत्रांत आज आपण प्रगती केली आहे. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मागासवर्गीय देशांच्या रांगेत न घुटमळता स्वातंत्र्यानंतर अल्पकाळातच मोठी मजल मारली आहे. एक राष्ट्र म्हणून उदयाला आल्यानंतर लोकशाही शासनप्रणालीचा स्वीकार केला, तीच मुळी स्वतंत्र भारताच्या प्रगतीची आणि भरभराटीची नांदी ठरली. लोकांच्या प्रतिनिधींनी चालविलेले शासन सर्वाधिक लोकसापेक्ष असते आणि स्वतंत्र भारताने हीच वाट

चोखाळली. देशाने लोकशाही निवडणूकप्रक्रियेमध्ये असाधारण यश मिळविले. १९५१ला प्रथमच झालेल्या सार्वत्रिक निवडणुकीत जनतेने भरघोस मतदान केले. त्यानंतरही आजतागायत लोकसभेच्या जेवढ्या निवडणुका झाल्या आहेत त्यांत भारतीय मतदारांनी जागरूकता व शहाणपणा दाखविला आहे.

स्वातंत्र्य मिळाले त्या क्षणापासून भारतातील सर्व स्तरांतील नागरिक आणि गटोपगट हे आपल्या विकासाविषयी, गरजांविषयी आणि हक्कांबाबत अधिकाधिक जागृत व संघटित होत आहेत. व्यक्ति-स्वातंत्र्य, मुद्रणस्वातंत्र्य यांचा पुरेपूर उपयोग केला जाताना दिसतो. शिवाय संघटनास्वातंत्र्य हेही लोकशाहीचे एक मूलतत्त्व आहे. म्हणूनच आजच्या घडीला भारतात कोणीही नेता मन मानेल तेव्हा आपला स्वतंत्र पक्ष स्थापन करू शकतो. कामगारांच्या संघटनांना वाटेल त्या वेळी संप करून काम बंद पाडता येते कारण भारतात लोकशाही आहे. हेच हुकूमशाहीमध्ये ना कोणता विरोधी पक्ष स्थापन करता येतो, ना संप. आज आम्ही जी भरपूर स्वातंत्र्ये उपभोगतो आहोत ते आम्ही लोकशाही शासनपद्धतीत जगतो आहोत म्हणून !

वरवर दिसणारी ही लोकशाही खरेच लोकशाही आहे का ? हे तर लोकशाहीचे केवळ बाह्यावरण आहे. ह्यात केवळ मतदान, निवडणुका, प्रतिनिधित्व, कायदे, अधिकार याचाच सांगाडा राहिला आहे. धर्म, नीती, मनोनिग्रह, समाजहित, राष्ट्रनिष्ठा, ध्येयवाद यांना पारखी झालेली लोकशाही आपले खरे रूप दाखविते आहे. बाकी उरले आहे ते लोकशाहीचे कर्मकांड. १९५८ साली नियोजन समितीने 'न्यू इंडिया' नावाचा ग्रंथ प्रसिद्ध केला. त्यात आमच्या नेत्यांनी केलेल्या प्रतिज्ञा आणि घोषणा दिल्या आहेत. मात्र याची पूर्ती होऊ शकली नाही, याचे कारण राजकारण ! राजकारण हे समाजहितासाठी वापरले जाण्याऐवजी स्वहितासाठी असलेले साधन ठरले. सत्ता प्राप्त करण्यासाठी जो-तो धडपडू लागला. सत्तेच्या साहाय्याने जातीयता नष्ट करण्याचे दूरच राहून जातीयतेच्या साहाय्याने सत्ता टिकवून धरावी हा सोपा मार्ग भारतातील राजकीय पक्षांनी अवलंबिला. भारताने प्रौढ मतदानावर आधारलेली संसदीय

लोकशाही स्वीकारली, आर्थिक विकासावर भर देऊन मागासलेपणा दूर करण्यासाठी पावले टाकली. आर्थिक व भौतिक प्रगतीचे टप्पे पार पाडत असताना हे समाजमन प्रगल्भ व लोकशाही मूल्ये रुजण्यासाठी पोषक बनविण्याकडे विशेष लक्ष देण्यात आले नाही. न्याय, समता, बंधुता या लोकशाही राज्यव्यवस्थेला अभिप्रेत असलेल्या संकल्पना आपल्या समाजात रुजल्याच नाहीत. त्याउलट जास्तीत जास्त स्वार्थीपणा, लबाडी वाढत गेली. धोरणे ठरविताना राष्ट्रहित डोळ्यासमोर न ठेवता कोणता तरी राजकीय स्वार्थ नजरेसमोर ठेवून धोरणे बनविली जातात. प्रत्यक्ष जनतेला याचा फायदा किती मिळतो ? राजकारणातील डावपेच म्हणून अतिश्रीमंत व गरीब वर्गाला थोडा फायदा झाला तरी या सर्वांमध्ये मध्यमवर्ग भरडला जातो.

याशिवाय गेल्या ५० वर्षांच्या काळात राष्ट्रपतिशासन लागू करण्याची वेळ अनेकदा आली आहे. जम्मू-काश्मीर, पंजाब, बिहार, आसाममध्ये लोकशाही टिकून राहावी म्हणून राष्ट्रपति राजवट आणली. पण बऱ्याचदा याचा वापर स्वार्थासाठीच केला गेला. नर्मदा बचाओ आंदोलन, स्त्रियांसाठी संसदेत आरक्षण, सीमाप्रश्न यासारखे अनेक प्रश्न अनिर्णीत ठेवले जातात. त्यामुळे उत्तमोत्तम प्रकल्प रेंगाळत राहतात. म्हणून आजही भारत जगातील नाणेनिधी व जागतिक बँकेकडून सर्वाधिक ऋण घेणारा देश ठरतो आहे.

लोकसंख्यावाढ, निरक्षरता, विविध घोटाले, अस्थिर राजकारण, अतिरेक्यांच्या देशविधातक कारवाया, जातीय दंगे, संप अशा अनेक समस्या स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवात आपणापुढे आहेत. त्यासाठी अखंड जागरुकता हवी. 'लोकशाही ही केवळ शासनपद्धती नाही तर ती जीवनपद्धती आहे.

इतिहासाची काही पाने उलगडली तर असे अनेक पुरावे सापडतात की भारतात काही प्रमाणात लोकशाही अस्तित्वात होती. स्वातंत्र्यानंतरच्या काही वर्षांत ही परंपरा टिकवण्याचा प्रयत्नही प्रामाणिकपणे केला गेला. आता मात्र हळूहळू हे सोनेरी स्वप्न विरून जाते की काय अशी भीती वाटते आहे. हे सारे बदलण्यासाठी लोकशिक्षण हवे आणि उच्च नीतिमूल्ये आचरणात आणणारी नवी पिढी उदयाला येणे आवश्यक आहे. नाहीतर 'लोकशाही' ही लोकांची व्यथा बनून राहील, आणि शाह्यांची पोळी पिकेल. असे कदापि होता कामा नये. कारण जागरुक नागरिक हाच लोकशाहीचा कणा आहे. तो जपण्याची जबाबदारी तरुण पिढीची आहे.

○○○

आठवणी

- अपर्णा कुवळेकर, ११वी शास्त्र

आठवणी येतात चोरपावलांनी,
न कळवता न सांगता
हळूच येऊन मनाला स्पर्श करतात,
त्यांच्यातच आपण गुरफटून जातो,
वेळ-काळ विसरून जातो.
पदरामागून पदर सुटत जातात,

बाहेर पडायच्या वाटा बंद होतात.
शेवटी बाहेर पडावंच लागतं,
वेळेचं भान ठेवावं लागतं.
तो क्षणसुद्धा एक आठवण बनतो
आठवणींच्या साठवणीत जागा करून जातो.

★ ★ ★

भारतीय स्वातंत्र्याची पन्नास वर्षे - एक चिंतन

— रवींद्र भोसले, द्वितीय वर्ष कला

साहित्य संघटना निबंध स्पर्धा तृतीय क्रमांक - वरिष्ठ महाविद्यालय

१९४७ साली हिंदुस्थान स्वतंत्र झाला. म्हणजे से जगायचे, कसे वागायचे याचे निर्णय स्वतःच्या इच्छेने आणि कुवतीनुसार घेण्याचे अधिकार त्याने मिळविले. शाच्या स्वातंत्र्योत्तर इतिहासाकडे नजर टाकली असता त्या पन्नास वर्षांत आम्ही काय कमावले आणि काय मावले, याचे एक चित्र डोळ्यासमोर येते. केवळ तेहासाचे गोडवे न गाता वास्तवाचे भान ठेवून भविष्याची ग्ने पाहणे शक्य व्हावे यासाठी गेल्या ५० वर्षांतील शाच्या सामाजिक, वैचारिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, ज्ञानिक जमाखर्चाचे चिंतन करणे फायद्याचे ठरेल.

स्वातंत्र्याच्या ५० वर्षांत आपण पुरेशी भर घातली ? या प्रश्नाचे उत्तर, आपण स्वातंत्र्य कसे वापरत आहोत या नीट विचार केल्यावर मिळेल. स्वातंत्र्योत्तर काळात, गत राष्ट्रांचे अनुकरण करून हिंदुस्थानने तांत्रिक व वैज्ञानिक त्रात प्रगती केली. भारतीय उद्योगक्षेत्रात स्वातंत्र्यकाळात पाट्याने वाढ झाली. त्यानंतर ९०-९१ सालापासून ाहीशा जागतिक दबावाखाली व काळाची गरज म्हणून ापण मुक्त अर्थव्यवस्था स्वीकारून आपल्या उद्योगांना ागतिक स्पर्धा आणि संदर्भ प्राप्त करून दिला. ६२ साली ानने चपराक दिल्यावर आपली अस्मिता दुखावली गेली. ५ साली पहिल्यांदा आपल्या फौजा सरहद्दीपलीकडे ाक्रमण करून विजयी झाल्या. आम्ही कोणीतरी आहोत, ाम्ही प्रसंगी तडाखेही देऊ शकतो हे पहिल्यांदा सिद्ध झाले. 'गेतीवाले भी लढ सकते हैं' ही लालबहादुर शास्त्रींची द्धघोषणा आपल्या अस्मितेचा पहिला समर्थ उद्गार होय. ७०नंतरच्या पहिल्या १५ वर्षांत या देशात मूलभूत रचनेचे ाग अवतरले. उद्योगधंद्यांचा पाया घातला गेला. शिक्षण ार्वत्रिक होऊ लागले. शेती हरित क्रांतीच्या दिशेने ाटचाल करू लागली. अलिप्त राष्ट्रांच्या रांगेत भारत मानाने सू लागला. भाषावार प्रांतरचनेची या काळात मोठीच

भावनात्मक आंदोलने झाली. सर्वात मोठा आघात मात्र चीनच्या आक्रमणाच्या रूपाने आपल्यावर झाला. ६३ सालानंतरच्या दहा वर्षांत दोन भारत-पाकिस्तान युद्धे झाली.

७३ सालानंतरची पाच वर्षे इंदिरा गांधींच्या वादळी कारकीर्दीने गाजली. काँग्रेस पराभूत होऊ शकते, एक महिला सर्वसत्ताधीश होऊ शकते, तसेच सर्वसामान्य जनता हुकूमशाहीविरुद्ध तीव्र प्रतिक्रिया निर्माण करू शकते याचा अनुभव आला. ७८ सालापासून ९१ सालापर्यंतच्या १४ वर्षांत हिंदुस्थानात फार मोठ्या उलथापालथी झाल्या. पंजाब, काश्मिरात अतिरेक्यांनी लोकशाही जेरीस आणली. पूर्वेकडे बोडो, उल्फा अतिरेक्यांनी प्रतिशासन उभे केले. इंदिराजी, राजीव गांधी या पंतप्रधानांच्या हत्या करण्यात आल्या. याच काळात संपूर्ण देशाला हादरवणारे बोफोर्स, हर्षद मेहतासारखे भ्रष्टाचाराचे उद्रेक झाले. ९२पासून ९७पर्यंतच्या पाच वर्षांत बाबरी मशीद-रामजन्मभूमी वादाने हिंदुस्थानच्या अस्मितेचा प्रश्न उग्रपणे, उद्रेक घडवीत समोर आला आणि या प्रश्नावर संपूर्ण देशात ठळक दोन तट पडल्यासारखे झाले. याच कालखंडात पंजाब, काश्मीरचे टोकाला गेलेले पेचप्रसंग सुटले. भारतीय अर्थव्यवस्थेची दरी जगाला मोकळी करण्यात आली. केंद्रात आघाडीचे अल्पमतातले सरकार चालू शकेल असे दिसले. तथापि हवाला व्यवहारात, भारतीय राजकारणातले पंतप्रधानां-पासूनचे दिग्गज गैरमार्गी पैशावर पोसले जात होते, हे उघड झाल्यावर संपूर्ण व्यवस्था हादरून गेली.

समाजकारणाने देखील पन्नास वर्षांत मोठी उलथापालथ पाहिली. ९२ सालानंतर राखीव जागांच्या प्रश्नावर मंडल आयोगाच्या निर्णयाने जातीय धुवीकरण झाले. संपूर्ण राजकारणाला जातीय संघर्षाचे निर्लज्ज रूप आले. याच कालखंडात गुन्हेगार कोण आणि राजकारणी

कोण हे वेगळे ओळखता येऊ नये इतकी प्रतिष्ठा संघटित गुन्हेगारीला मिळाली. खेड्यांमधून शहरांकडे स्थलांतर करण्याचा वेग ५० वर्षांत वाढून नागरी लोकसंख्या तिप्पट झाली. महानगरांत ४० टक्के लोकसंख्या झोपडपट्ट्यांमध्ये बकाल, भीषण अवस्थेत राहू लागली. ही गुन्हेगारी, दंगलखोरीची केंद्रस्थाने झाली आहेत. अशा जागांचे सांडपाणी, विष्टा यांचा निचरा न होऊन सुरतसारख्या शहरात प्लेगने हाहाकार माजवला. अशा ठिकाणी व्यसनग्रस्तांचे प्रमाण एवढे वाढले की मादक द्रव्ये, तंबाखू आणि गुटखा यांसारख्या नव्या व्यसनांनी दारूवरही मात केली. आधुनिकीकरणाचे महत्त्वाचे अग्रदूत म्हणून, कॉम्प्युटर्स आणि ऑटोमायझेशन ८० सालानंतर लोकमान्य झाले. तथापि बेकारी वाढून रोजगाराच्या संधी इथे कमी राहणार असे वाढून या देशातील बुद्धिजीवी वर्ग परदेशांत स्थलांतर करीत राहिला आहे. दुसरीकडे जगभरातील कंपन्या भारतीय उपखंडाला 'आयती बाजारपेठ' म्हणून आशाळभूतपणे न्याहाळू लागल्या आहेत.

गेल्या ५० वर्षांचा धावता आढावा घेतल्यावर, आपला प्रवास शून्यातून सुरू होऊन योग्य दिशेने होताना दिसत आहे. पुढील बाबींचा, घटकांचा विचार केल्यास, चिंतन केल्यास आपल्याला त्याची प्रचीती येईल. आज शेती, तंत्रज्ञान, उद्योगधंदे-व्यापार, संरक्षण, महिला अशा अनेक क्षेत्रांतून त्याने प्रगतीच्या दिशेने वाटचाल सुरू ठेवली आहे.

भारतात हरित क्रांती आल्याने आपण अन्न-धान्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण आहोत. त्यामुळे गेल्या पन्नास वर्षांत ५.५३ किंटल प्रतिहेक्टरपासून १४.८७ किंटल प्रतिहेक्टर धान्योत्पादन वाढले. निर्यातीत सहापटींनी वाढ झाली. फळे, भाजीपाला उत्पादनात जगामध्ये भारत दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. तर आंबा, नारळ, कॉलिफ्लॉवर यांच्या उत्पादनात भारताने पहिला क्रमांक मिळविला आहे. 'वाडगा घेऊन फिरणारा देश' ही भारताची प्रतिमा बदलली आहे. पण कोणत्याही पंचवार्षिक योजनेत व अर्थसंकल्पात शेतीला १४% पेक्षा अधिक वाटा मिळालेला नाही, हे वास्तव आहे.

शेतात रासायनिक खतांचा वापर वाढू लागला आहे बियाणासाठी शेतकऱ्याला पैसा मिळत नाही. तसे शेतमालाची विक्री थेट ग्राहकाला करण्याची यंत्रणा निर्माण झाल्यास शेतकरी व ग्राहक सुस्थितीत येतील व देशात परकीय चलनाची टंचाईदेखील भासणार नाही.

संरक्षणाच्या बाबतीत आपली सेनादले मजबूत आहेत. त्यांचे नेतृत्व उत्तम आहे व ती राजकारणापासून दूर आहेत. शेकडो निष्ठावंत राजकारणी व शासकीय कर्मचाऱ्या व हजारो शूर व शिस्तबद्ध लष्करी जवान व अधिकारी नसत आपला देश आज आहे तसा एकसंध टिकून राहूच शकत नसता. भारताच्या काही भागात अस्वस्थता निर्माण झाली असताना तिचा फायदा घेऊन सरहद्दीवरील प्रदेशात बंडखोर निर्माण करू पाहणाऱ्या शत्रूंचा ठामपणे प्रतिकार करण्यात आपली सेनादले सज्ज आहेत, हे विशेष दिलासा देणारे आहे. आज सेनादलांना प्रत्यक्ष युद्धासाठी लागणाऱ्या शस्त्रांमध्ये शेकडो ५० एवढी तूट आहे. घटना व कायद्याच्या दृष्टीने पाहता, घटनेत गेल्या ४७ वर्षांत ७९ घटनादुरुस्त्या झाल्या. निवडणुकीत मुस्लिमांची मते जातील, या भीतीने राजीव गांधी शासनाने मुस्लिम स्त्रीला पोटगीपासून वंचित करणारा कायदा संमत करून घेतला. तसेच काश्मीरसाठी वेगळे ३७०वे कलम काढले. राखीव जागा देण्यामागचे उद्दिष्ट म्हणजे एकगटता मते मिळविणे. आणीबाणीनंतर अनेक दुवळ्या गटांच्या लोकांना न्यायालयीन निर्णयांनी नवे बळ दिले. लोकसभा, राज्यसभा, विधानसभांमधले गोंधळ, सभासदांची हमरीतुमरी, बिहार आणि महाराष्ट्र यांत होत असलेल्या घटना या दासळत्या कायदा-सुव्यवस्थेचे द्योतक आहेत.

भारताने आपले परराष्ट्रीय धोरण नेहमीच शांततेने पार पाडले आहे. अलिप्ततावादाचे धोरण स्वीकारून इतर शेजारील राष्ट्रांशी संबंध चांगले ठेवले आहेत. दुसऱ्या आणि तिसऱ्या पंचवार्षिक योजनांमधून औद्योगिक विकासाचा पाया घातला गेला. आज परिस्थिती अशी आहे की, औद्योगिक क्षेत्रात स्वयंपूर्ण होऊन इतर देशांना आपला माल निर्यात करण्यात भारत अग्रेसर आहे. सिमेंट, पोलाद, विद्युत उपकरणे, कागद, कापड, खत इत्यादी भारतीय उद्योगांची

भरभराट होत असून मागील १४ वर्षांपासून या क्षेत्रातील वार्षिक वृद्धीदर ९%हून अधिक असल्याने (अगोदर ५%) हे सिद्ध होते की, भारतीय उद्योग आणि अर्थव्यवस्था उच्चपातळीवरील विकासदराबरोबरच निरंतर प्रगतीच्या महामार्गावर अग्रेसर आहे. सध्या देशातील कायदा व सुव्यवस्थेची स्थिती अतिशय खालावलेली आहे, असे मत सर्वच क्षेत्रांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर व्यक्त करण्यात येते. आपल्याकडील गुन्द्यांचे प्रमाण वाढले आहे, असे दिसून येते. कारण एकूणच जीवनमूल्यांत झालेला बदल. गुन्हेगारी टोळ्यांकडून अत्याधुनिक उपकरणे, हत्यारे यांचा सर्रास वापर होत आहे. अशातच भ्रष्टाचारामुळे पोलिस यंत्रणेचा चेहरामोहराही पुरता बदललेला आहे. तशातच गेल्या दोन वर्षांत महाराष्ट्रात खंडणीवसुलीचे प्रकार वाढले आहेत. अशा वेळेस म्हणतात, कायदेच बदलले तर परिस्थिती सुधारू शकेल. पण माझ्या मते, आपल्याकडील कायदे जगातील सर्वोत्तम कायद्यांपैकी आहेत. आपले दुर्दैव एवढेच की त्यांची अंमलबजावणी योग्यरीत्या होत नाही. त्याला कारणीभूत राजकारण आहे. उदाहरणार्थ कायदानुसार सरकारच्या परवानगीशिवाय पुतळे उभारता येत नाहीत, परंतु केवळ मतांच्या अभिलाषेने कोठेही पुतळा उभारण्यास सर्रास परवानगी दिली जाते.

भारतीय संगीताच्या बाबतीत, 'भारतीय संगीत एका गरीब देशाचे अविकसित संगीत आहे. रानावनात राहणारे, वाघ, हत्ती, साप अशा श्वापदांसमवेत जगणारे पूर्णतः निरक्षर असे लोक ते वाजवतात-गातात,' अशी स्वातंत्र्यपूर्व काळात अनेक पाश्चात्यांची समजूत होती. स्वातंत्र्योत्तर काळात अनेक कलाकारांच्या प्रयत्नांना यश आल्यामुळे आपले संगीत हा अखिल मानववंशाचा श्रेष्ठ सांस्कृतिक ठेवा आहे, असा विश्वास आज लोकांना वाटतो. त्यात दक्षिणेतल्या कर्नाटक संगीताने चांगली मजल मारली आहे. पं. भीमसेन जोशी व पं. रविशंकर यांचे भारतीय संगीताबद्दल जगभर कमालीचे कौतुक आहे. पण सध्याच्या काळात पॉप, पाश्चात्य संगीतामुळे शास्त्रीय संगीत धोक्यात येऊ लागले आहे. भारतात गेल्या पन्नास वर्षांत स्त्रियांची प्रगती निश्चित झाली आहे. विविध क्षेत्रांत त्या चमकू लागल्या आहेत. त्यांची अस्मिता नक्कीच जागृत झाली

आहे. पण विकासाचे क्षेत्र मात्र मर्यादित राहिले आहे. शासनातील ३३% आरक्षण मिळाल्याने विविध क्षेत्रांत तिचा मुक्तसंचार सुरू आहे. असे असूनही स्त्री ही उपभोगाची व शोषणाची वस्तू आहे ही भावना दृढ होऊ पहात आहे. ज्या भारताने प्राचीन काळात जगाला विद्यापीठे खुली केली त्या भारतात आजमितीला बहुसंख्य महिला व मुले शिक्षणापासून वंचित आहेत. त्यामुळे अज्ञान, उपासमार, शोषण यांनी भारतीय जनता चिंतातुर आहे.

स्वतंत्र भारतात शिक्षणाचा व्यापक विस्तार झाला असून 'शाळांचे जाळे' खेड्यापाड्यात दूरवर पसरलेले आहे. त्यामुळे १९५१मधील साक्षरता दर जो १८.३३% होता तो १९९५मध्ये ६२% वर पोचला आहे. विविध क्षेत्रांतील अद्यावत ज्ञानाने युक्त महाविद्यालयांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत असल्याने समाजातील अंधश्रद्धा नष्ट होऊन सर्वज्ञानसंपन्न अशी पिढी निर्माण होण्यासाठी एकंदर वातावरण तयार झाले आहे. आणि त्यामुळेच सध्या भारत शिक्षणाच्या क्षेत्रातील तिसरा सर्वांत मोठा देश आहे. या-बरोबरच व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास, उत्तम नागरिक घडविणे, चांगला माणूस बनविणे या शिक्षणाच्या उद्देशांचा विसरच पडला आहे. विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या बाबतीत तर भारताने गरुडभरारी मारली आहे. स्वतःचे उपग्रह निर्माण करणारा देश, पृथ्वी, अग्नी, आकाश यासारखी क्षेत्रे, आर्यभट्ट, रोहिणीसारखे उपग्रह, क्रायोजेनिक इंजिनांच्या बाबतीत स्वयंपूर्णता, सुखोईसारखे प्रगत विमान, अणुसंशोधन केंद्रे अशा अनेक बाबतीत भारत अग्रेसर आहे. भारतीयांचे सरासरी आयुर्मान पस्तीसवरून साठ वर्षांच्या पुढे गेले आहे ते संशोधनामुळेच. खिळे, टाचणीसुद्धा आयात करावा लागणारा देश आज एक वैज्ञानिक महाशक्ती झाला आहे. त्यामुळे भारताची जगातील तिसरी महासत्ता म्हणून हळूहळू ओळख झाली आहे. जगभरातील उत्कृष्ट तांत्रिक मनुष्यबळात भारताचा क्रमांक तिसरा लागतो. संरक्षण-सिद्धता व अन्नधान्याची स्वयंपूर्णता ही त्यामुळेच आढळते. भारत गेल्या ५० वर्षांत सर्वच क्षेत्रांत हळूहळू प्रगती करीत आहे. मार्ग खडतर असला तरी येणाऱ्या भविष्याची सुवर्णस्वप्ने घेऊन येणारा आहे.

आपले राष्ट्र, समाज आणि लोक यांच्याबाबतीत राजकीय क्षेत्र नावाचा एवढा मोठा बुरूज कोसळला असला तरी अजूनही त्याचा पाडाव झालेला नाही. राजकारणात भ्रष्टाचार वाढत आहे. सर्व स्तरावर व्यक्तिकेंद्रित, स्वार्थकेंद्रित आणि नाटकी राजकारण फोफावत आहे. त्यातूनच भ्रष्टाचार वाढत आहे. राजकारण दिशाहीन झाल्याने कार्यकर्ते स्वार्थाच्या चिखलात रुतलेले आहेत. असे असले तरी भारतात ५० वर्षे लोकशाही टिकून राहिली.

खरे तर गेल्या हजार वर्षांत कुठल्याही पिढीला आजच्या स्वतंत्र पिढीएवढे राजकीय स्थैर्य, स्वास्थ्य आणि विकासाची संधी लाभलेली नाही. मानवाची सारी संस्कृती रुजायला आणि फुलायला जे स्वास्थ्य लागते ते स्वातंत्र्याच्या पहिल्या अर्धशतकाने निश्चितच आपल्याला दिले! स्वातंत्र्यामुळे हिंदुस्थानच्या सर्व सामाजिक थरांमध्ये विकासाची भूक निर्माण झाली आणि आम्ही देखील सर्वांच्या खांद्याला खांदा लावून, बरोवरीने चालू शकलो पाहिजे, असा समतेचा आग्रह निर्माण झाला. स्वातंत्र्याने सर्व समाजाला बोलते केले. पददलितांनाही शिक्षणाची संधी दिली. सत्तेत सहभाग मिळण्याची शक्यता निर्माण केली. रोजगार, घर, आरोग्य, शिक्षण या गोष्टी मिळू लागल्या. आज आपले मनुष्यबळ कसे वापरावे, त्यांना काय शिकवावे याची दिशादेखील आपणच ठरवू शकतो. स्वातंत्र्यामुळे भारताच्या सर्व विभागांचा समतोल विकास झाला नाही हे खरे, पण प्रत्येक विभागात विकासाची काही पावले नक्कीच पडली. तसेच सर्व घटकांना समान संधी मिळाली नसली तरी प्रत्येक घटक जागृत होऊन पुढची पावले टाकू लागला. जगाच्या तुलनेत अजूनही आपला देश आर्थिकदृष्ट्या स्वयंपूर्ण नाही. तथापि आज दुष्काळामध्ये लाखांनी लोक मरताना पाहावे लागत नाही. सार्थीच्या आजारांनी गावेच्या गावे उजाड होत नाहीत. सर्वसामान्य गरीब माणूस अगदीच पोरका नाही. त्याला कुणी त्राता आहे, त्याच्या दुःखाच्या वेदना तो वेशीवर टांगू शकतो. मी नाही तर निदान माझा मुलगा तरी सुखाचे चार दिवस पाहील, अशी आशा त्याच्यात निर्माण झाली आहे.

जे स्वातंत्र्य आपण आग्रहाने, झगडून मिळविले त्याचा वापर योग्य होताना दिसतो आहे. परंतु स्वतंत्र माणसे

स्वतःचे म्हणून तंत्र काय असावे याबाबतीतच गोंधळून गेली आहेत. गांधीजींच्या वळणातले अस्सल देशी काँग्रेस कार्यकर्ते निष्प्रभ होत गेले किंवा संपत चालले आहेत. टिळकांचा निखळ भारतीय पीळ आचारविचारात असणारे फार थोडे उरले आहेत, अशी स्थिती आहे. असे असले तरी भारतीय जनता ही एकात्म आहे, अंतर्मनात देशाभिमान आढळतो. त्याचे उदाहरण हवे असेल तर भारत-पाकिस्तान हे युद्ध सर्वसाक्षी आहे. त्या वेळी नागरिकांनी दाखविलेली राष्ट्रीय भावना, एकात्मता ही आजही दिसते. जिथे-जिथे देशावर आघात तिथे-तिथे नागरिक मदतीस धावून येतील. देशावर संकट आले की भारतपुत्रांनी ते परतवून लावले आहे. हेच आपण स्वातंत्र्यापासून मिळविले आहे असे वाटते. म्हणूनच पुढच्या शतकात भारत ताठ मानेने स्वातंत्र्याचा खरा उपयोग करीत पुढची पावले टाकताना दिसावा, अशासाठी स्वतः झगडण्याचा संकल्प करणे, हाच खरा सुवर्णमहोत्सव आहे.

○○○

भावना

- संगीता कुळकर्णी, तृतीय वर्ष कला

कधीच का कळणार नाहीत

भावना त्या मनाला ?

कधीच का जुळणार नाहीत

मने एकमेकाला ?

नसेल तर

तर का

ही वेडी ओढ ?

खोटी आशा ?

कुणीच का समजावत नाही

या खुळ्या जिवाला ?

★ ★ ★

प्रवास

— प्रफुल्ल देशपांडे, प्रथम वर्ष शास्त्र

खरे तर एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाणे या क्रियेला आपण प्रवास म्हणतो, पण प्रवासाची व्याख्या एवढ्यापुरतीच मर्यादित करून चालणार नाही. या अथांग, अनाकलनीय विश्वात माणूस एकाच वेळेस अनेक प्रवास करीत असतो. प्रत्येक वेळेस त्याचा प्रवास वेगळ्या प्रकारचा, वेगळ्या रंगाचा असतो. प्रवासासाठी आवश्यकता असते दोन स्थानकांची. त्याप्रमाणे तो प्रवास कधी चांगल्याकडून वाईटाकडे जाणारा, कधी अज्ञानातून ज्ञानाकडे जाणारा तर कधी तिमिरातून तेजाकडे जाणारा असतो.

जीवन म्हणजे तरी काय ? तो सुद्धा जन्म व मृत्यू या दोन स्थानकांमधला एक विलक्षण प्रवासच! पण या प्रवासाचे मार्ग किती निरनिराळे आहेत. कुणी दुःखांच्या कठीण डगरीवरून चालताना सुखाची चिमुकली बकुळ-फुले वेचत हा प्रवास करते, तर कुणी सुखाच्या पायघड्यांवरून चालताना अंतःकरणात दुःखाचा सागर घेऊन चालत असते. कुणाचा मार्ग यशोशिखरांवरून जाणारा, प्रसिद्धीच्या चमचमत्या प्रकाशाने देदीप्यमान झालेला राजमार्ग असतो, तर कुणी भयानक एकलेपणाच्या अंधारातून चाचपडत आपले मार्गक्रमण करते. जीवनाच्या या अद्भुत प्रवासाचे जितके रंग आपल्याला दिसतील तितके कुठेच दिसणार नाहीत. 'व्यक्ती तितक्या प्रकृती' या उक्तीप्रमाणे जितक्या व्यक्ती तितके त्यांचे मार्ग निराळे.

मानवाने आपल्या आदिम अवस्थेतून आजच्या प्रगतीच्या शिखरापर्यंत केलेला प्रवास तर थक्क करून सोडणारा आहे. पाषाणयुगातील मानव शिकारी होता. हळू हळू तो शेतकरी झाला. नंतर तो आपली कामे यंत्रांकडून करून घेऊ लागला आणि आता तर 'संगणक' या महामंत्राच्या सहाय्याने तो सर्व गोष्टी करू शकतो. या गोष्टी एकेकाळी केवळ परिकथेतच शक्य वाटायच्या. पूर्वी घोडा, बैलगाडी अशा वाहनांमधून प्रवास करणारा माणूस सायकल,

स्वयंचलित वाहने, जहाजे, विमाने, रॉकेट्स या सगळ्यांचा वापर करीत आज चक्क मंगळापर्यंत पोचला आहे.

या यशाच्या चढत्या मनोऱ्याकडे पाहताना एक जाणवते, माणूस आपल्या मूलभूत मूल्यांना विसरू लागला आहे. तंत्रसामर्थ्याच्या चकचकाटात मानव स्वतःपासून दूर जाऊन यंत्राप्रमाणे केवळ यांत्रिक व शुष्क झाला आहे. त्याच्या आयुष्यातले सुंदर, नाजूक, तलम क्षण दवर्बिंदूप्रमाणे यंत्रयुगाच्या उन्हात उडून जात आहेत. तो हळू हळू आपली संस्कृती, विचार करण्याची प्रवृत्ती, भावनात्मकता.... सगळे विसरू लागला आहे. अणुबॉम्ब व तत्सम शस्त्रास्त्रे बनवून त्याने संपूर्ण विश्वालाच विनाशाच्या दरीत लोटायचे प्रयत्न चालवले आहेत. मनुष्याचा प्रवास दिवसेंदिवस अराजकते - कडे व विध्वंसाकडे चालला आहे. माणुसकी, प्रेम, भावभावना या सगळ्या गोष्टी सोडून माणूस प्रगतीच्या नावाखाली भौतिक सुखांच्या व यांत्रिकतेच्या चक्रव्यूहात गुरफटला आहे. यांत्रिक प्रगतीचा भरधाव प्रवास करताना माणूस हिंसाचार, चंगळवाद आणि नकारात्मक भूमिका घेऊन जगू लागला आहे. हा प्रवास आपल्या मानवजातीला कसा व कुठे घेऊन जाणार हे तर येणारा काळच सांगेल. पण आत्मपरीक्षणाची वेळ आली आहे, एवढे मात्र खरे !

○○○

आजची स्त्री खरोखरच स्वतंत्र आहे का ?

— सुधीर चंद्रकांत चोपडे, प्रथम वर्ष वाणिज्य

“ जिच्या हाती पाळण्याची दोरी
ती जगाते उद्धरी ”

सप्तरंगांची उधळण करणाऱ्या इंद्रधनुष्यातल्या सात रंगांप्रमाणे या विश्वातल्या सप्तरंगांचा, सप्तगुणांचा दया, क्षमा, शांती, प्रेम, वात्सल्य, पावित्र्य अन् मांगल्याचा संगम कोणत्या एकाच ठिकाणी झाला असेल तर तो म्हणजे स्त्रीमध्ये !

वेल उभी राहते ती वृक्षाच्या साहाय्याने. त्याप्रमाणे स्त्रीही पुरुषाच्या आधाराविना उभीच राहू शकत नाही अशी पूर्वी कल्पना होती. लहानपण पित्याच्या धाकात, तारुण्यात पतीच्या आणि म्हातारपणात पुत्राच्या धाकात ती जगत असते. प्रत्येकजण तिला आपल्या हातातील चालती-बोलती बाहुली समजून हवे तसे नाचवून घेत असतो. तसेच स्त्रीला चूल आणि मूल एवढ्याच मर्यादित वावरता येत असे. मुलाएवजी मुलगी झाली की आई-वडिलांच्या मस्तकाची शीर उठते व लहानपणापासूनच तिचा छळ सुरू होतो. बाहेर कोटेही फिरायला परवानगी नाही. शाळा तर सोडाच हो ! लहान असल्यापासूनच त्यांना घरात राबवून घेतले जाते. अठरावे वर्ष पूर्ण होण्याच्या आत म्हणजेच तेरा-चौदा वर्षांची असताना लग्नाची बेडी तिच्या पायांत घातली जाते.

यानंतर पतीच्या वर्चस्वाखाली जगावे लागते. काही नवऱ्यांना वाटते की आपल्या बायकोला फक्त सोने-चांदी, ऐश्वर्य, कपडालत्ता असला की पुरे. पण त्यांना हवे असते ते प्रेम, आपुलकी व आपलेपणाची भावना. पण तिला ती मिळत नाही. सर्कशीतल्या जनावरांप्रमाणे तिची स्थिती होते. ज्याप्रमाणे त्या जनावरांना रिंगमास्टरच्या इशान्या-प्रमाणे वागावे लागते, रिंगमास्टरच्या फटक्यानुसार त्या जनावरास खेळ दाखवायला लागतो, तसेच तिला घराच्या पिंजऱ्यात वागावे लागते.

पूर्वी विवाहाच्या वेळी मुलगी वयाने लहान तर मुलगा तिच्या दुप्पट वयाचा असे. दुर्दैवाने त्याला मृत्यू आला तर तिला जळत्या चितेत उडी टाकावी लागत असे, नाहीतर आयुष्यभर अंधाऱ्या कोठडीत आपले उरलेले आयुष्य जिवंत प्रेतासारखे जगावे लागे. कोणत्याही शुभकार्यात तिला सहभागी होता येत नव्हते. “पांढऱ्या कपाळाची अवदसा कुठली !” या शब्दांत समाजाकडून अवहेलना होत असे.

समाजातील काही शीतिरिवाज पुरुषांनी बनवलेले आहेत. उदा. समजा एखाद्या पुरुषाची बायको वारल्यानंतर अगदी महिन्याभरातच दुसरी बायको घरात हजर करू शकतो म्हणजे फक्त स्त्रियांनीच नवरा मेल्यावर सती जावे. पुरुषाने बायको गेल्यावर सती का जाऊ नये ? हे कुठल्या राज्यघटनेत लिहिले आहे ? ह्या आपमतलबी चालीरीती बनवायचा फक्त पुरुषांनीच ठेका घेतला आहे काय ? याबाबतीत स्त्रीसमाजावरच अन्याय का ?

आज मात्र स्त्रियांना शालेय, पदवी, पदव्युत्तर इत्यादी सर्व क्षेत्रातील सर्व प्रकारचे शिक्षण मिळू लागले आहे. व्यक्तिविकासाची सर्व क्षेत्रे खुली झाली आहेत. ही स्त्रियांच्या दृष्टीने नक्कीच आनंदाची गोष्ट आहे. आजच्या स्त्रियांनी वेगवेगळ्या क्षेत्रांतले शिक्षण घेऊन पदव्या ग्रहण केल्या आहेत. तसेच आज अनेक स्त्रिया नोकऱ्या करताना आपल्याला दिसतात. ह्या स्त्रिया ज्या ठिकाणी नोकरी करतात तेथील साहेबांच्या अथवा मालकांच्या मर्जीनुसार स्त्रियांना वागावे लागते. मग हेच साहेब स्त्रियांना रात्री-अपरात्री केव्हाही कुठेही घेऊन फिरतात. पोटाची खळगी भरण्यासाठी म्हणजेच पैशासाठी स्त्रियांना हे सर्व काही सहन करावे लागते. एखाद्या स्त्रीने ह्या गोष्टीची बाहेर वाच्यता करण्याचा प्रयत्न केला तर तिला जिवंत मारण्याच्या धमक्याच नव्हे, तर तिचा खूनही केला जातो. अशी स्त्री आपल्यावर होणारे अन्याय कोणाला सांगू शकत नसेल तर ती

नक्कीच स्वतंत्र नाही.

तसेच काही गुंड मुलींना त्यांच्या गावातून पळवून आणतात. आणि त्यांना वेश्या बाजारात विकतात. त्यामुळे अशा अनेक निरपराध मुलींना इच्छा नसताना असा गलिच्छ व्यवसाय करावा लागतो. अशा वेळी स्त्रियांना अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागते. आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायातून त्यांना आपली स्वतःची सुटका करून घेता येत नाही. प्रेमाच्या नावाखाली बाजार भरवणाऱ्या पुरुषांकडून आज अनेक स्त्रिया बदनाम झाल्या आहेत. म्हणजेच बरेच

जण क्षणिक सुखासाठी एखाद्या स्त्रीवर प्रेम करतात व नंतर मात्र तिला सोडून देतात. मग अशा स्त्रियांना आत्महत्या करण्याशिवाय दुसरा पर्यायच राहत नाही.

म्हणूनच स्त्रीला स्वतंत्र करायचे असेल तर तिला जुन्या रूढी-परंपरांतून मुक्त केले पाहिजे. तिला मनमोकळेपणाने फिरू दिले पाहिजे. कारण स्त्री सुधारली तर कुटुंब सुधारेल आणि कुटुंब सुधारले की संपूर्ण राष्ट्र सुधारेल.

○○○

गर्व

- कांचन लोणकर, प्रथम वर्ष वाणिज्य

मला गर्व होता
माझ्या सोबत्यांचा.
त्यांना गर्व होता
माझ्याव्यतिरिक्त दुनियेचा.

नंतर उमगलं
पण समजलं-
नसतं जगात कोणी
आपलं म्हणणारं.

कुणी नसलं तरी चालेल
पण मन मात्र माझं आहे
याचा मला गर्व होता.

म्हणतां म्हणतां माझं मन
गर्व करू लागलं.
तुझ्याजवळ राहणार नाही
म्हणून दूर पळालं.

सावली मात्र माझी असल्याचा
आता मला गर्व चढला.
पण अंधारात कळलं की
सावलीलाही गर्व झाला होता.

★★★

निरोप

- वर्षारणी रा. रावत, एम्.ए. मराठी (भाग २)

ह्या जीवनात भेटीच्या वेळी
फक्त भेटायचंच असतं !

क्षणभर स्मून मात्र,

दूर-दूर जायचं असतं !

मन तुटत असताना देखील

ते तोडून टाकायचं असतं !

धारेसारखं वाहत जाऊन

सर्व काही विसरून जायचं असतं !

हजारो नाती-गोती

दूर सारायची असतात !

दूर जाताना प्रेमाचे

क्षण हरवून जायचे असतात !

शेवटच्या घटकेला

सर्व डाव मोडायचे !

निरोप देताना फक्त

अश्रूच ढाळायचे असतात !

हातात-हात देऊन

मनातील भाव-बंध

सोडवून घ्यायचे असतात !

★★★

महर्षी विनोद यांचे शिक्षणविषयक विचार

— प्रशांत सरोदे, तृतीय वर्ष शास्त्र

शिक्षण हा तर आपणा सर्वांचा, लहान-थोरांचा आपुलकीचा व जिद्दाल्याचा विषय. विद्यार्थिदशेत तर हा आपल्याशी अत्यंत निगडित असणारा आणि अनन्यसाधारण महत्त्व असणारा विषय. आजकालच्या शिक्षणप्रणालीवर अनेक थोर विचारवंतांनी, विद्वानांनी विचार मांडले आहेत व मांडताहेत. मला वैयक्तिकरीत्या ज्यांचे विचार अत्यंत मनापासून पटले व भावले ते म्हणजे महर्षी न्यायरत्न विनोद ह्यांचे विचार.

न्यायरत्न विनोद हे जागतिक कीर्तीचे प्रकांड-पंडित, तत्त्वज्ञ, विचारवंत, संत व दार्शनिक होते. त्यांचा फार मोठा शिष्यपरिवार विविध देशांतून पसरलेला आहे. त्यामध्ये सामान्यातील सामान्य माणसापासून ते प्रखर बुद्धिमत्तेच्या शास्त्रज्ञांपर्यंत सर्व स्तरांमध्ये विखुरलेल्या व्यक्ती आहेत. त्यांच्यापासून स्फूर्ती, प्रेरणा, मंत्र घेऊन आपल्या जीवनात आमूलाग्र परिवर्तन घडून आल्याचे सांगणारे अनेक शिष्य आजही हयात आहेत. इथे मी आपल्यासमोर शिक्षण संदर्भात जे साररूपाने लिहीत आहे ते त्यांच्या 'साधना-सूत्रे' ह्या ग्रंथातील आहे.

आजचे शिक्षण हे स्मृति-प्रधान आहे. आपली आजची परीक्षापद्धती यांची निदर्शक आहे.

शिक्षणक्रमामध्ये कल्पनेला, कल्पकतेला प्राधान्य असले पाहिजे. कल्पना म्हणजे स्वैर कल्पना नव्हे. विद्यार्थ्यांमध्ये नाविन्यपूर्ण, प्रयोगप्रवण अशी कल्पकता निर्माण करणे हे शिक्षणाचे सर्वश्रेष्ठ उद्दिष्ट असले पाहिजे.

'कल्प', 'प्रकल्प', हे शब्द आपण पंचवार्षिक राष्ट्रीय योजनांच्या संदर्भात वापरीत असतो. तेथे 'कल्प' या शब्दाचा अर्थ नियोजन, असा आहे.

स्मृती व कल्पना यांच्यामध्ये विरोध नाही. कल्पकतेच्या, सृजनशीलतेच्या वाढीसाठी स्मृतीची,

पाठान्तराची नितान्त आवश्यकता आहे.

स्मृती हे कल्पकतेचे आवश्यक द्रव्य आहे.

स्मृति-शक्ति व कल्पना-शक्ति या दोन्ही शक्ती बुद्धीच्या विकासाला आवश्यकच आहेत.

अभि+आस किंवा अभ्यास या शब्दाचा निरुक्तार्थ असा आहे : विषयाच्या भोवताली (अभि) म्हणजे सर्व बाजूला, बुद्धी स्थिर ठेवणे (आस). अभ्यास म्हणजे मनन करणे.

बहुतेक विद्यार्थी स्मृति-निष्ठ अभ्यास करतात. निरनिराळी माहिती, सिद्धान्त, आकृत्या, वाक्ये डोक्यात चिणतात. प्रयत्नपूर्वक ठासून भरतात. पण ते विचार पचवून, मनन करून त्यांमधून नवीन कल्पना, नवीन उपाय-योजना निर्माण होऊ शकल्या नाहीत तर काय उपयोग !

साधारणतः पुस्तक मिटले की अभ्यास संपला असे आपण समजतो. पुस्तक मिटल्यावर डोक्यातून त्या विषयाला आपण रजा देतो, तो विषय आपण डोक्यातून काढून टाकतो व दुसरीकडे वळतो. अभ्यासाची महर्षींची व्याख्या अशी आहे : " पुस्तक मिटल्यावर सुरू होतो तो अभ्यास."

आपण वाचलेले मुद्दे नुसते पुन्हा आठवणे म्हणजे अभ्यास नव्हे. वाचलेल्या विषयावर एकाग्रतेने विचार करणे म्हणजे मनन आणि मनन म्हणजे अभ्यास.

मननाला स्मृतिशक्ती, कल्पनाशक्ती व संदर्भ-निष्ठा आवश्यक आहेत. शिक्षण हे नेहमी विद्यमान सामाजिक परिस्थितीच्या गरजा पूर्ण करणारे असले पाहिजे. शिक्षणातील काही चिरस्थावी मूल्यांबरोबरच, काळाबरोबरच बदलणाऱ्या जीवनक्रमाचा विचारही शिक्षणात झाला पाहिजे.

आधुनिक शिक्षणविषयक विचारांत या अंगाला

मॉडर्न १९९७-९८

श्रेष्ठ शिक्षणतज्ज्ञांनी फार महत्त्व दिले आहे.

समाज-सम्मुखता हे यशस्वी शिक्षणक्रमाचे प्रमुख अंग व वैशिष्ट्य आहे. विद्यार्थी-जीवन व समाज-जीवन यांत समन्वय कसा राहील याचा विचार सदैव केला पाहिजे. सामाजिक विचार व आचार यांच्याशी शिक्षण हे समतोल व समन्वित असणे आवश्यक आहे. नाहीतर आपण शून्यात काम करतो असे होईल. समाजजीवनापासून विद्यार्थ्यांना दूर ठेवणारे शिक्षण 'अरण्य-आक्रोश' ठरेल.

स्वातंत्र्यपूर्व काळात लोकमान्य टिळकांनी सुरू केलेल्या शिक्षणसंस्था या स्वातंत्र्यप्राप्तीच्या प्रयत्नांचे एक अंग होते. स्वातंत्र्यप्रेमाची, स्वतःविषयी अभिमानाची जागृती निर्माण करण्याचा प्रयत्न या शिक्षणसंस्थांतून केला गेला. सामाजिक प्रश्नांचा विचार समतोल दृष्टीने करता येईल, अशी दृष्टी विद्यार्थ्यांना देण्याचा प्रयत्न त्या काळी केला जाई.

'शिक्षण क्षेत्रातील सामाजीकरण' ही कल्पना म्हणजे आधुनिक शिक्षणतज्ज्ञांनी स्वातंत्र्योत्तर काळात शैक्षणिक उद्दिष्टात केलेल्या बदलांची निदर्शक आहे.

स्मृतीवर आधारलेले शिक्षण विद्यार्थ्याला समाजाशी समन्वित करू शकणार नाही. शिक्षण कल्पना-प्रधान असेल, परिस्थितीप्रवण असेल तरच ते विद्यार्थ्यांमध्ये स्वावलंबन, स्वाभिमान व स्वयंपूर्णता निर्माण करू शकेल.

महर्षींनी शिक्षणासंदर्भात हे जे सखोल विचार व्यक्त केले आहेत, त्यांच्या प्रत्येक शब्दाचा अर्थ, आशय व संकेत आपण अत्यंत काळजीपूर्वक समजावून घेतला व जीवनात उतरविला तर खऱ्या अर्थाने त्यांचे विचार आपल्याला उद्बोधक व मार्गदर्शक ठरतील.

न्यायरत्न विनोदांची 'आध्यात्मिक-कविता'

पाहिला प्रकाश, त्या क्षणापासुनी
दुजी इच्छा मनी, आली नाही
जीविताचे व्हावे, लहानसे फूल
पूजिण्या पाऊल, तुझे देवा.

○○○

गझल

- समीर चव्हाण , तृतीय वर्ष शास्त्र

तू रात्र सारी जागुनी का काढली ?
अन् आसवातून प्रीत तू का ढाळली ?

जी आसवे समजावुनी टाळायची,
त्या आसवांची आग तू का माळली ?

मधुसौख्य निद्रेचे उभे दारात गे,
मग विरह-रात्रीची व्यथा का साहली ?

संवेदना ज्याने खुळ्या आक्रंदल्या,
ती काळजानी वीज तू का रोवली ?

★ ★ ★

आरक्षण : असावे की नसावे ?

— कु. सारिका स. दलाल , प्रथम वर्ष शास्त्र

जुलै महिन्यात बारावीचा निकाल लागला. प्रत्येकाला आपापल्या अपेक्षेप्रमाणे मार्क्स मिळाले आणि पुन्हा एकदा प्रवेशासाठी पालक, विद्यार्थी सान्यांचीच धावपळ चालू झाली. फॉर्म्स भरून झाल्यावर मी माझ्या एका मैत्रिणीकडे तिचे अभिनंदन करण्यासाठी गेले. पाहते तो काय, त्या बाईसाहेब रडवेला चेहरा करून बसल्या होत्या. मी म्हटले “हे काय? अग एवढे नव्वद टक्के मार्क्स मिळवूनही तू उदासच!” तशी ती चिडून म्हणाली, “उपयोग काय चांगले मार्क्स मिळून. ओपन कॅटॅगरी ना माझी. मला कॉम्प्युटर इंजिनिअरिंगला प्रवेश नाही.” हे ऐकून मी गप्पच झाले. काय समजावणार मी तिला ?

मी घरी परत आले ती त्याच विचारात. आतापर्यंत मी या सर्व गोष्टी ऐकल्या होत्या. पण खुद्द माझ्या जवळच्या मैत्रिणीला याची झळ लागली तेव्हा मला त्यातली तीव्रता जाणवली.

स्वातंत्र्यापूर्वी आणि स्वातंत्र्यानंतरही काही वर्षे समाजातील काही लोकांना अस्पृश्य मानले जात होते. उच्च-नीच असा भेदभाव होता. अशा लोकांना शिक्षणासारख्या त्यांच्या मूलभूत हक्कापासून दूर ठेवले जात होते. सगळी माणसे साखीच, पण तरीही त्यांच्यात दुजाभाव होता. त्या काळातला हा अस्पृश्य समाज आणि उच्च समाज यांच्यात भेदभावाची एक प्रचंड खोल दरी होती. ही दरी भरून काढण्यासाठी, अस्पृश्यांच्या अंधकारमय जीवनात ज्ञानाचा प्रकाश पाडण्यासाठी, त्यांच्या उद्धारासाठी म्हणून त्या काळच्या नेत्यांनी, कायदेपंडितांनी ‘आरक्षणाची’ सोय कायद्यात करवून घेतली. जेणेकरून तळागाळातील लोक शिकावेत, त्यांना चांगले, वाईट, खरे खोटे याचे ज्ञान व्हावे. दोन भिन्न समाजांतील गैरसमज दूर व्हावे, म्हणून या आरक्षणाचे कायदे अस्तित्वात आले. यामागचा चांगला हेतू लक्षात घेता समाजातील सर्व थरांमधल्या व्यक्तींनी त्यांचे

स्वागतच केले. या योजनांना प्रतिसादही चांगला मिळाला. आज कितीतरी उच्चपदस्थ अधिकारी हे त्या काळच्या खालच्या थरातले आहेत. हे अधिकारी आज आपल्या बुद्धीच्या जोरावर मोठमोठी कामे सहज पार पाडतात. पूर्वी त्यांच्याकडे पैसा नव्हता, पण आज परिस्थिती बदलली आहे. आज त्यांच्याकडे ज्ञान, मानमरातब, अधिकार आणि पैसादेखील विपुल प्रमाणात आहे.

खालच्या थरातील लोकांना आतापर्यंत आरक्षणाची सोय दिली गेली त्याचा त्यांना खूप फायदा झाला. पण आता प्रश्न उभा राहतो की आज स्वातंत्र्याच्या पन्नासाव्या वर्षीही अशा कायद्याची खरोखरच आवश्यकता आहे का ? या प्रश्नाचे उत्तर प्रत्येकाकडून वेगवेगळे मिळेल. कारण आमच्या पिढीला या कायद्यामुळे फायदे आणि (काहींना) आणि तोटेही झाले आहेत.

आज शिक्षणक्षेत्रात किती जीवघेणी स्पर्धा आहे. दहावी-बारावीच्या वर्षी सर्वच विद्यार्थी मान मोडून अभ्यास करतात. वर्षभर एकच ध्येय डोळ्यांपुढे ठेवून मेहनत करतात. आपल्या मेहनतीवर, प्रयत्नांवर त्यांना पूर्ण विश्वास असतो आणि तरीही मनाच्या एका कोपऱ्यात भीती लपलेली असते. ‘मी अभ्यास करून चांगले मार्क्स मिळवीन पण तरी मला हव्या त्या कॉलेजमध्ये हव्या त्या शिक्षण प्रकारात प्रवेश मिळेल ना?’ हा प्रश्न आम्हा विद्यार्थ्यांना वर्षभर भेडसावत असतो. हा प्रश्न नुसता भीती दाखवतो असे नाही तर त्याचे प्रत्यक्ष दुष्परिणामही आम्हाला भोगावे लागतात. कित्येक वेळा असे होते की आरक्षणाच्या सोईमुळे कमी मार्क्स असणारे पुढे जातात आणि बाकीचे ओपन कॅटॅगरीमुळे मागे राहतात. हे कितपत योग्य आहे ?

सर्वच विद्यार्थी आपल्या कुवतीप्रमाणे अभ्यास करतात. सान्यांना अभ्यासक्रम एकच असतो. मग प्रवेशाच्याच वेळी ही समानता का दाखवली जात नाही?

प्रत्येकाला त्याच्या कुवतीप्रमाणे प्रवेश का मिळू नये ?

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर हे स्वतःच्या बुद्धीच्या जोरावर शिकले आणि खूप मोठे झाले. त्यांना शिक्षण घेताना कोणत्याही सवलती नव्हत्या. त्यांना आलेल्या अडचणी इतरांना येऊ नयेत म्हणून त्यांनी आरक्षणाच्या कायद्यावर भर दिला. तो अमलातही आणला गेला. पण त्याच वेळी आंबेडकरांनी म्हटले होते की 'एका ठराविक टप्प्यानंतर म्हणजे या लोकांना शिक्षणाचे महत्त्व कळल्यानंतर हे कायदे रद्दबातल करावेत.' पण हे मात्र सारेजण सोईस्कररीत्या विसरतात.

हे कुठेतरी थांबायला हवे, कुणीतरी थांबवायला हवे. आजच्या तरुण पिढीला योग्य दिशा दाखवायला पुन्हा एकदा या भारतभूमीवर स्वामी विवेकानंद, बाबासाहेब आंबेडकर निर्माण व्हायला हवेत. असे कायदेपंडित हवेत जे आजच्या समाजाच्या, आजच्या पिढीच्या गरजां लक्षात घेऊन कायद्यात बदल करतील.

आरक्षणाचा कायदा पूर्णपणे रद्दबातल करावा अशी आमची मुळीच इच्छा नाही. पण आरक्षणासंबंधीचे निकष मात्र पूर्णपणे बदलायला हवे. आरक्षण हे जातीवरून तर मुळीच नसावे. हल्ली भेदभाव कोणीच करत नाही. आम्ही सारी मुले-मुली लहानपणापासून एकत्र राहतो, खेळतो, वाढतो. त्या वेळी जातीचा प्रश्न कधीच येत नाही. पण उच्चशिक्षण घेताना केवळ जातीमुळे आमच्यातलाच एखादा खूप पुढे जातो आणि बाकी तेवढ्याच योग्यतेचे मागे राहतात आणि ज्या भेदभावाचा मागमूसही कधी कुणाला नसतो त्याचे बीज नकळत इतर मुलांच्या मनात रुजते. समाजाच्या दोन स्तरांमधील ही दरी यामुळे रुंदावत जाते आहे. आरक्षणाची सोय असलेल्या आपल्या मित्रांबद्दल ओपन कॅटॅगरीच्या मुलांच्या मनात नकळत असूया, दुजाभाव निर्माण होतो.

इतरवेळी जातीयता नष्ट करण्याचा टेंभा मिश्रणारे कित्येक लोक प्रवेशाच्या वेळी मात्र मोठ्या अभिमानाने जातीचा दाखला देऊन प्रवेश घेताना दिसतात. मग या वेळी या लोकांचा स्वाभिमान जातो कुठे ?

आरक्षण हे जातीयतेच्या निकषावर नव्हे तर ते बुद्ध्यांकावर आणि आर्थिक परिस्थितीवर मिळायला हवे. आजही कित्येक लोक असे आहेत की ज्यांच्यात योग्यता आहे, जिज्ञासा आहे, पण केवळ जातीमुळे ते मागे राहतात. यात त्या मुलांचे तर नुकसान होतेच परंतु पर्यायाने देशाचेही नुकसान होते. न जाणो, ओपन कॅटॅगरीमुळे प्रवेश न मिळालेल्या एखाद्या विद्यार्थ्यामध्ये एखादा शास्त्रज्ञ, राजकारणी, डॉक्टर लपलेला असेल ! की ज्याच्यामुळे भारत प्रगतीची नवी शिखरे पादाक्रांत करेल !

तेव्हा आरक्षण हे त्याच विद्यार्थ्यासाठी असावे जे खरोखरच हुषार आहेत पण त्यांची आर्थिक परिस्थिती चांगली नाही किंवा आणखी काही कारणाने त्याला प्रवेश मिळाला नाही. खरा हुषार विद्यार्थी मग तो कोणत्याही जातीचा वा धर्माचा असो, त्याला त्याचे कर्तृत्व दाखविण्याची संधी ही मिळालीच पाहिजे.

खरोखरच, आरक्षणाचे निकष जर बदलले गेले तरच आपल्याला असे म्हणता येईल की भारतातील जातीयता संपूर्णपणे नष्ट झाली आहे. आणि हीच स्वातंत्र्याच्या पन्नासाव्या वर्षी सर्व दिवंगत नेत्यांना आणि हुतात्म्यांना खरी श्रद्धांजली ठरेल !

○○○

मालकीणबाई आपल्या नव्या मोलकरणीला सांगत होत्या, "हे बघ, मला फार बोलायला आवडत नाही. मी बोटानं खूण केली की तू समजून घेत जा, मी तुला बोलावलंय म्हणून."

"होय बाईसाहेब, मी देखील कमीच बोलते. मी मान हलवली की तुम्हीही समजून घ्या, मी येणार नाही म्हणून !"

खुर्च्या

— वनश्री नरगुंद, अकरावी 'सी', शास्त्र

खुर्ची ही कधी लोखंडाची, लाकडाची निर्जीव वस्तू आहे असं मला वाटतच नाही. कुठेही गेले तरी तिथल्या खुर्च्यांचं निरीक्षण करणं हा माझा आवडता छंद आहे. मला नेमकं सांगता येणार नाही परंतु खुर्चीनं माझ्या मनात कळत नकळत एक घर केलं आहे. केवळ बसण्यासाठी उपयोगी पडणारी वस्तू असं मी खुर्चीचं मोल करत नाही. खुर्ची मला जवळची, विविध प्रकारां साथसोबत देणारी वाटते. वेगळ्या आकारात, स्वरूपात असलेल्या ह्या खुर्च्यांना देखील खरंच एक वेगळं, स्वतःचं व्यक्तिमत्त्व असतं, नाही ?

फर्निचरच्या दुकानातल्या खुर्च्यांचा बघा ना आता! हाताची घडी तोंडावर बोट, अशा काहीशा अवघडलेल्या वाटतात. अगदी शाळेत 'इन्स्पेक्शन' असताना वर्गात जशी शिस्त असते ना, तशा शिस्तीत सगळ्या बसलेल्या असतात. तर टेबलापाशी बसलेल्या खुर्च्या ! काही बोलायची सोयच नाही. मुलखाच्या खादाड वाटतात त्या मला ! तिन्ही त्रिकाळ चांगले पदार्थ पाहून खायला सोकावलेल्या.

दारापुढे अंगणात असलेल्या खुर्च्या घराच्या सीमांचे संरक्षण करत एखाद्या सैनिकाप्रमाणे सावधान स्थितीत उभ्या असतात. बैठकीतल्या खुर्च्या मात्र 'अटेंशन'मध्ये स्वतःची प्रतिष्ठा सांभाळत बसलेल्या दिसतात.

पण ह्या सगळ्यांपेक्षा आजोबांची खुर्ची मला मनापासून आवडते. आजोबांप्रमाणेच आयुष्याचे सारे अनुभव घेऊन वानप्रस्थाश्रमात शांत आयुष्य जगणाऱ्या ह्या आरामखुर्चीत जाऊन बसलं की मन अगदी मोकळं होतं.

रंगमंदिरातल्या आणि थिएटरमधल्या खुर्च्या तर कायम मर्दानी आवेशातच! काळ्या मारक्या म्हशीप्रमाणं नाक फेंदारून एकमेकांकडं पहात आहेत असं उगाचच वाटतं. कॉलेजच्या कॅटिनमधल्या खुर्च्या मात्र अत्यंत वेशिस्त ! सहलीला गेल्यावर शाळकरी मुलं जशी मनमानी करतात तशा ह्या खुर्च्या कुठेही भरकटत असतात. कुणीही

या, कुणीही जा. त्यांना कशाचं सोयरसुतक नसतं. का कुणास ठाऊक, आपल्याच नादात रमलेल्या एखाद्या रंगल गड्याप्रमाणे ह्या आयुष्याचा आनंद उपभोगत आहेत असं वाटतं.

विधानसभेतल्या खुर्च्यांचा तर थाटच न्यारा ! ह्या खुर्च्या सतत संगीतखुर्ची खेळण्याच्या तयारीतच असतात. केव्हा कुणाची खुर्ची नाहीशी होईल आणि त्यात कोण बसेल हे सांगता येत नाही. सारख्या माणसांना 'खो' देत खो-खो खेळण्यात मग्न असतात.

मला सगळ्यात भीती वाटते ती शिक्षकाच्या खुर्चीची. सदैव डोळे वटारून उभी असलेली. तरी पण वात्सल्याने परिपूर्ण असलेली. प्रत्येक गोष्टीकडे ती रोखून पाहते आहे असं उगीचच वाटतं. ह्या खुर्चीचं निरीक्षण करण्याच्या फंदात मी फारशी पडत नाही. पण एकदा वळून पाहिलं की ज्ञानाची ओंजळ सदैव कुणाच्या तरी ओंजळीत धरलेली, तशी शिक्षकाची ओंजळ भरलेली ही जादू पाहिली की खरी त्या खुर्चीची किमया कळते आणि नकळत मी नतमस्तक होते.

लग्नातल्या स्वागत-समारंभाच्या वेळी असलेल्या वधू-वरांच्या मखमली खुर्च्या तर-- अहाहा ! सान्या उपस्थित पाहुण्यांची नजर वेधून घेणाऱ्या खुर्च्या-लाज-या, घाबरलेल्या, बाबरलेल्या वाटतात. आपण जरा एकटक पाहिलं की 'इश्श' वगैरे म्हणतील की काय अशीच मला भीती वाटते. मी तर अशा वेळेस माझा मोर्चा दुसरीकडे वळवते आणि मग दृष्टीस पडतात केविलवाण्या, लग्नसमारंभ संपला की 'कुणी कुणाचं नाही' अशा भकासपणे उभ्या असणाऱ्या खुर्च्या ! दिवसभर अत्तर, गुलाबाच्या घमघमाटात पक्कात्रांच्या सुवासात वधू-वरांचं कायमचं नातं जोडणाऱ्या ह्या खुर्च्या भयाण, एकाकी अवस्थेत बघवत नाहीत. स्वतःचं असं स्थान त्यांना कधीच मिळत नाही. रोज नवीन उसना आव

आणून त्यांना समारंभात सहभागी व्हावं लागतं. दुसऱ्याचे समारंभ सजवत त्यांचं आयुष्य जाणार असतं. हं ! देव बाकी कुणाच्या कपाळी काय लिहितो बघा !

पण ह्या, क्षणाची सोबत देणाऱ्या खुच्यापेक्षा, शेवटच्या श्वासापर्यंत मैत्री टिकवणारी, अडीअडचणीत मदतीचा हात देणारी, अवहेलना स्वीकारून सहानुभूतीचा

आसरा घेऊन अपंगाची खुर्ची पाहिली की मात्र मी नतमस्तक होते कारण दया दाखवणाऱ्या व्यक्तीच्या यत्किंचित मदतीचा हात नको असताना ह्या खुर्चीचा आधार महत्त्वाचा ठरतो. या खुर्चीच्या ठिकाणी मला सेवाभावी परिचारिकेचं दर्शन घडतं. निरपेक्ष सेवेचा अमोल संदेश जपणारी ही खुर्ची मनात घर करून राहाते !

○○○

गुदगुल्या

- संकलक : सागर ढावरे, तृतीय वर्ष शास्त्र

एक शेटजी पोलिस-इन्स्पेक्टरसमोर गहिवरून बोलत होते, “ मी बुडालो. सर्वनाश झाला माझा. मला दरोडेखोरांनी लुबाडलं.”

“शेटजी, तुमच्याकडे पिस्तुलाचा परवाना आहे, पिस्तुल आहे, मग ते का वापरलं नाहीत ?” इन्स्पेक्टरने आश्चर्याने विचारले. “अहो ते बाहेर काढलं असतं तर दरोडेखोरांनी तेही पळवलं असतं ना !” शेटजी हात झटकून म्हणाले.

निवडणुकीच्या धामधुमीत पुढारी गल्लीबोळांतून फिरून मते मिळवण्यासाठी मतदारांना भेटत होते. लोक त्यांची स्वाक्षरी घेण्यासाठी आपली डायरी पुढे करीत होते. एकाएकी पुढाऱ्याने एका माणसाच्या डायरीत गाढवाचे चित्र काढले. ते चित्र बघून तो माणूस म्हणाला, “ साहेब मी तुमचा ऑटोग्राफ मागितला होता, फोटोग्राफ नाही ! ”

एका स्त्रीने धावत धावत येऊन दुसरीला सांगितले, “तुझा नवरा कोपऱ्यावरच्या विहिरीत पडला. ”

“ बरं झालं बाई, आम्ही त्या विहिरीचं पाणी पीत नाही ते.” ती स्त्री समाधानानं सुरस्कारली.

आचार्य अत्रे - एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व

— पल्लवी पाळंदे, तृतीय वर्ष कला

‘आफलोद यः कर्मणाम्’ म्हणजे केलेल्या कामाचे फळ दिसेपर्यंत कर्म करत राहणारा, असे कालिदासाने म्हटले आहे. इतका मोठा माणूस शरीराने आणि कर्तृत्वाने कसा असू शकतो याचे मूर्तिमंत उदाहरण म्हणजे आचार्य अत्रे. आयुष्यभर अनेक उद्योग यशस्वीपणे करणारे आचार्य अत्रे म्हणजे जणू काही एक चमत्कारच आहे असे वाटते. आपले भाग्य मोठे म्हणून आचार्य अत्रे महाराष्ट्रात जन्मले. आचार्य अत्रे यांचे जीवन एका दृष्टीने पहाता संघर्षमय होते. संघर्ष दोन प्रकारचे : एक म्हणजे जीवनसंघर्ष वगैरे म्हणतात ना तो, आणि दुसरा संघर्ष म्हणजे त्यांनी स्वतःवर ओढवून घेतलेले संघर्ष. दोन्ही प्रकारच्या संघर्षांना ते समर्थपणे टक्कर देत असत.

‘दहा हजार वर्षांत असं झालं नाही’ असे म्हटल्याबरोबर ‘आचार्य अत्रे’ असे शब्द आपल्या कानावर येतील. कानांत घुसतील. कोणतीही घटना असो किंवा कोणताही माणूस असो किंवा कोणतीही वस्तू असो, ती दहा हजारांच्या मापाने मोजायची अशी आचार्य अत्रे यांची पद्धत होती. सगळे कसे भव्य असले पाहिजे. घसघशीत दहा हजार म्हटले की त्यांना बरे वाटे. आपण मोठी संख्या बोललो याचा आनंद त्यांच्या जिभेलाही होत असणार. आचार्य अत्रे यांना ही अतिशयोक्ती आहे हे नक्की माहीत असते. तरीही अशा धिप्पाड व्यक्तिमत्त्व असलेल्या अत्रे यांच्या तोंडून, ‘दहा हजार वर्षांत’ असे ऐकण्यात एक आगळीच गंमत असायची, असे वि. आ. बुवा म्हणतात. आचार्य अत्रे यांच्या तोंडून दहा हजार हे शब्द कसे निघत असतील याचे काल्पनिक नमुने बघा. ‘इतका भिकार सिनेमा दहा हजार वर्षांत कुणीही काढला नसेल.’ गडकन्यांविषयी सांगताना देखील ते म्हणतात, ‘एवढ्या प्रचंड व्यक्तिमत्त्वाचा माणूस गेल्या दहा हजार वर्षांत झाला नाही.’

तर अशा या आचार्य अत्रे यांचा जन्म १३ ऑगस्ट १८९८ या दिवशी झाला. त्यांचे बालपण

सासवडात गेले. नंतर ते पुण्याला येऊन बी. ए., बी. टी. झाले. ते शिक्षकी व्यवसायात होते तेव्हा त्यांनी शिक्षण क्षेत्रात नवनवीन प्रयोग केले. ‘नवयुग वाचनमाला’ आणि ‘अरुण वाचनमाला’ या शालेय स्तरावरच्या मराठी वाचनमाला लोकप्रिय होत्या. नंतर ते पुणे येथील कॅप एज्युकेशन सोसायटीच्या हायस्कूलचे प्रिन्सिपॉल झाले. शिक्षणशास्त्रातल्या पदव्या आणि अध्यापनाची आवड यामुळे अत्रे हे एक ख्यातनाम शिक्षक, प्रशासक आणि शिक्षणशास्त्रज्ञ म्हणून प्रसिद्धी पावले. शिक्षणक्षेत्रात त्यांनी बरीच वर्षे घालवली. अत्रे यांनी पुढे अनेक क्षेत्रांत प्रवेश केला आणि यश मिळवले. परंतु ते कोठेही गेले तरी त्यांच्यातला शिक्षक नेहमी त्यांच्याबरोबर असे. त्यामुळे अत्रे संपादक असोत, नाटककार असोत, वक्ते असोत, नेता असोत किंवा दिग्दर्शक असोत, त्यांच्यातल्या ‘शिक्षकाचा’ त्यांना कधीच विसर पडला नव्हता. ते खरे हाडाचे शिक्षकच होते.

आचार्य अत्रे यांचे पहिले नाटक ‘साष्टांग नमस्कार’ हे होय. अत्रे यांचे मराठी रंगभूमी आणि विनोदी साहित्य यांतील योगदान महत्त्वपूर्ण आहे. त्यानंतर त्यांनी अनेक नाटके लिहिली. ‘वंदे भारतम्’ आणि ‘मी उभा आहे’ ही अत्यंत विनोदी विडंबनात्मक राजकीय नाटके लिहिली. भ्रमाचा भोपळा, पराचा कावळा, लग्नाची बेडी ही विनोदी नाटके आणि घुराबाहेर, उद्याचा संसार ही गंभीर नाटके लिहिली. तसेच कवडीचुंबक, तो मी नव्हेच ही नाटके लिहिली. ‘तो मी नव्हेच’ या नाटकाने ‘न भूतो न भविष्यति’ असे यश संपादन केले. आजही हे नाटक जोरात चालू आहे हे पाहिल्यावर, आज आचार्य अत्रे असते तर ते म्हणाले असते, ‘‘या नाटकासारखं उत्कृष्ट नाटक गेल्या दहा हजार वर्षांत झालं नव्हतं आणि पुढील दहा हजार वर्षांत होणार नाही ही काळ्या दगडावरची रेष आहे.’’ तसेच अत्रे विडंबनकार कवी म्हणून प्रसिद्ध आहेत. विडंबन काव्य क्षेत्रात ‘झेंडूची

फुले' हा काव्यसंग्रह आजही एकमेवाद्वितीय आहे. नंतर बाबूराव पेंढारकरांमुळे आचार्य अत्रे चित्रपट क्षेत्राकडे ओढले गेले. प्रेमवीर, धर्मवीर, ब्रह्मचारी, अर्धांगी, ब्रॅडीची बाटली इत्यादी चित्रपटांच्या कथा त्यांनी लिहिल्या होत्या. अत्रे यांनी कोणताही चित्रपट काढला तरी त्यांच्यामधला शिक्षक त्यांना हेतुप्रधान चित्रपट काढायला लावत असे. त्यामुळे त्यांचे विनोदी चित्रपट केवळ विनोदी नसायचे. ते चित्रपट कोणता ना कोणता तरी सामाजिक आशय घेऊनच काढले जायचे. आचार्य अत्रे यांचा 'श्यामची आई' हा चित्रपट तर त्यांच्या कर्तृत्वाचा मुकुटमणीच ठरला. त्याचे दिग्दर्शनही त्यांनीच केले होते. मास्टर विनायक यांच्यापासून अत्रे यांची चित्रपट कारकीर्द सुरू झाली आणि तिथे सर्वोच्च असे यश संपादन केले. असे असले तरी माणूस म्हटले की जीवनात यश आणि अपयश येणारच. अत्रे यांनी 'वसंतसेना' हा उत्तम चित्रपट काढला होता. पण या चित्रपटामुळे त्यांची दारुण दैन्यावस्था झाली. 'चारुदत्तापेक्षा मी अधिक कंगाल झालो' असे त्यांनी स्वतःबद्दल लिहिले.

शिक्षणक्षेत्र, नाट्यक्षेत्र, चित्रपटक्षेत्र याप्रमाणेच अत्रे यांनी पत्रसृष्टीही गाजवली. १९४० साली त्यांनी 'नवयुग' साप्ताहिक सुरू केले. संयुक्त महाराष्ट्राचे आंदोलन झाले तेव्हा त्यांनी दैनिक 'मराठा' हे वृत्तपत्र सुरू केले. १९४० ते १९६९ हा तीन दशकांचा काळ आचार्य अत्रे यांच्या जबरदस्त पत्रकारितेमुळे गाजला. अतिशय निर्भयपणे लिहावे तर आचार्य अत्रे यांनीच. राज्यकर्ती मंडळीही त्यांच्या लेखणीला वचकून असत. आचार्य अत्रे मुंबईच्या बाहेर असले तरीही मथळा कोणता दिला आहे हा त्यांचा प्रश्न दूरध्वनीवर असायचाच. आपला पराभव अत्रे दुःखद शब्दांत मथळ्यातूनही व्यक्त करीत आणि विजयाच्या वार्ता उत्साहवर्धक शब्दयोजना करून सांगत. असे आचार्य अत्रे जागृत, भावनाप्रधान आणि राष्ट्राभिमानी संपादक होते. ते कोणाचेच अंधभक्त नव्हते. 'येत्या अंकातला अँटम बॉम्ब?' अशी प्रश्नचिन्हांकित घोषणा भल्याभल्यांच्या पोटात भीतीचा गोळा निर्माण करणारी असे. अत्रे कुणाची भीडमुर्वत ठेवत नसत. कोण कधी त्यांच्या तावडीत सापडेल याचा नेम नाही. 'मराठा' हे पत्र संयुक्त महाराष्ट्राच्या

आंदोलनाचे जणू काही मुखपत्र बनले. आचार्य अत्रे यांची वाणी आणि लेखणी त्या आंदोलनाच्या काळात अक्षरशः आग ओकत होत्या. 'वक्ता दशसहस्रेषु' असे म्हणावे लागेल. त्यांच्यासारखा वक्ता दहा लाखांत एखादाच असू शकेल. केवढीही प्रचंड सभा असो, श्रोत्यांना खिळवून ठेवण्याचे अफाट सामर्थ्य त्यांच्या वाणीत होते. आपल्या घणाघाती भाषणामुळेच त्यांनी संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलनाचा वन्ही सर्वत्र चेतवला होता. प्रतिपक्षाची विशेषतः संयुक्त महाराष्ट्रनिर्मितीच्या आड येणाऱ्या काँग्रेस पक्षाची ते भंबेरी उडवत असत. दे माय धरणी ठाय अशी त्यांची अवस्था ते करत असत. या आंदोलनात त्यांचा सिंहाचा वाटा होता. उत्तुंग व्यक्तिमत्त्व, खणखणीत आवाज, शुद्ध आणि स्पष्ट शब्दोच्चार, ओघवती भाषा-वाणी, श्रोत्यांना खिळवून ठेवणारे वक्तृत्व ही त्यांच्या यशस्वीपणाची वैशिष्ट्ये होती. तसेच आचार्य अत्रे वादपटसुद्धा होते. निरनिराळ्या व्यक्तींना लक्ष्य ठरवून ते वाद निर्माण करत असत.

आचार्य अत्रे यांनी अनेक प्रकारची अध्यक्षपदे भूषविली आहेत. मराठी साहित्य संमेलन, मराठी पत्रकार संमेलन ही त्यांतील श्रेष्ठ संमेलने. प्रत्येक संमेलनामधील त्यांचे व्यक्तिमत्त्व आणि कर्तृत्व त्यांना साजेसेच आहे. आपल्या चतुरस्र व्यक्तिमत्त्वाने आचार्य अत्रे यांनी प्रत्येक क्षेत्रात स्वतःचा वेगळा ठसा उमटविला आहे. प्रतिभासंपन्न साहित्यिक, सडेतोडपणे लिहिणारा, लाखो लोकांना आपल्या वाणीने मंत्रमुग्ध करणारा लोकप्रिय वक्ता, मराठी रंगभूमीला चैतन्य प्राप्त करून देणारा ज्येष्ठ नाटककार, दर्जेदार चित्रपटांची निर्मिती करणारा चित्रनिर्माता, हाडाचा शिक्षक, संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत फार मोठे योगदान देऊन नेतृत्व घडविणारा लोकनेता अशा विविधांगी भूमिकांमुळे आचार्य अत्रे यांचे व्यक्तिमत्त्व बहुआयामी बनले. पण या सर्वांबरोबरच संतसाहित्यात रमलेले अत्रे हे त्यांचे रूप नीटसे प्रकाशात आले नाही. आचार्य अत्रे यांनी सर्वांत जास्त श्रद्धा आणि भक्ती कुणावर केली असेल तर ज्ञानोबा-तुकोबांवर. ज्ञानोबा-तुकोबा आणि महाराष्ट्राची संतपरंपरा हे त्यांचे श्रद्धास्थान होते. आचार्य अत्रे यांनी मराठी माणसाची खूप समर्पक व्याख्या सांगितली आहे. ते

म्हणत, “तुकोबांचा एक तरी अभंग ज्याला पाठ आहे तोच ‘मराठी माणूस’ ” आणि पुढे तर लिहितात –

ज्याच्या घरी नाही
तुकोबाची गाथा ।
त्याच्या शिरी हाणा
चार लाथा

यातला विनोदाचा भाग सोडला तरी तुकोबांचा आणि आपला केवढा जवळचा संबंध आहे ! तुकोबांचा अभंग हे मराठी माणसाचे केवढे महान लोकधन आहे, हे आचार्य अत्रे नेहमी अभिमानाने सांगत. मराठी संतांनी समतेचा विचार लोकमनात रुजविला म्हणूनच महाराष्ट्राच्या सामाजिक परिवर्तनाच्या प्रक्रियेत आचार्य अत्रे संतांच्या कार्याला अत्यंत महत्त्व देत असत. संतांच्या ठायी विनम्र होत आणि आपल्या भाषणातूनही संतांच्या अभंगांचे दाखले देत. ‘सर्वाभूती भगवद्भाव’ ह्या शिकवणुकीचा खरा आदर्श

म्हणजे गाडगेमहाराज. आचार्य अत्रे यांनी गाडगेमहाराजांचे कार्य जवळून पाहिले. आचार्य अत्रे संतांच्या साहित्याचे, शिकवणुकीचे डोळस घितन करीत. संतांचे वाङ्मयीन मोठेपण मान्य करीत. म्हणूनच ज्ञानोबांपासून विनोबांपर्यंत आणि तुकोबांपासून गाडगेबाबांपर्यंत संतपरंपरेचे त्यांनी घडविलेले डोळस दर्शन आजच्या समाजाला वेगळी दृष्टी देऊन जाते.

असे असले तरी त्यांचे भाषण म्हटले की ‘हशा आणि टाळ्या’ आणि त्यांचे साहित्य म्हटले की ‘विनोद आणि विडंबन’ हेच केंद्रवर्ती समजून त्यांच्या साहित्याकडे-वाङ्मयाकडे पाहिले गेले. त्यांच्या जन्मशताब्दीच्या निमित्ताने त्यांच्या साहित्याकडे पाहण्याची दृष्टी बदलली पाहिजे.

○○○

वाङ्मय म्हणजे काय ?

वाङ्मय म्हणजे जीवनाचा अनुभव. कलेचा विकास नव्हे. मधमाशी मध गोळा कशी करते ? तिला हिंडावे लागते. फुलाफुलाकडे जावे लागते. मध हे सत्य आहे, कल्पना नाही. ते शोधावे तेव्हा मिळते. पण कोळी काही हिंडत नाही. तो बसल्या बसल्याच जाळे विणतो. त्याच्या तोंडातून तंतू निघतात. कोळ्याचे जाळे म्हणजे निव्वळ कल्पना.

पुष्कळसे लेखक घरातच बसतात. पुस्तके वाचतात आणि जाळी विणतात. पण त्यांचे लेखन क्षणजीवी असते. त्यात सत्य नसते. जीवनाचा शोध नसतो. वाङ्मयकारांनी जीवनाकडे जायला पाहिजे. जीवनाचे संशोधन करायला पाहिजे. साहित्यात जीवनाचा साक्षात्कार घडावयाला पाहिजे. जीवनाचा अनुभव असल्याखेरीज हे कसे होईल ?

— आचार्य अत्रे, ‘मी कसा झालो’

मानसिक ताण

— राजश्री गढागढ, तृतीय वर्ष कला

जीवन ताणरहित असावे असे प्रत्येकास वाटते. परंतु प्रत्यक्षात अशाप्रकारचे जीवन जगण्याचे वरदान कोणालाच प्राप्त झालेले नाही. अगदी शिशुशालेत जाणाऱ्या लहानग्यापासून ते साठी (६० वर्षे) ओलांडलेल्या वृद्धापर्यंत प्रत्येकजण कोणत्या तरी कारणाने निर्माण झालेल्या ताणाच्या जाळ्यात अडकलेला असतो. ताण सहन करण्याची प्रत्येकाची कुवतही वेगवेगळी असते. काही शाळकरी मुलांना अभ्यास झाला नाही या भयाने ताण निर्माण होतो. तर एखादी व्यक्ती आज ऑफिसला पोहोचायला उशीर होणार या भीतीने ताणग्रस्त होते. प्रत्येक वयोगटातील व्यक्ती, भिन्न कारणांमुळे व भिन्न क्षेत्रांमध्ये निर्माण झालेला ताण सहन करत असते. विविध प्रकारचे शारीरिक आजार व मानसिक व्याधी यांचा जन्म यातूनच होत असतो.

शरीराचे नैसर्गिक संतुलन बिघडविणारा कोणताही प्रभाव अथवा प्रभावी घटक म्हणजे ताण होय. किंवा मानवी जीवनावर प्रभाव पाडणारा घटक म्हणजे ताण असतो. उदाहरणार्थ गरिबी हा घटक मानवी जीवनावर विशिष्ट प्रकारचा ताण निर्माण करीत असतो.

ताणास इंग्रजी भाषेत stress असे म्हणतात. हा शब्द लॅटिन भाषेतील stringere या शब्दापासून तयार झालेला आहे. याचा अर्थ घट्ट करणे (ताणणे) असा होतो. ख्रिस्तपूर्व १३०३ साली एका इंग्रजी काव्यात या शब्दाचा वापर केलेला आढळतो. यानंतर इंग्रजी भाषेत (आणि मराठीतही) आपल्याला अनेक समानार्थी शब्द तयार झालेले आढळतात (उदा. तणाव). यांच्यातील गर्भितार्थ मात्र तोच असतो. ताण हा निराशा, वैफल्य, दुःख, पलायनवृत्ती, भय, चिंता यांसारख्या अनेक दुःस्थितींना जन्म देत असतो.

ताण म्हणजे नेमके काय हे जाणून घेण्यासाठी आपण दैनंदिन जीवनातील काही उदाहरणे विचारात घेऊ शकतो.

उदाहरणार्थ खर बँड.

खर बँडमध्ये लवचिकता असते त्यामुळे आपण ते ताणले तर ते ताणले जाते. त्याचा आकार आहे त्याहून वाढतो. त्यावरचा ताण काढला की खर पूर्ववत होते. विविध कारणांमुळे आपल्या आयुष्यात निर्माण होणारा ताण व त्याचे स्वरूप याच प्रकारचे असते. तात्पुरता ताण आपले आयुष्य बदलवितो. ताण संपला की खर बँडचा आकार जसा पूर्ववत होतो तसेच आपले आयुष्यही पूर्ववत होते. आवश्यकतेपेक्षा जास्त ताण पडल्यास खर बँड तुटू शकते, तसेच मानवी आरोग्यही तुटू, कोलमडू शकते.

शरीरस्वास्थ्याला व मानसिक स्वास्थ्याला ताण व चिंता घातक ठरतात. व्यक्ती जर अवाजवी ताणाखाली दीर्घकाळ राहत असेल तर तिचे स्वास्थ्य ढासळू लागते. इतर समस्यांना व ताणयुक्त परिस्थितीला प्रतिरोध करण्याच्या क्षमतेची पातळी कमी कमी होत जाऊन शेवटी शारीरिक व मानसिक विकृती निर्माण होऊ शकतात. ताणांचे विविध प्रकार पुढीलप्रमाणे आढळतात.

- व्यक्तीबाबत (Subjective) -
चिंता, आक्रमकता, औदासीन्य, थकवा, चिडचिड, अपराधभाव, लज्जा इ.
- वर्तनाबाबत (Behaviour) -
अपघातप्रवणता, मादक द्रव्यसेवन, खादाडपणा किंवा भूक जाणे, भावनिक उद्रेक इ.
- विचारांबाबत (Cognitive) -
निश्चय करता न येणे, वारंवार विस्मरण होणे इ.
- शारीरिक (Physiological) -
रक्तातील शर्करेत वाढ, जलद हृदयस्पंदन व रक्तदाबवृद्धी, घाम सुटणे, शरीर मधून मधून थंड अथवा गरम होणे इ.

□ आरोग्यासंबंधी (Health) -
दमा, छातीत व पाठीत दुखणे, जुलाब, डोकेदुखी,
अर्धशिशी, त्वचेवर पुरळ, आतड्यात व्रण इ.

□ कामाशी संबंधित (Organizational) -
गैरहजेरी, सहकाऱ्यांशी हिणकस संबंध, विरोध
करण्याची वृत्ती, कामाविषयीचा असंतोष इ.

वरील विविध प्रकारांनी व्यक्तींमध्ये ताण निर्माण
होऊ शकतात.

ज्या व्यक्तींना जास्त घडामोडींचा आणि
बदलांचा अनुभव येतो त्यांना जास्त प्रमाणात शारीरिक व
मानसिक ताण जाणवतो. दररोजच्या व्यावहारिक
जीवनातील कर्तव्ये, जबाबदाऱ्या व्यक्तीला ताणाचा अनुभव
आणून देतात. व्यक्तीच्या एकूण आरोग्याला अपायकारक
असे हे अनुभव असतात. उपनगरांतून किंवा ग्रामीण
भागांतून दूरच्या ठिकाणी शहरात शिकण्यासाठी येणे,
बससाठी दीर्घकाळ प्रतीक्षा करणे, गृहिणीची जबाबदारी पार
पाडून नोकरी सांभाळणे, कडक शिस्तीच्या वरिष्ठ
अधिकाऱ्याच्या हाताखाली काम करणे असे अनेक प्रसंग
विपरीत शारीरिक व मानसिक ताण आणि परिणाम घडवून
आणतात.

ताणाचे गंभीर परिणाम लक्षात घेता ताणाचा
मुकाबला कसा करावा आणि ताणावर नियंत्रण कसे करावे हे
महत्त्वाचे आहे.

“ जीवनातला ताण सहन करूनही दैनंदिन
व्यवहार सुव्यवस्थितपणे पार पाडणे व वर्तनाचा
समतोल राखणे म्हणजेच ताणावर नियंत्रण होय.”

एखादे वादळ येऊन गेल्यानंतर जशी एखादी
बाग, त्यातील झाडे ही उध्वस्त होतात, विनाश पावतात,
त्याचप्रमाणे गंभीर व तीव्र स्वरूपाच्या ताणांस बली पडलेल्या
व्यक्तीबाबत घडते. म्हणजेच ताणांचे कमीजास्त तीव्र
स्वरूपाचे गंभीर परिणाम अटळ असतात. जसे बागेचे
विखुरलेले सौंदर्य आणि डौल पूर्ववत् आणणे कठीण असते,
तसेच ह्या ताणास यशस्वीपणे तोंड देता येणे आणि या

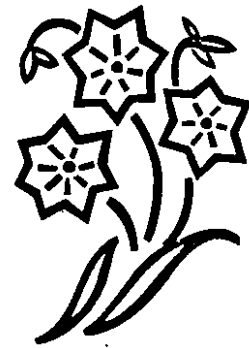
परिस्थितीतून बाहेर पडून आपले व्यक्तिमत्त्व, दैनंदिन
व्यवहार अबाधित राखणेही अवघड, जिकिरीचे पण तेवढेच
जरूरीचे असते.

ज्याप्रमाणे विविध रोगांपासून स्वतःचा बचाव
करण्यासाठी रोगप्रतिबंधक लस टोचली जाते व इतर
प्रतिबंधात्मक उपाय योजले जातात, त्याचप्रमाणे ताण-
प्रतिबंधात्मक म्हणजेच ताणापासून रक्षण करणारे उपायही
योजले जातात. काही उपाय पुढीलप्रकारे सांगता येतील.

- व्यायामाची नियमितता व आरोग्य राखणे.
- ताणरहित (निवान्त) अवस्थेत राहण्याचे
प्रशिक्षण घेणे.
- अशांतता व अस्वस्थता निर्माण करणाऱ्या विचारांचा
त्याग करून शक्यतो शांत राहणे.
- मनाची शांतता वाढविण्याचा सराव करून ताणाच्या
प्रतिकाराची क्षमता विकसित करणे.
- इतरांशी असलेले संबंध सुधारणे व प्रभावी संप्रेषण
प्रक्रिया आत्मसात करणे.
- विविध छंद जोपासणे.

या सूचना जर आचरणात आणल्या तर ताणाला
प्रतिबंध केल्यासारखे होईल आणि व्यक्ती स्वतःला
ताणापासून दूर ठेवू शकेल किंवा ताणाच्या दुष्परिणामां-
पासून स्वतःचे रक्षण करू शकेल.

○○○

बालसंगोपन : व्यक्तिमत्त्व विकासाचा पाया

— संगीता कुलकर्णी, तृतीय वर्ष कला

‘बालसंगोपन’ हा शब्द वरवर पाहता फार सोपा आणि मजेशीर वाटतो. मुले काय कशीही वाढतात. आपण सुशिक्षित म्हणून संगोपन. भटक्या जमातीतील पालक कधी हो या बालसंगोपनाचा अभ्यास करणार ? कधी कधी आपल्याही घरातील अनुभवी मंडळींकडून अशी वाक्ये ऐकायला मिळतात. खरे ना ?

पण खरेच, बालसंगोपन हा शब्द जरी सोपा असला तरी त्याचा अर्थ मात्र बराच व्यापक आहे. बाल—मानसशास्त्रावर आणि बालसंगोपनावर बरीच पुस्तके लिहिली गेली आहेत. मूल चालायला-बोलायला लागले, थोडे मोठे होऊन शाळेत जायला लागले की संगोपन संपले असा अनेक मातांचा गोड गैरसमज असतो. पण खरे म्हणजे त्यानंतरच मुलांना समजावून घेण्याची आवश्यकता असते.

मुलांच्या या संगोपनाची माहिती फक्त आईला असून उपयोगाचे नाही तर घरातील इतर प्रौढ व्यक्ती, मुलाचे वडील आणि त्याचे शाळेतील शिक्षक या सर्वांनाच बालसंगोपनाची माहिती असणे आवश्यक आहे. कारण प्रत्येक बालकाच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात या सगळ्यांची मदत अत्यावश्यक असते. पालकांनंतर बालकाच्या व्यक्तिमत्त्वाला वळण लावण्याची जबाबदारी कोणाची असेल तर शिक्षकांची. आई-वडिलांबरोबरच शिक्षकांचे वागणे—बोलणेही बालकाला अजाणतेपणी प्रभावित करित असते. त्यामुळे या संगोपनाचे ज्ञान शिक्षकांना असणे आवश्यक आहे.

मुलांच्या शारीरिक, मानसिक, आणि भावनिक विकासाची दिशा आणि दर्जा या संगोपनावर अवलंबून असतो. आजचे बालक हे त्याच्या संगोपनाच्या व संस्कारांच्या मदतीने उद्याचे नागरिक होणार असते. पण त्याचे व्यक्तिमत्त्व जबाबदार नागरिकाचे असावे की तो फक्त नागरिक असावा हे मात्र त्याच्या संगोपनावर, संस्कारांवर

अवलंबून असते.

बालकाचे संगोपन गर्भावस्थेत असल्यापासून होत असते. बाळ मातेच्या गर्भात असल्यापासूनच मातेला पोषक आहार, योग्य व्यायाम करणे, माता व पिता दोघांनीही मद्यपान, धूम्रपान न करणे इत्यादी पथ्ये पाळावी लागतात. तसेच या दिवसांत मातेने कोणत्याही प्रकारचे मानसिक ताण न घेणे, नेहमी आनंदी, उत्साही रहाणे. ह्या सगळ्या गोष्टी पाळणे म्हणजे बाळाच्या संगोपनाची सुरुवातच नाही का ?

बाळ जन्माला आल्यानंतर त्याचा विकास चार टप्प्यांनी होतो.

- (१) नवजातावस्था (२) शैशवावस्था (३) पूर्वबाल्यावस्था (४) उत्तरबाल्यावस्था

(१) नवजातावस्था

जन्मापासून दोन आठवड्यांपर्यंतचा कालावधी या अवस्थेत मोडतो. या दोन आठवड्यांत बाळाला बाह्य परिस्थितीशी समायोजित व्हावे लागते. या अवस्थेत काही काळ बालकाचा विकास थांबतो.

‘मिलर’ या मानसशास्त्रज्ञाच्या मते या अवस्थेत बालकामध्ये आयुष्यातील सर्वात महत्त्वाचे बदल घडत असतात. त्यामुळे बालकाची शक्ती खर्च होते व वजनात घट होते. पालकांनी संसर्गजन्य आजार, वातावरणातील बदल यापासून बालकाचे संरक्षण करावे.

(२) शैशवावस्था

दोन आठवड्यांपासून दोन वर्षांपर्यंतच्या कालावधीला शैशवावस्था म्हणतात. खऱ्या अर्थाने विकासाचा पाया याच वयात घातला जातो. या वयात जर वाईट स्वरूपाचे अनुभव आले तर व्यक्तिमत्त्वात दोष उत्पन्न होतात. या वयात विकास जलद गतीने होतो. मूल

स्वावलंबी बनत असते. ते धडपडे बनते. त्यामुळे शारीरिक इजा होण्याचा संभव असतो.

(३) पूर्व बाल्यावस्था

दोन वर्षांपासून सहा वर्षांपर्यंतचा कालावधी म्हणजे पूर्वबाल्यावस्था. या अवस्थेला प्रश्रवय असेही म्हणता येते. मूल पालकांना प्रश्न विचारून भंडावून सोडते. त्याची जिज्ञासा जागृत करण्यासाठी विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देण्याचे न टाळता पालकांनी योग्य मार्गदर्शन केले पाहिजे. त्यामुळे मुलाचा बौद्धिक विकास चांगल्याप्रकारे होऊ शकेल.

(४) उत्तर बाल्यावस्था

सहा वर्षांपासून अकरा वर्षांपर्यंतच्या काळाला उत्तर बाल्यावस्था म्हणतात. यालाच 'कौशल्य संपादनाचे वय' असेही म्हणतात. मुलांच्या क्षमता ओळखून त्यांना योग्य मार्गदर्शन केले पाहिजे. योग्य वेळी प्रोत्साहन दिले पाहिजे. तसेच याच वयात मुलांवर योग्य संस्कार होणे आवश्यक असते.

या चार अवस्थांमधून आपल्या असे लक्षात येते की विकासाच्या दृष्टीने उत्तर बाल्यावस्था हा कालखंड महत्त्वाचा असतो. या काळात पालकांनी मुलांशी मित्रत्वाच्या नात्याने वागायला हवे. या वयात मुलांना शिस्त लावावी पण ती सदोष नसावी. मुलांना मार्गदर्शन करत असताना अथवा शिस्त लावत असताना पालकांनी काही नियम पाळायला हवेत.

मुलांसंबंधी नेहमी सकारात्मक दृष्टिकोन ठेवावा. त्यांना सारखे सुधारण्याचे अथवा पुन्हापुन्हा टीकात्मक बोलण्याचे धोरण ठेवू नये.

शारीरिक शिक्षा शक्यतो टाळावी, लहानशा चुकीसाठी कठोर शिक्षा केल्यास पालकांबद्दल मुलांच्या मनात चीड निर्माण होऊ शकते.

मुलांना व्यक्ती म्हणून वागवावे. त्यांच्याविषयी प्रेम आणि समजूतदारपणा दाखवावा.

मूल कितीही लहान असले तरी त्याचा अपमान

करू नये. गैरवर्तनासाठी शिक्षा केली तरी वर्तनात सुधारणा झाल्यावर कौतुक करायला विसरू नये.

नेहमी सकारात्मक पर्याय सुचवावा. काय करू नये यापेक्षा काय करावे ते सांगावे.

मुलांनाही आपल्यासारख्याच सर्व जाणिव असण्याचा व इच्छा असण्याचा अधिकार आहे, हे समजून घ्यावे.

शिक्षा करताना पालकांमध्ये त्याबाबत एकमत असणे, निदान आपले दुमत त्यांनी मुलांदेखत व्यक्त न करणे अत्यावश्यक आहे. तसे न केल्यास काय चांगले, काय वाईट याबाबत मुलांच्या मनात गोंधळ निर्माण होईल.

या महत्त्वाच्या गोष्टी लक्षात घेऊन मुलांना मार्गदर्शन करावे.

जन्मापासून दोन वर्षांपर्यंतच्या कालखंडात पालकांनी मुलांविषयी आत्मविश्वासाची भावना मनात ठेवून त्यांना मार्गदर्शन करावे. मुलांना फार वेळ एकटे सोडून जाऊ नये. मूल आपल्या प्रत्येक गोष्टीचे अनुकरण करते हे लक्षात घेऊन पालकांनी आपले वागणे, बोलणे आदर्श ठेवावे.

दोन वर्षांपासून सात वर्षांपर्यंतच्या काळात मुलांना स्वतःची खेळणी, पाळीव प्राणी व लहान भावंडाची जबाबदारी घेण्यास शिकवावे. छोटी छोटी ध्येये मुलांकडून पूर्ण करून घेणे व त्याबद्दल बक्षीस देणे आवश्यक आहे. तसेच या वयात मुलांना इतर समवयस्कांशी पटवून घ्यायला शिकविले पाहिजे.

सात वर्षांपासून ते अकरा वर्षांपर्यंतचा काळ हा मुलांसाठी महत्त्वाचा असतो. यात मुलांना नवीन अनुभव देऊन मुलांचे ज्ञानभांडार वाढविले पाहिजे. पुस्तके वाचण्याची सवय लावली पाहिजे, एखाद्या विषयावर घरातील सर्वांनी बसून चर्चा केली पाहिजे. त्यामुळे मुलांची विचारशक्ती वाढण्यास मदत होईल. तसेच अभ्यासेतर उपक्रमांमध्ये भाग घेण्यास प्रोत्साहन दिले पाहिजे.

आतापर्यंत आपण जो विचार केला तो साधारणपणे सुसंस्कृत, विचारी कुटुंबातील म्हणता येईल.

ज्या कुटुंबात आई-वडील एकमेकांशी मिळते-

जुळते घेणारे, प्रेमाने रहाणारे असतात त्या कुटुंबातील मुलांवर नक्की चांगले संस्कार होतात. त्यांचे संगोपन चांगल्या प्रकारे होत असते. आई-वडील सुशिक्षित असल्याने मुलांवर कशा प्रकारचे संस्कार करावेत, त्यांचे व्यक्तिमत्त्व जबाबदार कसे करावे हे ते समजू शकतात. त्यामुळे अशा कुटुंबांतील मुले निश्चितपणे चांगलीच निपजतात. प्रामुख्याने मध्यमवर्गीय समाजात मुलांवर चांगले संस्कार केले जातात. उच्चवर्ग आणि कनिष्ठ वर्ग यांच्या तुलनेत मध्यम वर्गातील मुलांचे व्यक्तिमत्त्व निश्चितपणे प्रभावी असते.

काही कुटुंबांत सारखी भांडणे, अशिक्षितता असे वातावरण असते, त्यामुळे बालक-पालक संबंध बिघडतात. तसेच आई किंवा वडील या दोघांपैकी एकाचा मृत्यू झाला किंवा घटस्फोट झाला, त्यामुळे कुटुंब मोडकळीस आले तर या सर्वांचा मुख्य परिणाम मुलांच्या विकासावर होतो.

ज्याप्रमाणे कुटुंबात एखाद्या प्रकारची विकृती असल्याने मुलांच्या विकासाला अडथळा निर्माण होऊ शकतो त्याचप्रमाणे मुलांना फाजील जपणे, अती मोकळीक देणे यामुळेही मुलांबाबत समस्या निर्माण होऊ शकतात. काही माता मुलांना फार संरक्षण देतात. एखाद्यावेळी बालकाची प्रत्येक मागणी, ती अवास्तव असली तरीही पालकांकडून पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला जातो. असे बालक जेव्हा समाजात वावरू लागते तेव्हा समस्या निर्माण होतात. त्यामुळे इतर मुलांच्या तुलनेत ही मुले असमर्थ ठरतात.

काही वेळा मुलांच्या क्षमता, मर्यादा यांचा विचार न करता त्यांच्याकडून अपेक्षा केल्या जातात. बालकांच्या विकासासाठी त्यांना प्रशंसा, प्रोत्साहन यांची गरज असते. पण आपण पालकांच्या अपेक्षा पूर्ण करू शकत नाही या भावनेमुळे मूल निराश होते. काही वेळा याउलटही घडू शकते. मुलाची क्षमता चांगली असून सुद्धा त्यांच्याकडून फारच कमी अपेक्षा ठेवल्या जातात. त्यामुळे मुलाला स्वतःची कुवत कळू शकत नाही. प्रत्येक मुलाच्या अंगात काही सुप्त गुण असतात. मात्र आई-वडिलांच्या अशा वागणुकीमुळे ते विकसित होऊ शकत नाहीत.

मुलांच्या चिमुकल्या जगाच्या कक्षा आता अधिक रुंदावल्या आहेत. नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांची संख्या आता वाढू लागली आहे. आई नोकरी करत असल्यामुळे मुले एकलकोंडी बनत आहेत. एकटेच मूल असल्याने ते स्वार्थी, घुमे बनत आहे.

आजच्या बदलत्या सामाजिक परिस्थितीची गरज म्हणून विचारी, जबाबदार नागरिक समाजात निर्माण होणे आवश्यक आहे. आणि यासाठी लहानपणापासूनच मुलांवर चांगले संस्कार होणे, मुलांचे योग्य पद्धतीने संगोपन होणे आवश्यक आहे. आणि मुलांवर हे संस्कार, संगोपन योग्य पद्धतीने झाले तर व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या शिबिराला जाण्याची गरज नक्कीच रहाणार नाही.

○○○

**सौवर्णानि सरोजानि निर्मातुं सन्ति शिल्पिनः ।
तत्र सौरभनिर्माणे चतुरः चतुराननः ॥**

कारागीर सोन्याची कमळे तयार करू शकतात. पण त्यामध्ये सुगंध निर्माण करण्याचे काम चतुर असा चतुरानन म्हणजे ब्रह्मदेवच करू जाणे !

○○○

**स्वभावं न जहात्येव साधुरापद्गतोऽपि सन् ।
कर्पूरः पावकस्पृष्टः सौरभं लभतेतराम् ॥**

संकटसमयीसुद्धा सज्जन आपला स्वभाव सोडत नाहीत. अग्नीने स्पर्श केलेला कापूर अधिकच सुगंधी होतो.

‘जीवन म्हणजे प्रचंड मौज !’

— दीपाली माळी, प्रथम वर्ष शास्त्र

‘उषःकाल होता होता काळरात्र झाली
अरे पुन्हा आयुष्याच्या पेटवा मशाली’

खरेच, विस्मृतीच्या वरदानावरच माणसाचे जीवन सुसह्य होते. कितीही दुःख आले तरी माणसाने आपले आयुष्य, आपले जीवन आनंदात घालवले पाहिजे.

पण कधी कधी प्रश्न पडतो, जीवन म्हणजे तरी काय? ‘सुख पाहता जवापाडे दुःख पर्वताएवढे’, ‘एक धागा सुखाचा शंभर धागे दुःखाचे’ अशा अनेक वचनांनी काय सांगितले? जीवन म्हणजे दुःख, वैफल्य व निराशा! त्यामुळे जगण्यातली सगळी मौजच निघून गेली. जगणे बेचव बनू लागले. तसे पाहिले तर ते एका अर्थी खरेच ठरेल. पण म्हणून का जगणेच सोडून द्यायचे? अहो, पावसाळा येणार म्हणून मुंग्या किती आधीपासून अन्न मिळविण्याची तयारी करतात. परंतु जोराचा पाऊस कधी कधी त्यांची वारुळे भूगर्भाला दान करतो. म्हणून का त्या आपले प्रयत्न सोडून देतात? भुंग्याने सुमनातला रसास्वाद घेतला तर काय कळ्या सुकतात? फुले कोमेजतात? उलट ती पुन्हा रसाची निर्मिती करतात, देण्यासाठी! या सुमनांच्या सु-मनी कद्रूपणा वसत नसतो की कलिकांमध्ये कली शिरलेला नसतो. हा जीवनाचा अर्थ जेव्हा अत्र्यांना गवसला तेव्हा ते उद्गारले- ‘जीवन म्हणजे प्रचंड मौज!’ हा आहे जीवनाचा खरा अर्थ.

आकाशाच्या सरोवरात पृथ्वीचे विराट कमलपुष्प उमललेले आहे. त्या कमळाच्या पाकळीवर एक सुंदर दवबिंदू पडला आहे. त्याचे नाव जीवन. कुणी म्हणे, “जीवन हे एक काव्य आहे, बाह्यरंगी ते बहुदंगी आहे, पण अंतरंगी बहुरंगी आहे!” काहीजण म्हणतात, “जीवन म्हणजे एक लांबलचक प्रवासच आहे. आगगाडीच्या प्रवासासारखा. अनेक वळणं येतात या प्रवासामध्ये!” पण मी म्हणते, जीवन हे एखाद्या निर्मळ झऱ्यासारखे वाहात असते. त्याच्या

प्रवाहात अनेक खाचखळगे येतात. परंतु त्यावरून एक वेगळे वळण घेऊन तो झरा-जीवनांचा निर्झर वाहतच राहतो.

जीवन म्हणजे या अफाट विश्वरूपी सागरावर हेलकावे खाणारा एक तराफाच! एखादी लाट अशी येते, की तो तराफा उलटतो. मग उरतो वैफल्याचा, निराशेचा प्रचंड गर्जणारा सागर. पण कधीकधी सगळ्या वादळातून सुटून हा तराफा जेव्हा किनाऱ्यावर पोहोचतो, तेव्हा पुढे उभे असते, आतुरतेने दोन्ही हात पसरून आपली वाट पाहणारे समृद्धीचे आगर! प्रत्येक माणसाने आपले जीवन उत्साहाने, सुखाने आणि आनंदाने जगले पाहिजे.

‘आनंद या जीवनाचा सुगंधापरी दखळावा
पाण्यातला सूर जैसा ओठातुनी ओघळावा
झिजुनी स्वतः चंदनाने दुसऱ्यास मधुगंध द्यावा
हे जाणता जीवनाचा प्रारंभ हा ओळखावा.’

बाल्य, तारुण्य, वार्धक्य ह्या जीवनाच्या तीन पायऱ्या. लहानपणी आपण निष्पाप असतो. प्रत्येक गोष्ट जाणून घ्यायची उत्कंठा असते. एखादी गोष्ट मिळाली की मुठीत विशाल विश्व आल्याचा आनंद भरभरून लुटता येतो. लहानपणी ना पुढे काळज्यांचे डोंगर असतात, ना दुःखाची खाई! आयुष्यातील ही सकाळ फार सुरेख असते. जीवनातील या वसंतऋतूचा आनंद लुटण्यात एक आगळीच लज्जत आहे. याउलट तारुण्यात अंगात संचारते ती विद्युल्लतेची चमक! धडाडी! ‘लाथ मारीन तिथे पाणी काढीन’ अशी ईर्ष्या. सळसळते रक्त असते. धडाडीने केलेल्या गोष्टीत केल्याचा आनंद मिळतो. तसेच क्वचित न मिळाल्याचे दुःखही! परंतु, या दुःखातही सुख मानायला मनुष्याने शिकले पाहिजे. तारुण्यरूपी उसळणाऱ्या रक्तात खळाळणाऱ्या सुखाची लज्जत चाखायला शिकले पाहिजे.

जीवनातील तारुण्याचा मध्यान्ह संपतो. अन् उरते

ती सायंकाळ. वार्धक्य. प्रकृतीच्या कटकटी, वय वाढणे, मानसिक चिंता, चिडचिड या समस्या सतवायला लागल्या की जगणे नकोसे वाटू लागते. परंतु अशा परिस्थितीतही आपण आपले कर्तव्य केलेले आहे, आता नातवाच्या बाललीला पाहण्यात, मुलांच्या भरभराटीत स्वतःचे प्रतिबिंब पाहावे अशा रीतीने सुख मानले की जगण्याला एक वेगळाच अर्थ येतो. तारुण्याची कैरी तर चांगली लागतेच. परंतु म्हातारपणी पिकलेल्या आंब्याचा गोडवा त्यात उतरला पाहिजे.

आपल्याला आयुष्यात बरीच दुःखे सहन करावी लागतात. कधी माता, पिता, नातेवाईकांच्या मृत्यूचे दुःख, कधी अपमानाचे दुःख, तर कधी प्रेमभंगाचे दुःख. पण आपण ते दुःख विसरून नव्याने सुरुवात केलीच पाहिजे. आयुष्यात अशी माणसेही भेटतात की जी आपला उपयोग करून घेतात, आपल्याकडून कामे करून घेतात आणि काम झाल्यावर 'कामापुरता मामा' या म्हणीप्रमाणे विसरून जातात. मेणबत्ती जळेपर्यंत तिचा उपयोग करून घेतात आणि मेणबत्ती संपली की विसरून जातात की एकावेळी याच मेणबत्तीने आपल्याला प्रकाश दिला होता. आपण दुःखी व्हायचे नाही.

आयुष्य कसे जगायचे ते आपल्या मर्जीवर असते. असे म्हणतात की मनुष्य जन्म एकदाच मिळतो आणि तो अतिशय मोलाचा असतो. त्याचे मोल जाणून घेऊन आपण सत्कर्माच्या फुलांनी समाजरूपी परमेश्वराची पूजा करत आयुष्य जगले पाहिजे.

फिनिक्स पक्ष्याप्रमाणे राखेतून भरारी मारायची आणि प्रयत्नांचा नंदादीप सतत तेवत ठेवून यशाचे चांदणे प्राप्त करायचे. जीवनात कितीही दुःख आले, पतझड झाली तरी हिंमत न हारता हाच निर्मितीचा क्षण समजून नव्याने सुरुवात करायची. झाडांच्या पानांची पतझड होते तेव्हाच नवीन पालवी फुटते ना ! आयुष्याच्या प्रवासात जन्मापासून मरेपर्यंत केलेल्या चांगल्यावाईट कर्मांची गोळावेरीज हीच माणसाच्या आयुष्याची किंमत. श्वसन, भोजन, शयन यातच गुरफटणे म्हणजे आयुष्य नव्हे. उच्च ध्येयासाठी जगणे आणि ध्येयपूर्ती करताना वा केल्यावर देह ठेवणे हे उच्च

प्रतीचे आयुष्य होय.

आयुष्यात आपण एखाद्या गोष्टीची अपेक्षा करतो. ती गोष्ट मिळविण्यासाठी मनापासून प्रयत्न करतो, झटतो, पण आपणास ती गोष्ट मिळू शकत नाही. आपण ती गोष्ट देवाजवळ मागतो. पण देवदेखील ती गोष्ट देण्यास असमर्थ असतो तेव्हा आपण खचून जाऊन चालणार नाही. आपण बरेच प्रयत्न केले, या समाधानाने आयुष्य तिथेच न थांबवता, आयुष्याला पूर्णविराम न देता पुढे गेले पाहिजे.

'जीवन गाणे गातच रहावे
झाले गेले विसरूनी जावे
पुढे पुढे चालावे.'

○○○

गुणैरुत्तुङ्गतां याति नोत्तुङ्गेनासनेन वा ।

प्र.साद शिरवर स्थोऽपि काकः किं गरुडायते ॥

गुणांमुळे माणसाला मोठेपणा मिळतो. उच्च पंदांमुळे नव्हे. राजवाड्याच्या शिखरावर कावळा बसला म्हणून काही तो गरूड ठरत नाही.

○○○

यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता ।

एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥

तारुण्य, धन, सत्ता आणि अविवेकीपणा यांपैकी एकेक गोष्टही अनर्थाला पुरेशी आहे. तर मग या चारही गोष्टी जिथे आहेत तिथे काय अपेक्षा करावी !

सावरकर : एक असामान्य व्यक्तिमत्त्व

— स्नेहल मुद्देबिहाळकर, अकरावी 'जे', वाणिज्य

“मी माझ्या देशाचे स्वातंत्र्य परत मिळविण्यासाठी सशस्त्र क्रांतीचा केतू उभारून मारिता मारिता मरेतो झुंजेन” असे उद्गार काढणाऱ्या स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचे अवघे जीवन म्हणजे एक धगधगते यज्ञकुंड तर खरेच; पण त्यांच्या भव्योदात्ततेमुळे तो प्रत्यक्ष वीरसाचा साक्षात्कारच ठरावा. स्वातंत्र्यदेवतेची एकनिष्ठ भक्ती व प्रखर राष्ट्रनिष्ठा या समन्वयामुळे वीर सावरकरांच्या व्यक्तिमत्त्वातच विचार आणि भावना यांचा सुंदर संगम झालेला दिसतो. परंतु ‘ने मजसी ने परत मातृभूमीला’ हे व्यथित मनाचे हळवे दर्शन काय किंवा ‘अमर होय ही वंशलता, निर्वंश जिचा देवाकरिता’ असा तात्त्विक युक्तिवाद काय, दोन्ही एकाच व्यक्तिमत्त्वाच्या दोन बाजू आहेत.

सावरकरांना ज्वालामुखीसारखे प्रदिप्त व्यक्तिमत्त्व लाभले होते आणि असामान्य कर्तृत्व आणि विलक्षण साहसी प्रसंग यांनी त्यांचे जीवन समृद्ध झाले होते. प्रभावी छाप टाकणारा शक्तिशाली महापुरुष या नात्याने ते समाजामध्ये आणि महात्मा गांधी, पंडित नेहरू, मानवेंद्रनाथ रॉय, सुभाषचंद्र बोस यांच्यासारख्या थोर पुरुषांमध्ये वावरले होते. ब्रिटिश सरकारचे अनुदान मिळत असलेल्या महाविद्यालयाच्या वसतिगृहामधून काढून टाकलेले सावरकर हे पहिले भारतीय विद्यार्थी होत. सार्वजनिक रीतीने परदेशी कपड्यांची प्रचंड होळी करणारेही तेच पहिले भारतीय पुढारी होते. ज्या काळात एखाद्याने ‘राज्य’ किंवा ‘स्वराज्य’ हा नुसता शब्द उच्चारला तरी त्याच्यावर सर्वस्वनाशाचे संकट ओढवत असे, त्या काळात संपूर्ण राजकीय स्वातंत्र्य हे भारताचे उद्दिष्ट आहे, असे प्रकटपणे उद्घोषित करणारे सावरकर हेच आद्य राजकीय नेते होते. विशिष्ट राजकीय विचारसरणी व्यक्त केली म्हणून ब्रिटिश सरकारने ‘बॅरिस्टर’ ही पदवी देण्यास ज्यांना नकार दिला, असे सावरकर हेच पहिले भारतीय ‘बॅरिस्टर’ होत. देशभक्ती दाखविली म्हणून एका भारतीय विद्यापीठाने ज्याची पदवी काढून घेतली, असे सावरकर हेच पहिले भारतीय नेते

होते. ज्यांचा ग्रंथ छापण्यापूर्वीच किंवा प्रकाशित होण्यापूर्वीच दोन राष्ट्रांच्या सरकारांनी तो जप्त करून त्या ग्रंथाला जागतिक साहित्याच्या क्षेत्रात एक अजोड बहुमान मिळवून दिला, असे सावरकर हेच पहिले ग्रंथकार होते. भारतीय स्वातंत्र्याच्या प्रश्नाला आंतरराष्ट्रीय महत्त्व मिळवून देणारे सावरकर हेच पहिले भारतीय नेते होते. ब्रिटिशांमुळे हेगच्या आंतरराष्ट्रीय न्यायालयात ज्यांच्या अटकेच्या प्रश्नावर अटीतटीचे रण माजले, असे सावरकर हेच जगाच्या इतिहासातले पहिले राजकीय बंदिवान होते. ब्रिटिश न्यायालयाचा अधिकार अमान्य करणारे सावरकर हेच पहिले बंडखोर नेते, क्रांतिकारी होते. अखिल जगाच्या इतिहासात, अर्ध्या शतकाच्या जन्मठेपेची शिक्षा दिले गेलेले सावरकर हेच पहिले राजकीय बंदिवान होते.

अंदमानातील सावरकरांची काव्यनिर्मिती ही एक अद्भुत घटना आहे. पन्नास वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेलेल्या कैद्याने काळ्या पाण्यावर, तेथील नृशंसक गृहातील अंधुक उजेड आणि अनन्वित हालअपेष्टा, यातना व छळ यांना तोंड देऊन शृंगारपूर्ण काव्याची निर्मिती करावी हे खरोखर कल्पनेहून रोमांचकारी सत्य आहे. कागद-लेखणी ही साधने उपलब्ध नसल्यामुळे कारागृहाच्या भिंतींवर काव्याने अथवा अणकुचिदार दगडाने कविता लिहून त्या अगणित काव्यपंक्ती वैदिक काळातील पद्धतीप्रमाणे चिकाटीने मुखोद्गत करून ठेवणारे व नंतर इतरांच्या मुखाने ह्या कविता भारतात प्रसृत करणारे सावरकर हेच जगाच्या इतिहासातले पहिले महाकवी होत. मुद्रणाचे तंत्र माहीत नसताना केवळ स्मरणशक्ती आणि पाठांतर यांच्या सामर्थ्यावर आपल्या देशात वैदिक परंपरेने वाङ्मय शतकानुशतके जतन करून ठेवले होते. या परंपरेतील सावरकर हे अलीकडचे प्रतिनिधी ठरतात. मेकॉले हा आपल्या अद्भुत स्मरणशक्तीने संपूर्ण डेमॉस्थीनिस, संपूर्ण मिल्टन तोंडपाठ म्हणून दाखवीत असे. त्या मेकॉलेच्या तोडीचेच सावरकरांचे हे सामर्थ्य आहे, असे

म्हणता येईल.

सावरकरांच्या मनाची एक बाजू काव्यरसात डुंबलेली असली तरी त्यांचे दुसरे मन नव्या क्रांतीची स्वप्ने ग्राहण्यात गुंग झाले होते.

टिळकोत्तर भारताच्या इतिहासात ज्यांनी कीर्तीची श्रव ठेवली नाही, धनलक्ष्मीची आराधना केली नाही आणि वैयक्तिक मोठेपणाची हाव बाळगली नाही, ज्यांनी राष्ट्रीय हेताचीच सदैव चिंता वाहिली, राष्ट्रीय एकतेसाठी संपूर्ण

जीवन वेचले, मायभूमीचे विभाजन टाळण्यासाठी अखंड झगडा केला, तसेच ' जयोस्तुते श्रीमहन् मंगले शिवास्पदे शुभदे ' हे स्वातंत्र्यलक्ष्मीचे स्तोत्र रचले आणि राष्ट्रीय प्रतिष्ठेसाठीच कार्य केले, असा जर कोणता एकमेव महान नेता असेल तर तो म्हणजे ' सावरकर ' होय.

अशा या महान नेत्याला माझे शतशः प्रणाम !

〇〇〇

समीर खेराडे

१२वी एच्. (वाणिज्य)

मदर इंडिया ते मिस इंडिया : भारतीय स्त्रीचा विकास की अधोगती ?

— उज्ज्वला रजपूत, तृतीय वर्ष कला

“मराठी राज्यात जर शिवरायांना वेढ्यातून सोडवून आणणारा एकही वीर राहिला नसेल, तर मी स्वतः जाते. मी जातीने जाऊन शिवबांना पन्हाळ्याच्या वेढ्यातून सोडवून आणते.” हे उद्गार काढले होते जिजाऊंनी — शिवरायांच्या आईने. एका ‘मदर इंडिया’ने. जिला आपल्या मुलाच्या भवितव्याची काळजी होती. कारण त्याच्या भवितव्यावर सान्या महाराष्ट्राचे भवितव्य अवलंबून होते. जिजाऊंना स्वतःच्या मुलाच्या भवितव्याची काळजी होतीच, पण त्याच्या सुटकेवर स्वातंत्र्यासाठी तडफडणाऱ्या महाराष्ट्राचे, देशाचे भवितव्य अवलंबून होते, त्याचीही काळजी होती. स्वतःच्या मुलाबरोबरच सान्या देशाची काळजी करते, ती सगळ्यांचीच आई... अर्थातच ‘मदर इंडिया’ होते.

याच लढाऊ वृत्तीची परंपरा राणी लक्ष्मीबाई, अहल्याबाई होळकर यांनी पुढे चालवली. स्वतःच्या जिवाची पर्वा न करता समाजाच्या, जनतेच्या रक्षणासाठी या स्त्रिया धावल्या. त्यांनी आपल्या पराक्रमाने इतिहास घडवला. इंग्रजांचे राज्य येईपर्यंत महाराष्ट्रात व एकंदरीत भारतातच सर्वसामान्य स्त्रियांची स्थिती, त्यांचे समाजातील स्थान फारसे स्पृहणीय नव्हते. सर्वसामान्य स्त्रिया शिक्षणापासून वंचित होत्या. केवळ ‘चूल आणि मूल’ या चक्रात त्या गुरफटलेल्या होत्या. काही अपवाद वगळता थोड्याफार फरकाने ही परिस्थिती सर्वत्र सारखीच होती.

कालांतराने महात्मा फुले, राजा राममोहन रॉय यांचे प्रयत्न व इंग्रजी राजवटीच्या प्रयत्नांचे परिणाम म्हणून स्त्री-शिक्षणाचा प्रसार झाला. महात्मा फुल्यांनी ‘Charity begins at home’ या तत्त्वाप्रमाणे स्वतःच्या पत्नीला प्रथम शिक्षण दिले. आणि स्त्रीशिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली. स्त्री-शिक्षणाचा खरा प्रसार झाला तो महर्षी कर्व्यांकडून. केवळ

उच्चवर्णीय व सधन मागासवर्गीय यांच्यापर्यंतच स्त्री-शिक्षण सीमित होते.

साधारण १९५५ सालानंतर भारतात व्यापक अर्थाने स्त्री-शिक्षण सुरू झाले. स्त्रिया ‘मुक्त’ व्हायचा प्रयत्न करू लागल्या. पण ‘स्त्री-मुक्ती’ याचा अर्थ ‘पुरुषांपासून मुक्ती’ नव्हे तर ‘पुरुषी वर्चस्वापासून व जाचक परंपरांपासून मुक्ती’ हे कित्येकजणींनी ध्यानात घेतलेच नाही.

१९७२ साली भारतात दूरदर्शनचे आगमन झाले. इथून पाश्चिमात्य संस्कृतीचा प्रभाव वाढू लागला. हळूहळू प्रसारमाध्यमांचा प्रभाव वाढू लागला. स्त्रिया तिकडे आकर्षित होऊ लागल्या.

‘मिस इंडिया’ स्पर्धा ‘फेमिना ग्रुप’च्या अधिपत्याखाली आल्यावर ‘मिस इंडिया’ला आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही यश मिळावे या दृष्टीने खास प्रयत्न सुरू झाले. त्यांना यशही आले. मधु सप्रे व नम्रता शिरोडकरच्या हातातून ‘मिस युनिव्हर्स’चा किताब थोडक्यात निसटल्यावर सुश्रिता सेनने तो पटकावलाच. पाठोपाठ ऐश्वर्या राय ‘मिस वर्ल्ड’ झाली. पण हे किताब मिळवल्यानंतर त्यांनी मोठेसे काय साध्य केले?

एक गोष्ट मान्य केलीच पाहिजे, की या स्पर्धा-मधील विजेत्या तरुणी बुद्धिमान असतात. या स्पर्धामध्ये सौंदर्याबरोबरच, विशेषतः उपांत्य व अंतिम फेरीत बुद्धीचाही कस लागतो. या वेळी उत्तरे अत्यंत विचारपूर्वक, तीही केवळ एका मिनिटात सारासार विचार करून द्यावी लागतात. सौंदर्याप्रमाणेच बुद्धीचीही परंपरा असणाऱ्या भारतीय तरुणी आंतरराष्ट्रीय स्पर्धामध्येही कोणाला हार गेल्या नाहीत, पण सौंदर्य इतरवेळी बुद्धीवर मात करते. जी बुद्धी, जी अकाल-हुशारी देशाची पुढची पिढी घडवण्याच्या कामी आली

पाहिजे, ती जर सौंदर्याच्या प्रदर्शनात हरवून जात असेल तर काय फायदा? इथे त्यांच्या सौंदर्याला कमी लेखण्याचा अजिबात हेतू नाही. पण त्यांनी आपल्या ठायी असणारी बुद्धिमत्ता योग्यप्रकारे वापरली पाहिजे. सौंदर्य कायमचे टिकणार नाही, बुद्धी आयुष्यभर साथ देईल. ही बुद्धी सर्जक गोष्टीच्या निर्मितीसाठी वापरली गेली पाहिजे.

महाराष्ट्राच्या (व भारताच्याही) ' मंदर इंडिया ' ज्यांना म्हणता येईल, त्या म्हणजे लक्ष्मीबाई टिळक. अनेक प्रतिकूल गोष्टींना तोंड देत त्यांनी यशस्वीपणे संसार केला, मुलांची शिक्षण केली. स्वतः अडचणीत असतानाही इतरांना मदत केली, सर्वांच्या 'बाई' झाल्या. संपूर्ण भारताच्या 'मंदर इंडिया' म्हणून नाव घ्यावे लागेल ते श्रीमती इंदिरा गांधींचे ! राजकीय धोरण आणि मते काहीही असतील, पण जगातील सर्वात मोठ्या लोकशाहीचा कारभार एकहाती समर्थपणे पेलणे ही नक्कीच चेष्टा नव्हे, त्यासाठी कमालीचा खंबीरपणा, कौशल्य व सगळ्यांना बरोबर घेऊन जाण्याची वृत्ती हवी. ती वृत्ती, ते कौशल्य, तो खंबीरपणा इंदिरा गांधी यांच्यात नक्कीच होता.

या सौंदर्यस्पर्धांमुळे आपली संस्कृती पारच संपेल असे मानायचे कारण नाही. कारण सगळीच तरुण पिढी काही प्रसिद्धीच्या मागे धावणारी नाही. या पिढीतल्या अनेकांना आपल्या संस्कृतीचा-परंपरेचा अभिमान वाटतो; प्रेम वाटतं. ही पिढी सौंदर्यस्पर्धांनाही प्रतिसाद देते आणि भारतीय परंपरा सांगणारा ' हम आपके हैं कौन ' ही हिट करते. अशा विचारपूर्वक वागणाऱ्या तरुण-तरुणींना जर त्यांच्यासारख्या इतर जणांचे — अगदी वयाने मोठ्या असणाऱ्यांचेही — सहकार्य मिळाले, तर संस्कृती-परंपरा कायम राहतील. आधुनिकीकरणाच्या प्रक्रियेत स्वतःला सामावून घेतानाच सदसद्विवेकबुद्धी जागृत ठेवण्याची विचारसरणी जी आहे तिचा प्रसार झाला, तर मूळचीच उज्ज्वल संस्कृती नव्या तेजाने झळकेल. सोज्वळ, शालीन, तरीही 'लॅमरस' मिस इंडिया साडी नेसून सुद्धा 'मिस युनिव्हर्स' होईल आणि खऱ्या अर्थाने भारताचे प्रतिनिधित्व करेल.

○○○

मला तेलाच्या घाण्यास जुंपले

एक दिवस बारी (तुरुंगातील अधिकारी) आला आणि ऐटीने म्हणाला की " हा पाहा, शेजारच्या खोलीतील बंदिवान तीस पौण्ड तेल दोन वाजता पुरे मोजून देतो आणि तुम्ही संध्याकाळपर्यंत राबूनही अजून पौंड दोन पौण्ड कमीच ! याची तुम्हास लाज वाटली पाहिजे. "

मी म्हटले, "वाटली असती लाजही, जर मलाही लहानपणापासून त्याच्यासारखे हमालीचे धंदे करण्याची सवय असती तर. तुम्ही जर त्याला एका तासाच्या आत एक सुनीत (सॉनेट) रचावयास सांगितले तर ते त्यास रचता येईल का ? मी तुम्हास ते आता अर्ध्या तासात रचून देतो. पण म्हणून जर तुम्ही त्या कामकऱ्यास म्हणाल की ' अरे, तुला सॉनेट इतके लवकर रचता आले नाही याची तुला लाज वाटावयास पाहिजे, ' तर तो काय म्हणेल ? "

— स्वातंत्र्यवीर सावरकर, माझी जन्मठेप

स्नेह-बंध

— निवेदिता देशमुख, तृतीय वर्ष कला

जीवनाच्या दीर्घ मार्गावर आपण जी वाटचाल करतो ती एकट्याने नव्हे तर बऱ्याच लोकांबरोबर—आपले पालक, भाऊ-बहीण, नातेवाईक, मित्र-मैत्रिणी इत्यादी-मैत्री हे नाते अत्यंत भावपूर्ण असते. मैत्री हे एक असे नाते असते की मुद्दामहून जोडू म्हटले तर जोडले जात नाही व कधीही पूर्णपणे तोडले जात नाही.

मैत्री कशी होते हे कोणीच नीट सांगू शकत नाही. व्याख्या करायला कठीण पण प्रत्यक्षात अत्यंत दृढ असे हे भावबंध असतात. साधारणतः सारख्या स्वभावाच्या लोकांशी मैत्री होते असे म्हणतात. पण काही वेळा भिन्न स्वभावाचे लोकही मैत्रीच्या नात्यात दिसतात. मैत्री ही खूप लहान वयापासून सुरू होणारी प्रक्रिया असते. वयानुसार तिचे अनेक पैलू आपल्यासमोर उलगडत जातात. मैत्रीला आणखी एक सुरेख प्रतिशब्द आहे. तो म्हणजे स्नेह. या शब्दातूनच एक प्रकारचा स्निग्ध भाव पाझरतो.

या नात्याचा विशेष भाग असा की मुद्दामहून जुळवू म्हटले तर फसण्याचाच प्रसंग येतो. ही क्रिया 'या हृदयीचे त्या हृदयी घातले' अशा प्रकारची असते. मैत्रीचा अस्सल प्रकार हा बालवयातच आढळतो. पुढे काही वेळा या नात्यात एक प्रकारचा व्यवहारीपणाही आलेला दिसतो. लहान वयातील मैत्रीचे रेशमी धागे आयुष्यभर पुरतात. आयुष्यावर प्रभाव टाकतात. शाळकरी मुलांच्या मित्रांशी चालणान्या गोष्टी न संपणान्या असतात. त्यातच त्यांचे रुसवे-फुगवे, प्रेम हे आलटून-पालटून लाटांप्रमाणे उसळत असतात.

वाढत्या वयाप्रमाणे आपल्याला स्नेहाची अनेक रूपे दिसतात. महाविद्यालयीन मुलांचा तर गटच बनलेला असतो. या वयात हे मैत्रीचे बंध इतके पक्के असतात की अगदी एखाद्याची खेचण्यापासून ते भरपूर अभ्यास. या गोष्टी एकत्र केल्या जातात—कुठलाही आडपडदा न ठेवता. हे दिवस एका वेगळ्याच धुंदीचे, मस्तीचे असतात. पण सगळ्याच गोष्टी इतक्या सुखाच्या नसतात. कदाचित याच दिवसांत एखाद्या मैत्रीचा फटकाही बसू शकतो तर एखादी मैत्री गोड हुरहुर वाढवते.

आपल्या वयानुसार मैत्रीचे नवे अर्थ उलगडतात.

वयाच्या टप्प्यानुसार आपल्याला मैत्री खुणावते. या तरल स्नेहाची जादू अशी असते की सहसा कोणी मैत्रीचा हात पुढे केला की तो झिडकारला जात नाही. मध्यमवयात किंवा त्याच्या थोडे आधी जर नोकरीचा धोपटमार्ग सोडून कोणी व्यवसायात शिरला तर त्याला व्यवसायासाठीही मैत्री, ओळखी, वाढवाच्या लागतात. पण त्या व्यक्तीचे मन मात्र जुन्याच स्नेहांमध्ये बऱ्याचदा विहार करत असते.

मैत्रीचे आणखी एक वैशिष्ट्य असे की इतर गोष्टी ज्याप्रमाणे जितक्या नव्याकोऱ्या, तितक्या चांगल्या असे म्हणतात. मैत्रीत याच्या उलट अनुभवास येते. यासंबंधी एक इंग्रजी विधान प्रसिद्ध आहे : 'फ्रेंडशिप इज लाइव्ज ए वाइन, ओल्डर इज बेटर.'

मैत्री ही जितकी मुरलेली तितकी ती मधुर असते. ह्या नात्याने बांधली गेलेली माणसे एकमेकापासून कितीही लांब गेली तरी मनाने मात्र एकमेकांजवळच असतात. एक विशेष जिद्दाळा या नात्यामध्ये दिसतो.

जागतिकीकरण, उदारीकरणाचा प्रभाव म्हणा किंवा इतर काही; या सुरेख नात्याला आता दृष्ट लागली आहे. मैत्री मागणे किंवा त्याला इंग्रजीतील फ्रेंडशिप मागणे ही शब्दरचना चपखल बसते. असा एक वेडगळ प्रकार दिवसेंदिवस वाढत आहे. मैत्री मागून नव्हे तर वागून मिळवायची असते, हे लोकांना केव्हा कळणार? मैत्रीची ऊब मागून लाभणार आहे थोडीच? पण या नव्या जमान्याचा नवा खेळ म्हणून या नात्याकडे पाहिले तर साराच पोरखेळ होतो. यामुळे आपण एका अत्यंत जिद्दाळ्याच्या नात्याला पारखे होत आहोत.

काहीही झाले किंवा बदलले तरी माझ्या मते मैत्री, निरनिराळे स्नेही, त्यांच्या सुखद आठवणी म्हणजे जणू दुर्मिळ अत्तरांच्या कुप्या होत. त्यांच्या अलौकिक परिमलाने त्या आपले जीवन भारून टाकतात. ह्याच कुप्या आयुष्याच्या शेवटी हवाहवासा वाटणारा मानसिक आधार देतात आणि कधी न आटणान्या स्नेहझऱ्यात आपण डुंबत राहतो.....

○○○

शिक्षणानंतर पुढे काय ...?

— अनघा बापट, प्रथम वर्ष शास्त्र

“छे! वैताग आलाय या नोकरीचा आता. पगार इतका कमी आणि शिवाय जादा वेळ थांबायचं.” दादा खरोखरच फार निराश होऊन बोलत होता आज. त्याचेही बरोबरच आहे म्हणा. दहावीला त्याने ९०% मार्क्स मिळवले. नंतर ११वी, १२ वी शास्त्र शाखेला जाऊनसुद्धा चांगले मार्क मिळवून इंजिनिअर झाला. पण अजूनही त्याला मनासारखी नोकरी मिळत नव्हती. शिवाय आहे ती देखील कायम नाहीच. सगळेच कसे अधांतरी. काय अर्थ आहे याला? माझ्या मनात विचारांचे चक्रीवादळ सुरू झाले. हे म्हणजे आशेचा एखादा किरण शोधताना निराशेच्या भोवऱ्यात गुरफटत जाण्यासारखेच आहे आणि त्याच क्षणी वाटले, आपल्यालाही यातूनच पुढे जायचे आहे.

हे माझ्या दादाच्या बाबतीतच नाही, तर आज सगळीकडे हेच चित्र दिसून येतेय. काहीजणांना चांगल्या नोकऱ्या मिळतातही. पण फारच थोडे असे भाग्यवान ठरतात. नुसते ‘पदवीधर’ झालेल्यांना तर कोणी विचारत नाहीतच, पण डॉक्टर्स, इंजिनिअरसुद्धा नोकरीकरता भटकताना दिसतात. डॉक्टर झाल्यावर तरी काय? स्वतःचा दवाखाना असेल तर ठीक, नाहीतर एखाद्या मोठ्या डॉक्टरच्या हाताखालीच काम करायचे. म्हणजे इकडे आई-वडिलांच्या आधाराने, स्वतः कष्ट घेऊन शिकायचे. का, तर पुढे चांगली नोकरी, चांगला पगार मिळावा म्हणून. आणि इकडे मात्र दिवसेंदिवस नोकऱ्या मिळणेच कठीण होत चालले आहे.

आता तर हे ‘कॉम्प्युटर युग’ असल्यामुळे मनुष्य-बळाची गरजच कमी होत चालली आहे. मोठमोठ्या कंपन्यांतूनही ‘सक्तीची सेवानिवृत्ती’ देऊन माणसांना कमी केले जात आहे. तरीसुद्धा हल्ली बरेच पालक आपल्या मुलांना भरपूर पैसे भरून संगणकाचे अभ्यासक्रम देतात. पण काय हो, यामुळे तरी नोकरीची खात्री मिळते? काहीजणांना त्यांच्या नशिबामुळे मिळतही असेल. पण ज्यांना मिळत नाही त्यांचे काय?

मोठमोठ्या कंपन्यांमध्ये मुलाखतीकरता आलेल्या प्रत्येकाला वाटत असते, आपल्यालाच मिळावी ही संधी. त्यांत श्रीमंत, गरीब, मध्यमवर्गीय सर्वचजण असतात. पण नोकरी मात्र फक्त ‘त्यालाच’ मिळते. का? तर तो कंपनीच्या मॅनेजरच्या नात्यातला असतो ना. मग त्याच्यात त्या पदासाठी लागणारी पात्रता नसेना का. इतरांच्यातील गुण, त्यांची नोकरीची गरज या गोष्टींचा या वेळी विचारसुद्धा केला जात नाही. मग अशावेळी या इतरांनी काय आपल्या नशिबाला दोष द्यायचा की याविरुद्ध आवाज उठवायचा? पण डोळ्यांवर पट्टी बांधून वावरणाऱ्या या स्वार्थी लोकांच्या दुनियेत त्याला योग्य न्याय मिळण्याची शक्यता तरी आहे का? शेवटी इतर त्याचे ‘अभिनंदन’ करून पुढे जातात..... दुसऱ्या नोकरीच्या शोधात.

अशा अनेक अडचणींतून जात असतानाच नशिबाची साथ असेल तर काहींना चांगल्या नोकऱ्या मिळतातही. परंतु हा ‘भाग्यवान’ कोण हे मात्र सांगता येणार नाही. त्यामुळेच ‘अपयश हीच यशाची पहिली पायरी आहे’ हे मनात ठेवूनच पुढे जायचे असते आणि प्रत्येकजण हे करत असतो. आपल्या भावी आयुष्याच्या रंगविलेल्या स्वप्नांच्या आधारावरच शेवटी ‘जीवन म्हणजे एक सारखी बेरीज आणि वजाबाकी.’ यश आणि अपयश हे प्रत्येकाच्या वाट्याला येतात. तेव्हा यशाचा गुणाकार व अपयशाचा भागाकार करीत, हसत-खेळत जो पुढे जातो तोच आयुष्याचे गणित सोडवण्यास समर्थ ठरतो. न जाणो, कदाचित मीच या वेळी ‘भाग्यवान’ ठरेन असे म्हणून या स्पर्धेत प्रत्येकजण उतरतो.

मलादेखील या सर्व गोष्टींना सामोरे जायचे आहे. पण मी मात्र ठरवलेय, समोर अंधार दिसत असला तरी मी कधी ना कधीतरी प्रकाश दिसेल या आशेवरच पुढे जाणार आहे. मी प्रयत्न करणार आहे कारण म्हटलेच आहे: “प्रयत्ने वाळूचे कण रगडिता तेलही गळे.”

○○○

राळेगण सिद्धी - एक आदर्श

— अमृता कुलकर्णी, तृतीय वर्ष शास्त्र

‘राळेगण सिद्धी’ हे नाव ऐकल्यावर सर्वप्रथम डोळ्यांपुढे काय उभे राहाते? तर जनसामान्यांना आदरणीय वाटणारे व्यक्तित्व ‘अण्णा हजारे’!

राळेगण सिद्धीचा हा किमयागार आणि त्याने केलेली किमया पाहायला आम्ही चिन्मय युवा केंद्राचे काही सदस्य गेलो होतो. तिथे जाताना मनात एका सुधारित, आदर्श खेड्याचे चित्र आम्ही नजरेसमोर आणत होतो. आदर्श खेडे म्हणजे तिथे काय-काय असेल याचा अंदाज आम्ही बांधत होतो. हिरवी शेते, विहिरी, कौलारू घरे, चावडी, शाळा, प्राथमिक आरोग्य केंद्र, वगैरे वगैरे. आदर्श खेड्यात याहून वेगळे काय असणार? ह्याच सगळ्या सोयीसुविधा असणार. शेतात राबणारे लोक, चुलीजवळ बसलेल्या स्त्रिया, शाळेत गुरुजींबरोबर पाढे म्हणणारी मुले-याखेरीज या खेड्यात काही वेगळे चित्र दिसेल अशी कल्पनाही आम्ही केली नाही. राळेगणचा स्टॉप येईपर्यंत आम्ही मौजमजेतच दंग होतो.

राळेगणला एस.टी.तून उतरल्या उतरल्या समोरच एक मोठी इमारत दिसली. ती कशाची आहे याची चौकशी करता ती ‘यादवबाबा वसतिगृहाची’ इमारत असल्याचे कळले आणि त्या वसतिगृहात केवळ नापास मुलांनाच प्रवेश असल्याचे ऐकून आम्ही आश्चर्यचकित झालो. आपण कल्पना करीत होतो तसे हे गाव नसल्याची चुणूक आम्हाला या वसतिगृहाने दाखवून दिली.

त्यानंतर अण्णा हजारे यांनी भ्रष्टाचारविरोधी आंदोलनामध्ये जेथे उपोषण केले होते ते यादवबाबा मंदिर पाहिले. तिथेच अण्णांची खोलीदेखील आहे. तेथे कोणालाही मुक्त प्रवेश आहे. अण्णा गावात आले आणि त्यांनी समाजोद्धाराचे काम हाती घेतले तेव्हापासून ते मंदिरातच राहात आहेत. या कर्मयोग्याची महनी या खोलीपासूनच आपल्याला दिसायला लागते. जसजसे

आपण गाव पाहात पुढे जातो तसतसे अण्णांची थोरवी कळायला लागते.

मंदिरातून बाहेर पडल्यावर स्वयंसेवकांचे प्रशिक्षण केंद्र पाहायला गेलो. तेथील सभागृहामध्ये अण्णांचे भाषण ऐकण्याची संधी मिळाली. अण्णांनी त्यांच्या गतआयुष्याविषयी थोडक्यात सांगितले. आत्महत्येला प्रवृत्त झालेले अण्णा केवळ त्या विचारांपासूनच परावृत्त झाले नाहीत तर त्यांनी त्यानंतर आपले संपूर्ण आयुष्य समाजासाठी वेचण्याचा निर्धार केला. त्या निर्धाराला जागून त्याप्रमाणे वागणे कठीण होते. ब्रह्मचर्याचे पालन करून केवळ समाजाच्या हितासाठी व कल्याणासाठी झटणे म्हणजे तलवारीच्या पात्यावरून चालण्यासारखे होते. पण अण्णांनी हे शिवधनुष्य पेलले. त्यांनी आपल्या छोट्याशा भाषणातून आम्हाला उद्याच्या सुंदर, स्वच्छ, सुराज्य असणाऱ्या भारताचे स्वप्न दाखवले. देशाच्या भविष्याचे आधारस्तंभ विद्यार्थी आहेत आणि तेच देशाला उज्ज्वल भवितव्य देऊ शकतील असेही अण्णा म्हणाले. अण्णांचे हे ‘अमृताचे बोल’ ऐकून, ते मनात साठवून आम्ही तेथून निघालो.

त्यानंतर डोंगरभागात केलेले ‘पाणी अडवा, पाणी जिरवा’चे विविध प्रयोग बघितले. वेगवेगळ्या प्रकारचे बांध लावून, चर आखून, त्यांत झाडे लावून पावसाचे वेगाने खाली येणारे पाणी अडवण्याची व्यवस्था केली आहे. पळणाऱ्या पाण्याला चालायला शिकवण्यासाठी गावकऱ्यांनी स्वमेहनतीने हे बांधबंधारे बांधले आहेत.

अण्णांनी आखून दिलेली आदर्श गावाची पाच तत्त्वे-नशाबंदी, नसबंदी, चराईबंदी, कुऱ्हाडबंदी व श्रमदान ही आहेत. ही पाच तत्त्वे अनुसरून जे गाव चालते ते आदर्श गाव म्हणवून घेते. राळेगणमध्ये ह्या पाचही तत्त्वांचा ‘मार्गदर्शक’ म्हणून वापर केला जातो. अण्णांनी आखून दिलेल्या या पायवाटेवरून चालल्यास कोणतेही गाव आदर्श

तत्त्वाच्या राजमार्गाशी पोचू शकते.

राळेगणमध्ये 'ग्रामसभा' आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातला प्रत्येक निर्णय ह्या ग्रामसभेत, सर्व ग्रामस्थांच्या संमतीने घेतला जातो. एखाद्या निर्णयावर आक्षेप असेल तर तोही विचारात घेतला जातो. ग्रामसभेत घेतला गेलेला निर्णय प्रत्येकाला बंधनकारक असतो.

'राळेगण सिद्धीमध्ये काय बघितले?' असे तिथून परतल्यावर अनेकजणांनी विचारले, राळेगणमध्ये काय पाहण्यासारखे होते ? तिथली शाळा, वसतिगृह, शेते, बांध, देऊळ की खुद्द अण्णा ? हे सगळे पाहण्यासारखे होते, जे साध्या पाहण्यातून दिसण्यासारखे नव्हते. मी राळेगण सिद्धीमध्ये पाहिले माणसाने माणसाला वर आणण्यासाठी केलेले प्रयत्न, त्याचे बोट धरून त्याला दाखवलेला प्रगतीचा मार्ग. मात्र बोट धरणे केवळ तो उभा राहीपर्यंतच. उभा राहिल्यावर पावले त्याची त्याने टाकायला हवीत. ही पावले टाकण्यासाठी लागणारे बळ, धाडस आणि आत्मविश्वास गावातील एकोप्यातून उभारले जाते. सगळ्या गावाच्या

प्रगतीचा मंत्र म्हणत अण्णा जेव्हा उभे राहतात तेव्हा त्यांच्यासाठी आपले सर्वस्व द्यायला आज गावातले लहानथोर धावतात. हा विश्वास अण्णांनी मिळवलाय आपल्या कर्तृत्वाच्या बळावर.

राळेगण सिद्धीला पर्यटक म्हणून गेलात तर इमारती, देऊळ, बांध, शेते दिसतील. पण निरीक्षक म्हणून गेलात तर अण्णांचे हिमालयाएवढे उत्तुंग कर्तृत्व दिसेल, ग्रामस्थांमधला एकोपा दिसेल, अण्णांवरची भक्ती दिसेल. आदर्श गावाचा आत्मविश्वास दिसेल.

आज देशाला गरज आहे ती स्वयंपूर्ण, स्वावलंबी खेड्यांची, आदर्श गावांची. त्यासाठी राळेगण सिद्धी बघायला जाण्यापेक्षा, राळेगणच्या पावलांवर पाऊल ठेवून देशात सुराज्य आणण्याचा प्रयत्न करणे अधिक योग्य आहे, नाही का?

○○○

गुदगुल्या

- संकलक : सागर दावरे, तृतीय वर्ष शास्त्र

रेशमा : छबी, तू इतकी श्रीमंत कशी काय झालीस ?

छबी : मी एका श्रीमंत माणसाशी मैत्री केली, नंतर त्याच्या धंद्यात भागीदार बनले. त्या वेळी माझ्याजवळ अनुभव होता आणि त्याच्याजवळ पैसा.

रेशमा : मग ?

छबी : मग काय ! आज त्याच्याकडे अनुभव आहे आणि माझ्याकडे पैसा !

○○○

“स्टुडिओत पोचायला एवढा उशीर कसा ?” डायरेक्टरने आपल्या सेक्रेटरीला विचारले.

“सर एक मुलगा माझा पाठलाग करीत होता.” सेक्रेटरी म्हणाली.

“ध्या ! उशीर होण्याचं हे कारण झालं ?” डायरेक्टर म्हणाला.

“पण सर तो खूपच हळूहळू चालत होता !” सेक्रेटरीचे निरागस स्पष्टीकरण.

भ्रष्टाचार : एक सामाजिक रोग

— स्वाती जरांडे , एम.ए., द्वितीय वर्ष

भ्रष्टाचार ! हा शब्द उच्चारताच सामान्य माणसाचा चेहरा लालवुंद होतो. खरेच, किती निखारे पेटवणारा हा शब्द आहे आणि या शब्दाचे सर्वच क्षेत्रात किती काळे चित्र आहे हे सर्वांनाच परिचित आहे. म्हणूनच भ्रष्टाचाराला पुराणातील भस्मासुराची उपमा दिली जाते.

प्रथमतः राजकीय क्षेत्रातच मोठ्या प्रमाणावर भ्रष्टाचार होतो, असे म्हटले जायचे. परंतु आज राजकीय जीवनापासून ते आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक जीवनात खूप मोठ्या प्रमाणावर भ्रष्टाचार होताना आपणास दिसून येतो. राजकीय क्षेत्रातील भ्रष्टाचाराची गुंतागुंत पाहता सामान्य माणूस चार हात लांबच राहतो. श्रीमंत माणूस त्याचा फायदा घेऊन, तो आहे त्यापेक्षा अधिक श्रीमंत होतो. गरिबांना सवलतीचा फायदा होतो. पण त्या सवलती त्यांच्यापर्यंत पोचल्या तर ! मधल्यामध्ये भ्रष्टाचाराला बळी पडतो तो सामान्य माणूस.

कोणतीही नैसर्गिक आपत्ती आली की विविध गोष्टींची टंचाई भासते. महागाई वाढते. यातच भ्रष्टाचार वाढतो. गरिबांच्या घरात खाण्यासाठी धान्य उरत नाही. रेशनच्या दुकानात चारचार वेळा जाऊनही धान्य मिळत नाही आणि इकडे धान्यांनी गुदामे गच्च भरलेली असतात. या माणसामाणसातील विषमता, माणसामाणसात घृणाच निर्माण करते आणि त्यातून दगडफेक, जाळपोळ अशी कृत्ये घडतात. या भ्रष्टाचारामुळेच देशात अशांतता पसरते.

भ्रष्टाचार करणारी व्यक्तीच मुळात मोठी असामी असते. त्यामुळे तिच्याविरुद्ध आवाज उठविला जात नाही. आणि जरी आवाज उठविला तरी तो आवाज भ्रष्टाचारानेच दावून टाकला जातो.

शैक्षणिक क्षेत्र हे पवित्र मानले जाते. पण या क्षेत्रातही शाळेच्या प्रवेशापासून ते तो विद्यार्थी उत्तीर्ण

होण्यापर्यंत लाच घेतली जाते. आज पैसा असेल तर व्यक्ती काहीही बनू शकते. या पैशामुळेच भ्रष्टाचार वाढीस लागतो. शिक्षणातील या भ्रष्टाचारामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये असंतोष निर्माण होतो. काही वेगळे बनण्याची इच्छा राहत नाही. लहानपणापासून तो विद्यार्थी गरिबीतून वर येण्यासाठी दिवसरात्र कष्ट घेऊन दहावीला ८०-९० टक्के गुण मिळवतो. पण तरीही त्याला जे क्षेत्र निवडायचे असते त्यामध्ये प्रवेश मिळत नाही. पैशाची मागणी केली जाते. तेव्हा अशा विद्यार्थ्यांचा किती भ्रमनिरास होत असेल याची कल्पना आपणास येऊ शकते. अशाप्रकारे मानसिक संतुलन बिघडून मुले वेडी झाल्याचीही उदाहरणे आहेत.

भ्रष्टाचार ही एक मानवतेला लागलेली वाळवी आहे. या वाळवीमुळे माणूस पोखरून निघतो आहे. आणि त्यातून माणसाचे संपणे हा एकच परिणाम संभवतो. आज माणसाला माणसाबरोबरच राहणे भीतिदायक वाटू लागले आहे. कारण भ्रष्टाचार हा एक भयंकर काळा राक्षस माणसाला विविध प्रकारच्या वेदनामय टिचक्या मारत आहे. या राक्षसाचा संपूर्ण नाश होणे खूप जरूरीचे आहे. त्याच्या नाशाचा प्रयत्न आज केला जात आहे. परंतु भ्रष्टाचाराचा आवाका इतका मोठा आहे की जी व्यक्ती भ्रष्टाचार कमी करण्यासाठी प्रयत्नशील असेल तिच्यावरच भ्रष्टाचार करण्याबद्दल आळ घेतला जाऊ शकतो किंवा त्या व्यक्तीलाच नष्ट केले जाते.

कोणत्याही सरकारी ऑफिसात आयुष्यभर काम करणारी व्यक्ती जिने आयुष्यभर आपल्या कामाला महत्त्व दिले, तिला शेवटपर्यंत कधी तिच्या कामाच्या मोबदल्यात बढती मिळत नाही, की कसले बक्षीस दिले जात नाही. अशा ठिकाणी त्याच व्यक्तीबरोबर एखादी नवीन व्यक्ती कामाला लागली, ती व्यक्ती जर तेथील मोठ्या अधिकाऱ्याच्या नात्यातील किंवा ओळखीची असेल तर तिला लगेच बढती

मिळू शकते, बक्षिसे मिळू शकतात. या ठिकाणी असे दिसून येते की ज्या व्यक्तीने आयुष्यभर झटून काम केले पण तिला चांगल्या कामासाठी काहीच मिळाले नाही. तर अर्थातच ती व्यक्ती आपल्या मुलांना काय सांगणार ! आपल्यासारखे काम करण्यास सांगणार का ? यातूनच जर त्या मुलाने भ्रष्टाचार केला तर वडील काय बोलणार !

तरुणांना विविध पदव्या घेऊनही नोकरीसाठी ठिकठिकाणी हिंडावे लागते. मुलाखतीच्या वेळी सर्व प्रश्नांची उत्तरे देऊनही ज्याला काही येत नाही अशा व्यक्तीची निवड केली गेल्याचे दिसून येते. अर्थात त्याने आधी पैसे भरलेले असतात म्हणून नोकरी मिळते.

शैक्षणिक ठिकाणाबरोबरच विविध मोठमोठ्या देवळांमध्येही भ्रष्टाचार दिसून येतो. विविध देवळांतील पेट्यांमधील रकमेचा हिशेब नसतो. आज बऱ्याच राजकीय व्यक्तींचा भ्रष्टाचार उघडा पडला आहे. तरीही त्यांच्यातील स्वार्थीपणा संपलेला नाही. पण आज समाज बऱ्याच प्रमाणात जागृत होत आहे. त्यांना महागाईची झळ सोसत नाही आहे. समाज आता सागराप्रमाणे उफाळला आहे. परंतु या सागराचे उफाळणे भ्रष्टाचार संपुष्टात न आणता सर्व समाजालाच आपल्या लाटांमध्ये सामावून घेणार आहे.

विज्ञानाच्या युगामुळे अनेक सुखसोयी, चैनीच्या गोष्टी सहजपणे उपलब्ध झाल्या आहेत. प्रत्येकाला त्या हव्याशा वाटतात. पण त्यासाठी लागणारा पैसा प्रत्येकाकडे असेलच असे नाही. सहजगत्या सुलभतेने मिळणारा पैसा माणसाला हवा असतो व तो सहजरीतीने भ्रष्टाचारामुळे मिळू शकतो. त्यातून भ्रष्टाचार प्रवृत्ती वाढीस लागते.

भ्रष्टाचाराचे उग्र रूप पाहता त्याला आळा घालणे जरूरीचे आहे. त्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीने जागृत राहणे जरूरीचे आहे. एका विशिष्ट समूहानेच त्यासाठी प्रयत्न केले तर तो नष्ट होणार नाही. त्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीने छोट्यातल्या छोट्या कृतीचाही भ्रष्टाचार होणार नाही, याकडे पाहिले पाहिजे.

भस्मासुरास विष्णूने नष्ट केले ही कथा काल्पनिक असो वा सत्य; परंतु आजच्या आपल्या भ्रष्टाचाररूपी भस्मासुरास नष्ट करण्यास प्रत्येक व्यक्तीनेच विष्णू बनणे आवश्यक आहे व ते सत्यात साकार करणे प्रत्येकाच्या हातात आहे.

○○○

माझी ओढ

- गणेश जगदाळे, तृतीय वर्ष कला

श्रावणातल्या त्या संध्याकाळी
कळी फुलताना पाहिली.
तुझी आठवण आली आणि
कविता मनात फुलली.

आठवतं तुला ?
पावसात एका छत्रीतून जाणं
आणि एकमेकांच्या स्पर्शाने
मन ओलंछिंब होणं ?

माणूस माणसाला ओळखत नाही.
रक्त रक्ताला विचारत नाही.
पण प्रेमाचं नातं मात्र
दोन जिवांना विसरता येत नाही

उद्याचा विचार का करता ?
उद्या फक्त मरण आहे.
आजचा विचार करा.
कारण आज जगणं आहे.

एक उपेक्षित व्यक्तिमत्त्व - स्वातंत्र्यवीर सावरकर

— शिरीष शशिकांत कुलकर्णी, तृतीय वर्ष वाणिज्य

जगामध्ये काही माणसांचे जगणे हे यज्ञातील समिधेप्रमाणे असते. समिधा जळण्यासाठीच असते. जळाल्यानंतर देखील फारच थोडेजण तिचा योग्य उपयोग भस्मासाठी करतात. नाहीतर तिचे स्थान गंगेत वाहून जाण्याएवढेच असते. असेच एक समिधेसारखे व्यक्तिमत्त्व स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकर !

एकदा गोळवलकर गुरुजींना एकाने प्रश्न विचारला की कशाप्रकारची माणसे तुम्हास पाहिजेत ? त्यावर गुरुजींनी उत्तर दिले की देशाकरता मरण्यापेक्षा देशाकरता जगणारी माणसे मला पाहिजेत.

अशाच माणसांपैकी एक स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर. ते केवळ जळतच जगले आणि जळाल्यानंतर देखील त्यांची उपेक्षाच जास्त झाली. स्वातंत्र्याकरता ज्या माणसाने आयुष्याची समिधा केली त्याचे आपल्याला स्मरणदेखील होऊ नये, केवढे हे दुर्भाग्य !

एखाद्या व्यक्तिमत्त्वाला आपण बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व असे म्हणतो. परंतु काही वेळा तर त्या व्यक्तिमत्त्वाच्या आयामांची सीमाच आपल्याला ठरवता येत नाही.

अशाच एका थोर व्यक्तिमत्त्वाची ही थोडक्यात ओळख —

एखाद्या मातीच्या गोळ्याला आकार देण्याकरता संस्कार महत्त्वाचे असतात आणि हे संस्कार सावरकरांवर त्यांच्या स्वतःच्याच अफाट वाचनामुळे झाले. मॅझिनी, गॅरिबाल्डी यांचे चरित्र, महाभारत, रामायण, होमरचे इलियड महाकाव्य, अँथ्या मेमनान व अकेलिज यांच्या वीरकृत्यांची वर्णने हे सर्व सावरकरांना लहानपणीच वाचावयास मिळाले व त्यांनी ते वाचले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते जी मंडळी इतिहास वाचत नाहीत ती कधीच इतिहास घडवू शकत नाहीत. सावरकरांना इतिहास पाठ होता आणि

कदाचित त्याचमुळे ते इतिहास घडवू शकले. काही घटना एखाद्या माणसाचे संपूर्ण आयुष्यच बदलवून टाकतात. त्यापैकी एक घटना म्हणजे १८९३ साली चापेकरांना दिलेली फाशीची शिक्षा ! या घटनेमुळे सावरकरांचे संपूर्ण आयुष्यच बदलून गेले आणि त्यांनी देवीसमोर प्रतिज्ञा केली. ती प्रतिज्ञा अशी : “मी माझ्या देशाचे स्वातंत्र्य परत मिळविण्याकरता सशस्त्र क्रांतीचा केतू उभारून मारिता मारिता मरेतो झुंजेन.”

अशाच संस्कारांमुळे सावरकरांचे राष्ट्रनिष्ठत्व दिवसेंदिवस वाढत गेले. कदाचित रामायणातील श्लोक सुद्धा सावरकरांवर प्रभाव टाकू शकला असेल की ज्यामध्ये राम लक्ष्मणास म्हणतो —

अपि स्वर्णमयि लंका न मे लक्ष्मण रोचते ।

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसि ॥

हे लक्ष्मणा, ही लंका सोन्याची असली तरी ती मला आवडत नाही. कारण आई व मातृभूमी स्वर्गपेक्षा श्रेष्ठ असतात. याच राष्ट्रनिष्ठेने सावरकरांचे संपूर्ण जीवन व्यापून टाकले होते आणि कदाचित म्हणूनच की काय, सावरकरांची हिंदूची व्याख्या ही राष्ट्रनिष्ठतेच्या कसोटीवर केलेली आपल्याला आढळेल. सावरकर हिंदूची व्याख्या देताना अतिशय सावध दृष्टिकोन ठेवतात. सावरकर म्हणतात -

आसिन्धुसिन्धु पर्यताम् यस्य भारतभूमिका ।

पितृभूपुण्यभूषणैव सर्वै हिन्दुः इति स्मृताः ॥

सिंधू नदीपासून सिंधू सागरापर्यंत असलेल्या भारतभूमीला जो आपली पितृभू व पुण्यभू मानतो तो हिंदू.

इथे आपल्याला आढळेल की हिंदूच्या व्याख्येशी धर्माचा संबंध नाही. ही व्याख्या केवळ राष्ट्रनिष्ठतेच्या कसोटीवर आधारित आहे. याच राष्ट्रनिष्ठेपायी सावरकरांनी सशस्त्र क्रांतीच्या मार्गाचा वापर केला. त्यांना त्यावेळेस काही लोकांनी सांगितले की सनदशीर मार्गाने स्वातंत्र्य मिळवा.

तेव्हा सावरकर 'तलवार' या नियतकालिकातील अग्रलेखात म्हणतात : "देशाला राज्यघटना मिळाली नसताना घटनात्मक मार्गाने स्वातंत्र्य मिळविण्याचा उपदेश हा हास्यास्पद प्रकार आहे. याउलट जेव्हा एखाद्या देशाला घटना असते (जेव्हा देश स्वतंत्र असतो) तेव्हा सशस्त्र क्रांती हा केवळ हास्यास्पद प्रकार नसून तो गुन्हाही असतो."

राष्ट्रनिष्ठेने व्यापक अशा हिंदुत्वाच्या व्याख्येनंतर सावरकर हेही स्पष्ट करतात की "आपण आपले परंपरागत सद्गुण बाजूला ठेवून अत्याचाराचा शोध प्रत्याचाराने घेतला पाहिजे."

लेखक व कवीच्या अंगात असावयास हवी तशी उत्तुंग प्रतिभा सावरकरांमध्ये होती आणि म्हणूनच की काय, सावरकरांनी साहित्यातील कुठलाही विभाग रिता ठेवला नाही. नाटक, कविता, चरित्र, आत्मकथनपर लेखन, निबंध, कथा अशा सर्वच क्षेत्रात त्यांनी आपला ठसा उमटविला. परंतु आपण सावरकरांच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या कुठल्याही पैलूकडे बघितले तर राष्ट्रनिष्ठा हाच महत्त्वाचा पैलू आपल्या लक्षात येईल.

सावरकर विज्ञाननिष्ठ होते. ते सर्व गोष्टी विज्ञान या एकाच तर्कावर तपासत होते आणि कदाचित म्हणूनच की काय, सावरकरांना श्रद्धेचे महत्त्व तितकेसे पटले नाही. स्वामी विवेकानंद म्हणतात, "जर राष्ट्र जिवंत ठेवायचे असेल तर राष्ट्रीय जीवन हे धर्माधिष्ठित असले पाहिजे." परंतु सावरकरांनी वेगळ्या दृष्टीने धर्माचा विचार केला व त्यामुळे सावरकरांकडून लोकांच्या श्रद्धेवर आघात झाला.

सावरकर संघटक होते परंतु कुशल संघटक नव्हते म्हणूनच कदाचित त्यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या प्रभावाखालील संघटना नाहीशा झाल्या. येथे कुशल संघटक म्हणून डॉक्टर हेडगेवारांचे नाव घ्यावे लागेल. ज्यांच्या मृत्यूनंतर देखील राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ ही संघटना स्वतंत्र अशी अव्याहतपणे कार्यरत आहे.

सावरकरांनी जातिनिर्मूलनाकरिता खूप प्रयत्न केले. स्नागिरीत पतितपावन मंदिर बांधले. परंतु आपल्या लक्षात येईल की या ठिकाणी सुद्धा सावरकरांची राष्ट्रनिष्ठा

दिसून येते. जातिनिर्मूलन कशाकरता ? तर राष्ट्र बलिष्ठ करण्याकरता !

सावरकरांचे स्वभाषेवर नितांत प्रेम होते. भाषेवर त्यांची हुकूमत होती. सावरकरांनी स्वभाषेचा आग्रह धरला व हा आग्रह आचरणात देखील आणला. निर्माता, दिग्दर्शक असे शब्द सावरकरांनी प्रथम दिले. याचा अर्थ स्वत्व जोपासण्याकरिता सावरकर हे स्वभाषाग्रही होते.

सावरकरांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे किती तरी पैलू असे आहेत की ज्या पैलूंचे योग्य मूल्यमापन करणे अतिशय अवघड आहे. म्हणून सावरकरांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे योग्य तऱ्हेने, डोळस दृष्टीने मूल्यमापन व्हावयास हवे. स्वातंत्र्याच्या पन्नास वर्षांनंतर देखील ज्या व्यक्तिमत्त्वाची उपेक्षा झाली त्यांची ओळख समाजाला करून देण्याची आज गरज आहे. आपण राष्ट्राकरता किती विचार करतो व योग्य कृती करतो हे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. सावरकरांचा आदर्श जर आपण आपल्यासमोर ठेवला तर राष्ट्राकरता थोडेतरी जीवन जगायचे हा ध्येयमार्ग आपण अनुसरला असे होईल.

दशदिशा गर्जुनी उठल्या
ते बोल त्रिभुवनी घुमले
मरणाला अमर करोनी
मृत्युंजय जगले ! जगले !
मृत्यूची नव्हती भीती
तो जिवलग जीवनसाथी
जणू जिवाशिवाची प्रीती
हे आत्मसमर्पण करुनी
त्यालाही सुंदर केले
मृत्युंजय जगले ! जगले !

○○○

मानवी शरीराचे आंतरिक घड्याळ

— विनय पुरोहित, तृतीय वर्ष कला

क्रोनोबायोलॉजी किंवा फेनोलॉजी हा शब्द तुम्ही क्वचितच वाचला किंवा ऐकला असेल. याचा अर्थ मानवाच्या शरीरात एक निसर्गनिर्मित घड्याळ असते. या घड्याळाचे शास्त्र जाणणारी ही शाखा होय. हे शास्त्र बाँडीकलॉक किंवा बाँडीन्हिदम या नावानेही ओळखले जात असून त्यावर अनेक संशोधने चालू आहेत. याचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न डॉ. सिम्पंड फ्राईड व होमिओपॅथीचे प्रणेते डॉ. हेनीमान यांनी अंदाजे १०० वर्षांपूर्वी केला. शरीर, मेंदू व मन हे कुठल्या परिस्थितीत कसे वागतात यावर होमिओपॅथीचे उपचार सुरू होतात. बाँडीन्हिदमामुळे कुठला डोस कधी द्यावा हे डॉक्टरांना समजते.

एका हुशार पत्रकाराला दैनिकाच्या कार्यालयात नोकरी मिळाली. ऑफिसमध्ये झोपण्याची व विनाकारण वाद घालण्याची त्याला वाईट सवय होती. त्यामुळे संपादकाने वैतागून एका मनोचिकित्सक मित्राला हे सांगितले. त्यावर त्याने त्याची कामाची वेळ बदलून पाहण्याचा सल्ला दिला व आश्चर्य म्हणजे त्याचा दिनक्रम बदलला. उलगडा झाल्यानंतर असे समजले की अनेक वर्षे त्याला रात्रपाळीच्या कामाची सवय होती.

असाच एक किस्सा आपले प्रसिद्ध क्रिकेटपटू विजय मर्चंट यांनी सांगितला. ते एकदा विदेश दौऱ्यावर गेले असता त्यांनी दिनक्रम बदलण्याचा एका डॉक्टरांकडून सल्ला घेतला होता. त्यामुळे त्यांना तेथे असे आढळले की तेथे दिवस असताना ते ठणठणीत जागे होते व सर्व खेळाडू डुलक्या घेत होते. याचे कारण म्हणजे इतर खेळाडूंचे शरीर भारतातील दिवस-रात्रीच्या वेळापत्रकावर चालले होते. सृष्टीने मानवी मेंदू बनवून किमया केली. क्रोनोबायोलॉजिस्ट म्हणतात, मेंदूतील रसायनांवर सूर्यप्रकाशाचा तीव्र परिणाम होतो व त्यामुळे उजेड पसरल्यावर मेलो्टोनिन स्फूर्तीची अनुभूती देतो तर सेराटोनिन झोपायची इच्छा दर्शविता.

बाँडीन्हिदमचे शास्त्र जाणण्याचे आणखी एक उदाहरण आपण मुंबईत नेहमी पाहतो. रात्रीच्या अपुऱ्या झोपेमुळे लोकलमध्ये जागा मिळताच दुसऱ्या क्षणी झोप लागते. परंतु उतरण्याच्या ठिकाणाच्या अगोदर एक स्टेशन बरोबबर जाग येते. म्हणजेच मुंबईकरांचे घड्याळ या आंतरिक घड्याळाच्या परिस्थितीशी जुळलेले आहे. अनिद्रा, अपचनाने देखील लोकांचा मनावरील ताबा जाऊन आंतरिक घड्याळाशी त्यांना जमवून घेता येत नाही.

प्रसिद्ध न्यूरोलॉजिस्ट शहा म्हणतात, बायोन्हिदमचे महत्त्व जर्मनीने उमजून घेऊन जोमाने संशोधन केले व बारा तासांहून अधिक फरक असलेल्या देशांत नियमित प्रवास करणाऱ्यांचा शारीरिक समतोल ठेवण्यासाठी हार्मोन्सची गोळी तयार केली. बाँडीन्हिदम शास्त्रज्ञांच्या मते आपला परमेश्वरावर विश्वास असेल किंवा नसेल, परंतु मानवी जीवनाच्या राहणीमानावर अदृश्य शक्तीचे नियंत्रण निश्चित आहे. उदा. काही विशिष्ट भूचर, उंदीर, घुबड, वटवाघूळ हे केवळ रात्री जागतात. बाँडीन्हिदम समजून घेण्यास आणखी एक उदाहरण विस्मयकारक आहे. कॉलिफोर्नियातील समुद्रकिनारी युनियन नावाची मासळी फेब्रुवारी ते सप्टेंबर दरम्यान भरतीच्या वेळी अंडी ठेवून पाण्यात जाते. नंतर नर ती अंडी उबवतो व भरतीच्या लाटांनी ती फुटतात व ती पिल्ले पुन्हा समुद्राच्या पाण्यात येतात. याप्रकारे भरती-ओहोटी बाँडीन्हिदम समजण्यास मदत करते. आणखी एका प्रयोगात काही उंदरांना दिवस-रात्रीचा क्रम पूर्णपणे उलटा असणाऱ्या देशात नेले. तेथे त्यांनी या वातावरणाशी जुळवून घेतले परंतु ते अस्वस्थ वाटले. यालाच Season Affective Disorder (SAD) म्हणतात. योगायोगाने सॅडचा अर्थ खिन्न, दुःखी असा होतो.

माणसाला स्फूर्तिमय ठेवण्यासाठी सूर्यप्रकाशा -

प्रमाणेच शरीरात सवय ही एक डायरी ठेवली आहे. त्याला सर्केडियन न्हिदम म्हणतात. फेनॉलॉजिस्टच्या मते शरीराचे घड्याळ हार्मोन्सच्या प्रमाणातील वाढ व घट यामुळे चालते. शारीरिक व मानसिक प्रक्रियांसाठी अनुकूल वेळ कोणती हे हार्मोन्स ठरवितात. संततिप्राप्तीसाठी फर्टिलिटी सेंटर असते. डॉक्टर प्रथम त्या स्त्रीला तिच्या मासिक पाळीच्या (मेन्स्ट्रुअल सायकल) नियमितपणाविषयी विचारतात. नियमितपणा नसल्यास गोळ्या, इंजेक्शन्स देऊन नियमितपणा आणतात.

शरीरातील घड्याळाला समजून न घेता व्यायाम, वाचन करणे फायद्याचे नाही. कारण मेंदूत न्यूरॉन्सचे दोन गट असतात. त्याला (SCN) सुपरा चिएमॅस्टिक न्यूक्ली म्हणतात. प्रकाश व अंधाराविषयी माहिती देणारे हे न्यूरॉन्स शरीरातील घड्याळाला कार्यरत ठेवतात असे म्हटले जाते.

भिंतीवरील, मनगटावरील घड्याळे ही अंधांना नेहमी उपयुक्त असतात. कारण त्यांना सौरप्रकाशाचे संदेश मिळत नाहीत. त्यामुळे वेळेबाबत ते काटेकोर असतात. त्यामुळे आंतरिक घड्याळावर त्यांच्या हालचाली अवलंबून असतात.

या शास्त्रामुळे मानवी जीवन अधिक सुखद, आनंददायी व रोमांचक बनते. उदाहरण म्हणजे आपण इतरांना सांगतो पहाटेचे वाचन मनात पक्के बसते. परंतु या शास्त्रानुसार हे असत्य असून दुपारी जेवून वाचन केल्यास दीर्घकाळ लक्षात राहते. त्याचप्रमाणे रात्री उशिरा जेवल्यास दात घासण्याची गरज नाही केवळ गुळण्या कराव्यात. कारण मध्यरात्री १२ ते ६ बॅक्टेरियाचा नाश करणारी लाळ तोंडात तयार होत नाही. म्हणून सकाळी दात घासतात. लाळ ही जंतुनाशक असते. दमा व अस्थम्याचे रोगी पहा. त्यांना दम्याचा जोराचा त्रास दुपारी व मध्यरात्री होतो. कारण त्यावेळी त्यांची श्वासनलिका संकुचित राहते. कारण अँड्रेनेलिन व कोर्टिसोल हे हार्मोन्स त्या काळात निष्क्रिय ठरतात.

वैद्यकीय शास्त्राला मदत म्हणून बायोन्हिदम विकसित झाले. इंग्लंडमध्ये अपघात, आत्महत्या या प्रकरणांचा अभ्यास करून 'द बायोन्हिदम वर्कबुक' हे

पुस्तक प्रकाशित झाले. हे पुस्तक आपल्याकडील ब्रिटिश लायब्रेरीत देखील उपलब्ध आहे. बायोन्हिदम पदार्थाच्या बाबतीत देखील हे शास्त्र असे सांगते की सायंकाळची ५ ते ७ ही वेळ चांगले चमचमीत, गोड पदार्थ खाण्यासाठी उत्तेजित करते तर रात्री जेवणास उशीर झाल्यास पावभाजीसारखे पदार्थ लोक पसंत करतात.

"What ever you do, don't ignore your body science," असा इशारा हे शास्त्र देते. कारण दुपारी डुलकी लागली तर विनधास्त झोपा. शारीरिक आदेश टाळून कुठलीही गोष्ट करूनका.

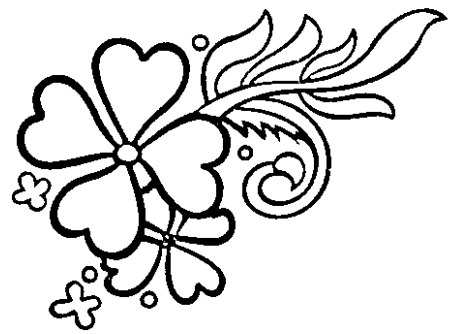
केवळ मानवातच नव्हे तर सर्व सजीव सृष्टीत 'BIORHYTHM' कार्यरत असते. याचप्रमाणे हार्टअटॅकचे प्रमाण पहाटेचे अधिक असते. कारण रक्त गोठण्याची शक्यता त्या वेळी अधिक असते. झाडांची पाने देखील विशिष्ट ऋतूतच गळतात व येतात. त्याचप्रमाणे सायबर पक्ष्याचे स्थलांतर विशिष्ट वेळेत होते, अशाप्रकारचे बॉडीन्हिदमचे अनेक चालतेबोलते पुरावे आहेत.

संदर्भ -

१. 'The Biorhythm Workbook' हे जर्नल

२. साप्ताहिक चित्रलेखा.

○○○

भारत : एकविसाव्या शतकाच्या उंबरठ्यावर

— राधिका जोशी, द्वितीय वर्ष वाणिज्य

काळ्यापाण्याची शिक्षा भोगताना, उदंड क्लेश
सहन करताना स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी सागराला

“ ने मजसी ने, परत मातृभूमीला
सागरा प्राण तळमळला ”

अशी आर्त साद घातली.

या क्रांतिकारकाच्या अथक प्रयत्नांनंतर स्वातंत्र्य
मिळालेही, परंतु आज स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर पन्नास वर्षांनी
आपणा सर्वास विचार करावयास लागतो की, ‘आपण
कमावले किती व गमावले किती.’

जे खळांची व्यंकटी सांडो, त्या सत्कर्मी रती वाढो।

भूता परस्परे जडो, मैत्र जीवांचे ॥

असे ज्ञानेश्वर म्हणाले खरे. परंतु या खलपुरुषांची बुद्धी
सत्कर्मी लागण्यापेक्षा कुकर्माकडे अधिक लागल्याने
आजच्या भारताच्या राजकारणात अंधाधुंदी माजली. आज
राजकारणात जाण्यासाठी लागणारा किमान पात्रतेचा एक
निकष म्हणून गुन्हा अन्वेषण विभागाचा एक तरी खटला
शिफारसपत्र म्हणून लागतोच लागतो, आणि बाकी इतर
काळ्या नोंदी लागतात त्या निराळ्याच. या राजकारण्यांनी
स्वतः घाणेरडे राजकारण करून देशास उच्च प्रतीच्या
उन्नतीऐवजी अधोगती मात्र प्राप्त करून दिली. त्यामुळेच
आपल्या देशाची आज जगातल्या पहिल्या काही कर्जबाजारी
देशांत गणना होऊ लागली आहे.

आज आपण बऱ्याच बाबतीत स्वावलंबी असलो
तरी या कर्जाचे व्याज भरण्यातच आपली बरीचशी संपत्ती
खर्ची पडते व याचा तडाखा सामान्य जनतेला बसतो.
यातूनच मग महागाईसारख्या न सुटणाऱ्या समस्या
भेडसावयास लागतात.

भारताच्या संस्कृती न्हासाबद्दलच जर सांगायचे
झाले तर स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर विभक्त कुटुंबपद्धती अस्तित्वात
आली. घराघरातील मानसिक स्वास्थ्य लयाला गेले. याचाच

परिणाम म्हणून की काय ही तरुण पिढी व्यसनाधीनता हा
आमचा जन्मसिद्ध हक्क आहे असे म्हणू लागली.
व्यसनाधीनतेत या भारतीय युवा पिढीने विस्मयकारक प्रगती
केली आहे. सरकारने दारू, सिगरेट यासारख्या गोष्टींवर
कितीही कर आकारला तरी सुद्धा त्यांचा खप उत्तरोत्तर वाढतच
चालला आहे. यास एक सामाजिक व आर्थिक प्रतिष्ठा
अकारण लाभलेली आहे. आणि या व्यसनाधीनतेचा
परिणाम म्हणजेच आज पन्नास वर्षांनी भारताची बहुतांश
बाबतीत झालेली अधोगती.

याच मानसिक अस्वस्थतेमुळे आजकाल बरेच
जण

“ जनी वंद्य ते सर्व सोडोनि द्यावे
जनी निंद्य ते सर्व भावे करावे ”

असे करताना आपणास दिसतात. म्हणूनच आपणास आज
गुन्हेगारी वाढलेली दिसते.

दिवसेंदिवस श्रीमंत हा अधिकाधिक श्रीमंत तर
गरीब हा अधिकाधिक गरीब होत चालला आहे. ही खोल
दरी, हे वळण आपल्याला कोठे घेऊन जाणार आहे कोणास
ठाऊक ! कारण त्यामुळेच दारिद्र्याचे चटके सहन करताना
झटपट श्रीमंत होणे ही वर्तमानकाळाची गरज बनली आहे.
हिंसेच्या मळ्यातच जणू काही समाजाला राहावे लागत आहे.
कारण खून, मारामार्या, दरोडे ह्या बातम्या नसलेले
वर्तमानपत्र हल्ली कोणाच्याही पाहण्यात नाही.

ह्या सर्वांत अजून एक गोष्ट सांगायची म्हणजे
भारतीय विद्वानांस वाटणारे परदेशाचे आकर्षण. यामुळे
भारतीयांच्या विद्वत्तेचा जगास फायदा होतो. मात्र त्यांची
मातृभूमी अविकसित राहते म्हणजे बाहेरील लोक ‘आवळा
देऊन कोहळा काढतात’ व आमच्याच विद्वानांच्या
मेहनतीवर नावारूपाला येऊन या विद्वानांच्या मातृभूमीस

मात्र उद्याचे एक समृद्ध, विकसनशील, प्रगतिशील राष्ट्र अशी तोंडात मारल्यासारखी आभूषणे लावतात. परदेशात जाऊन उच्चशिक्षण घेण्याची संधी मिळाली तर जरूर जावे, पण परत येऊन आपल्या देशासाठी काही तरी योगदान करावे अशीच इच्छा मला व्यक्त करावीशी वाटते.

आज स्त्री अबला राहिली नसून ती आता सबला झाली आहे. कोणत्याही क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने किंबहुना पुरुषांपेक्षा अधिकच सामर्थ्य ती दाखवू शकते पण समस्त पुरुष जातीला हे सामर्थ्यदर्शन पचनी पडत नसावे म्हणूनच आजही सुशिक्षित स्त्रियांना सुद्धा अन्याय, अत्याचारांना सामोरे जावेच लागते. हे जर मूलभूतपणे बदलायचे असेल व 'युगंधरा मी नव्या युगाची' हे स्त्रीच्या सन्मानाचे वाक्य प्रत्यक्षात 'सार्थ' ठरावयाचे असेल तर महिलांसाठी सर्व क्षेत्रातील राखीव जागा अत्यावश्यक आहेत असे मला वाटते.

आज २९व्या शतकाकडे वाटचाल करताना एके दिवशी गणपती दूध पिऊ लागला म्हणून सामान्यांचे तर सोडून द्या पण नेतेच दुधाचे पेले घेऊन गणपतीकडे धावत असतील तर या देशाचे काय होईल ? भारतात एवढ्या मोठ्या प्रमाणात अंधश्रद्धा वाढीस लागल्या आहेत की अंधश्रद्धा निर्मूलन करणाऱ्या संस्थांस विकलांगता आली आहे. ही गंभीरपणे विचार करण्याची गोष्ट आहे.

पन्नास वर्षांपूर्वीचा भारत आणि आजचा भारत यांत काहीच फरक नाही का ? वस्तुस्थिती तशी दिसत नाही. भारतामध्ये काही क्षेत्रांत आमूलाग्र बदल झाला आहे. जगातील एक बलाढ्य शक्ती म्हणून आज आपणाकडे जग पाहत आहे.

जगातील सर्वांत मोठी विकसनशील बाजारपेठ म्हणूनही आपल्या देशाचे महत्त्व वाढविण्यात आपल्याकडील, विदेशी पुरस्कर्त्यांच्या रांगेतील थोरामोठ्यांचे हात लागले आहेत.

आज अनेक आघाड्यांवर भारताची समाधानकारक प्रगती झालेली आपणांस दिसून येते. संशोधन क्षेत्रात, विशेषतः अंतराळ संशोधनात भारताची

विस्मयकारक प्रगती झालेली आहे. भारतीय अंतराळ संशोधकांनी भारताचे नाव काही विशिष्ट देशांच्या यादीत नेऊन ठेवले आहे व या क्षेत्रातील काही देशांच्या मक्तेदारीस प्रत्युत्तर दिले आहे.

तसेच आज उदारीकरणाच्या धोरणाचे अनेक फायदे आपणास झालेले दिसतात. भारतीय बाजारपेठ ही सर्व बहुराष्ट्रीय उद्योगांना आपणाकडे आकर्षून घेते. परंतु लोक वारंवार घडणाऱ्या घोटाळ्यांमुळे बाजारपेठेत गुंतवणूक करण्यास घाबरतात.

शेवटी आपणा सर्वांना विनंती करावीशी वाटते की या मातेविषयी प्रेम बाळगा, कृतज्ञतेची भावना बाळगा आणि मातेला क्लेशदायक ठरेल असे काही करू नका.

○○○

कविता

- शीतल पालव, द्वितीय वर्ष शास्त्र

सुरवंटाचं मन माझं
फुलपाखरू झालंय.
दडपलेल्या भावनांना
शब्दरूप आलंय.

माझे भाव, माझं विश्व
सारं विरून गेलंय.
माझ्यातलं मीपण
अलगद सरून गेलंय.

माझा शब्दन् शब्द
आज पाखरू झालाय.
स्वैर आभाळात उडून
तो कविता होऊन आलाय.

★ ★ ★

चांगले पर्यावरण -- उद्योजकांची जबाबदारी

— छाया कृष्णा गायकवाड, तृतीय वर्ष कला

कर्नाट करंडक वक्तृत्व स्पर्धेतील भाषण - द्वितीय पारितोषिक

आधुनिक काळात मानव व पर्यावरण यांतील समतोल ढासळलेला आढळतो. हा समतोल ढासळण्याला प्रामुख्याने वाढते औद्योगीकरण, लोकसंख्यावाढ यांत्रिकीकरण, संस्कारांचा, शिस्तीचा अभाव या गोष्टी जबाबदार असल्याचे दिसून येते. पर्यावरणाची शुद्धता राखणे ही आपली सामुदायिक जबाबदारी आहे. परंतु आज मी औद्योगीकरणातून पर्यावरणाची कोणती हानी झाली, ही हानी भरून काढण्यासाठी उद्योजकांनी कोणती जबाबदारी स्वीकारावी याची चर्चा करणार आहे.

देशाचा आर्थिक विकास हा औद्योगीकरणातून होणार असल्याने सुरुवातीला उद्योगधंद्यांची वाढ होणे देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या दृष्टीने व देशातील गरिबी, दारिद्र्य, बेकारी हटविण्यासाठी गरजेचे व आवश्यक होते. त्यामुळे औद्योगीकरणातून पर्यावरणाची काही हानी होत असेल हा विचारच मूळ धरू शकला नाही. त्यामुळे कोणत्याही भागात कोणत्याही वस्तूचे उत्पादन करण्यास परवानगी देण्यात येऊ लागली. परिणामी उद्योगधंद्याची फार मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली. राष्ट्रीय उत्पन्न वाढले. पण दुसऱ्या बाजूला उद्योगधंद्याच्या क्षेत्रात लोकसंख्येचे केंद्रीकरण झाले. याचा विपरीत परिणाम त्या परिसरातील स्थानिक लोकांवर होऊ लागला. यातून उद्योगधंदे व प्रदूषण, उद्योगधंदे व पर्यावरणाचा समतोल यागारख्या विषयांचा विचार होऊ लागला.

सभोवनालची परिस्थिती म्हणजे पर्यावरण होय. नैसर्गिक व सांस्कृतिक असे पर्यावरणाचे दोन प्रकार पडतात. जलावरण, मृदावरण आणि पर्यावरण प्राणी-वनस्पती, सूक्ष्मजीव यांचा नैसर्गिक पर्यावरणात समावेश होतो. तर लोकसंख्या, वसाहती, आर्थिक, राजकीय, सामाजिक, स्थिती यांचा सांस्कृतिक पर्यावरणात अंतर्भाव होतो.

उद्योजकांचे सजीवांच्या मूलभूत घटकांवर जोरदार

आक्रमण झाल्याने या घटकांचे प्रदूषण झाल्याचे दिसते. याचे दुष्परिणाम म्हणजे सर्व नैसर्गिक चक्रांवर आघात झाला आहे व ती बदलली आहेत. त्याचप्रमाणे वाढत्या उद्योगधंद्यांमुळे वातावरणातील कार्बन डायऑक्साईडचे प्रमाण वाढले आहे. या वायुप्रदूषणामुळे पृथ्वीचे तापमान वाढले आहे. पृथ्वीचे तापमान वाढल्याने ध्रुवीय प्रदेशातील बर्फ वितळेल. त्यामुळे समुद्राची पातळी वाढेल आणि अनेक मानवी वस्त्या पाण्याखाली जातील. आपली मुंबई देखील ३३% पाण्याखाली जाण्याची शक्यता शास्त्रज्ञांनी वर्तवली आहे. दुसरे म्हणजे आम्लपर्जन्य. कारखान्यातून बाहेर पडणाऱ्या कार्बन डायऑक्साईड, सल्फर डायऑक्साईड यासारख्या विपारी वायूंचा बाष्पाशी संयोग झाला तर आम्ले तयार होतात. ही आम्ले पर्जन्याच्या रूपाने जमिनीवर येतात. अशी आम्ले जमिनीवर पडल्यास ती जमीन उत्पादनासाठी निरुपयोगी ठरते. वनस्पती जळतात, जलाशये दूषित होतात. शक्तिमान या मालिकेत असे आम्लपर्जन्य दाखविले आहे. मी मान्य करते, यात अतिशयोक्ती असेलही. परंतु पाश्चिमात्य देशांतील ही वस्तुस्थिती आहे. या वस्तुस्थितीकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. त्याच्याकडे डोळसपणेच पहायला हवे.

गोव्याला निसर्गाची देणगी लाभली आहे. गोवा हे पर्यटकांचे आकर्षण केंद्र ठरत आहे. पण आज गोव्यातील निसर्गावर झुआरी प्रकल्पामुळे आक्रमण झाले आहे. झुआरी प्रकल्पाला मान्यता देताना कारखान्यातील दूषित पाणी अरबी समुद्रात सोडावे अशी अट घालण्यात आली होती. परंतु उद्योजकांनी त्याकडे दुर्लक्ष करून जवळच्याच झुआरी नदीत पाणी सोडले. त्यामुळे झुआरी नदी पूर्ण दूषित झाली. त्याचप्रमाणे पाईप लाईनमध्ये गळती झाल्याने दूषित पाणी जमिनीत मुरले व त्या ठिकाणचे सर्व भूमिगत पाणी दूषित झाले. त्या ठिकाणच्या लोकांना शुद्ध पाणी मिळणे अवघड झाले.

आज पुणे-मुंबई स्त्यावर जे कारखाने आहेत ते त्या ठिकाणी न उभारता पुणे - नगर स्त्यावर उभारावेत अशी गाडगीळ समितीने शिफारस केली होती. कारण पश्चिमी वाऱ्यांमुळे कारखान्यातील सर्व दूषितके पुण्यासारख्या महानगराचे वातावरण दूषित करून पुढे जाणारी होती. याचाच परिणाम आज आपल्या पुण्यात तीस वर्षांपूर्वीचे नैसर्गिक वातावरण फक्त पाषाण-लेक भागातच आढळते. तर स्वार्गेट, के. ई. एम.च्या भागात हिट आयलँड आढळते. हा निष्कर्ष पुणे विद्यापीठाच्या पर्यावरण व भूगोल विभागाने अभ्यासांती काढलेला आहे. या नैसर्गिक पर्यावरणाच्या न्हासाला उद्योजकांची निष्काळजी वृत्ती, दुर्लक्ष करण्याची प्रवृत्ती जबाबदार असल्याचे दिसून येते.

नुसते नैसर्गिक पर्यावरण चांगले असून चालत नाही, तर सांस्कृतिक पर्यावरणही चांगले असणे आवश्यक असते. ध्वनिप्रदूषणाचा सांस्कृतिक पर्यावरणावर जास्त परिणाम होतो.

वाढत्या उद्योगधंद्यांमुळे समाजात आर्थिक विषमता निर्माण झाली आहे. याचा परिणाम म्हणजे समाजात आहे रे आणि नाही रे ! असे गट निर्माण होतात. यातूनच सामाजिक सुरक्षितता धोक्यात येते. समाजजीवन दूषित होते. भरमसाट वेतनवाढीमुळे आजची पिढी कारखान्यांकडे आकर्षिली जात आहे. मानवाचे नैसर्गिक घटकांकडे, शेतीकडे दुर्लक्ष होत आहे. आजचा तरुण शेतीकाम करणे कमी दर्जाचे मानत आहे. न्हास होत चाललेल्या सांस्कृतिक मूल्यांची जोपासना उद्योजकांनी अगदी मनापासून केली पाहिजे. यातच मानवजातीचे हित आहे.

या सर्व गोष्टींबरोबरच मानसशास्त्रीय पर्यावरण चांगले ठेवणे गरजेचे आहे. उदा. कामगाराची सुरक्षितता, कामगाराचे भवितव्य, त्याचे कामाचे तास निश्चित करणे, वेळोवेळी बक्षीस देऊन त्याला प्रोत्साहित करणे. यातून मानसशास्त्रीय पर्यावरण संतुलित ठेवता येईल व ते ठेवणे ही उद्योजकांचीच जबाबदारी आहे.

वेळीच नियोजन केले नाही तर जगातील नैसर्गिक उत्पन्न कमी होईल. पर्यावरणाचा न्हास होईल. प्रदेश ओसाड

बनतील. शेतीकडे दुर्लक्ष होईल. याचा परिणाम म्हणजे एक वेळ अशी येईल की लोखंडाचे उत्पादन टनामध्ये होईल पण 'चणे खावे लोखंडाचे' ही म्हण जरी प्रचलित असली तरी लोखंड प्रत्यक्षात खाणे अवघडच आहे.

उद्योजकांच्या अति-महत्वाकांक्षेमुळे बाजार-पेठेतील व उत्पादनातील स्पर्धेमुळे साधनसंपत्तीचा वापर अमर्याद होत आहे. संपत्तीचा विनाश होऊ नये म्हणून उद्योजकांनी संपत्तीचा वापर नियोजनपूर्वक व विवेकाने करावा. उद्योजकांनी फक्त स्वतःच्या नफ्याचा विचार न करता पर्यावरणाचाही विचार करावा.

पृथ्वीवरील सजीवांचा विनाश टाळण्याची जबाबदारी उद्योजकांवर आहे, असे म्हटले तर अतिशयोक्ती नक्कीच होणार नाही.

○○○

उणीव

- पंकज ओव्हाळ , द्वितीय वर्ष कला

घर आहे माझे,
पण प्रेमाला तेथे वाव नाही.
तू सुगंध होऊन
अंगणात बहार आणशील का ?
माझ्या घराला घरपण आणशील का ? ॥
बाग आहे माझी,
पण फुलांना तेथे प्रवेश नाही.
तू फूल होऊन
सर्वत्र सुगंध पसरवशील का ?
माझ्या घराला घरपण आणशील का ? ॥
मन आहे माझे,
पण सौंदर्य तेथे येत नाही.
तू माझी पत्नी होऊन
माझ्या भावना समजून घेशील का ?
माझ्या घराला घरपण आणशील का ? ॥

स्वतंत्रता : वर्तमान और भविष्य

— सुवर्णा डाखवे, ११ वी कला

हिंदुस्थान को स्वतंत्र हो के पचास वर्ष हो गए हैं। स्वातंत्र्य मिलने के लिए अनेक स्वातंत्र्यवीरों ने क्रांति में अपना बलिदान करके, त्याग से यह स्वातंत्र्य हमें बहाल किया है। ऐसे नेताओं के मन में, त्याग के अपने देश संबंध में विचार थे। परिवर्तन का लक्ष्य था। जो भारत को बदलने की विचारधाराएँ थीं। उसको देखकर ऐसे लगता है कि अपने देश को बहुत कुछ करना था। मगर थोड़ा कुछ किया और बहुत कुछ नहीं किया। स्वातंत्र्य मिलने के लिए छत्रपति शिवाजी महाराज, महात्मा गांधी, पं. जवाहरलाल नेहरू, स्वातंत्र्यवीर सावरकर, सुभाषचंद्र बोस, चापेकर बंधु, वल्लभभाई पटेल आदि नेताओं के विचार लोगों के सामने रखकर चैतावनी देकर जागृत किए। कितनी महान उनकी विचारधाराएँ थीं। उनके विचारों में लोगों के प्रति और देश के प्रति कितना सम्मान था। इस मिट्टी के लिए कितना प्यार था। इससे ये मालूम होता है कि उनका विचार आज तक पूरा नहीं हुआ। इन महात्माओं ने अपने त्याग से क्रांति की, बलिदान किया और अपने देश को स्वातंत्र्य मिला। पचास वर्ष के बाद हमें ऐसा महसूस होता है कि पचास वर्षों में जिन लोगों ने अपने देश का नेतृत्व किया, देश को दिशा दी और समाज में कुछ विचारधाराएँ रखीं। उससे ऐसा लगता है कि वे पूरी तरह यशस्वी नहीं हुए।

स्वतंत्र होने के लिए उनका काम सिर्फ ब्रिटिशों को इस देश से निष्कासित करना नहीं था। किंतु उसके साथ इन देशवासियों के लिए अच्छा घर, अनाज, रोजगार और शिक्षा देने का विचार था। लेकिन आज पचास वर्षों बाद अपने देश में क्या हालत है ये सब लोग जानते हैं। जिस तरह से अपने देश की प्रगति होनी चाहिए थी उतनी प्रगति हुई नहीं। ऐसा

क्यों हो गया कि भारत को स्वातंत्र्य मिला लेकिन उसके साथ साथ जो गरीब किसान थे, गरीब देशवासी थे, उनका जितना भला होना चाहिए था उतना नहीं हुआ। अपने देश में यह दिखाई देता है कि विज्ञान में देश बहुत प्रगत हो गया। विकास योजनाओं के द्वारा बड़े-बड़े उद्योग निकाले गये। ऑटोमेशन, कम्प्यूटर, अणुतंत्रज्ञान इनके लिए भी अपने देश में प्रगति हुई है। लेकिन जिन लोगों को जितनी शिक्षा मिलनी चाहिए थी, रोजीरोटी मिलनी चाहिए थी, उतनी आज भी मिली नहीं है।

प्रगति के नाम पर जिन लोगों का विकास हो गया वे अपने देश में पाँच से दस प्रतिशत ही लोग हैं। क्या ये लोग ही समस्त स्वतंत्र भारत का सार्वभौमत्व है? इससे ये मालूम होता है कि विकास गरिबों तक या नीचले लोगों तक पहुँच नहीं पाया है। अभी भी अपने देश में चालीस प्रतिशत लोग दरिद्रता और बेकारी में जीते हैं। स्वातंत्र्य के पचास साल के बाद भी इन लोगों में परिवर्तन क्यों नहीं हुआ? इसका मूल कारण उनको अच्छी शिक्षा दी नहीं गई। बहुतसे लोग अभी भी अशिक्षित रहे हैं।

स्वतंत्रता पाकर हमें पचास वर्ष हो गए हैं। फिर भी हमारे देश में लोकशाही के फायदे पूरे नहीं मिले। हमारे देश में स्मगलिंग, गुंडाशाही, बेरोजगारी, दरिद्रता और बेकारी की ओर ध्यान नहीं दिया गया। धर्मनिरपेक्षता और जातिवाद इस तरफ भी जितना ध्यान हमें देना चाहिए था उतना नहीं दिया गया। इसलिए देश में दंगेफसाद, जातीयवाद और अपने ही जाति का विकास होता है। उसके साथ ही पूंजीवाद, अमीरी पूंजीवाद और भ्रष्टाचार बढ़ गया है। न्यायव्यवस्था में ही जब भ्रष्टाचार होता है तो सामान्य आदमी किसपर विश्वास करें।

जिनके हाथ में सत्ता आती है उन लोगों ने सिर्फ अपना ही विचार किया है। इससे आज सामान्य जन भयभीत हो गए हैं। उन्हें किसी के भी ऊपर विश्वास नहीं रहा है। स्वातंत्र्य पाने के बाद में भी सामान्य आदमी बेकारी से चिंतित है। “जिसके हाथ डंडा उसी की भैंस” ऐसा कारोबार अपने देश में हो गया है। गरीब जनता को फसाया जा रहा है। उनको दौलत के सिवाय अच्छी शिक्षा नहीं मिलती। उनकी जिम्मेदारी लेने का सरकार सिर्फ दिखावा करती है। मगर साधनसंपत्ति उनतक पहुँचती ही नहीं है।

अपने देश का अनुशासन जितना स्वच्छ होना चाहिए उतना नहीं है। इसलिए उसे बदलना ही चाहिए। विविध संस्थाओं में भ्रष्टाचार होता है। इसलिए भ्रष्टाचार करने वालों को और उनका साथ देने वालों को कड़ी से कड़ी सजा दी जाने चाहिए। ‘आजकी राजनीति’ इस विषय पर न बोले तो ही अच्छा होगा। क्योंकि आज की राजनीति देश के हित से संबंधित न होकर केवल सत्ता के लिए है। एक तरफ देश की प्रगति तो दूसरी तरफ राजनीति में होनेवाली अधोगति दिखाई देती है। राजनीति में होने वाली गुनहगारी का जो बढ़ता अनुपात है वह अब नुकसानदेह राजनीति हो गयी। स्वतंत्रता का सच्चा अर्थ हमें समझना चाहिए। उसके लिए भ्रष्टाचार को नष्ट करना है।

हमें शालाओं में सिखाया जाता है कि जातिभेद मानना नहीं चाहिए। लेकिन हमें शाला या महाविद्यालय में प्रवेश लेते समय आवेदन पत्र में प्रथम जात ही लिखनी पड़ती है। इसका समर्थन हम कैसे करें? जो बड़े-बड़े नेता हो गये जैसे टिळक, सावरकर, नेहरू, गांधी आदि। इन सब नेताओं ने स्वातंत्र्य मिलने के साथ साथ सुराज्य के लिए भी प्रयास किया था। स्वातंत्र्य तो मिला लेकिन पचास वर्ष के बाद भी हमें सुराज्य हासिल नहीं हुआ। उनका सपना हम अभी तक पूरा नहीं कर सके।

हर आदमी ने स्वतंत्र व्यवसाय करना चाहिए और निवृत्ति आयु ५५ साल की होनी चाहिये। बढ़ती लोकसंख्यापर और बेकारीपर नियंत्रण करना चाहिए। व्ययनाधीनता और गैरकानूनन आर्थिक उत्पन्न के मार्ग ही

बेकारी का मूल कारण है। इसलिए सरकार को व्यसनमुक्ति कानून पर सख्त अमल करना चाहिए। गुटखा, मद्यपान, सिगरेट आदि बुरे व्यसनधारी चीजों पर बंदी लानी चाहिए। अपने देश में जो जनसंख्या बढ़ गई है उससे ही देश की प्रगति में बाधा आती है। इसलिए जनसंख्या कम करने पर सख्त अमल करना चाहिए। तभी हमारे देश की प्रगति तीव्र गति से हो सकती है। अपने जो किसान भाई हैं, जो अनाज पैदा करते हैं उनकी भी हमें मदद करनी चाहिए।

अतएव, अपना देश स्वतंत्र, स्वराज्य हो गया। लेकिन नेक सुराज्य नहीं हो सका। शिक्षा दे दी गयी लेकिन लोग सुसंस्कृत नहीं हुए। चारित्र्य के लिए युवकों को कहा गया लेकिन नेताओं ने उनके सामने भ्रष्टाचार की मिसाल रख दी। खेतों का विकास हो गया लेकिन खेतों पर बड़े लोगों का ही अधिकार बना रहा। न्याय देने की आवाज उठाई गई लेकिन सिर्फ अमीर लोगों को ही न्याय मिलता रहा। इससे गरीब वंचित रह गये। हर एक आदमी के लिए जो काम चाहिए वह उसे न मिलने के कारण बेरोजगार बढ़ गया। लोग नशे में डूब गये। महिलाओं को उनका समानता का हिस्सा नहीं दिया गया। छोटे छोटे उद्योगों को प्रोत्साहन न देने से पूंजीवाद बढ़ गया। ज्यादातर लोगों को रोटी, कपड़ा, मकान इनसे आज भी वंचित रहना पड़ता है।

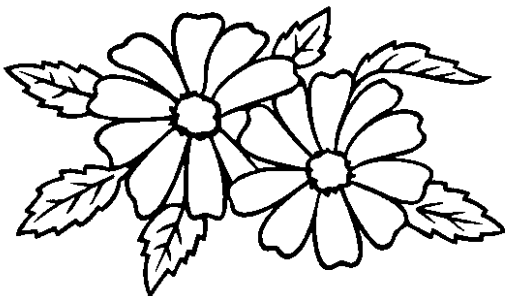
इसलिए, मेरा यह कहना है कि जिन लोगों को भारत विकसित करना है उसे प्रगति पथपर लाना है, उन सब लोगों ने आत्मविश्लेषण करके उपर दिए हुए समस्याओं के हल निकालकर भारत देश को प्रगतिपथ पर ले जाना है। उन सब लोगों को सदा प्रयत्नशील रहना है। तभी खोए हुए विचार, दिशा और विकास की दूरदृष्टि से हम भारत को उन्नत और प्रगत कर सकते हैं।

○○○

‘नेता’

- जबिना श. चमनशेख, प्रथम वर्ष कला

मैं हूँ एक नेता
जिसने खोला नहीं अपना खाता,
खोलूँगा तो आप तरसेंगे
मेरे जेब में पैसे बरसेंगे ।
अच्छा है रास्ते का भिखारी
ऐसा हूँ मैं भ्रष्टाचारी
कुर्सी में लटकी मेरी जान
मैं हूँ अभी तक नादान
ऐसा हूँ मैं बेइमान
फिर भी मेरा देश महान ।
ऐ देश ऐ वतन, तूने मुझे दिया बहुत धन,
तू मत रखना ये भ्रम कि मैं ही करता सब कर्म धर्म ।
पैसों से हूँ मैं बातें करता
पैसों को माना अपना देवता
ऐसा हूँ मैं उदार नेता ।

‘तमन्ना जीवन की’

- पूनम वही कदम, द्वितीय वर्ष वाणिज्य

होनी चाहिए तमन्ना आकाश जैसी
जिसकी कोई उँचाई ना हो
वह पतंग है मेरी तमन्ना
देखो हवा के मौजों के संग
आकाश छूने को चली
मिल सकेगी इतनी नयी राहें जोड़ चली
नयी खुशियाँ अपने दामन में डाल चली ॥१॥
है मालूम इस जग में
ना सब कुछ मिल पायें
आकाश पास दिखते हुए भी
कोई ना इसे छू पाये ॥२॥
छूना चाहती हूँ इस आकाश को
जीवन की कलाओं से
इन फूलों की खुशबूओं से
रंगोली की रंगों से
तसवीरों की खामोशियों से
मेहनत की आत्मविश्वास से ॥३॥
झूलों की उड़ान से आगे चल
लेके कुछ उसूल, रिश्तों की साँसें
झूलों के संग पीछे जाऊँ
छोड़ आऊँ कुछ दुख भरी यादें ॥४॥
है एहसास यही सुख का
जो है अंग जीवन का
जो कोई इससे मुखर पाया
क्या आकाश को वह छू पाया ? ॥५॥

उदास दिल

- दीपाली माळी , प्रथम वर्ष शास्त्र

ना कोई आस है ।
ना कोई प्यास है ।
पर दिल आज भी उदास है ।

धडकन खामोश है ।
शरीर जिन्दा लाश है ।
पर दिल आज भी उदास है ।

पहली मुहब्बत का एहसास है ।
तुझे पाने का प्रयास है ।
पर दिल आज भी उदास है ।

जिंदगी इक ताश है ।
दिली को तेरी तलाश है ।
पर दिल आज भी उदास है ।

जीवन एक धारा है ।

- वैशाली करडे , ११ वी कला

यह जीवन एक धारा है,
इसमें बहते जाना है ।
आसान है, इसमें बह जाना,
मुश्किल है, इसको तैरना ।
तुम संघर्ष करो इसे जीने का
ना कि, इसमें खो जाने का
तुम न रुकना और न झुकना,
बस आगे ही बढ़ते जाना ।
अपना काम है मंजिल पाना,
तुम संघर्ष करो, इसे जीने का,
ना कि इसमें खो जाने का ।

प्यार की डगर

- शेरू एम्. तेजी , प्रथम वर्ष वाणिज्य

“ अपनी हालात का एहसास नहीं है मुझको,
मैंने औरों से सुना है कि वाकई परेशान हूँ मैं ॥ ”

ना किसी राह पर चलने की भनक है मुझको,
ना किसी रूप में यश पाने की ललक है मुझको ।
बस पल अनुपल खींचा खींचाया चला आया हूँ,
चारों ओर कैसी फैली है तेरे प्यार की महक ।
तुझे राह की न जान है न मुझे कुछ करने की सनक
प्यारे जाने जान यही तो एक प्यार की डगर है ।

ENGLISH SECTION

What Makes India - India ?

- Siby C. Kurian, S.Y. B.Com

Arts Association Essay Competition - First Prize

Bharatvarsh, or rather India, holds a strategic position in Asia, looking across the seas to Arabia and Africa on the West and to Myanmar, Malaysia and the Indonesian Archipelago on the East. Geographically, the Himalayan ranges keep India apart from the rest of Asia.

India lies to the north of the equator between $8^{\circ}4'$ and $37^{\circ}6'$, North Latitude and $68^{\circ}7'$ and $97^{\circ}25'$ East Longitude. It is bound on the South-West by the Arabian Sea and on the South-East by the Bay of Bengal. On the north, north-east and north-west lie the Himalayan ranges. The Southern tip, Kanyakumari is washed by the Indian Ocean.

The fertility of the Indo-Gangetic belt, however, has proved to be an irresistible magnet that hordes of people pressed into India, through the mountain passes from ancient times.

The main racial stock of India can be attributed mainly to the Aryans, Dravidians and the Mongoloids. The Aryans migrated from the Asia Minor and Central Asia and came as a turbulent force conquering the whole of North India pushing the Dravidians - dark skinned people, to the South. Most of us pride ourselves to be from the Aryan stock. The Dravidians meanwhile settled over in South India and made it their home. On the

North-Eastern region the people of the Mongoloid race have been living from times immemorial.

Over the years, many people, rulers, conquerors came to India plundered its enormous wealth and some even stayed back to make it their home. Noteworthy among them are Alexander the Great, Taimurlang, Mahmud of Gazni who chose to plunder India each of the seventeen times he attacked her. Then there is Chandragupta Maurya the Great and his famous grandson, Ashoka the Great. The Mughals too came, bringing with them a new religion namely Islam and the Persian art and architecture. Akbar was one of them who propelled religious tolerance and even started a new religion-Din-A-Ilahi, combining the good of many religions. Bob Chamock landed on the shores of the Hooghly and thus started the advent of the Britishers to India, who came and conquered the whole of India and made it one of their colonies for two hundred years until the light of Independence dawned upon India on the 15th of August 1947.

What has been remarkable and noteworthy of India, is its ability to take in all kinds of people and their customs and traditions and Indianise them.

A bird's eye view of India would

make it seem just like any other country, but on closer inspection the scene is entirely different. India has officially 18 languages and numerous other dialects. Each state of the Union is different from the other in several aspects. In the north we have Hindi, Punjabi, Gujrati, Bengali and Assamese as the principal languages. Down South and Central India we have Marathi, Telugu, Kannad, Tamil and Malayalam as the main languages. The customs and traditions and even the culinary habits of the people are quite different from each other yet the common bond linking all of them is that of being an Indian.

On the cultural side we have had a chequered past. Indian art and architecture are world renowned. We have had different schools of art contributing to glorify the Indian art and culture.

Taj Mahal stands testimony of Shah Jahan's love for Mumtaz, sculptured in white marble. Gol Gumbaz of Bijapur, Bulund Darwaza of Fatehpur Sikri, Red Fort at Delhi etc. represent the Mughal and Persian architecture. Victory Tower of Chittorgarh, Amer Fort, City Palace of Jaipur stand testimony to the Rajputian era. Victory Memorial of Calcutta, Victoria Terminus of Bombay are some of the contributions of the Britishers to the Indian architecture.

There are different dance forms in India, namely, Bharatnatyam, Kuchipudi, Manipuri, Kathaka etc. giving an edge to the dance forms of India in the world.

Then there are the different forms of music Karnataka, Classical etc. which India has preserved from a long long time and are still in use.

Various art forms have flourished in India since hund reds of years. Mughal

paintings, Madhubani paintings, Rajputian era paintings are still in vogue in our country. The carvings and paintings of Ajanta and Ellora in Maharashtra are world renowned.

On the academics scenario India has had a glorious past. We were first to find out 'Zero' and its value in calculations which was later passed on to the Arabs and from there to Europe. Eminent scientists like J.C. Bose and 'Nobel prize winner C. V. Raman were born in this land. The art of book keeping or rather Accountancy had been in use since a very long time in Kutch before it began to be used throughout the world.

Though there are various religions in India, India has had religious tolerance from a very very long time. Hinduism, Buddhism, Jainism and Sikhism were born in this land. Other religions like Islam and Christianity came to India and were accepted by many people. Holy places or shrines of different religions dot the landscape of India. Noteworthy among them are the Hindu pilgrimage sites of Benaras, Allahabad, Prayag, Buddhist holy place of BodhGaya in Bihar, Sikh holy shrine of Amritsar where the golden Temple is situated; Muslim holy place of Ajmer Sheriff and the Christian religious places of Velankanni in TamilNadu and the Basilica of Bom Jesus in Goa.

Many a religions have flourished in India during the rule of different rulers having state patroazage yet the underlying fact is that the other religions were not left behind. They have also contributed to the well being of the vast Indian Multitude.

India broke free from the shackles of slavery and bondage and became an independent country. It gave to itself a constitutions which made India a Socialist, Democractic and Secular state. This was in

keeping in mind the hopes and aspirations of millions of Indians.

The largest democracy in the world to have retained it for the past fifty years in India. This is one of the many plus points of India. We have the second largest population in the world and our democracy has encompassed each one of us to make India a united sovereign state.

Our democracy is really amazing to many foreigners who wonder how people of different castes, creeds, sects, religions, social and cultural aspects and from myriad surroundings can come together to form a united country. But that's just the quality of India.

During the freedom struggle we have had instances of Hindus, Muslims and persons of other religion fighting to free our country from the mighty British. Then again during the wars waged against us this fraternity and universal brotherhood was shown exemplarily. Param Vir Chakra holder Md. Hamid showed just this during the war with Pakistan when he fought with bravery and valour and glorified the name of India.

Casteism has taken a back seat in India during this modern age. Now the President of India Mr. K.R. Narayanan is a person of so called low caste from Kerala.

The presidents we have had after independence show the unity of India as persons from different states have had occupied this coveted post. Starting from Dr. Rajendra Prasad from Bihar we have had Presidents from all the state of India. To name a few of them would be Dr. S. Radhakrishnan from TamilNadu, Neelam Sanjeeva Reddy from Andhra Pradesh, Giani Zail Singh from Punjab, Dr. Shankar Dayal Sharma from Madhya

Pradesh and now Mr. K. R. Narayanan from Kerala.

Similarly the Prime Ministers too have had an all Indian colour to themselves. Jawaharlal Nehru, Indira and Rajiv Gandhi were Kashmiri Pandits, Lal Bahadur Shastri was from Uttar Pradesh, Gulzari Lal Nanda from Himachal Pradesh, P.V. Narasimha Rao from Andhra Pradesh, Chandrashekhar from Uttar Pradesh, Mr. I. K. Gujral from Punjab and now A.B. Wajpayee from Uttar Pradesh.

Nobel Laureate ' Saint of the Gutters ' Mother Teresa , a Nun from Albania adopted India as her country and served many a poor and dying in the streets of Calcutta.

Many Indians have done exemplary work in the arts scenario with the likes of Tagore, Vikram Seth, Salman Rushdie and now Arundhati Roy glorifying the name of India.

In short, we can say that India is the land of Indians and that is the one thing unique among all of us which makes India - India.

A fitting conclusion to this topic would be a few lines from ' Gitanjali - A Song Offering ' by Rabindranath Tagore -

" Where the mind is without fear,
And the head is held high,
---- Where knowledge is free,
And has not been broken up into
Fragments, by narrow domestic walls
Where words come out from
The depth of truth,-----
Into that heaven of freedom
Lord, let my country awake. "

○○○

" It's 50 Years Since Indo-Pak Partition..... "

- Charanjit Kaur, F.Y. B.Com

Arts Association Essay Competition - Second Prize

Freedom of speech, thought and action is the prerequisite of any human being. This is a goal of every citizen of India which they got on 15th Aug. 1947. This year we are celebrating the golden jubilee of India's Independence.

50 years ago on 15th Aug. 1947 the intense patriotism and sacrifices of innumerable freedom fighters freed the country from the shackles of the British rule and gave the country freedom from century old slavery and humiliation.

But our independence on 15th Aug. 1947 was both a triumph and a tragedy. While celebrating 50 years of that great triumph, we can also afford to remember that independence which was accompanied by the great tragedy of partition of the subcontinent.

Perhaps the time has now come to look at the momentous events of the years immediately before 1947 and to visualise whether the things could have taken a somewhat different course or whether we could not have had an independent undivided India.

The point to emphasise is that the Muslim League adopted the Pakistan Resolution only in 1940 i.e. 7 years before 1947 and that it became a serious issue only during the two years preceding Aug. 15, 1947. If only the British rulers had agreed to concede home rule after the First World War, there might have been no partition.

During the First World War the Congress and the Muslim League held their respective sessions at the same place and almost at the same time adopted nearly an identical resolution and allowed many common members notably M. A. Jinnah, the founder

of Pakistan. Also within a few years' time the non-cooperation movement and the Khilafat movement shared a common track. Paradoxically Jinnah opposed both. He opposed the non-cooperative movement, because like Tagore and Ashutosh Mukherjee, he opposed Gandhiji's call to students to leave universities, colleges and schools. Even as late as the Second Round Table Conference of 1930 Jinnah had described himself as a Nationalist Muslim. Interestingly Jinnah was never offered Congress presidency despite his long years of association with the Congress although this position was offered to proclaimed communalists like the Ali brothers.

Partition could have been avoided if the Congress after the 1937 provincial assembly elections in the U.P., had not dumped the league with which it had jointly fought the elections because it had won an absolute majority by itself. The Muslim League screamed breach of faith and went ahead to appoint a committee headed by the Nawab of Sirpur to report on the atrocities committed against the Muslims in the Congress ruled provinces. The tendentious Sirpur report and the resultant agitation claiming that this was a forecast for Muslim to come in independent India accentuated the bitterness.

Partition might have been avoided also if Subhash Bose in whom the Muslims had faith had not left Indian scene by 1940 at a very crucial period. Also, it is not known to many that even after Suhrawardy, once a lieutenant of Deshbandhu CR Das, led the Muslim League to a complete victory in the 1946 elections in Bengal, his first thought was for the coalition with the Congress. This

proposal was transmitted through Sarat Bose, but was spurned by the Congress leadership. History might have been different had the congress agreed.

Above all, the Partition might have been avoided if the Congress had agreed to deal within Jinnah as the leader of the Muslims of the subcontinent after the 1946 elections had proved it beyond doubt that 95% of the Muslims of the subcontinent were behind him. But for the sake of a handful of nationalist congress Muslim leaders, the Congress chased a game of chess with the sole object of humbling what he called the Hindu Congress and its leader Mr. Gandhi, a fellow, Gujrati. The 'Pakistan' Slogan was a bargaining counter which Jinnah never felt he would achieve.

He eventually did achieve it because as has happened so many times in history, the forces of hatred and violence unleashed by his actions and utterances and of several other leaders went far beyond the original intention and got the better of reason. An unfortunate casual comment of Jawahar Lal Nehru in course made a press conference in Bombay in June 1946 played a crucial role in the chain of events that led to Pakistan.

Both the Congress and the League had accepted the three tier formula of the cabinet mission which would have preserved the facade of India's unity. Nehru did a piece of loud thinking when he announced that notwithstanding the fact that Congress was accepting the three tier pattern, the centre would reserve its rights to intervene whenever it felt necessary in future in the interest of planning and economic development. For Jinnah this was not short of treachery. How could Muslim majority regions trust the bona fides of the Congress if even before independence, the congress leadership was going back on its commitment to repudiate the agreement? His reaction was that nothing short of Pakistan would now satisfy the Muslim League.

The League called upon the Muslims to observe August 16, 1946 as Direct Action day. The rest of the story, the Calcutta riots, the Noakhali killing and atrocities, the Bihar riots and the Punjab holocaust is too well known to bear repetition. Thus Nehru provided an excuse for Jinnah to go back on his commitment for a united India.

Last but not the least, the arrival of Mountbatten and his military commander's haste to accomplish a task, made partition inevitable. Originally, the transfer of power was to take place in June 1948. Lord Mountbatten came on to the stage in March 1947 and announced that British would withdraw on Aug. 15, 1947 i.e. in five months time and after those five months the day came when India got Independence after the freedom fighters like Jawaharlal Nehru, Mahatma Gandhi, Bhagat Singh, Subhash Chandra Bose and many others sacrificed their lives and it was a remarkable and tremendous achievement for the citizens of India which forced British to Quit India.

But Aug. 15, 1947 was also a great tragedy for the Indians, who were divided into two different parts. It was the day when two children of the same family were divided into two and are forced to part. India was divided and it was left in the same situation as the person is left when forced to select the left or the right eye when both are equally important. No one was able to stop this tragedy which took place 50 years ago. Yet most of the people try to make the 50th year of Independence a great success. Yet it is a tragedy to India which was divided on this day 50 years ago. We hope that inspite of being divided we will continue to love each other.

Both challenges and various opportunities await us on the 50th year of Independence.

Jai Hind !

○○○

Mother Teresa - A Life Time Legend of the 20th Century"

- Jenifer T. Nadar , Std XII Commerce
Arts Association Essay Competition - Prize Winning Essay

Fourteen Creek lane is a three-storied building which stands out among a patch of equally ancient buildings. A plaque on the gate announces 'Gomez's Retreat, 1904'. It was here that Sister Teresa, then an energetic 36 year old, began her Missionaries of Charity.

Mother Teresa was born in Aug. 1910. Her name was Agnes Gonxha Bojaxhi. She came to Calcutta in 1929 to teach at St. Mary's High School. After she saw the conditions in Calcutta, she decided to take final vow as a nun in 1937. During her period she got Nobel Peace Prize; 'Bharat Ratna' India's highest award and was also awarded 'Medal of Freedom' the highest US civilian award.

In a world riven by divisions of territory, politics, ideology, religion, gender and much else, Mother Teresa was the ultimate symbol of harmony. She rose above all late 20th Century contradictions to author a personal saga of sacrifice and service that touched millions of lives around the globe. In a consumerist world gripped by a neurotic obsession of material acquisitions, her only personal possessions were a couple of cotton saris and a little bucket in which she washed her feet. In a world run by 'Me' Generation, she willingly subjugated self to the service of "the poorest of the poor", in whom she found her God. In a world forever teetering on the edge of immorality and ideology, she was the epitome of self-assured simplicity. That was Mother Teresa's magic wand in the war for peace and love in a world where neither is easy to come

Mother Teresa, who dedicated her life to helping the poor and the outcast was considered by many as a living Saint. Even as she began her life as an angel of mercy in Calcutta in 1950, the year her Missionaries of Charity was set up, she ran into resistance from a predominantly Hindu society. Her first home, Nirmal Hriday, set up in 1955 to ensure that the dying and abandoned didn't lose their dignity, wasn't far from the Kalighat priest. He, who was suffering from cholera and left to die on the street by his superstitious co-regionalists, was nursed back to health by Mother Teresa - Calcutta's living legend. But it is her social and not religious message which makes Mother Teresa worthy of the honour she deserved. Her work and single-minded devotion may have flowed out of her faith, but that is what matured her at the personal level. Love of God or of a human being has inspired people through the ages to great heights and unleashed creativity. She often said that the people needed to be loved not because they deserved it but because they needed it.

In the process she changed the psyche of Calcutta. There was time when people would see an abandoned child or a dying man and pass him by. Then they started to call up the Missionaries of Charity or take the dying or the destitute to the Mother House.

She was a symbol of love. Whether a person was a king, a prince or a destitute on the street, she would treat him the same way - "as a child of God." Once, Mother Teresa visited Pune in 1994, she was travelling with

Sister Christabelle in a car, and was constantly looking out of the car. She would not look at anything but the poor and the suffering. She always believed, 'there was no worse disease than that of feeling unwanted.' She led the people by serving and showed stunning power of simple humility. Her unconquerable faith touched the lives of millions of people.

Once a Swiss banker came to meet her. He started off very boastfully, "I have so much money and I would like to help you in building old age homes." Mother listened to him patiently, then said, "In my own country people give me enough money to keep things running. May be you should do something for the old in your country." Which other statement would ever make an Indian proud?

Despite her work, Mother Teresa wasn't spared the brickbats. Men, with their petty minds, self-centred agendas, found it hard to accept her acts as something done completely without some personal motive. So, as is well-known, Mother Teresa had more detractors than she deserved. Clearly unable to fathom the sheer depth of her commitment to her God and her incredible ability to raise funds for her order from every corner of the globe, they stopped at virtually nothing. They accused her of playing into the hands of the forces of exploitation that create and then perpetuate poverty. But nothing ever robbed Mother Teresa of her halo for one simple reason : the quality of her work among the unwanted and the hated. But one has rightly said, it is the easiest way to get popularity by working out a new way of criticising somebody great and famous .

But every good thing has to come to an end. Mother Teresa had woken up on

Friday morning with an excruciating bout of back pain, a common affliction that had begun striking with increasing regularity after a series of falls over the past few years. But that did not deter her from going through her chores : morning prayers, meeting nuns and discussing business. It seemed like just another day in the life of Mother Teresa. Then suddenly things began to go wrong. In her small cramped room tucked away in a corner of the first floor of the Missionaries of Charity head quarters in central Calcutta, Sister Shanti was about to administer some pain-killers when the lights went out twice in the building. It was an internal electrical fault. The temporary blackout became a metaphor for a cruel denouement. Mother Teresa suddenly began gasping for life. "I cannot breathe, I cannot breathe," she told four sisters attending her in the room. The doctor was called for. Dr. Alfred Woodward Mother's longtime physician, realised that she was sinking, he put her on life-support but this time the frail nun's indomitable will to live seemed to have died out. An hour and a half later, at 9.30 p.m. she was dead.

Her death which came late in the evening of September 5, after many years of ill health, robbed the world of its greatest beacon of hope in an atmosphere of rampant cynicism. She was an extraordinary woman whose reserves of compassion never ran dry.

With the death of the 'Saint of Gutter's' at the age of 87, the light has truly gone out of the lives of the poor and the down trodden in a city where lakhs live in slums and at least 500,000 homeless people sleep on the roads. The Missionaries of Charity will surely go on and the nuns with their customary rosaries and blue-bordered saris will continue tending the poor, but Mother's death will

surely deprive the order of much of its sheen.

It is not without reason that the Indian government, in a departure from protocol, had decided that Mother would receive a state funeral. No amount of belabouring could have achieved what her last journey through the streets of Calcutta, did in one stroke as television beamed every minute of that Saturday, to hundred's of million of viewers across 147 countries.

If there was a political message in Mother Teresa's funeral, it was that, India is a 'multi-faith' country. Otherwise, thousands of people in Calcutta of all beliefs would not have turned out to pay their homage to her.

As the khaki of the uniform mingled with the blue-bordered white sarees, the Mother's last journey wrested her legacy for the whole country. It made Mother Teresa belong to India as a whole and not just to the Christian community.

She has fulfilled her mission on earth.

She left behind a legacy of selfless love and deep compassion. No orphan child, helpless beggar and upoverished family will now walk alone. They will walk with Mother Teresa. A legend that can only get stronger in death even as it leaves the entire world infinitely poorer. The world over, Mother has sown the seed of love and affection. It has now borne the crop. The work will go on and increase in size.

' She came to an alien land, made it her home and for 50 long years, worked for its people, without seeking any reward, living off three handspun sarees.'

" God will find some other person, more humble, more devoted and more obedient to him. The society will go on. "

- Mother Teresa's riposte to queries about her successor and the future of Missionaries of Charity.

○○○

Time

- Smita Mishra, Std. XI Arts

Tired of lying in the Sunshine,
Staying home to watch the Rain,
You are young and life is long
There is time to kill today.
And then one day you find,
Ten year's you've got behind,
No one told you when to run
You missed the starting gun.
And you run and run
To catch up with the Sun

But it's sinking ;
Racing around
To come up behind you again.
The sun is the same
In a relative way but
You're older,
Shorter of breath and
One day closer to death

Will A Mahatma Be Born Today ?

- Preena Abraham , Std. XI , Science

Arts Association Essay Competition : Second Prize

The Mahatma ! A name synonymous with the everlasting and evercherished values of life!

The values of a Mahatma had been brought to the fore, many a times in this country. Prince Gautama, frustrated with the realities of life like poverty and death, had renounced the world and its worldly desires, and had helped to show the people of his time, the solution to many of life's problems. Disgusted with his own comfortable life, he reached out to his people and identified himself with them. For this, he gave up his all.

It was when the country was struggling to free herself from the shackles of bondage, which had restrained her from reaching out to the sky and when our country and her people's fate and fortunes were taking an ugly turn that in the person of Gandhiji, who embodied the true and treasured values of a Mahatma, the country could breathe free at last.

Gandhiji's principles were simple, and yet noble. A firm believer in 'simple living and high thinking', he carved out a niche for himself in this ruthless world as a messenger of peace.

Gandhiji gradually rose from an ordinary lawyer, who was in search of a more lucrative practice abroad, to a true 'son of the soil', devoted to the cause of his motherland and her people.

Here we see that neither Buddha nor Gandhiji was born a 'Mahatma' but they de-

veloped into one-Buddha, when he faced the harsh realities of life, and Gandhiji, when, as a result of his childhood lessons, his hurt pride and his determination to be a free man, he devoted himself to the cause of his motherland.

Gandhiji had experienced slavery; therefore, he was especially sympathetic towards his suffering fellow countrymen, slaves and even animals, who were in no better conditions. His dignity and his self-respect had been hurt, and out of that, arose a strong will to restore the pride of his nation and that of his countrymen.

He not only fought for his motherland's independence, he also showed a way to her people to free themselves from the clutches of superstition, narrow-mindedness, backwardness, and a selfish nature, which had tied them down.

We get a similar picture today. The phases, which the world is going through now, are distressing. There are no restrictions on the vices, which have raised their ugly heads in almost every sphere of life. Each person is busy making hay for himself, when the sun still shines, so would he bother about the conditions around him. Though, there is no pronounced violence between countries these days, a great war is still going on - silently. It is seemingly very 'insignificant' yet in a very intense way, it has put dread in the minds of the people.

This war is not restricted to the warring nations alone, or the great destructive

science, including the controversial nuclear science, but also the war that goes on inside the so-called, 'affluent and developed' nations. The seeds of corruption, crime, greed for power and wealth, selfishness and the desire to do more harm than good for one's own benefit, have been sowed. They exist not only at top levels like governmental organisations, but in the very heart of man. In this competitive world, where power defines almost everything, from your lifestyle to your behavioural patterns, who can afford to follow the right path? No one has been spared.

But isn't there a light at the end of this dark tunnel? Won't we see a fresh, new, beautiful dawn after this torturous night?

Can anyone bring humanity on the right path in the existing conditions?

Today, the need for a Mahatma is being felt again. This world, torn with strife, needs someone to guide it and free it, not from physical slavery, but from slavery of the spirit and the soul. Man has to gain freedom from the bondages which have made him incapable of reaching out to his fellow beings, those bondages which will ultimately lead to his own destruction. The need for someone to remind humanity of the values and the lessons, which, earlier, great personalities had left us with, is being felt today. In such a bleak situation, can we expect a Mahatma to be born today?

The idea may seem a little absurd, even impossible in this age and in this world, where values, which were so valued and rigidity followed in the older days, have now taken a backseat.

But, we cannot forget that these very adverse conditions had created a 'Buddha', - the enlightened one, of Prince Gautama, and

the nation's most revered father, out of Gandhiji.

Then why can't the existing situation produce a greater Mahatma, to lead not a kingdom, a race or a nation, but the whole world, to the path of righteousness. This world is capable of producing someone, who, under the same perverse conditions, that Gandhiji and Prince Gautama had faced, to find a way to guide this world to a better and safer tomorrow.

After all, isn't it believed that a Mahatma comes into the world to save it from disaster once in a time.

Hence, I believe that a Mahatma can be born today, - a Mahatma who cherishes the values of love, sympathy, foresight, determination, good-will, sacrifice and above all, the peaceful and non-violent, untempted state of mind.

○○○

Hope

• - Yogita B. Korantak, T. Y. B.Sc.

Hopes are high, and at times low,
They melt away, like falling snow.

Hopes though few, give us belief.
Like does the morning dew, to a leaf.

There is no fear, if hopes are here,
Their value is such,
Though they may seem so mere.

Hopes don't fade, We let them go,
Keep them high, and life will glow.

When hopes are low life seems slow
How to succeed, I am yet to know.

Biological Rhythms

- Preeti Kadam, F.Y. B.Sc

Science Association Essay Competition : First Prize

Biological rhythms are deep seated rhythmic patterns of activity, exhibited by living things widely & perhaps universally, the natural geophysical periods. These rhythms, which appear to persist indefinitely even in organisms shielded from fluctuations in all ordinary environmental factors are considered to be a result of the continuous operation of a " Biological clock" system.

Periods of Cycles

[A] Daily Rhythms

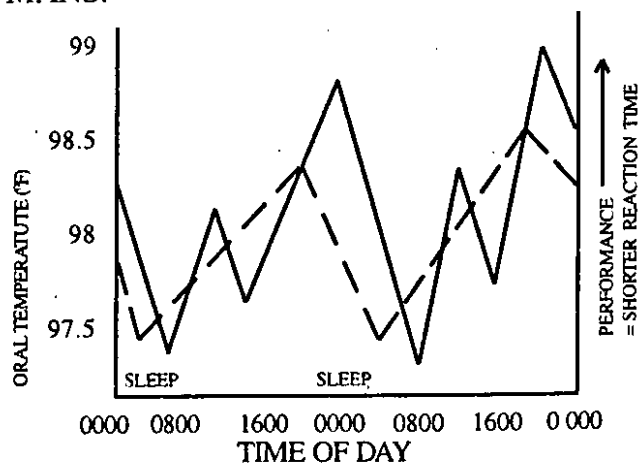
The activities of many animals and plants take place during periods of natural light, which follow a solar day rhythm. Animals such as mice, cockroaches and moths are active chiefly during the night; most song-birds & butterflies are active only during day light hours. All such daily changes as these simply reflect, and depend upon innumerable inter related supporting physical & chemical transformations within the individual organism. In the case of man as an example, the daily alternation of sleep & wakefulness is accompanied by many substantial correlated changes, including activities of nervous and endocrine systems and liver and kidneys.

Daily rhythms are even named as 'circadian rhythm'. All eukaryotes even unicellular protists show daily cycles in many physiological processes. For instance, in most vertebrates the metabolic rate, body temperature, blood sugar level, urine composition, general level of nervous activity, and many other functions alter regularly in a 24-hour cycle. To verify whether the daily rhythm is

endogenous, investigators cut an animal off from environmental cues that might tell it the time of day, and see if the daily rhythms persist. When the animal is kept in darkness with constant temperature and humidity, it still maintains these rhythms, but the cycles are no longer exactly 24 hours. Because the rhythms repeat approximately, but not exactly, every 24 hours in the absence of external cues, they are called circadian rhythms [circa = about; dian = day]. These endogenous rhythms must be related to an "internal clock."

An additional daily period suggested to occur in a living system is the sidereal day, of about 23 hours, 56 minutes. This is the explanation of bird navigation which employs the stars as a compass necessitating that the angle of orientation of the bird gradually change with a sidereal-day period. Metabolic rate of potato plants is reported to have a sidereal-day rhythm alongwith the other rhythms.

CIRCADIAN RHYTHMS OF ORAL TEMPERATURE [CONTINUOUS LINE] AND REACTION TIME [BROKEN LINE] IN HUMANS.

[B] *Monthly Rhythms*

The period from one new moon to the next, the synodic month averaging 29.5 days, is the consequence of 'beats' produced by periodic interference between the two closely similar rhythmic periods, the solar day and the lunar day. Among the biological activities linked to the synodic month are the reproductive cycles of some marine animals and certain plants and the human menstrual cycle. Monthly reproductive rhythms occur in the potato farms of the South-West Pacific, the fire worms of Bermuda, the grunion of the California coast, and a brown alga, Dictyota. The changing relations of the solar-day and lunar-day physical rhythms appear to time these breeding cycles. The times of course differ from place to place.

Although little is known about the timing of the human menstrual cycle or the approximately semimonthly estrus cycles of animals like sheep and pigs, two fundamentally different hypotheses have been offered for the timing of these cycles, one is that they are timed by fully independent periodic oscillations, the other is that the cycles are dependent for their timing on periodic interference between 24 hour and circalunadian [about a lunar day] cycles.

[C] *Yearly Rhythms*

In most parts of the world substantial seasonal changes in light and temperature are correlated with rhythmic biological phenomena predominantly related to activity, reproduction and growth. Deer kept under constant conditions continue to shed their antlers at the same time every year. In the oceans there are conspicuous rhythms in abundance of planktonic organisms. Also evident among many animals are annual reproductive rhythms, correlated with physi-

ological, morphological and behavioural changes & extensive migrations to and from breedings grounds.

[D] *Longer Cycles*

Cycles of abundance in a variety of species in nature with periods of several years have been described. These include three to four year cycles of abundance of lemmings and the approximately ten-year cycles of canadian lynx, varying hare and ruffed grouse.

Cyclic changes in growth rate, displaying several period lengths of a number of years each, have been noted from studies on tree rings. These long-period cyclic variations are still controversial as to their genuinely rhythmic character and their exact period lengths.

Persistence of Cycles

Endogenous Rhythms

Many investigators noted that some organisms continue to exhibit tidal rhythms when moved to the laboratory far from immediate tidal changes. Such persistence of lunar-tidal rhythms in marine organisms has since been confirmed for a wide variety of species ranging from diatoms and protozoans to fishes.

Annual rhythms have been demonstrated to occur in the absence of all known environmental cues. Potato plants, carrot slices and freshly germinated bean seedlings hermetically sealed under conditions of constant light, temperature, humidity and pressure have a higher metabolic rate in spring and early summer than in rainfall.

The timing mechanism for the 'Biological clocks,' possesses some extraordinary properties. The Period lengths of the persisting daily cycles are influenced relatively

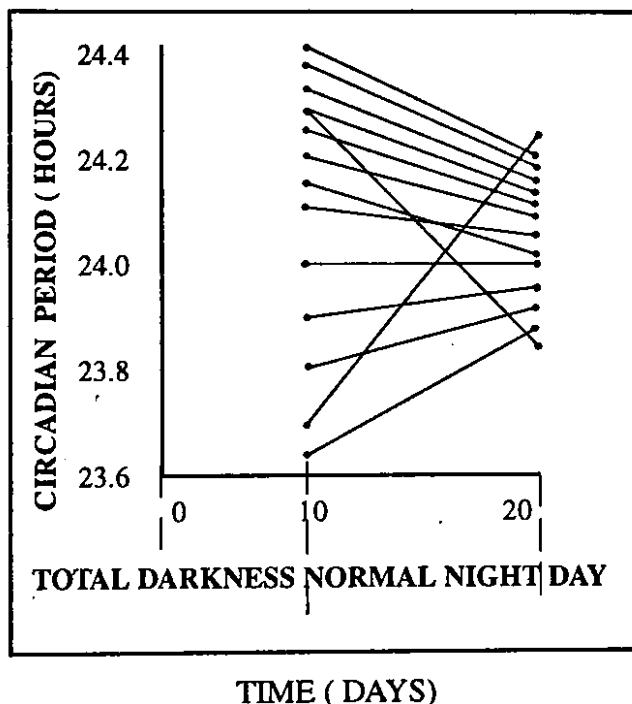
little by temperature changes, that accelerate or depress greatly the rate of all ordinary metabolic processes within the body, or by most chemical substances. The persistent solar-day rhythm of colour change in fiddler crabs shows no change in its cycle length over a temperature range of about 20°C . Dried seeds display an accurate annual rhythm in germination whether stored at -22°C or $+45^{\circ}\text{C}$.

Resetting of Rhythmic Events

The daily rhythmic events as running activity in mice or cockroaches, skin darkening in fiddler crabs, bioluminescence in dinoflagellates, and sleep or wakefulness in man are adaptively set to occur at particular clock hours of the day. An experiment carried out by the scientists showed that the circadian period of hamsters is closer to 24 hours when the animals are exposed to normal light and dark cycles than when they are kept in total darkness. The hamsters were kept in total darkness for ten days and then the length of daily cycle of sleep and activity was measured. The hamsters were then returned to a normal day-night regime and their cycles were measured again ten days later. At this time, the animals were closer to a 24 hour cycle than when they were in total darkness. This suggests that the cycle itself is endogenous, but is usually driven by the 24 hour cycle of light and dark.

Similarly the lunar tidal rhythmic events of creatures as mussels, oysters and crabs normally correspond with the times of the tidal changes on a particular beach. Oysters and crabs removed from their beaches to tideless laboratory containers gradually reset the time of their activities to synchronize with the upper and lower transits of the moon.

EXPERIMENT SHOWING CIRCADIAN PERIOD OF HAMSTERS CLOSER TO 24 HOURS WHEN EXPOSED TO NORMAL LIGHT AND DARK CYCLES THAN WHEN ARE KEPT IN TOTAL DARKNESS.

Components of Rhythms

The daily rhythmic changes of organisms possess two kinds of components ;

[a] Phase-Labile

Phase labile is capable of having the pattern of events in each cycle shifted or reset by artificial light or temperature cycles to any desired relationship to the clock hours of the day.

[b] Phase- Stable

The phase stable rhythms are of extrinsic origin, a consequence of continuous biological response to fluctuations in subtle geophysical faces.

Alongwith the phase-labile, adaptive tidal rhythms of behaviour of marine organisms, there are also phase-stable, lunar day

fluctuations of extrinsic origin. Evidence for their extrinsic nature is of two kinds :

1. The strikingly parallel patterns of the lunar day fluctuations in organism as diverse as potatoes, sea weed, carrots, earth-worms, salamander and mice.

2. The tendency mentioned of oysters and crabs taken from their beaches to assume a new common setting related to the lunar atmospheric tides.

Recent demonstrations of extraordinary organisms sensitivities to very weak magnetic, electrostatic and electromagnetic, including gamma-ray fields have provided theoretically possible means of regulating certain cycles.

Rhythms in Unvarying Light and Temperature

Both the phase-stable and phase labile daily rhythmic changes continue with an accurate average 24 hour period as long as the organism is exposed to natural day-night changes at the same longitude.

Consequently, rhythmic periods either shorter or longer than 24 hours are observable. The length of these latter cycles may usually be increased or decreased by changing the level of the constant illumination or temperature. The extrinsic component always, retains an accurate average 24 hour period under these conditions of unvarying

light and temperature.

Natural Oscillation

In natural oscillation the organism is postulated to be an independent oscillator whose periods have evolved by natural selection to match closely the period of the solar day.

Extrinsic Influence

In unchanging light and temperature the organism's daily rhythm of sensitivity is postulated to present an illusion that the environmental light and temperature are varying with times of day of the 'illusory light changes' resembling the natural experience of organisms abruptly displaced halfway around the earth. This would be expected to activate resetting of the phase-labile rhythms. Such daily resetting, termed autophasing, would be expected to continue indefinitely generating a circadian period slightly longer or shorter than 24 hours, depending upon the direction of resetting.

It has not yet been possible to design a crucial experiment to learn which of the two foregoing hypothesis of persistent rhythms is the correct one. It is possible that both kinds of mechanisms exist simultaneously in organisms.

○○○

Life

- Shamal Limbore, T. Y. B.Sc.

Life is like Chemistry
It precipitates your sorrows.
Evaporates your anger.
And you get the crystal of joy.

Logarithms

- Vineet Rajadhyaksha, Std. XI Sc.

Science Association : Essay Competition - Third Prize

We all have been familiar with the use of indices right from the school level and their frequent and constant use makes them a very popular part of mathematics.

In indices we tackle the problem of finding a^m where 'a' is a given real number and $m \in \mathbb{N}$. We are also familiar with rational indices.

Now leaving indices apart, let us look towards finding out the power x such that $a^x = b$ and 'a' and 'b' are given numbers.

What is a Logarithm ?

The above problem may seem quite easy to many and in some cases it can be done orally. e.g. (i) $2^x = 8$; when $x=3$, or $5^x = \frac{1}{625}$ when $x = -4$

But the problem arises when the question put before is of the type, "What is x such that $5^x = 8$?" This problem cannot be solved orally or even by simple calculations.

In such a case we say that, " x is the logarithm of 8 to the base 5 : which can also be written as : $x = \log \frac{8}{5}$." This is the general idea of a logarithm.

Origin of the Word Logarithm

Considering the above idea we can say that logarithm is one of a system of numbers used to shorten calculations in mathematics. The dictionary meaning suggests that logarithm is the power to which a fixed number is raised in order to obtain given number.

The word 'logarithm' as such has an origin in the Greek as well as New Latin languages; and was known originally as 'logarithm'.

logarithm = Lagos + arithmes ; where 'logos' means proportion or calculation and 'arithmes' means a number.

General Definition of Logarithm

We can define logarithm as follows :

If $a^x = b$ where a, b are positive real numbers and $a \neq 1$, then we say that $x = \log \frac{a}{b}$ (read as : x is equal to the logarithm of 'b' to the base 'a').

(i) The condition $a, b > 0$ is essential as logarithm is to be converted to index form and we do not want involvement of imaginary numbers. e.g. Assuming $\log 2(-64) = x$ we get $2^x = -64$ that is not satisfied by any real value of x .

(ii) 1 is not taken as base for logarithm as; if we assume $\log 18 = x$ then we get $1^x = 18$. However we knew that $1^x = 1$; hence we get $1 = 18$ which is not true.

So specifying these conditions is very necessary and indispensable.

Deductions from the Definition

From the above given definition of logarithm we can easily deduce the following :

(i) Logarithm of a number to itself as base is equal to 1.

Since $a^1 = a$ $\log a^a = 1$

(ii) Logarithm of 1 to any base is equal to zero.

Since $a^0 = 1$ $\log a^1 = 0$

(iii) If logarithm of two numbers to same base are equal, then the two numbers are equal.

i.e. If $\log a^x = \log a^y$ then $x = y$. Also $\log a^x = \log a^y = k$; then $x = a^k$ and $y = a^k$, which gives $x = y$.

These deductions are used in calculations of logarithm in mathematics

Laws of Logarithms

While performing problems on logarithm and their calculation, four laws of logarithms are used. They are as given below :

(i) Logarithm of a Product :

If x and y are positive real numbers then ;

$$\log a^{xy} = \log a^x + \log a^y$$

This result can be generalized to any number of factors.

(ii) Logarithm of a Quotient :

If x , y and a are positive real numbers then;

$$\log a \left(\frac{x}{y} \right) = \log a^x - \log a^y$$

(iii) Logarithm of a Power :

If x and a are positive real numbers and $y \in \mathbb{R}$ then

$$\log a^{xy} = y \log a^x$$

(iv) Rule of Change of Base :

If x , a and b are positive real numbers then;

$$\log a^x = \frac{\log b^x}{\log b^a}$$

All the above laws can be easily proved by simple laws and rules of indices.

Common Logarithms

Common logarithms are the logarithms to the base 10. For such logarithms, log tables are available and calculations of difficult products, quotients and power etc. are done using them.

Let us study the use of these log tables and some important terms connected to their use.

Characteristic and Mantissa of a Logarithm

As we are considering the common logarithms only, the base will be 10.

$$\text{We have } 10^2 = 100 \quad \log 10^{100} = 2$$

$$10^3 = 1000 \quad \log 10^{1000} = 3$$

From above results we can see that logarithms of integral powers of 10 are integers. The question however comes up when we have to find out the logarithm of a number say 45.23 we know that ¹

$$10^1 < 45.23 < 10^2$$

$$\text{Hence } \log 10^{10} < \log 10^{45.23} < \log 10^{100}$$

$$\text{i.e. } 1 < \log 10^{45.23} < 2$$

i.e. $\log 10^{45.23}$ is a number lying between 1 and 2. So it is not an integer. It may be written as $1 + f$ where f is a fraction.

Now let us consider the number 3.752

Such a number which contains only one non-zero digit in the integral part of the number is said to be in the 'Standard form'.

Here we have

$$10^0 < 3.752 < 10^1$$

ie $\log 10^{3.752}$ is a fractional number

The integral part in the logarithm is known as 'Characteristic' and fractional part is called 'Mantissa.' So in $\log 10^{3.752}$, Characteristic is zero and in $\log 10^{45.23}$, characteristic is one.

Thumb Rule

Above method of finding the characteristic is a bit complicated. Let us see an easier way to find characteristic known as Thumb rule :

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Mean Difference									
											1	2	3	4	5	6	7	8	9	
36	5563	5575	5587	5599	5611	5623	5635	5647	5658	5670	1	2	4	5	6	7	8	10	11	
37	5682	5694	5705	5717	5729	5740	5752	5763	5775	5786	1	2	3	5	6	7	8	9	10	
38	5798	5809	5821	5832	5843	5855	5866	5877	5888	5899	1	2	3	5	6	7	8	9	10	
39	5911	5922	5933	5944	5955	5966	5977	5988	5999	6010	1	2	3	4	5	7	8	9	10	
40	6021	6031	6042	6053	6064	6075	6085	6096	6107	6117	1	2	3	4	5	6	8	9	10	
41	6128	6138	6149	6160	6170	6180	6191	6201	6212	6222	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
42	6232	6243	6253	6263	6275	6284	6294	6304	6314	6325	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
43	6335	6345	6355	6365	6375	6385	6395	6405	6415	6425	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
44	6435	6444	6454	6464	6474	6484	6493	6503	6513	6522	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
45	6532	6542	6551	6561	6571	6580	6590	6599	6609	6618	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
46	6628	6637	6646	6656	6665	6675	6684	6693	6702	6712	1	2	3	4	5	6	7	7	8	
47	6721	6730	6739	6749	6758	6767	6776	6785	6794	6803	1	2	3	4	5	5	6	7	8	
48	6812	6821	6830	6848	6848	6857	6856	6875	6884	6893	1	2	3	4	4	5	6	7	8	
49	6902	6911	6920	6928	6937	6946	6955	6964	6972	6981	1	2	3	4	4	5	6	7	8	
50	6990	6998	7007	7016	7024	7033	7042	7050	7059	7067	1	2	3	3	4	5	6	7	8	

(i) The numerical value of characteristic is equal to the number of places through which decimal point is to be shifted. So as to convert the given number into standard form.

(ii) Sign of characteristic is positive if decimal point is shifted to left and sign is negative if it is shifted to the right .

e.g. $\log 67.89$ 6.789 characteristic is 1

←
1 place left

Negative characteristic is expressed as 'bar'

e.g.

$\log 0.0232$ $\overleftarrow{2.32}$ characteristic is 2
2 places (read as : bar 2)
right

Use of Log Tables

We already know that logarithm = characteristic + Mantissa. Let us now see how the fractional part (Mantissa) of logarithm can be obtained from log tables. We shall consider only four digits of mantissa and thereby adjust the number i.e. if the number

given is 34.596 we take it as 35.59 only.

As an example let us find out the logarithm of 45.67 using log tables.

The required part of the tables is given above

As seen earlier, we get the characteristic as 1.

For finding Mantissa, we have to refer to the tables. In the first column find the

row in which first two digits 45 of the number 4567 (ignoring decimal point) are occurring. In this row find the number under the column headed by 6 ie. third digit in our number, we get 6590. Now in the same row find mean difference headed by 7 ie. last digit in the number it is 7. Adding this to 6590 we get 6597. Thus the mantissa will be. 6597. Therefore $\log 45.67 = 1 + .6597 = 1.6597$.

Now let us find out the antilogarithm of a number using log tables.

We know that $\log 10^{1000} = 3$, then we say that antilogarithm of 3 is 1000 when base is 10. Clearly, finding out logarithm and antilogarithm are mutually reverse processes.

As the number whose antilog we are going to find out is the logarithm of some number it also contains characteristic and mantissa. Let us find out the antilogarithm of 1.6597 as an example

after the decimal point. Here in this case we consider only 0.6597. Using same method we have previously done to find mantissa, we can find antilog from antilog table. In this case it comes to be 0.4567

Decimal point is to be placed in such a way that characteristic of logarithm of the number obtained is equal to integral part of given number. In this case number obtained is 45.67

Previously we had taken same number for finding the logarithm. Thus we see that logarithm and antilogarithm are mutually inverse functions of each other.

Relation Between exponential and logarithmic forms

As we have seen in the beginning, the two statements $a^x = b$ and $\log a^b = x$ are equivalent. The equation $a^x = b$ is in exponential form while $\log a^b = x$ is an equation in

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Mean Difference								
											1	2	3	4	5	6	7	8	9
.56	3631	3639	3648	3656	3664	3673	3681	3690	3698	3707	1	2	3	3	4	5	6	7	8
.57	3715	3724	3733	3741	3750	3758	3767	3776	3784	3793	1	2	3	3	4	5	6	7	8
.58	3802	3811	3819	3828	3837	3846	3855	3864	3873	3882	1	2	3	4	4	5	6	7	8
.59	3890	3899	3908	3917	3926	3936	3945	3954	3963	3972	1	2	3	4	5	5	6	7	8
.60	3981	3990	3999	4009	4018	4027	4036	4046	4055	4064	1	2	3	4	5	6	6	7	8
.61	4074	4083	4093	4102	4111	4121	4130	4140	4150	4159	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.62	4169	4178	4188	4198	4207	4217	4227	4236	4246	4256	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.63	4266	4276	4285	4295	4305	4315	4325	4335	4345	4355	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.64	4365	4375	4385	4395	4406	4416	4426	4436	4446	4457	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.65	4467	4477	4487	4498	4508	4519	4529	4539	4550	4560	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.66	4571	4581	4592	4603	4613	4624	4634	4645	4656	4667	1	2	3	4	5	6	7	9	10
.67	4677	4688	4699	4710	4721	4732	4742	4753	4764	4775	1	2	3	4	5	7	8	9	10
.68	4786	4797	4808	4919	4831	4842	4853	4864	4875	4887	1	2	3	4	6	7	8	9	10
.69	4898	4909	4920	4932	4943	4955	4966	4977	4989	5000	1	2	3	5	6	7	8	9	10
.70	5012	5023	5035	5047	5058	5070	5082	5093	5105	5117	1	2	4	5	6	7	8	9	11

The required part of the tables is given here :

While finding antilog we concentrate only on the non-integral part ie. four digits

logarithmic form. These two equations are interconvertible.

i.g. Exponential form logarithmic form

$$5^3 = 125$$

$$\log 3^{125} = 5$$

Logarithm As a Function :

As seen above, an inverse relation exists between exponential form and logarithmic form. We can show this in form of a function :

(a) Exponential Function :

Let a be a given positive real number then for each real number x , a^x is a uniquely defined positive real number. We define a function from set of real numbers R to set of positive real numbers R^+ as follows :

$$f : R \rightarrow R^+ \text{ such that } f(x) = a^x, a \in R, a \neq 1$$

From above definition we can easily show that it is a one-one and onto function -

(b) Logarithmic Function

As the exponential function is one-one and onto, its inverse function exists. The inverse of the exponential function is called logarithmic function.

$$\text{ie. if } y = a^x \text{ then } x = \log_a y$$

So we have logarithmic function as

$$f^{-1} : R^+ \rightarrow R \text{ such that } f^{-1}(x) = \log_a x$$

Where $x \in R$

By definition of inverse functions we also have

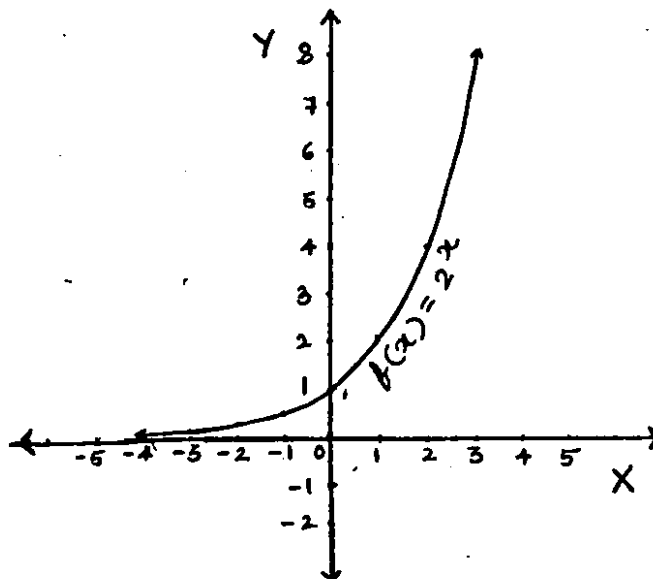
$$e^{\log a^x} = \log a^{(e^{\log x})} = x. \text{ because}$$

$$f(f^{-1}(x)) = x \text{ and } f^{-1}(f(x)) = x$$

Graphs of Exponential And Logarithmic Functions

The following table shows the points plotted on the graph of exponential function $f(x) = 2^x$

x	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3
y=f(x)	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	2	4	8

From the graph we can observe the following :

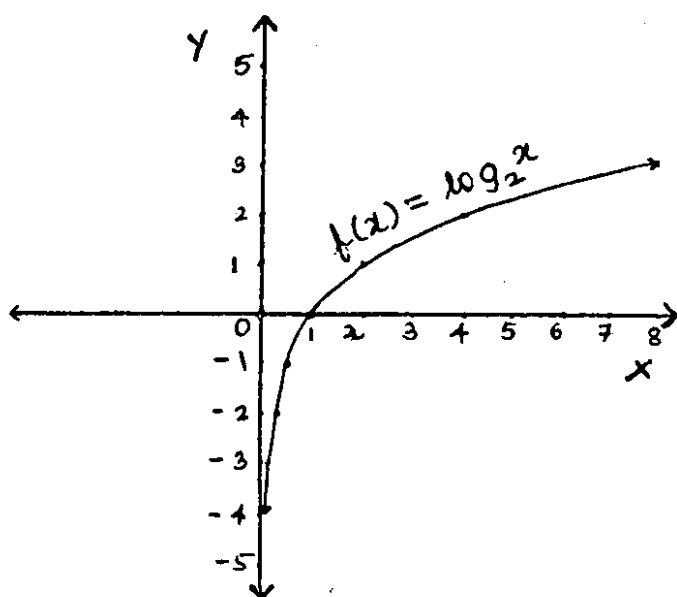
(i) For positive, zero or negative value of x value of y is always positive. i.e. The graph lies above x -Axis in the first and second quadrant.

(ii) The graph intersects the y -Axis at point $(0,1)$. For every exponential function the intersection point of graph and y -Axis is always $(0,1)$.

(iii) As x decreases, y goes on decreasing but never becomes zero, i.e. Graph does not touch the x -Axis.

The following table shows the points plotted on the graph of logarithmic function $f(x) = \log_2 x$

x	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	2	4	8
y=f(x)	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3

From the graph we can observe the following :

(i) As x can take only positive value, the graph lies in first and fourth quadrant.

(ii) The graph intersects the x -Axis at point $(1,0)$. For every logarithmic function the intersection point of graph and x -Axis is always $(1,0)$.

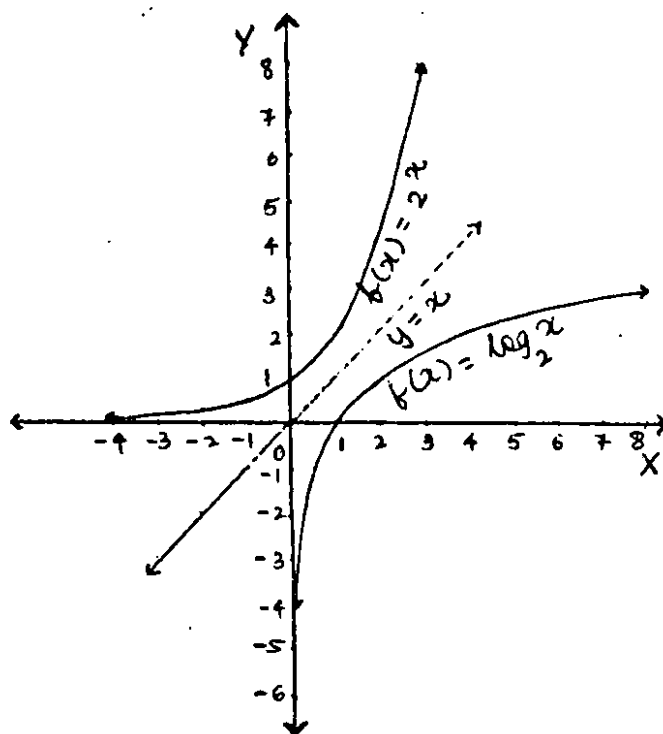
(iii) The graph does not intersect the y -Axis as x cannot be zero.

The inverse relation between the exponential and logarithmic functions can be shown graphically as follows :

As shown in above graph it can be seen that the graph of $f(x) = 2^x$ and the graph of $f(x) = \log_2 x$ are reflections of each other about the line $y=x$. This clearly indicates the inverse relation of exponential and logarithmic functions.

Napierian or Natural Logarithms

Although logarithmic tables are

formed with 10 as base, for theoretical purpose base is taken as 'e'. This 'e' is an irrational number and its approximate value is 2.71828

The logarithm of any number to base 'e' is called Napierian logarithm after the name of scientist Napier. Value of $\log_{10} e = 0.4342$ and by using the law of change of base for logarithms we can find logarithm of any number to base 'e'.

e.g. To find \log of 45.67 to base 'e' we use change of base and thus get

$$\begin{aligned} \log_e 45.67 &= \log_{10} 45.67 \div \log_{10} e \\ &= 1.6597 \div 0.4342 \\ &= 3.822 \end{aligned}$$

In this way napierian logarithms can be obtained from common logarithms.

Thus logarithms is a very useful mathematical device used in almost all scientific fields. Despite the inventions of the calculators and computers, the confidence in logarithms has not waned ! ○

India At Fifty

- Kalyani Sastry , F.Y. B.sc.

" Jahan Dal Dal Par Sone Ki Chidiya
Karti Hai Basera,
Woh Bharat Desh hai Mera .. "

This is the picture of my India. Fifty years back when Jawaharlal Nehru unfurled the Indian tricolour over the historic Red Fort, it was just the beginning of a free India, as millions shared a common dream of a new India where justice and equality reigned supreme. Five decades later, we find India's destiny scripted by those hypocrites attired in " Ujli Khadi". What an anticlimax after those sacred sacrifices made in the name of Swaraj!

From Amitabh to Akshay and from gold to bronze, our nation is in a state of free fall. The best efforts are made to do away with the likes of T. N. Seshan while 30% people still live below poverty line, over 20 million children are enslaved and literacy rate today is just 52%. There is one rape every 54 minutes and a molestation every 26 mins. Even today women suffer discrimination from the womb to the tomb. India has become the eighth most corrupt country this year, we were ninth last year !

Politics has crept into selection committees leading to the exploitation of talent in the sports arena. Ninety crore Indians today manage to get just one bronze medal at the Olympics. This goes to show just how injustice and inequality has spread like a deadly virus.

We give a blind eye to our culture and tradition and the youth of today is apeing the west. We celebrate the New Year's Eve on 31st December with great zeal, but the same

enthusiasm seems to be lacking when we celebrate 'Gudhi Padwa'! We look at Yanni, not the Taj.

But, on the brighter side, we have remained united as one country, despite all the crisis that have been looming large upon us. We are self sufficient in foodgrains and can boast of scientific talent which is the envy of the world. Except 19 months of emergency in five decades, we have done well as the biggest democracy in the world. We have a free press and are the second most populous country. We have the third largest military power. We are the sixth member of the nuclear club, seventh in space exploration and eighth largest pool of scientific manpower and the fourth largest in industrial power.

However, when we have been doing so well, the question is " Why haven't the poor become rich?"

The answer to this question lies in corruption, scams and hawalas. So, today as India strikes a half century, it is high time that we pray to the Almighty to make India really free of injustice, partiality, divisions and reservations.

To end, I would quote Rabindranath Tagore who once wrote -

"Where the mind is without fear & the head is held high,

Where knowledge is free,

Into that heaven of freedom my father.

LET MY COUNTRY AWAKE !

○○○

Leg-Spinner Turns Striker

- Vishal Tambe , F.Y. B.Com

The game of cricket and the life of a cricket player is full of thrill and entertainment. When the Indian cricket team was facing a bad time Ravi Shashtri entered the Indian team as a leg spinner replacing 'Bhagwat Chandrashekhar' in the eleventh place. Even though Ravi Shashtri was taken as a leg spinner he proved himself to be a good batsman. Though Ravi scored a century against Pakistan's opening bowler Sarfaraj Nawaz, he was not able to make a place in the heart of Delhi cricket lovers. It was a very common thing to notice the people yelling "Ravi Shashtri Hai-Hai" in the Ferozshah Kotla Maidan at Delhi. In spite of the comments, Ravi played according to the needs of the team. Today Ravi has said goodbye to cricket as a player but his achievements can never be stolen by the hatred.

At the age of seventeen Sunil Gavaskar selected Ravi Shashtri for the New Zealand tour. In 1981, at Wellington, in his first test match, Ravi took six wickets and was stamped as a leg spinner. From the first to the eleventh place Ravi has proved a useful batsman. In Colombo, Ravi Shashtri announced his retirement from the first class cricket in a similar way as Gavaskar had done on the ground of 'Lords'. Writing it does not mean I compare Ravi Shashtri with Sunil Gavaskar. But it holds true that Ravi Shashtri had tried to present himself professionally as Gavaskar did.

In 1985 in Australia Ravi won the title 'Champion of Champions' and the whole world accepted him as an all rounder. But

the Indian team expected a better performance from him.

In one day cricket a batsman is expected to score runs at a very fast rate but Ravi did not play like the other batsmen. Truly, Ravi is a gifted player and his technique of playing cricket is quite different. In the beginning he used to play defensively and then he would play like an experienced and confident player, to maintain an average run rate by scoring sufficiently. But in spite of this it is true that Ravi failed to score a good run rate mainly during the Australian Tour as well as in India. Due to Ravi's bad performance in Australia the people of Mumbai were upset.

After his recovery from the leg injury Ravi took up the game seriously and performed very well in Mumbai. The Indian team won the Ranji Trophy in Mumbai, when Ravi Shashtri was the captain of the team, it helped him to settle in the Indian team while playing against Sri Lanka. In one of the Ranji Trophy Anil Kumble gave a brilliant performance therefore the selection committee selected Anil Kumble instead of Ravi Shashtri, this was a setback for Ravi's career.

For many years Ravi played the role of vice-captain in the team but he could not reach the position of a captain. He got several chances to prove himself to become a captain but his average performance did not promote him. Ravi Shashtri's flick, glance, sweepshot and various straight drives were the main batting characteristics. Gavaskar

himself appreciated Shashtri's strokes. Ravi used to play on the 'on' side as well as on the 'off' side. But particularly in Delhi the audience did not appreciate his style. Ravi equalled Sobbers record by hitting six sixes in an over.

Once Ravi was a 'Hero' but now he has started a new career as a cricket commentator.

Many players like Mohinder Amarnath, Srikanth, Sanjay Manjrekar and Chetan Chauhan left cricket but returned confidently. But Ravi followed Sunil Gavaskar and left his bat replacing it with pen and mic.

'Indian cricketers should learn that people salute the rising sun', these were the words of Dilip Vengsarkar at the time of his retirement and even Kapil appreciated it.

'Ravi Jaydrath Shashtri' was born on twenty seventh of May 1962 and he played seventy six test matches and the Indian team won against West-Indies under his captainship. He scored 3760 runs with the help of 11 centuries and his highest score is 206 which was scored against Australia.

During this period Ravi took 148 wickets as a leg spinner. Ravi played 150 one-day internationals and scored 3180 runs taking 129 wickets.

Thirty two year old Ravi is a unique Indian player who scored 3000 runs and took 100 wickets with the world all rounder Kapil Dev in test matches. In spite of moving out of Indian cricket team Ravi did not leave cricket, but made cricket his companion.

Divine Problems !

- Shamal Limbore, T. Y. B.Sc.

God calls a conference with Bill Clinton, Boris Yeltsin and Bill Gates to inform them that the World is in such a disarray that He is going to destroy it on Dec. 31, 1997 and there is no way to change that decision.

Bill Clinton goes back and makes the following announcement : " I have a good news and a bad news. The good news is that there is God. The bad news is that He is going to destroy the world on Dec. 31, 1997 and there is no way to change His decision."

Boris Yeltsin goes back and makes the following announcement : ' I have a bad news and a bad news. The bad news is that there is God. And the bad news is that He is going to destroy the world on Dec. 31 1997 and there is no way to change His decision. "

Bill Gates goes back and makes the following announcement : ' I have a good news and a good news. The good news is that God thinks I' am one of the three most important people in the world. And the good news is that we don't have to fix the bugs in Windows 95."

○○○

Internet - 2

- Kaustubh Deshpande, Std. XII Sc.

Mostly everybody connected with computers knows about the INTERNET or simply the NET. But do you know that a faster and costlier INTERNET-2 is coming up ?

The new ultra high speed INTERNET-2 project being developed by the research community in the U.S.A. will spin off a INTERNET-2LIKE service for the commercial world by 2002. As large investments are called for, a shake out in the I.S.P. market is imminent.

Internet-2 will be a 2.4 gbps. network that will connect more than 100 academic installations and institutions across the country by expanding an existing research based network over the next three years.

As the current internet infrastructure would only bottleneck gigabyte speed multimedia transmission speeds promised by internet-2 several companies are already working on developing what's called a GIGAPOP, described as a next generation routing and switching infrastructure that will offer low speed internet protocol [I.P.] routine capabilities similar to today's environment. But gigapops would incorporate an ATM switching core that would scale to 2.4 gbps and even higher. The GARTNER group predicts that by 2002, the top 20% of markets will have direct access to gigapops.

As large amount of money will be needed to develop these new services, a shake up is seen in the offing for the I.S.P. market. Another part of the company's study predicted that the large majority of the 4500

I.S.P.s currently in business will hang closed signs on their virtual cyberspace outposts by 2002.

Besides the demand and the cost for developing advanced services for an internet-2 like network and the 'passing on' of these costs to consumers and customers and businesses it is forecasted that intensive market competition and consolidation among isps and telecommunications companies will take place.

Another current concept that will probably fall by the wayside is the flat rate 'all you can eat' pricing for internet access. 75% of the internet services for large enterprises will move to usage -- based pricing by 2001.

Paulak said that he expects less than 5% of fortune 1000 firms will use the internet to support their wide area internet needs by 2001, because most of these companies are seen building frame relay services over the next 5 years.

The gigapops concept is not a new one. Earlier this year, N.A.S.A. and five other U.S. Government agencies said they would begin work on gigapops. NASA's Ames Research Centre is said to be leading the research and development efforts on the NEXT GENERATION INTERNET [NGI] initiative that could see speeds increase to thousand times faster than the current standard internet line.

○○○

Politics : A dirty Game

- Avinash Wagh , Std. XI, Commerce

When we come across the world 'Politics', immediately our mind goes back to the by gone era and the word, 'Chanakya' gets clicked in our mind. 'Chanakya' the great politician is the founder of 'Politics'. Regarding the 'Magadha' kingdom, with his firm ambition, he bound the people of the country together with love through his politics. But, today the condition of politics is totally reversed.

Today, whenever experienced people come across the word 'politics' they remember first the word 'corruption' and then 'politics'. Ask farmers, peasants and workers about - 'politics' and the answer we get is a dirty game, a way to harass people and fill our own's treasury. Today, the 'Great Politicians' have proved wrong the definition of 'politics' made by 'Chanakya', as according to them it is a way to achieve our goal and earn money easily, by using 'wrong-methods' is termed as 'politics'.

Nowadays, 'politics' is used to gain fame, to humiliate others, to gain control over

our enemy. Some people enter 'politics' for name and fame, some enter to gain power and money, forgetting and neglecting the main objective of 'Great minds' like Abraham Lincoln, behind the establishment of 'politics'. They regard it a way to help common-men but today the Politicians, for their own sake are suppressing common-men very badly.

'Politics' has the power to create or to destroy. But nowadays it is used for 'corruption'. Today, politics, has proved a sway for increasing corruption; the condition of politically dominated countries is becoming worst.

The 'Politicians' have forgotten that - "Hiding ignorance is difficult than exhibiting knowledge". Is n't this the right time to recognise bad and good? No matter, politics, - a dirty game is gaining power, but there is another power i.e. power of 'Love', 'truth', commonly known as 'God' - 'A supreme power'.

○○○

Good Thoughts

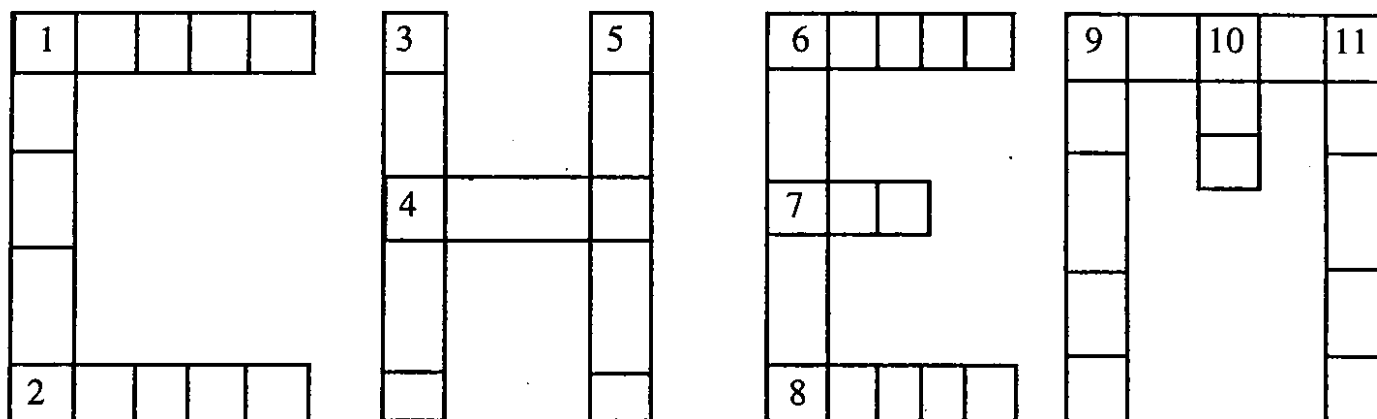
- Rupali Rajopadhye, S.Y.B.Sc.

- 1] Whatever you have now with you, is God's gift to you. Whatever you make out of it, is your gift to God.
- 2] Your thoughts are your mirror, your power, your guidance. So, keep thinking & pen it down so that it would shape yours & other's lives, even after you have gone.
- 3] Be a spectator, and not a puppet in this game of God. Read your life as a story. Then you will sure enjoy it.
- 4] Thinking is like a torch which illuminates your path. But, you should show this torch everywhere so that you get the right path to success.

Chem Cross

- Yogita Korantak, T.Y. B.Sc

Here is a set of brain teasers designed to set you thinking. The author hopes you don't see the answers until you have given each question a fair amount of time. Happy Riddling !

ACROSS

1. A solution of two or more metals.
2. " A base is an electron pair donar."
4. Atoms come together forming this.
6. Positive terminal of electrochemical cell.
7. Atom loses or gains electron and forms this.
8. Many of them are used as flavouring agent & essences.
9. A monosaccharide is a -----

DOWN

1. A type of organic condensation reaction.
3. Planar circular path in which electrons travel according to Bohr.
5. One of the Zero group element.
6. Nitrogenous organic bases.
9. It has both definite volume and shape.
10. A colloidal dispersion of liquid in a solid.
11. One of the artificial fibres.

Answers

ACROSS

1. ALLOY 2. LEWIS 4. BOND 6. ANODE 7. ION 8. ESTER 9. SUGAR

DOWN

1. ALDOL 3. ORBIT 5. RADON 6. AMINE 9. SOLID 10. GEL 11. RAYON

India : A Unity In Diversity

- Priya Jagtap , Std. XI, Sc.

Though the five fingers of the hand are not alike, they together constitute one hand. In India, there is a fundamental unity underlying diversity. Now, speaking of unity, the word literally means harmony between persons or oneness and the word diversity means variety. So together unity in diversity means oneness in variety. We pledge :

" I love my country and I am proud of its rich and varied heritage."

The Indian diversity is tremendous and concerns with physical outlooks and mentality. Diversity in factors like religion, language, dressing style and so on enriches the Indian society. Individual behaviour, moral values, customs and traditions, art and literature, music and dance alongwith the social ideals and rituals constitute the culture of the society. Culture is closely connected with the inward qualities of mind. The community also is cultured. This is unity in diversity.

It is mind boggling to find that people from different states all over India have retained their peculiar characteristics for hundreds of years and still maintain more or less the same virtues recorded previously, ages ago. Throughout these ages they have been distinctively Indians, with the very old heritage and same set of values and qualities. Something dynamic and living about the Indian heritage shows itself in ways of living and a philosophical attitude towards life and its problems.

Since the dawn of civilization a

dream of unity has occupied the minds of Indians. The dream of that unity was not conceived as a thing imposed from outside, that is standardization of externals or even of beliefs. The dream was something deeper, and within its fold the widest tolerance of belief and customs was practised and every variety acknowledged and even encouraged. Emperor Akbar had a dream; a sort of belief that if people followed 'Din-e- Ilahi (his attempt of bringing people of India together), there would be unity and peace.

There is diversity in everything that is in India, but still we stand together as one; Indians. Diversity in India ranges from language to culture and social to economic conditions. Through the ages Indian diversity has developed and upto a certain extent has been influenced by countries India had trade relations with years ago. India came into intimate contacts with the Persians, the Egyptians, the Greeks, the Chinese, the Arabs, the Central Asians and the people of the Mediterranean.

Different things from these countries have become a part of our culture, thus adding to the diversity. This influence can be observed in the field of Art and Architecture and Music.

There can be observed diversities and divisions of Indian life, of classes, castes, religions, races and different degrees of cultural development. People of different castes and religions together celebrate the same festivals. Every state has its own festivals and its own

ways in which they are celebrated. Still there exists unity amongst people about it. Continuing with festivals, the majority of Indians follow Hinduism. But for ages, they have been living in harmony with people following Islam, Christianity and people following other religions. But the point to be noted is that they celebrate each other's festivals and so, though people follow different religions there exists a feeling of oneness, of being one - INDIANS.

In India, there is diversity as regards climate is concerned. It can be seen that there is little or no rain in the state of Rajasthan while in Assam and Jammu and Kashmir and West Bengal people are badly affected by the rainfall. During the Monsoon, rivers in many states are flooded. In some southern states extremes of temperatures can be experienced alongwith floods.

Eventually both the sandclad deserts of Rajasthan and snow-capped mountains of the Himalayas in the North are both part and parcel of India. As there are variations in temperatures and climatic conditions, they affect the basic entities of human beings.

It can be seen that in the coastal areas, the diet mainly consists of rice and also fish at times. While in the interior side, people normally consume wheat and cereals in more amount. But, both the people living in coastal areas and the interior regions relish of each other's different types of food. People in the southern states mostly consume rice while in the states in north wheat and pulses are preferred.

In every state people have their own dressing-style that suits the climate of that state. In Maharashtra, women wear the nine yard saree and men dhoti-kurta and turban. The Indian traditional costume of women is

the saree.

Indian literature is one of its own kind, Kalidas was the most well known writer, is and will remain the unique one. Some of his writings are Meghadoot, Shakuntal, Malvikagnimitram and some other books. He was followed by the Noble Prize winner - Rabindranath Tagore. His well known collection of poems Geetanjali is still appreciated throughout the world.

In India, each state has its own language. The language prevalant in Maharashtra is Marathi, in Gujarat it is Gujarathi, in West Bengal is Bengali and in Uttar Pradesh and Bihar-Hindi.

In the same way Indian music has a unique diversity. Dance, vocal and instrumental music together make up Indian music. Indian dance is best expressed as sensory celebration. Over the years, various styles of classical dance have blossomed. But to this day, the tradition remains the same, an integral expression of Indian culture and a celebrations of life. The different types of dances are

Kathakali- the dance- drama of Kerala.
Kuchipudi- the traditional dance of Andhra Pradesh.

Odissi - the dance of lyrical music of Orissa.

Bharat Natyam - Classical dance of Tamil-Nadu.

Kathak - dance evolved from dances of nomadic story teller. and

Manipuri- Classical dance of Manipur.

There have been many great saints in India. Though they preached in different languages, their motto was one : peace and

harmony. Sant Kabir preached in Hindi and Sant Tukaram, Dnyaneshwar and Ramdas in Marathi. This is a unique feature of unity in Indian diversity.

An event from Indian history in India's struggle rightly proves the unity in Indians : the revolt of 1857 proved that Indians, irrespective of caste and religion, are one. They fought together against the British for the freedom of the country. This and

incidents like this prove the unity of India.

Our community that is the Indian community is heterogenous in cultural values. The dresses, food-habits, the structure of houses, the festivals, the likes and dislikes of people are different, still we are Indians first and Indians last. This feeling of unity will last for ever and so will our country be united forever inspite of the varied diversities.

○○○

Chem Quiz

- Jyoti Ghugale, Std. XI, Science

- 1] Just before leaving for a disco, Ketaki took out her pretty silver earrings from her jewellery box. She was shocked to all them turn black.

How did this happen ?

- 2] 'Seema' if not a proper noun, means something else for a scientist.

What does it mean ?

- 3] Madhura dropped her diamond ring at night in her garden, fortunately she found it as it dazzled her eyes.

How did it dazzle at night ?

Answers -

- 1] Silver forms silver sulphide on exposure to atmosphere & turns black due to deposition.
- 2] Relative Atomic Mass.
- 3] Diamond has a high refractive index.

The Geological Evolution of Mars

- Rupali J. Rajopadhye , S.Y. B.Sc.

Introduction

Mars, the most terrestrial planet (after the earth), counting 4th from inside of the solar system, is the second smallest in size (after Mercury) of the inner planets.

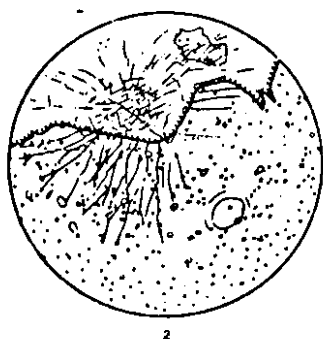
Its average density (3.9 g/cm^3) shows that iron represents 25%, by mass, of its composition (By way of comparison, corresponding figure for the earth is 33%).

No radiation belt has been detected but a very weak magnetic field, whose intensity is about 2% of the Earth's magnetic field, suggests the possible existence of a dense metallic core, probably rich in iron, both in metallic (Fe) and sulphurous (FeS) forms. This has also been suggested by the M.I. of the red planet.

The formation of Mars by accretion must have occurred at high temperature to enable it to be enriched in metallic iron and deplete in volatile elements, but also at lower enough temperature to allow a degree of oxidation of the planet, because of which it has got its colour.

Geological Evolution

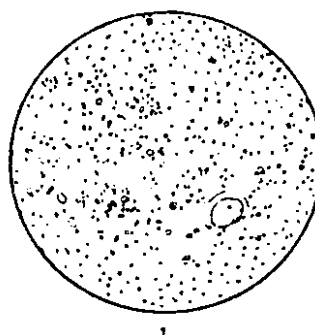
These schematic maps here show the geological evolution of Mars. It is the eastern hemisphere which is represented. Mars was formed 4.5 billion years ago by accretional process in a rela-

tively short period, say, a few hundreds of thousands of years. The final stage of intense meteoritic bombardment affected the whole primitive crust of Mars. Craters with an average diameter of above 20km mark the end of the period of accretion (4.6 to 4.5 billion years ago) (Fig. 1)

Shortly after the period of accretion, the interior of the planet became differentiated. This was probably caused as a result of the kinetic energy acquired during the period of accretion. According to the law of Conservation of Energy, energy can neither be created nor be destroyed, but can be transformed from one form to another. So, this great lot of kinetic energy was converted into heat energy. The major differentiation of

Mars into a crust of about 50km in thickness, a mantle rich in alivine & ferrous oxide (FeO) & metallic core (Fe-FeS) of 1500 to 2000 km radius implies that processes involv-

ing melting of the interior occurred at least once in the history of the planet. The crust's thickness is variable thin in the northern hemisphere & thick in the southern hemisphere. During this period of change, first great fractures (fig.2) affected a part of the planet, particularly in the future Tharsis area. This first great period of tectonic activity would correspond to the expansion phase in the mantle, at this time convective movements

(in melted mantle) would be responsible for the upheaval of the Tharsisdome.

It is generally admitted that a dense atmosphere was formed quite early in the planet's history, probably by the intense outgassing which followed the period of accretion. Originally the atmosphere must have been very hot & it would certainly have contained large amounts of water. This must have condensed at the time the surface cooled & caused torrential rains which would have resulted in the flow erosion whose effects are observed in many places on the surface. The Valles Marineris system resulted initially from a collapse of the high part of the plateau, along the great parallel faults formed at the time of the upheaval of Tharsisdome to the west. The valleys have since been enlarged by stream erosion which grooved the slopes & by a sequence of landslides perhaps are still happening.

As long as the upper layers of the ground were at temperatures higher than the freezing point of water, the water was able to penetrate into the soil. When temperature dropped below freezing, sub surface ice formed in the upper layers. The growth in the thickness of the subsurface ice increased the water pressure beneath, which could have induced artesian eruptions (fountain like) on the surface. Local melting of the ground ice, perhaps caused by volcanic activities, as well as any artesian phenomenon, could have produced local subsidences in the crust & thus, catastrophic floods which would produce the networks of channels. Perhaps you would remember the flood in Iceland caused by a volcanic eruption underneath the ice, sometime back. It was announced in the national news.

As a result of increased cooling of

the atmosphere, part of the remaining water & CO₂ migrated towards the polar zones.

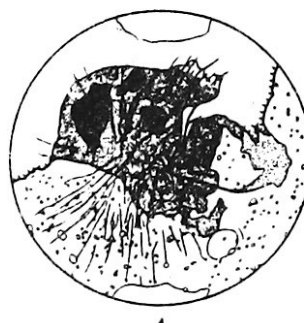
This whole period is therefore particularly important in the geological history of the red planet.

Volcanic activity developed subsequent to the period of intense erosion. (fig.3)

Huge discharges of lava covered the major part of the northern hemisphere plains at that time. This volcanic activity continued intermittently & would only have finally ceased some hundreds of millions of years ago. Due to this lava flow many cracks & fractures were covered & a major part of the northern hemisphere became flat.

The uplifting of the Tharsisdome continued (fig. 4), becoming more prominent & more pronounced & causing new generations of faults & fractures.

It was at this time that Valles Marineris canyon must have opened up. The formation of these networks of faults probably favoured the release of water, which channelled out bottoms of valleys and created new channels.

The volcanism of Tharsis region (fig. 5) covered a great many of the faults in this region with lava flows. The four giant volcanoes the single Olympus Mons & the Tharsis Montes' chain of three-date from this time.

In recent times, wind activity has played an important role in the evolution of the surface. It is possible that a large fraction of the equatorial material was eroded and carried to the poles. The ice

caps must have been formed at the end of the great period of erosion (fig. 2)

Actually speaking, we got all this information (i.e. knowledge) about the red planet quite recently. The Mariner IX & Viking Orbiters have increased or boosted, in true terms, the extent of our geological knowledge by sending hundreds and thousands of photographs of its surface with television cameras and of its other features with U.V. & I. R. spectrometers etc.

Glossary & Notes

1. Radiation Belts : Also called as Van Allen Belts. A planet's magnetic field traps highly charged particles from deep space called cosmic rays, forming two barrel-shaped regions. Their boundaries are not sharp. They are called the Van Allen Belts, after the scientist who discovered them in 1958.

The pressure of the particles from the sun squashes the planet's magnetic field into a hemispherical cap on the sunward side trailing it off on the opposite side into a long tail. This region is called as the magnetosphere and it is only beyond this protective sheath that interplanetary space begins.

2. M.I. : (Moment of Inertia)

$$\text{MI of a body} = \sum_{i=1}^n m_i r_i^2$$

Where, m_i = mass of each particle in a body

r_i = distance of each particle from the axis of rotation of the body.

3. Accretion : Increase in mass of a body by the addition of smaller bodies that collide & stick to it.

4. Tharsis Area : In fig. 5, the region where you can see three linear dark spots is called the Tharsis Area. It is the highest area on Mars. (6 km high) and is famous for its chain of 3 volcanoes, really giant volcanoes.

5. Tectonic Activity : large scale movements of the crust of a planet, such as those that give rise to mountain building, faulting and on the earth, continental drift.

6. Sub surface Ice : (Layers of ice)

In the summer when polar ice melts and the wind blows (sometimes with a speed of 120 km/hr) the dust settles over the remaining ice. Again in the winter season more ice is laid (of course on the dust layer). Thus one can see interesting layered terrain formed due to alternate layers of ice & dust that laid down & was eroded year after year.

Sources :

1. The Cambridge Atlas of Astronomy
2. The World Book Encyclopedia of Science.
3. The Valleys on Mars
4. ABC of Astronomy

○○○

The First Indian Satellite : 'Aryabhata'

- Charuchandra Bhome , Std. XI Sc.

In the absence of any scientific knowledge, it was extremely difficult to send messages to distant places. Today, we have different means of communication like the telephone, radio, television, press. Now scientists have added artificial communication satellites or comsats to send telephone, radio, telex, fax messages and television signals around the world. An artificial satellite is a man-made moon that orbits around the earth. With the help of rockets, they are launched into geostationary orbits. Artificial satellites are of many different shapes and sizes and are sent into orbit for several different purposes. Communication satellites pick up the signals transmitted from a point on the earth and relay them to the other side of the world by amplifying them and then beaming them down to a ground station. Communication satellites have different channels for telephone, radio and television signals. The signal is first sent to the satellite with the help of high frequency microwaves. This is received by the antenna fitted in the satellite. After amplifying, it is transmitted by a transmitter. The story of communications began in 1945 when some microwave signals were sent to the moon. They got reflected from its surface and were received on the earth.

India's space efforts received a major shot in the arm with the successful launching of 'Aryabhata' on April 19, 1975. Named after the celebrated Indian astronomer and mathematician of 5th century, the satellite was placed into a near circular orbit of 600 km altitude at an inclination of 50.7° by a Soviet

Intercosmos in rocket from a Cosmodrome in the then USSR. The satellite continues to orbit the earth in a period of 96.36 minutes and all the technological systems have been functioning according to the design requirements. The primary design goals of 'Aryabhata' could be summarised as the indigenous design, development and fabrication of a spaceworthy system comprising of structure, power, thermal control, telemetry, telecommand, communication, stabilisation and altitude sensors subsystems and evaluation of their performance in orbit as well as conducting worthwhile scientific experiments in space.

The satellite is quasispherical in shape, with 26 flat faces and weights 358 kg. It has an equivalent diameter of 1.59 metre in the equatorial plane and a height of 1.19 metre. A passive thermal control system employing points of requisite emissivity to absorptivity ratio enable the maintenance of the internal temperature between 0° to 40°C for the reliable operation of the electronics systems. For powering the various subsystems, the spacecraft has a power system configured around silicon solar panels and rechargeable Ni-Cd batteries. Out of 46 watts of average power generated by the solar panel under so sunlit conditions, about 23 watts are used for charging the chemical batteries, the rest being available for operating the various electronic systems. The chemical batteries provided power to the satellite in the 'night' portion of the orbit. The satellite has three scientific experiments for

investigations in the areas of X-ray astronomy, solar neutrons, gamma rays and aeronomy. The X-ray astronomy experiment is designed for the investigations of celestial X-ray sources primarily in relation to their time variation effects in the energy range of 2.5-150 k.v. The solar neutron and gamma experiments are primarily designed to detect high energy neutrons and gamma rays.

The technological system included the power system and passive thermal control system. The power system in the satellite comprising of the Soviet supplied solar pannels and chemical batteries as well as the Indian built power control, logic conditioning and regulation systems have performed as per the design requirements. A passive thermal control system has enabled the maintenance of the internal temperature.

The successful conduct of tracking and communication technological experiments have provided valuable experience

from the standpoint of our future application technology programmes using satellites. Scientists in the country can thus look forward with confidence to the availability of expertise in this area of sophisticated technology for carrying out meaningful scientific and application experiments from space. The launching of 'Aryabhata' was made possible through joint co-operation between the Indian Space Research Organisation and the Academy of Sciences, USSR. During the last 22 years, rapid strides have been made in the field of communication satellites with provisions for thousands of television channels and million of telephone channels. Now the new communication satellites like Apstar and ASIANET provided a satellite T.V. network to the whole and Asia respectively. The communication satellites are making the world smaller day by day.

○○○

Think Over It

- Sunita Mishra, Std. XI, Arts

- 1] When a mouse laughs at a cat, there is a hole nearby.
- 2] When a stupid man is doing something he is ashamed of, he always declares that it is his duty.
- 3] Tomorrow is the day on which lazy people have the most to do.
- 4] We often pardon those who bore us, but we can't pardon those whom we bore.
- 5] The mouth of the wise man is in his heart, while the heart of a fool is in his mouth.

A tall girl named Short, loved a certain big Mr. Little, little thinking of Short, loved a little less whose name was Long.

To make a long story short, Little proposed to Long, and this made Short long to get even with Little's shortcomings so Short meeting Long, threatened to marry Little before Long. This caused Little to many Long before long.

Now a short question is :

Did tall short live big Little less because Little loved Long ?

Computers in the Twenty First Century

- Anup Chaudhary, F.Y. B.Sc.

Today, as we stand on the threshold of the 21st century, the distance being not even a mere thousand days, practically everybody and every conceivable body under the sun is gearing up for the dawn of 1st January, 2000 to break up. As always, the expectation from the new century are very high and even the new century promises to usher in an era of peace, harmony and integrity in addition to new milestones in scientific achievements and technology, adding one by one, a new feather into the cap of mankind. Mankind, along with its recent success story, the computers, marches confidently into the 21st century, excuding a brilliant sight of future achievements and infinite progress to which even the sky is not the limit. Let's hope that this relationship between mankind and computers becomes more dense and these natural and artificial brains develop a more symbiotic co-relation, thereby reign supreme in the whole of universe.

But, There is a problem....

The problem is that the computers, which are called as right hand of today's human empire haven't yet geared up for the 21st century. The computers are being victimised by the millenium try, which prevents them from entering into the new century. Instead, on the day when everybody will enter into a new millenium, the tragedy is that computers will be redirected to the beginning of 20th Century. On the day when calendars display Friday 1st January 2000, unfortunately, computers will be displaying the date as Friday, 4th January 1900.

However, one should keep faith in

human ability and be assured that this obstacle is removed at least by the year 1999 and the computers be able to accompany mankind into the new millenium and thus not hamper his imaginations and ideas about a brilliant future.

About 21st century....

The 21st century, being a century of scientific and technological advances, professionalism, excessive specialisation and mind-boggling proliferation of impersonal productive activities will naturally unleash the forces which will jeopardise the conditions which have been containing human progress since time immemorial, and have resulted in pace down of perfection of ideas, imagination and ultimately hampering scientific development. These forces will help sustain human development and catalysation of brainwaves *ad initio* to *ad finem*.

Taking a backtrack at the computers ability and achievements, it is difficult for even a person of most vivid imagination to predict or to dream of what computers would be like in the 21st century even in his wildest dreams. Probably, computers might be hanging down in our houses just like wall-paintings do, or probably they might sense human speech and translate it into their processing data or it can be even that computers may speak to us mouth to ear, thus leaving back the necessity of learning computer commands and other brain-storming stuff into garbage heap.

Computer buffs say

Back in late seventies, when Bill

gates considered the last word in modern computers, prophesised that a time would come when people could stand outside a bank and withdraw money from automatic vending machines, he was virtually laughed out of the hall.

Decades ago when scientist Arthur C. Clark said that a good technology was indistinguishable from magic, many people thought, he had gone batty.

No one thinks that anymore. In this electronic age of PCs, CD Roms and Multimedia, digitalisation is allowing people to foresee a scenario where the telephone is a banking terminal, TV is a computer is an entry point to an unlimited and interactive source of information of text, sound and images.

For instance, magic of technology is already happening in entertainment business. The biggest movie hits are all about making the impossible into a celluloid possibility. This magic is happening in other fields too. The applications are so all-encompassing that it can stretch as far as one's imagination goes. And it is technology which is going to change the very existence of man.

The future, as computer buffs are fond of saying, lies in the INTERNET.

The Future lies in the Internet...

Internet, literally means communication with the help of interconnection of computers.

An offshoot of business practice in the 21st century will be a radically changed office. It will have none of the paraphernalia of a conventional office—large buildings, people milling around and layout hierarchy. All one needs is a personal computer which is hooked on the network. The staff do not really have to meet. All communication will

be done through the computers, and that will involve video-conferencing.

In video-conferencing, images are digitalised and bounced to the place of person's choice by means of a modem attached to the computer. This application will hopefully be used in medical science to cure patients in far-flung areas.

Information superhighways or cyberspace use the internet. There is an immensely popular worldwide network of on-line users. Computer experts feel that the applications of cyberspace are going to be so myriad that they are going to affect and change our very outlook towards life. The west is already witnessing this phenomenon via internet whereby a person can have access practically to anything and anyone via this computer-satellite link.

In a few years from now, the situation will be such that, a consumer will be able to look an air ticket through his computer, listen to his favourite symphony from a music library, fix an appointment through a computer and even see a football match on the monitor of computer, all by paying a fee to cyberspace service he or she is using.

One of the most significant ways in which cyberspace will change our lives is that consumers will hardly ever have to go to market to buy things. Shopping with the help of computers which is linked to a number of supermarkets, which in computer parlance is called interactive marketing will eliminate jobs of millions of shop assistants and salesmen and this manpower can then be utilized for other constructive purposes.

As more individuals hook to the internet, business will be happy as their advertisements will draw more mileage. Internet, will also heavily cater for individuals looking for home shopping, home entertain-

ment and home banking facilities. Business will also form a new segment in the 21st century seeking information on the internet released to their special fields of information.

Thus, internet-hooked computers will act as television, telephones, stereos and personal diaries. All stuffed in one.

Thus, the vast-potential of the cyberspace would be largely exploited for human benefit in the 21st century.

An Upcoming Technology - Virtual Reality (VR).

The one major attraction for cyber users is virtual reality or VR. It helps secure an entry into the world of three dimensional interactive imagery using computer technology. Essentially VR faithfully recreates what the data describe.

VR accords multiple sensory information, sight, sound and touch, in an effort to make the situation more realistic. It enables a viewer to interact with 3D VR images using a helmet that isolates him from the world, and interactive devices which could be sensory gloves or joystick.

VR technology has a great future in its application in the defence forces of any nation. It can create virtual battle fields enabling a person to detect possible solutions and get requisite training. Armies world wide are waking up to the prospect of low defence budgets and VR technology will certainly be a major boost for it.

In the field of medicine, VR can be greatly utilised in production of 3D-X rays and hopefully this prospect will see a reality in the 21st century. Surgeons can also see a good future in VR since, with the help of VR, they can perform imaginery operations giving them a more professional edge. Human behaviour can be studied with the help of VR

technology and psychologists see a great prospect for this. Elsewhere, the entertainment business see a great future for itself using VR for interactive theatre, interactive fiction and virtual sculpture which will hopefully be achieved in the 21st century.

VR technology can also be used in solving criminal cases in courts by recreating the situation on account of possible evidences.

However VR technology takes a vast amount of computer power and this remains a technological hurdle to be cleared. Let's hope that 21st century will show us some way out.

Ultimately, VR can help a person to build and see his possible future problems and find out the solutions by interactive images complete with sound and action.

Thus, VR alongwith internet will , hopefully carry much of human burden in the 21st century.

Involvement of the 21st Century Computers in Education and Literature.

The 21st Century computers will cut off nearby 80% of the paperwork being done today. The Computer applications will receive a boost as they will be universally accepted as an educational tool and will certainly help a student to learn the subject with more details and depth. Computers will be used in schools and colleges making students more enthusiastic in their studies than what they are today. Animal dissections, all such harmful activities can be effectively performed on a computer screen.

Thus, the 21st century student will have an all round development in addition to his enthusiasm and energy in doing jobs.

Computers will leave their marks in literature field also. In the 21st century,

probably all the novels and literary books would have gone into computer memory as computer data and paper requirement be reduced. Also, a student will be carrying CDs and diskettes rather than books in his bag making it lighter.

Liabreries will probably store more CD's and diskettes than the books giving a virtual boost for literature.

Some other applications of 21st Century computers will be...

- (i) Computers will be used in designing rockets and space launchers in order that man reaches further into the solar system making new discoveries. Space exploration will be carried out on a larger scale and computers will certainly form an unintegrable part of it.
- (ii) Robots controlled by computers will be largely used in handling risky jobs such as deep sea exploration, mining, testing of new chemicals. They will also be used in iron and steel industries, manufacturing units and other places where human job becomes very dangerous.
- (iii) With computers as his companion, man will be able to colonise other planets suitable for his existance and personal travel will be very fast and smooth.
- (iv) Computers will be largely used for detection and cure of diseases and they will help us explore treatments for certain incurable diseases, like cancer and AIDS.
- (v) Computers will help mankind in manufacturing artificial renewable fuels to power himself and make best possible use of energy in future.
- (vi) Drinking water will be made available from seas and rivers with 100% puri -

ficaiton.

- (vii) Computers will find a large application in automobiles and accident-preventing sensors will be filled in them which can sense possibility of an accident and take preventive measures to avoid it thus reducing injuries and deaths on roads.
- (viii) Computers will serve as assistants to the housewives making them more liberal with their time which they can utilise in other constructive activities.

The list of such future achievements will go on and on till human imaginery lasts on computers will thus leave their deep marks on sands of time which even the ravishing tides of change will not be able to wash off easily.

Maybe, computers may help mankind to develop a time-machine so that there will be no still sands of time and it would be in human hands to get into whatever age he wants.

In his description of a school going boy. Shakespeare says :

"And then a whining school boy with his satchel,

And shining morning face creeping like a snail unwillingly to school,....."

This description may well be obsolete soon when loads of books are replaced by small handy computers with graphical displays.

I wouldn't be then surprised to see an enthusiastic schoolboy dashing off to school, would you ?

○○○

Development of Statistical Organisations in Free India

- Kanika Singh , T.Y. B.Sc.

The knowledge of statistics is like the knowledge of a language or of Algebra; it may prove of use at any time under any circumstance whether in peace or war. Derived from the Latin word 'status' or Italian word 'stata' the word 'statistics' etimologically is related to the word 'Political State', which necessarily originally, meant collection, compilation, interpretation and publication of numerical data concerning matters of state. Of late, it has taken a much broader meaning. Statistical science over the centuries has been firmly acknowledged not only as a means for efficient administration but also for developmental programmes of a modern state.

The Indian statistical system (Before Independence)

Systematic data collection in India started only with the advent of the British. But an efficient system of collection of official and administrative statistics flourished more than 2000 years ago. From the reign of Chandragupta Maurya (300 B.C.) to the Mughal empire (1600 A.D.), the field of utility of statistics had widened considerably, being confined earlier to a very narrow field of inquiry like registration of births and deaths to the maintenance of good records of land and agricultural records later on. Slowly and steadily, we now see, it has nearly embraced almost every sphere of human activity. Though the first population census in India was held in 1871-72, there was no separate govt. agency for systematic collection of data in our country till the attainment of independence in 1947.

Statistical Organisations in India after Independence

After the independence, steps were taken towards the economic development of the country through Five Year Plans. Thus, an urgent need was felt for placing the system of data collection on a sound footing. This resulted in formation of different statistical organisations like CSO, NSSO, DGCIS, ISI which are briefly described below.

Central Statistical Organization (CSO) :

In order to have access to the available statistical material and to suggest improvement of the existing organisations, an interdepartmental committee was formed in 1945 by Govt. of India. On the recommendations of this committee, the central statistical unit was born in the cabinet secretariat in New Delhi, in 1949. It was expanded in the present Central Statistical Organisation (CSO) in 1951. The scope of its functions was widened with the transfer of the National Income unit from Ministry of Finance in 1954. In India we have at the present time a broadly decentralised statistical system in which CSO acts as the apex advisory & coordinating body. The structure is in a way a consequence of the division of responsibility between the union and state governments and the need of the individual ministries for statistics.

Under the Constitution, Foreign Trade, Banking & Currency, Railways, Posts & Telegraphs etc. are Central subjects. The

govt. of India bears full responsibility and cost of collection of data of the items. For state subjects like agriculture, public health, power etc. the state governments bear responsibility of data collection. However, there are some subjects like industry education, trade unions, labour, relief and rehabilitation etc. for which the central and state governments. operate simultaneously to meet the respective requirements of data. But even where the state (and union territories) have primary responsibility for Data collection, the Central government acts through the CSO as the coordinating agency for the compilation and publication of data on an all India basis, The CSO can issue directives to the states to bring about uniformity in the data collected at the state level not only on state subjects but also on subjects which are under state as well as central govt.

As a part of its co-ordinating and advisory functions, the CSO has been engaged in setting and improving the standards regarding concepts definitions, classification and methodology of data collection. The CSO is also responsible for the compilations and publication of national income statistics, conducting economic census and surveys, maintenance of consumer price index. The CSO through its Industrial Statistics Wing conducts the annual survey of Industries and publishes the result. It also supplies data to the statistical office of the United Nations and its specialised agencies.

Its most important publications are :

- (1) Statistical Abstract India (Annual)
- (2) Monthly Abstract of Statistics

National Sample Survey Organisation (NSSO)

It is another important statistical of-

fice at the centre.

In independent India while embarking upon economic planning , an urgent need for speedy collection of data on a comprehensive basis with constraints of money and man power was felt. This led to conducting sample surveys from 1950 onwards. This survey served as a multipurpose survey for collecting information on all aspects of the Indian economy. In 1969, the Directorate (NSS) was turned into the National Sample Survey Organisation (NSSO) under department of statistics in Ministry of Planning.

Industrial statistics related to production are usually considered under the following two Heads :

1. Organised Sector
2. Unorganised Sector

Organised sector covers industrial units registered under Factories Act 1948. The principle source of data relating to the organised sector is the Annual Survey of Industries (ASI). The NSSO surveys the unorganised sector at the national level. It collects data from surveys in some of the rounds. In the 29th round, which covers the whole of the unorganised sector of manufacturing excluding the factory sector covered by ASI, the NSSO conducts a household inquiry on self-employment in non-agricultural enterprises.

Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics (DGCIS)

DGCIS is responsible for commercial intelligence and trade statistics. Trade statistics are collected as a bi-product of Industrial activity in India and is broadly classified into two groups corresponding to

- (A) External Trade

(B) Inland Trade (wholesale & retail)

There are three types of administrative activities in the case of external trade, viz. licensing, actual shipment or arrival of goods and receipt / remittance of payments. These three give rise to 3 corresponding types of statistics, of external trade, licensing statistics balances of trade statistics. The agencies responsible for these 3 types are, respectively, the office of Chief Controller of Imports & Exports (CCIE), the Directorate General of Commercial Intelligence & Statistics (DGCIS) & the Reserve Bank of India (RBI)

The Directorate of Economics and statistics (DES)

Collection of agricultural statistics in India is primarily the responsibility of the states. At the all India level, DES under the Ministry of Agriculture & Irrigation (DES.AG) is the central coordinating agency responsible for the collection, compilation and publication of agricultural statistics. Important agricultural statistics collected are the land utilisation statistics, crop production statistics live stock statistics, fishery statistics & the forestry statistics.

Indian Statistical Institute (ISI)

The Indian Statistical Institute at Calcutta was set up on 28th April 1932 by P.C. Mahalanobis. In the year 1959, the Indian Parliament passed an act and accordingly, ISI is treated as an institute of national importance. Moreover, it is authorised to confer degrees and diplomas like any university. The main functions of ISI are as follows :

- (i) To carry out research qualifying high standards.
- (ii) To provide training & to conduct Statis-

tical projects.

- (iii) To provide technical & computational assistance to NSSO.

Statistical Organisation in the State :

Bureau of Economics & Statistics

The present statistical system in India does not specify the jurisdiction of centre & state clearly. Hence, statistical units exist in Central Ministries as well as in state Govt. according to the subjects.

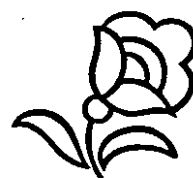
Statistical system in states varies from state to state. In Maharashtra, State Statistical Bureau is functioning for various activities such as

- i. Statistical Coordination
- ii. State income
- iii. Socio-economic survey

Apart from this, different departments have their own statistical units in their respective fields.

The above discussion about statistical organisation is very brief. However, it reveals the fact that there is rapid growth of statistical organisations during last 50 years of independence. Thus, the statistical organisations are responsible not only for efficient administration but also for formulating development programmes.

○○○

Crazy Computers

- Mangesh Gole , Std. XII Sc.

Today, where computers are concerned, technology is progressing by leaps and bounds. This fact promotes rapid development in all other vistas of life.

Watching such enhanced technology all around, naturally one feels inclined to read science fiction in order to anticipate what the next attraction is going to be. This is because, over the years, it has been seen that what once appeared in a fiction has now become an object of everyday usage. Once while I was reading a futuristic fiction, I was contemplating on how the things mentioned in it could be made to come to real life. I did not understand when I fell asleep.

I suddenly found myself attending a symposium about the next generation computers and communication. For most people, cellular phones, pagers, personal digital diaries (assistants) are objects, small and modest to go anywhere. The main topic of discussion was about wearable computers. This computer system hardware would fit the user like a well-worn pair of Levi's. In fact, one delegate was wearing a jacket embroidered with letters and numerals in metallic thread that actually served as a touch sensitive key board. A lecturer had also donned a pair of normal looking sunglasses with an active matrix liquid crystal display (AMLCD) built into one of the lenses. This is the concept of the new wearable computers that would finally integrate all the personal communication and support devices.

The applications of these wearable computers seem to be endless. They could help a tourist negotiate an unfamiliar downtown. They could help a business person on the move to access anything almost immediately. Further, an absent-minded person could be helped to match the faces of the persons

with names and backgrounds. These machines could assist a dancer in recording choreography with a pair of electrode and gyroscope - studded sneakers.

Whatever the case may be, the most important and prominent advantage of these computers is their compact size which makes them so portable that they even do not require a casing like laptop computers. They can be worn by people just like any other piece of clothing. Their weight is bound to be extremely low. One such vest was displayed as an exhibit by a multinational corporation. It was named as maintenance and repair support system (MARSS). MARSS can do things like display wiring diagrams and schematics while a repair person works. Its display could be mounted on the head, and it could be accessed through a keyboard and mouse that was small enough to be kept in a pocket. The system weighed as low as just four ounces. MARSS had a special arrangement in order to take commands from the user by his voice signals.

Presently these things seem to be quite out of the world, but I am sure of them turning into reality before long. Soon, within a few years, we will be seeing people all around wearing more and more electronic gizmos. Presently the attitude of the layman is like, " It's cool, but what does it do ? " But this is going to change rapidly with time.

Now after getting such fantastic ideas, my mind was too excited and restless to remain asleep. I was full of enthusiasm and inspiration to do some constructive work in this rapidly developing field.

This was a really great dream that I am sure is going to come true in the course of time. It will ever remain in my memories afresh.

Laser

- Arpan Yadav , Std. XI Sc.

Laser is a device used to amplify light. A laser produces a thin, intense beam of light that can burn a hole in a diamond or carry signals of many different T.V. pictures at the same time. The word laser stands for Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation.

The light from a laser differs from the light produced by other sources such as electric bulbs, fluorescent lamps and the sun. The light from other sources travels in all directions. But light from laser travels only in one direction. Laser light travels in a narrow beam and the sides of the beam stay almost parallel.

Laser light also differs from other lights in terms of frequency, the number of vibrations of light wave per second. Laser light consists of one or at the most a few frequencies. Due to this unique property a laser beam has a narrow frequency range on the 'electromagnetic spectrum' which is an arrangement of frequencies from lowest to highest.

WORKING OF A LASER

Light is a form of energy that is released from individual atoms or molecules in a substance. To understand how a laser works, it is necessary to know something about the nature of atoms and how they interact with light and other forms of energy.

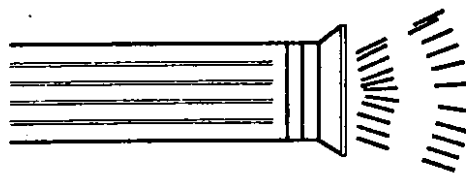
Every atom is a storehouse of energy. The amount of energy in an atom depends on the electrons' motion. When an atom absorbs energy, its energy level increases, and the

atom is said to be excited. An excited atom can return to its normal energy level by releasing its excess energy in the form of light. This release of energy is called spontaneous emission.

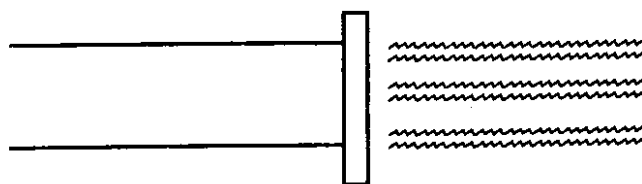
In spontaneous emission excited atoms release light irregularly. As a result of this, the light has different frequencies and travels in different directions. Light released this way is called incoherent light.

Excited atoms also may release light systematically. The kind of release, called stimulated emission, is the main process that takes place in a laser. Stimulated emission occurs when the energy released from one atom interacts with another atom, that is still excited. The interaction triggers the excited atom into releasing its own extra energy as light. Most of the light produced by stimulated emission has the same frequency as the triggering light. Such light is called coherent light.

INCOHERENT LIGHT FROM AN ORDINARY SOURCE :

COHERENT LIGHT FROM A LASER

Parts of a Laser

The basic parts of a laser include a power source and a light amplifying substance. The power source provides the energy that causes atoms in the light amplifying substance to become excited. However, the total energy produced by a laser is always less than the total energy produced by its power source. But the laser produces a much more intense light. The frequencies of the laser light depend on the light amplifying substance used.

Kinds of Laser

There are three major kinds of laser, based on their light amplifying substance :

1. Solid lasers
2. Gas lasers
3. Liquid lasers

Solid lasers use a crystal, glass or a semiconductor as their light amplifying substance. A semiconductor conducts electricity, but not so well as true conductors such as copper and iron.

Crystal lasers have a fluorescent crystal such as that of a ruby as their light amplifying substance.

Gas lasers have a gas or a mixture of gases as their light amplifying substance. Helium, Neon, argon-ion and CO_2 gas lasers are the most widely used types of gas lasers.

Liquid lasers produce both bursts of light and continuous light. The light amplifying substance of most of these lasers is a dye, such as rhodamine CG dissolved in methanol or similar liquid.

Uses of Lasers

The unique characteristics of laser

light make lasers a valuable tool in

[1] Communications [2] Industry [3] Medicine [4] Military operations [5] Scientific research

In communications, a laser can transmit its voice message and telephone signals. It has great advantages over ordinary electronic transmitters, such as those used to produce radio and T. V. signals. A branch of physics called fibre optics has made it possible to send a laser beam carrying communications signals from one relay station to another through a glass fibre. This beam reflected through the glass fibre can travel great distances without much loss of energy. Laser technology is also used by printers, C.D. players and V.D. players etc.

In Industry, the laser has a variety of uses. For example, industrial laser cut teeth in saws, drill eyes in surgical needles, guide bulldozers and inspect fabric for flaws. Lasers also produce intense heat. A beam of laser concentrated on an area of 0.0025 mm^2 can produce temperature as high as 5500°C . Thus it is used to melt hard metals and for welding metals.

In medicine, surgeons use the heating action of a laser beam to remove diseased body tissue. The beam burns away the unhealthy tissue in a fraction of a second with little damage to the surrounding healthy tissue. In addition, the heat from a laser seals off blood vessels severed during surgery. Eye-specialists use it to correct a condition called retinal detachment.

In military operations, a laser can be bounced off a target, such as enemy aeroplane or ship to determine its distance and speed. Some types of bombs and artillery shells are guided to their targets by laser beams. Laser

range finders and gyroscopes are used by military forces as well as in commercial navigation.

In scientific research, a laser has many uses. For example, scientists are experimenting with lasers to separate isotopes of uranium. This separation is an important step in the processing of uranium as a fuel for nuclear reactors. Lasers can also be used

to create hot gases called plasmas. The study of plasmas may help scientists learn to control nuclear fusions, the process by which lighter atoms combine into heavier ones to produce enormous amounts of energy.

Thus it can be said surely that lasers will bring about the turning point of our technology.

○○○

Observations

- Siby C. Kurian, S.Y. B.Com

Coming from a tiny hamlet,
Came face to face we,
With the epochs of civilisation.
Imported cars and gala parties too,
The hustle and bustle of traffic,
Smartly bedecked executives,
And collegians in party wear,
All formed, a part of the people, we had in view !

On keener inspection also came,
the harshness of reality.
Slums and their multitude of
poverty stricken people !

The cultural ethos still in existence,
Among the multitude in myriad surroundings.
Formed the view too !

Among all, the love and openness of
The people, did us encompass,
And decided we to stay,
in this ancient Maratha stronghold
and emerging metropolis !
And also for the slogan glowing from
the hearts and minds of the Puneites,
" Welcone - O ! Visitor ! "

The Road Ahead

- Jyoti Ghugale , Std. XI Sc.

A student's life begins at the age of sixteen, for the decisions he makes at this time can make or break his life. Taking decisions at this stage can be compared to driving on a freeway, a wrong turn can land you somewhere miles away from your destination.

The final decision according to me should rest with the student, as it is his future that has to be decided. He has to live his future, not his parents or well-wishers. The common belief that people have is, anybody who is not a doctor or an engineer is a general goof-off [putting it in a gentle way]. What I mean to suggest is, it is time to broaden our horizons, look beyond syringes and machinery and see what else life has to offer. Open your eyes and you will realise that doctors and engineers alone cannot make this world move. If all were doctors and engineers who would decorate our houses, who would run our banks, who would administer our country ?

I guess the gist of all this is one should fix a goal in life and follow it, come what may.... You should first know your aptitude and your skill and liking. Summing up all this you can fix your goal. The usual mentality is, "I'll keep all my options open, then pursue whatever is the easiest!" I strongly believe this is a wrong way to go about things. After living for 16 years I guess every human being achieves that maturity of understanding one's capabilities. And now this world has so much to offer us. Something somewhere is made for you. You just have to take the efforts of tracing it .

Know your goal. Trace the way to achieve it. Have, the will to go on..... come what may !

Nothing can stop your way to success.

○○○

Mahatma Gandhi On Education

An education which does not teach to discriminate between good and bad and to assimilate the one and eschew the other, is a misnomer.

वार्षिक अहवाल १९९०-९८

मराठी विभाग

आचार्य अत्रे जन्मशताब्दीनिमित्ताने मराठी विभागातर्फे १४ व १५ फेब्रु. १९९८ रोजी दोन दिवसांचे चर्चासत्र संपन्न झाले.

प्रथम सत्र : विषय : आचार्य अत्रे - व्यक्ती आणि विनोद उद्घाटक व व्याख्याते : प्रा. द. मा. मिरासदार (अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष) अध्यक्ष : प्रा. डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले (मराठी विभागप्रमुख, पुणे विद्यापीठ) चर्चिक : डॉ. गं. ना. जोगळेकर

द्वितीय सत्र : विषय : आचार्य अत्रे यांचे काव्यलेखन अध्यक्ष : डॉ. अ. वा. कुलकर्णी व्याख्याते : प्रा. रा. ग. जाधव

तृतीय सत्र : विषय : नाटककार अत्रे अध्यक्ष : नटश्रेष्ठ श्री. प्रभाकर पणशीकर व्याख्याते : डॉ. शशिकांत देशपांडे व डॉ. वि. भा. देशपांडे चर्चिक : डॉ. कल्याणी दिवेकर, डॉ. माधवी वैद्य व डॉ. नीलिमा गुंडी

या चर्चासत्राला जोडूनच आचार्य अत्रे यांच्या कवितांच्या गायनाचा कार्यक्रम श्री. मुकुंद नाईक, श्री. मोहन माडगूळकर आणि सहकारी यांनी सादर केला. तसेच आचार्य अत्रे यांच्या प्रकाशित साहित्याचे व छायाचित्रांचे प्रदर्शन श्री. सुहास बोकील यांनी भरवले होते.

याशिवाय या विभागातर्फे विद्यार्थ्यांसाठी पुढील उपक्रम राबविण्यात आले.

- (१) पुस्तक चर्चा : सहा पुस्तकांवर विद्यार्थ्यांची चर्चा घडवून आणली. मार्गदर्शक : डॉ. वि. भा. देशपांडे
- (२) निबंधलेखन व चर्चा : आचार्य अत्र्यांच्या पुस्तकांवर विद्यार्थ्यांकडून निबंध लिहून घेतले व त्यावर चर्चा

केली. संयोजक : डॉ. वि. भा. देशपांडे

(३) व्याख्याने :

(अ) ' कमला ' : व्याख्याते डॉ. द. दि. पुंडे

(ब) ' कमला : एक स्त्री-समस्याप्रधान नाटक ' : व्याख्यात्या डॉ. मधुरा कोरात्रे

(क) ' वि. स. खांडेकर :

व्यक्ती आणि वाङ्मय'

(ड) ' आचार्य अत्रे :

व्यक्ती आणि वाङ्मय'

व्याख्याते

डॉ. वि. भा. देशपांडे

(क) आणि (ड) ही व्याख्याने साहित्य संघटनेच्या सहकार्याने आयोजिली होती.

डॉ. वि. भा. देशपांडे
विभागप्रमुख

हिंदी विभाग

विद्यार्थी संख्या : अकरावी ते तृतीय वर्ष कला : एकूण ७००

शिक्षकांची संख्या : वरिष्ठ कक्ष १, कनिष्ठ कक्ष १

हिंदीचे शिक्षण कला, शास्त्र व वाणिज्य या तिन्ही विद्याशाखांतून दिले जाते. विभागातर्फे दरवर्षीप्रमाणे विवरण व विवेचनात्मक तसेच संकलनात्मक कार्यरूपाने हिंदी दिवस साजरा केला गेला.

' हिंदी कथाकथन स्पर्धा ' व ' हिंदी निबंधलेखन स्पर्धा ' या साहित्य संघटनेने आयोजित केलेल्या स्पर्धात, तसेच इतर समित्यांनी आयोजित केलेल्या विविध स्पर्धा, प्रश्नमंच, प्रदर्शन इत्यादी उपक्रमांत हिंदीशी संबंधित उपक्रमांत हिंदीच्या विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

प्रा. बा. गो. बाणी
विभागप्रमुख

मानसशास्त्र विभाग

विद्यार्थ्यांची संख्या :	११वी	१३०
	१२वी	१२०
	एफ.वाय्.	९०
	एस्. वाय्. ३०(एस्.), ७५ (जी)	
	टी. वाय्. १५(एस्.), ५४(जी)	

शिक्षकांची संख्या

कनिष्ठ कक्ष — एक
वरिष्ठ कक्ष — दोन

विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले विशेष उपक्रम :

- (१) शैक्षणिक भेटी : तृतीय वर्ष विद्यार्थ्यांसाठी प्रा. ओक यांनी कामायनी विद्या मंदिर व अल्फा लाव्हल येथे शैक्षणिक भेटी आयोजित केल्या.
- (२) विद्यार्थ्यांसाठी ट्युटोरिअल चाचण्या (ऐच्छिक)
- (३) नियतकालिकामध्ये मानसशास्त्र विषयावर लिखाण करण्यासाठी खालील विद्यार्थ्यांना विशेष मार्गदर्शन.
(अ) राजश्री गटागट : मानसिक ताण
(ब) संगीता कुलकर्णी : बालसंगोपन
(क) विनय पुरोहित : हृदयाचे घड्याळ
(ड) रवीन्द्र भोसले : मानसशास्त्राचे उपयोजन
- (४) अभ्यासक्रमातील भागावर वर्गामध्ये निबंधवाचन व चर्चा
विषय : १. विद्यार्थी व शिक्षक यांचे संबंध
२. परीक्षेतील गुणदोष
वरील विषयांवरील चर्चेत विद्या जोग, मेघना मांडके, अर्चना सालगावकर या विद्यार्थिनींनी भाग घेतला.
- (५) विभागातर्फे चालविल्या जाणाऱ्या मार्गदर्शन केंद्राचा लाभ सुमारे ३० विद्यार्थ्यांनी घेतला.
- (६) प्रा. आशा परुळेकर यांनी मानसशास्त्र विषयाशी संबंधित असणारी सहा पुस्तके यंदा लिहिली.
- (७) विभागाच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण घटना म्हणजे विभागाचे प्रयोगशाळेचे योग्य अशा मोठ्या जागेत समारंभपूर्वक स्थलांतर झाले.

५ सप्टेंबर ९७ या दिवशी द्वितीय व तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांनी विभागातील विद्यार्थ्यांतर्फे ' शिक्षक दिन ' साजरा केला. तसेच राजश्री गटागट व वृषाली कुलकर्णी या विद्यार्थिनींनी समारंभामध्ये विशेष भाग घेतला.

वरील सर्व कार्यक्रमांमध्ये प्रा. परुळेकर, प्रा. ओक, श्री. गायकवाड व श्री. पिनगे या सर्वांनी उत्तम सहकार्य दिले.

प्रा. सुधा शाळिग्राम
प्रमुख, मानसशास्त्र विभाग

भूगोल विभाग

विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले उपक्रम

१. काचफलक कात्रणे : भूविज्ञानविषयक चालू घडामोडी व संशोधन विद्यार्थ्यांच्या नजरेस आणून देण्याच्या उद्देशाने विद्यार्थ्यांनी विविध वृत्तपत्रांतून कात्रणे गोळा करून काचफलकावर लावली. मार्गदर्शक : प्रा. विलास आल्हाट व प्रा. वाल्मीकी अहिरराव.
२. सर्वेक्षण : ११ वी कला या वर्गाच्या ग्रामसर्वेक्षण व अभ्याससहलीमध्ये महाबलेश्वर परिसरातील भूरचना, भूआकार, मृदा प्रकार, खडक प्रकार अभ्यासले गेले. बारावी कला वर्गाच्या विद्यार्थ्यांनी महाबलेश्वर येथील दुकानांचे सर्वेक्षण करून पर्यटन केंद्रांच्या विकासात दुकानांचे महत्त्व आणि पर्यटकांना मिळणाऱ्या सुविधांचा अभ्यास केला. बारावी शास्त्र वर्गाच्या विद्यार्थ्यांनी पुणे-सिंहगड रस्त्यावरील वाहनांच्या रहदारीचा तसेच अपघाताची कारणे व अपघातांचा वाहनांच्या घनतेशी संबंध या दृष्टिकोनातून अभ्यास केला, मार्गदर्शक : प्रा. आल्हाट, प्रा. मानसिंग सालुंके व प्रा. रामचंद्र झगडे.
३. अभ्याससहल : द्वितीय व तृतीय वर्ष कला या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांनी महाबलेश्वर येथील अभ्याससहलीत नद्यांचे खननकार्य, दुर्भूमी, लाव्हारसाची पठारे यांचा अभ्यास, मृदा प्रकार व शेती प्रकारांचे सूक्ष्म निरीक्षण तसेच प्रत्यक्ष अभ्यास क्षेत्रात नकाशावाचन केले. द्वितीय वर्ष शास्त्र या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांनी निघोज व कान्हूर पठार येथील अभ्याससहलीत कुकडी नदीवरील रांजण-खळगे, कान्हूर पठारावरील लवणस्तंभ

यांचा अभ्यास केला. मार्गदर्शक : प्रा. अहिराव, प्रा. सौ. कुलकर्णी, प्रा. जाधव, प्रा. सौ. वेगस व प्रा. डॉ. देसवंडीकर. पदव्युत्तर कला व शास्त्र (भाग १)च्या विद्यार्थ्यांनी डॉ. देसवंडीकरांच्या मार्गदर्शनाखाली महाबळेश्वरच्या अभ्याससहलीत लाव्हारसापासून झालेली भूरूपे, नद्यांचे खननकार्य इ. चा सखोल अभ्यास केला, तर भाग २ च्या विद्यार्थ्यांनी मालवण येथील प्रकल्प सहलीत गड व आघरा नद्यांच्या दरम्यानच्या पुळणीचे सर्वेक्षण व वाळूच्या नमुन्यांचे विश्लेषण करून पुळणीची झीज होत असल्याचा निष्कर्ष काढला.

४. प्रदर्शन

स्वातंत्र्याच्या सुवर्ण महोत्सवानिमित्त भरविलेल्या प्रदर्शनात द्वितीय वर्ष व तृतीय वर्ष कला या विद्यार्थ्यांनी कोकण रेल्वेवरील प्रकल्प व भारताचा भूरचना दर्शक नकाशा स्वतः तयार करून मांडला. मार्गदर्शक : प्रा. नयना कुलकर्णी. अकरावी 'कला' च्या विद्यार्थ्यांनी मंगळ ग्रहावर पाठवलेल्या 'पाथ फाइंडर' ची प्रतिकृती व ज्वालामुखीचा प्रकल्प मांडले, पदव्युत्तर विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी समुद्रकिनार्याची प्रतिकृती मांडून वाळूचे प्रकार दर्शविले. प्रदर्शनात 'एरिअल दृष्यांचे फोटो' हा दुर्मिळ प्रकार मांडण्यात आला. मार्गदर्शक : प्राचार्य आपटे, प्रा. अहिराव व डॉ. देसवंडीकर.

शिक्षकांना मिळालेले विशेष सन्मान

१. महाविद्यालयाचे प्राचार्य व भूगोल विभागप्रमुख प्रा. पद्माकर आपटे यांचा शैक्षणिक क्षेत्रातील उल्लेखनीय कार्याबद्दल पुणे महानगरपालिकेकडून 'आदर्श शिक्षक' पुरस्कार देऊन गौरव करण्यात आला.
२. डॉ. अभय देसवंडीकर यांनी देवरुख, चेन्नई, नवी दिल्ली येथील राष्ट्रीय पातळीवरील परिषदांमध्ये शोधनिबंध सादर केले.
३. प्रा. विलास आल्हाट यांना राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या ओरिसा येथील राष्ट्रीय एकात्मता शिबिरात 'फ्लॅग एरिया'चे प्रथम पारितोषिक मिळाले.

प्रा. पद्माकर आपटे

विभागप्रमुख

इलेक्ट्रॉनिक सायन्स विभाग

(अ) १९९७-९८ या शैक्षणिक वर्षी इलेक्ट्रॉनिक्स विषय घेणाऱ्या निरनिराळ्या वर्गातील विद्यार्थ्यांची संख्या :

११ वी	२७
१२ वी विज्ञान	२४
प्रथम वर्ष संगणकशास्त्र	१२०
द्वितीय वर्ष संगणकशास्त्र	९९
प्रथमवर्ष विज्ञान	४०
द्वितीय वर्ष विज्ञान	४१
तृतीय वर्ष विज्ञान	३८
पदव्युत्तर विज्ञान	०९

(आ) शिक्षकांची संख्या :

कनिष्ठ कक्ष २ पूर्णवेळ, वरिष्ठ कक्ष ८ पूर्णवेळ, पदव्युत्तर कक्ष २ पूर्णवेळ व १ अर्धवेळ

(इ) शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांची संख्या : ५

(ई) विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले उपक्रम : १९९७-९८ या वर्षी भारतीय स्वातंत्र्याच्या ५० वर्षाबरोबरच इलेक्ट्रॉनच्या शोधास झालेली १०० वर्षे, सेमीकंडक्टर ट्रान्झिस्टरच्या शोधास झालेली ५० वर्षे, तसेच प्रगत मायक्रोप्रोसेसर तयार करण्याच्या प्रक्रियेस झालेली २५ वर्षे आमच्या विभागाने आवर्जून साजरी केली. या अनुषंगाने विभागाने पुढीलप्रमाणे अनेक उपक्रम राबविले.

१. कॉम्प्युटर प्रशिक्षण : तृतीय वर्ष विज्ञान व पदव्युत्तर विज्ञान या वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी दि. २० सप्टेंबर १९९७ रोजी एक दिवसाचे कॉम्प्युटर प्रशिक्षण आयोजित केले होते. 'कॉम्प्युटर हार्डवेअर आणि कॉम्प्युटर नेटवर्क' या विषयावर श्री. सतीश रेपल, शैलेश चौधरी, मनोजकुमार यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले व प्रात्यक्षिक दाखविले. एज मल्टीमीडिया कॉम्प्युटर ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट पुणे - ५ तर्फे या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. विद्यार्थ्यांना कॉम्प्युटर हार्डवेअर व नेटवर्कसंबंधात तांत्रिक माहिती देण्यात आली. नंतर विद्यार्थ्यांनी स्वतः अनेक भाग जोडून प्रयोग शाळेत संगणक बनविला.

२. **भित्तिपत्रक :** 'ऑप्टिकल फायबर कम्युनिकेशन' या विषयावर तृतीय वर्ष विज्ञान या वर्गातील विद्यार्थ्यांनी, शास्त्र संघटनेतर्फे चालविल्या जाणाऱ्या भित्तिपत्रकात लेख सादर केले. तसेच 'ॲडव्हान्सड कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजी' या विषयावर पदव्युत्तर विज्ञान या वर्गातील विद्यार्थ्यांनी, पदव्युत्तर विभाग संघटनेतर्फे चालविल्या जाणाऱ्या भित्तिपत्रकात लेख सादर केले.

३. **शैक्षणिक भेटी :** तृतीय वर्ष विज्ञान या वर्गातील ३८ विद्यार्थ्यांसाठी विभागाने महादजी शिंदे टेलिफोन भवन येथे शैक्षणिक भेट आयोजित केली होती. विद्यार्थ्यांना ऑप्टिकल फायबर कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजीबद्दल प्रगत ज्ञान व प्रात्यक्षिके बघायला मिळाली. टेलिफोन नेटवर्क क्षेत्रातील नोकरीच्या संधी याबद्दल माहिती व व्यापकता कळून आली. त्याचप्रमाणे तृतीय वर्ष विज्ञान वर्गातील ॲप्री इलेक्ट्रॉनिक्स हा ऐच्छिक विषय घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी शेती महाविद्यालय व हवामान विभाग पुणे-५ येथे शैक्षणिक भेटी आयोजित केल्या होत्या. इलेक्ट्रॉनिक्स उपकरणांचा प्रत्यक्ष वापर शेतीच्या व हवामान अंदाज क्षेत्रात कसा गेला जातो याविषयी मुलांना सविस्तर व मोलाची माहिती मिळाली.

याशिवाय अकरावी विज्ञान व बारावी विज्ञान या वर्गातील इलेक्ट्रॉनिक्स हा व्यवसायाभिमुख विषय घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी अनेक शैक्षणिक भेटी आयोजित करण्यात आल्या. त्यांत पुणे आकाशवाणी केंद्र, मेल्ट्रॉन, एम. सी. आय. टी. आर., इलेक्ट्रॉनिक सायन्स विभाग पुणे विद्यापीठ या ठिकाणी सुमारे ३० विद्यार्थ्यांनी भेटी दिल्या. या भेटीद्वारे इलेक्ट्रॉनिक्स विषयाची व्यापकता व प्रत्यक्ष उपकरणांचा वापर याबाबत विद्यार्थ्यांनी माहिती मिळविली. वरील शैक्षणिक भेटी आयोजित करण्यात डॉ. सुलभा देऊसकर, श्री. वाय. एस. ठिपसे, सौ. ए. एस. आपटे, श्री. एस. आर. चौधरी, श्री. बी. बी. येनगे, श्री. एस्. एस्. ठेंगडी या प्राध्यापकांनी पुढाकार घेऊन मार्गदर्शन केले.

४. **नोकरीसाठी मुलाखती :** या वर्षीचा उल्लेखनीय उपक्रम म्हणजे पदव्युत्तर विज्ञान वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी नोकरीकरता 'निओटेरिक सिस्टिम्स प्रायव्हेट लिमिटेड' मुंबई, या कंपनीत रिसर्च आणि डेव्हलपमेंट विभागासाठी मुलाखती घेण्यात आल्या. त्यामध्ये पदव्युत्तर विज्ञान विभागाच्या चार

विद्यार्थ्यांची निवड झाली. श्री. के. स. काळे यांनी कंपनीतर्फे मुलाखती घेतल्या. प्राध्यापक एस्. एस्. ठेंगडी यांनी सतत केलेल्या पत्रव्यवहार व परिश्रमामुळे हा उपक्रम यशस्वी झाला.

५. **मुक्त विद्यापीठ पदविका :** यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक यांचा डिप्लोमा इन अलॉईड इलेक्ट्रॉनिक्स विभागातर्फे चालविला जातो. या वर्षी या पदविकेसाठी लागणारे प्रकल्प विद्यार्थ्यांनी श्री. एस्. एस्. ठेंगडी व श्री. वाय. एस. ठिपसे यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केले.

(ड) शिक्षकांसाठी उपक्रम

प्रथम वर्ष संगणकशास्त्र व द्वितीय वर्ष संगणकशास्त्र यांच्या इलेक्ट्रॉनिक्स विषयाच्या सुधारित अभ्यासक्रमाच्या मार्गदर्शनासाठी विभागाने पुणे विद्यापीठाच्या मदतीने दोन दिवसांची कार्यशाळा दि. ३०, ३१ ऑगस्ट १९९७ रोजी आयोजित केली होती. पुणे विद्यापीठाशी संलग्न महाविद्यालयांतील नाशिक, नगर व पुणे जिल्ह्यातील ३२ शिक्षकांनी या कार्यशाळेत भाग घेतला. इलेक्ट्रॉनिक्स विषयातील विविध तज्ज्ञ व्यक्तींनी कार्यशाळेत भाग घेऊन सूचना, विषयवार मार्गदर्शन केले. पुणे विद्यापीठाचे उपकुलगुरू डॉ. बी. डी. चौरे यांनी या कार्यशाळेचे उद्घाटन केले. शैक्षणिक वर्षाच्या सुरुवातीसच शिक्षकांच्या मार्गदर्शनासाठी अशी कार्यशाळा आयोजित केल्याबद्दल विभागाने घेतलेल्या पुढाकाराचे त्यांनी स्वागत केले.

कार्यशाळेत सुधारित अभ्यासक्रमावर होणाऱ्या सूचना, बदल, फेरफार यांचा विद्यापीठ जरूर विचार करील असे डॉ. चौरे यांनी आश्वासन दिले. श्री. ए. व्ही. देशपांडे, डॉ. ए. डी. शालिग्राम, डॉ. एस. ए. गांगल, डॉ. बिपीन सिंग, श्री. एस्. व्ही. अय्यर, श्री. एस्. एस्. पुरकर, श्री. एस्. एस्. भागवत इत्यादी प्राध्यापकांनी विषयतज्ज्ञांचे काम अत्यंत मन लावून केले.

(ऊ) शिक्षकांची कामगिरी

विभागातील व्याख्यात्या प्रा. कु. वर्षा धोंडे यांनी या वर्षी घेण्यात आलेल्या जी. आर. ई व तोफिल परीक्षांमध्ये यश मिळविले. तसेच प्रा. एस. एस. काशीकर यांची सी-डॅक पुणे या सेंट्र तर्फे कॉम्प्युटरमधील ॲक्ट्स या कोर्ससाठी निवड झाली.

श्री. एस्. आर. चौधरी, श्री. डी. बी. गायकवाड या प्राध्यापकांनी इन्स्ट्रुमेंटेशन इलेक्ट्रॉनिक्स या विषयातील रिएशर वर्ग ऑगस्ट ९७मध्ये पूर्ण केला. हा वर्ग पुणे विद्यापीठातील इन्स्ट्रुमेंटेशन सायन्स विभागाने आयोजित केला होता. त्याचप्रमाणे श्री. ए. व्ही. कांबळे यांनी स्टाफ अँकॅडमी कॉलेजतर्फे डिसेंबर १९९७मध्ये घेतलेला ओरिएंटेशन कोर्स पूर्ण केला. डॉ. सुलभा देऊसकर यांनी 'सेमीकंडक्टर ट्रान्झिस्टरच्या शोधास पूर्ण झालेली ५० वर्षे' या विषयावर गरवारे महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या कार्यक्रमांत व्याख्यान दिले, तसेच आपल्या महाविद्यालयाने 'एकविसाव्या शतकातील शिक्षण' या विषयावर आयोजित केलेल्या चर्चासत्रात विषयाची रूपरेषा स्पष्ट केली.

प्रथम वर्ष विज्ञान, द्वितीय वर्ष विज्ञान व प्रथम वर्ष संगणक शास्त्र या वर्गाच्या इलेक्ट्रॉनिक्स विषयाच्या अभ्यासक्रमासाठी डॉ. सुलभा देऊसकर यांनी फर्ग्युसन महाविद्यालयातील सहकारी प्राध्यापक व डॉ. ए. डी. शाळिग्राम इलेक्ट्रॉनिक्स सायन्स विभाग पुणे विद्यापीठ यांच्या साहाय्याने सोप्या भाषेत पाठ्यपुस्तके लिहिली. तसेच श्री. एस्. आर. चौधरी यांनी वरील लेखकांबरोबरच प्रथम वर्ष विज्ञान इलेक्ट्रॉनिक्स विषयाच्या प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रमावर पुस्तक लिहिले.

" Fabrication of a prototype Devices using the technique of photolithography." या विषयावरील प्रकल्प प्रा. सौ. स्मिता घैसास व प्रा. एस्. आर. चौधरी यांनी या वर्षी पूर्ण केला. सप्टेंबर १९९५मध्ये हा प्रकल्प यू. जी. सी.ने मंजूर केला होता. प्रा. श्री. एस्. एस्. टेंगडी व प्रा. बी. बी. येनगे यांना " Low Cost Minimize for Farmers " या प्रकल्पासाठी यू.जी.सी.कडून दीड वर्ष मुदतीकरता या वर्षी मान्यता मिळाली. शेतकी महाविद्यालया- शिवाय मंजुरी मिळालेला हा पहिलाच अँग्री इलेक्ट्रॉनिक्स संशोधन प्रकल्प आहे. त्याचप्रमाणे " PC based instrumentation for characterisation based film " या विषयावरील प्रकल्पाची यू. जी. सी.च्या तज्ज्ञ समितीने मान्यतेसाठी शिफारस केली असून लवकरच त्याला मान्यता मिळेल. हा संशोधन प्रकल्प श्री. एस. एस. काशीकर व डॉ. सुलभा देऊसकर यांनी यू. जी. सी.कडे सादर केला. आपल्याच

महाविद्यालयाच्या पदव्युत्तर विज्ञान विभागातून कु. अश्विनी भगत ही कनिष्ठ संशोधक म्हणून CMET (Centre for Material of Electronic Technology)मध्ये काम करित आहे. आमच्या विभागातील आणखी उल्लेखनीय गोष्ट म्हणजे औद्योगिक संस्थेच्या साहाय्याने बनविलेले प्रकल्प " Litex Electricals Pvt. Ltd." भोसरी या कंपनीकडून Life Testing Set up for Flash Lamps. असा प्रकल्प पदव्युत्तर विज्ञान द्वितीय वर्ष वर्गातील कु. अर्चना देशमुख व श्री. अविनाश शिंगटे यांनी प्रा. सौ. एन्. व्ही. रानडे व प्रा. श्री. एस्. आर. चौधरी यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला. डॉ. एस्. व्ही. राजर्षी संशोधन अभियांत्रिकी विभाग यांनी कंपनीतर्फे मार्गदर्शन केले, कंपनीतर्फे त्यांच्या आवश्यक असलेल्या गरजेप्रमाणे उपकरण तयार करण्यात आले असून कंपनीतर्फे आर्थिक मदत देण्यात आली. आमच्या विभागातर्फे केवळ १५ महिन्यांच्या मुदतीत असा हा प्रकल्प यशस्वी झाला, ही अभिमानास्पद गोष्ट आहे.

डॉ. सुलभा देऊसकर
विभागप्रमुख

प्राणिशास्त्र विभाग

(१) वर्गवार विद्यार्थी संख्या :

प्र.क.म.	२९०
द्वि.क.म.	२७५
प्र. व. शा	९२
द्वि. व. शा.	६८
तृ. व. शा.	२०
एम्. एस्सी प्र. व.	१५
एम्. एस्सी द्वि. व.	११

(२) शिक्षकांची संख्या

कनिष्ठ कक्ष	०३
वरिष्ठ कक्ष	०६
पदव्युत्तर कक्ष	०३

(३) शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांची संख्या

प्रयोगशाळा साहाय्यक ०१

प्रयोगशाळा सेवक ०६

संगणकशास्त्र विभाग

(४) विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले विशेष उपक्रम

झूझिजन-१९९८, शैक्षणिक आणि अभ्याससहली,
शैक्षणिक प्रकल्प, शैक्षणिक ध्वनिचित्रफिती, मान्यवर
शास्त्रज्ञांची व्याख्याने, संशोधन संस्थांना भेटी.

(५) विभागातील शिक्षकांची / कर्मचाऱ्यांची विशेष
शैक्षणिक कामगिरी

(अ) डॉ. अरुण वा. दांडेकर - आदर्श शिक्षक
लायन्स क्लब प्रॉम-सप्टे. १९९७

(आ) शोधनिबंध - डॉ. हेमंत घाटे -

१ शोधनिबंध - बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी

३ शोधनिबंध - पाठविले आहेत.

(६) संशोधनप्रकल्प :

१. डॉ. सौ. सुपमा ज. थत्ते - " Study of the
pheromone secretion from tergal
U.G.C.-Minor gland complex and
Project its effect on reproductive behav-
duration 2 years. iour of supella
longipalpa. "

२. डॉ. हेमंत घाटे आणि विभागातील सहकारी प्राध्यापक
" Bio Monitoring Project", Dept. of
Biotechnology. Western Ghat -Survey of
Plants and Animals, या प्रकल्पासाठी Indian In-
stitute of Science या संस्थेच्या माध्यमातून पैसे मिळाले
आहेत. या प्रकल्पात विद्यार्थ्यांचा सुद्धा सतत सहभाग राहणार
आहे. क्विबुना विद्यार्थ्यांच्या मदतीनेच हा प्रकल्प पूर्ण केला
जाणार आहे.

डॉ. हेमंत घाटे

विभागप्रमुख

१. वर्गवार विद्यार्थी संख्या :

(अ) व्यावसायिक अभ्यासक्रम (संगणकशास्त्र)

११ वी सायन्स २७

१२ वी सायन्स २३

(ब) बी. सी. एस्. पदविका अभ्यासक्रम

प्रथम वर्ष संगणकशास्त्र ९९

द्वितीय वर्ष संगणकशास्त्र ९६

तृतीय वर्ष संगणकशास्त्र ६६

(क) एम्. सी. एस्. पदव्युत्तर अभ्यासक्रम

प्रथम वर्ष संगणकशास्त्र २७

द्वितीय वर्ष संगणकशास्त्र २३

२. शिक्षकांची संख्या :

(अ) कनिष्ठ कक्ष २

(ब) वरिष्ठ कक्ष २

(क) पदव्युत्तर कक्ष १

(ड) इन्स्ट्रक्टर ५

३. शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांची संख्या : ५

४. विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले विशेष उपक्रम :

— विभागीय ग्रंथालय

— साप्ताहिक चर्चासत्र

— वार्षिक सॉफ्टवेअर स्पर्धा

— अभ्यागतांची व्याख्याने

— इंडस्ट्रियल प्लेसमेंट कक्ष

— इन्ट्रानेटवेअर प्रणालीचे इन्स्टॉलेशन

— ओरॅकल (आर. डी. बी. एम्. एस्.) चे

इन्स्टॉलेशन

— अत्याधुनिक (पेन्टीयम एम्. एम्. एक्स)

नऊ संगणकांची संस्थेकडून भेट.
— कॅम्पस मुलाखती.

पदार्थविज्ञान विभाग

५. विशेष नोंदी -

— विजय जैन (तृतीय वर्ष संगणकशास्त्र) याची ह्यूस्टन (अमेरिका) येथे प्रोग्रामर म्हणून निवड. परीक्षेनंतर अमेरिकेस प्रयाण करणार आहे.

— अस्मिता फडके, पूर्वी शहा, दीपा शहा, नवेन्द्र सिंग (सर्व एम्.सी.एस्.) व सोनाली मद्भवी (तृतीय वर्ष बी. सी. एस्.). वरील सर्व विद्यार्थी अभ्यागत व्याख्याते म्हणून संस्थेच्या एम्. सी. आय्. टी. आर. येथे काम करत आहेत.

— सतीश पवार (तृतीय वर्ष बी. सी. एस्.) याचा आय.आय.टी., पवई, मुंबई येथे संगणकप्रणालीच्या राष्ट्रीय पातळीवरील स्पर्धेत सहभाग. अंतिम फेरीत प्रवेश. राष्ट्रीय पातळीवर चौथ्या क्रमांकाचे पारितोषिक.

६. शिक्षक / कर्मचाऱ्यांची विशेष कामगिरी :

आमच्या विभागातील प्रा. जगदीश वि. भिडे हे रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट संस्था (अभियांत्रिकी) दिघी, आळंदी रोड, पुणे येथे चालू असलेल्या मिसाईल लॉंचर प्रोजेक्टमध्ये सहभागी झाले आहेत. लॉंचरमध्ये वापरण्यात येणाऱ्या प्रिंटेड आर्मेचर मोटरच्या कंट्रोलरचे डिझाईन व डेव्हलपमेंट प्रक्रियेत प्रा. भिडे वरील संस्थेतील तंत्रज्ञांवरून काम करत आहेत. ह्या प्रकारची मोटर भारतात प्रथमच वापरण्यात येत आहे. आता या मोटरचा कंट्रोलर तयार झाला असून त्याच्या अंतिम चाचण्या दिघीमध्ये सध्या चालू आहेत.

— प्रा. श्यामकांत देशमुख व प्रा. मनीषा जाधव : तृतीय वर्ष संगणकशास्त्र विषयाच्या अभ्यासक्रमाविषयीच्या कार्यशाळेत सक्रिय सहभाग.

— प्रा. श्यामकांत देशमुख : मॉडर्न महाविद्यालय, गणेश खिंड, पुणे ५३ येथे अभ्यागत प्राध्यापक.

ए. व्ही. देशपांडे
प्रोफेसर इन-चार्ज
संगणकशास्त्र विभाग

१. वर्गवार विद्यार्थी संख्या :

११ वी शास्त्र	५५०
१२ वी शास्त्र	४५०
प्रथम वर्ष शास्त्र	१५०
द्वितीय वर्ष शास्त्र	१००
तृतीय वर्ष शास्त्र	४०

२. शिक्षकांची संख्या :

कनिष्ठ कक्ष	९
वरिष्ठ कक्ष	८

३. शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांची संख्या - ९

४. विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेले विशेष उपक्रम -

(अ) व्याख्यान स्पर्धा :

'इंडियन फिजिक्स असोसिएशन'तर्फे आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन व्याख्यान स्पर्धेचे नियोजन आमच्या विभागाने केले. एकूण ६० विद्यार्थी व्याख्याते सहभागी झाले होते. तीन दिवस चाललेल्या ह्या स्पर्धेमध्ये आपल्या महाविद्यालयातील ११ वीत शिकणाऱ्या 'आर्चिस आपटे' ह्या विद्यार्थ्यास उत्तेजनार्थ पारितोषिक मिळाले.

(ब) विद्यार्थ्यांचे शोधप्रकल्प :

तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांच्या शोधप्रकल्पांसाठी पदार्थविज्ञान विभाग पुणे विद्यापीठ, 'आयुका' आणि ज्योतिर्विद्या प्रतिष्ठान या संस्थांचे सहकार्य आणि तेथील प्रा. डॉ. भोगकर, डॉ. परांजपे आणि डॉ. प्रकाश तुपे या शास्त्रज्ञांचे मार्गदर्शन उपलब्ध करून देण्यात आले.

(क) प्रात्यक्षिकांसाठी खास वर्गाचे आयोजन :

इयत्ता १२वीतील विद्यार्थ्यांसाठी दिवाळीच्या सुट्टीमध्ये प्रात्यक्षिकांच्या रिव्हिजनसाठी विशेष वर्गाचे महाविद्यालयीन शिक्षकांच्या सहकार्याने आयोजन केले होते. सुमारे १२५ विद्यार्थ्यांनी ह्या उपक्रमाचा लाभ घेतला.

५. शिक्षकांची कामगिरी

'इंडियन फिजिक्स असोसिएशन' व 'मानव संसाधन मंत्रालय' ह्यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केलेला

‘ऑपरेशन फिजिक्स थ्रू एस्पेरिमेंटस्’ ओरिएंटेशन कोर्स कनिष्ठ महाविद्यालयातील प्रा. बी. डब्ल्यू. भोमे, प्रा. जे. बी. दशपुत्रे, प्रा. डी. के. दातंगे, प्रा. सौ. अपर्णा मखळे, व प्रा. यू. के. गवळी ह्या शिक्षकांनी पूर्ण केला.

आमच्या विभागातील कनिष्ठ महाविद्यालयातील शिक्षक प्रा. सुहास घैसास ह्यांची ह्या शैक्षणिक वर्षापासून दोन वर्षांसाठी कनिष्ठ महाविद्यालयाचे पर्यवेक्षक म्हणून नेमणूक झाली.

प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटी आणि ‘सी-डॅक’ ह्यांचा संयुक्त उपक्रम म्हणून ‘मॉडर्न सेंटर फॉर इन्फर्मेशन, टेक्नॉलॉजी अँड रिसर्च’ ही संस्था सुरू झाली. ह्या संस्थेचे मानद संचालक म्हणून आमच्या विभागातील प्रा. सुधीर वैशंपायन ह्यांची नेमणूक झाली. ह्याच संस्थेमध्ये शैक्षणिक सल्लागार म्हणून प्रा. अरुण देशपांडे ह्यांची निवड झाली.

६. अन्य महत्त्वपूर्ण नोंदी :

(अ) अभ्यासक्रम कार्यशाळा : पुणे विद्यापीठातर्फे तृतीय वर्ष पदार्थविज्ञान विषयाच्या अभ्यासक्रमाच्या पुनर्रचनेची कार्यशाळा आमच्या विभागात आयोजित करण्यात आली होती. ह्या कार्यशाळेचे उद्घाटन प्र-कुलगुरु डॉ. बी. डी. चौरे ह्यांच्या हस्ते झाले. या कार्यशाळेसाठी पुणे विद्यापीठातील पदार्थविज्ञान विभागप्रमुख डॉ. पी. एल्. कानिटकर, फर्गसन महाविद्यालयाचे प्राचार्य व्ही. के. वाघ, आबासाहेब गरवारे महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. ए. एस्. इनामदार, सायन्स फॅकल्टीचे अधिष्ठाता डॉ. एम्. जी. ताकवले, बोर्ड ऑफ स्टडीजचे चेअरमन प्रा. पी. बी. चौधरी, पुणे विद्यापीठातील इन्स्ट्रुमेंटेशनचे विभागप्रमुख डॉ. एस्. जी. फडके, पदार्थविज्ञान विभागातील प्रोफेसर डॉ. दिलीप जोग इत्यादी मान्यवर उपस्थित होते. आपल्या कॉलेजचे माजी प्राचार्य व आमचे माजी विभागप्रमुख प्रा. एस्. वायू. गंभीर व प्रा. एम्. आर. मराठे ह्यांनी सुद्धा ह्या कार्यशाळेसाठी उपस्थित राहून बहुमोल मार्गदर्शन केले.

(ब) ग्रंथालयाची विशेष सोय : द्वितीय वर्ष व तृतीय वर्ष पदार्थविज्ञान विषयाच्या विद्यार्थ्यांसाठी ग्रंथालयाची विशेष सोय आमच्या विभागाने केली आहे. ह्यासाठी विभागातील काही प्राध्यापकांनी पुस्तके देणगीदाखल दिली आहेत. माजी विभागप्रमुख प्रा. एम्. आर. मराठे ह्यांनी सुमारे १५० पुस्तके

दिली आहेत. ह्या ग्रंथालयाच्या व्यवस्थापनाचे काम प्रा. एस्. आर. वाघ हे पहातात.

(क) प्रयोगपुस्तिका : प्रथम वर्ष विज्ञान शाखेच्या विद्यार्थ्यांसाठी आमच्या विभागातील प्राध्यापक उत्तुकर, प्रा. एन्. जी. शिंदे व प्रा. कुल ह्यांनी प्रयोग-पुस्तिका तयार केली.

प्रा. (सौ.) अनुराधा कुलकर्णी
विभागप्रमुख

Botany Department

[1] Classwise Strength of the Students :

XI	300
XII	275
F.Y. B.Sc.	110
S.Y. B.Sc.	75
T.Y. B.Sc.	18

[2] Number of Teachers :

Junior College	3
Senior College	6
Post-Graduate	3

[3] Number of non-teaching staff : 8

[4] Activities carried out for students :

Students of Class XI have prepared charts on the subject photosynthesis, respiration, pollution, bio-geo chemical cycle Models for bacteriophage (virus), pollution and pollution creating agents, structure of cell and cell organelles.

Botanical Excursion was organised for T.Y.B.Sc and M. Sc. students to Malshej Ghat for collecting rainy season plants.

Botanical excursion for students of T.Y. B.Sc. was arranged to Amboli, Goa and Malwan area to compare land and marine flora and to collect botanical specimens.

A study visit was organised for T. Y. B.Sc. students to Horticulture Department and fruit Research station, Ganeshkind and

Parks Garden & Nursery in the Pune University Campus.

Study tour - M.Sc. I - Hyderabad - Institutes

[5] Educational Activity of Departmental Staff :

Dr. (Mrs.) K.R. Gandhe, Dr. T.D. Nikam completed refresher courses, Prof. G.M. Bansude, Dr. T. D. Nikam, Prof. S.P. Salunke, Prof. V. A. Patil, Prof. R. B. Barmukh attended various workshops and Prof. (Mrs.) N.N. Bankar completed orientation course during this academic year.

[6] Honours received by Teachers:

Dr. R. V. Gandhe : Chairman of session on ' Fungi in diversified habitants' in National Symposium at Osmania Univ. , Hyderabad, Contributory teacher at post-graduate level for the subject environmental science and botany at University of Pune, presentation of UGC major research project at Hyderabad.

Dr. (Mrs.) K. R. Gandhe : contributory teacher at post-graduate level for the subject environmental science and botany at Pune University.

Dr. T.D. Nikam : Chairman of session on 'Biochemical Aspects' and convener of session on 'Biotechnology', concept paper entitled 'Development of salt tolerant plants through tissue culture' presented in symposium on 'Tropical Crop Research and Development India International, Trichur, India,' resource person in the subject 'Plant Physiology for workshop on S.Y.B.Sc. Botany syllabus of Univ. of Pune at B.G. College, Pune.

[7] Publications of teachers :

Prof. G.M.Bansude and Dr. T.D. Nikam authored Botany text books for undergraduates. The number of research publication at the credit of our staff members this year is :

Dr. R. V. Gandhe (4), Dr. T.D. Nikam (4), and Dr. (Mrs.) K. R. Gandhe (1).

[8] Research Projects :

Dr. (Mrs.) K. R. Gandhe is engaged in two research projects funded by UGC and India Foundation. Dr. T.D. Nikam jointly with Dr. (Mrs.) Gandhe is working on a two year DST research project worth Rs. 1,04,200.

[9] Ph.D. Award :

Mr. M.J. Desale was awarded Ph.D. degree on the problem " Studies on aquatic fungi of the rivers Mula and Mutha" under the guidance of Dr. R. V. Gandhe.

[10] Work for the Society :

Dept. runs the following courses :

1. Gardening
2. Plant tissue culture
3. Mushroom cultivation and
4. Biofertilizer

G. M. Bansude

Head, Department of Botany

कनिष्ठ महाविद्यालय विभाग

मॉडर्न महाविद्यालयाच्या कनिष्ठ महाविद्यालयीन विभागाचा १९९७-९८चा अहवाल आपल्यापुढे सादर करताना आम्हाला अतिशय आनंद व अभिमान वाटतो आहे. कारण या वर्षी मार्च १९९७च्या बारावी बोर्ड परीक्षेमध्ये आमच्या महाविद्यालयातील शास्त्र शाखेचा विनय काकडे हा विद्यार्थी पुणे विभागात पहिला आला. त्याच्या या अत्युच्च यशाने महाविद्यालयाच्या नावलौकिकात मोलाची भर घातली आहे.

कनिष्ठ महाविद्यालयामध्ये अकरावी व बारावी स्तरावर कला, शास्त्र आणि वाणिज्य असे तीन विभाग मिळून वीस

तुकड्या आहेत.

(अ) कनिष्ठ महाविद्यालयीन अंतर्गत व्यवस्थापन समिती सदस्य

प्राचार्य पद्माकर आपटे	अध्यक्ष
प्रा. गीताराम गायकवाड	
कार्याध्यक्ष, कनिष्ठ महा. विभागप्रमुख	
प्रा. सुहास घैसास	पर्यवेक्षक
प्रा. जयप्रकाश दशपुत्रे	समिती सदस्य
प्रा. सुनिता गोसावी	समिती सदस्य
प्रा. विलास आल्हाट	समिती सदस्य
प्रा. कांचन राजाध्यक्ष	समिती सदस्य
प्रा. जयश्री कुलकर्णी	समिती सदस्य

(आ) १२ वी बोर्ड परीक्षेतील यश

मार्च १९९७ च्या १२वी बोर्डाच्या परीक्षेत गुणवत्ता स्थान प्राप्त केलेले आभचे गुणवंत व यशवंत विद्यार्थी (शास्त्र शाखा)

श्री. विनय काकडे — पुणे विभागान गुणवत्ता यादीत पहिला क्र. अनुजा मुळे — गुणवत्ता यादीत सातवी.
कु. ज्योती शिरोळकर — गुणवत्ता यादीत दहावी
श्री. तुषार शेठजी — गुणवत्ता यादीत अकरावा क्र. नोलिमा माने — मागासवर्गीयांमध्ये दुसरी

सर्व यशस्वी विद्यार्थ्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन ! या विद्यार्थ्यांच्या अभिनंदनाचा व कौतुकाचा समारंभ मा. आर. जी. पार्टील, शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य या प्रमुख पाहुण्यांच्या उपस्थितीत पार पडला.

(इ) विविध शिष्यवृत्त्या मिळविणारे विद्यार्थी

कोस्तुभ राजेंद्र देशपांडे व — एन. टी. एस. शिष्यवृत्ती
रोहित नंदकुमार कर्णिक
सुहास लक्ष्मण नवले — राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती (शास्त्र शाखा)

आर्चिस आपटे (११वी शास्त्र) या विद्यार्थ्याची राष्ट्रीय स्तरावर गणित ऑलिम्पियाडमध्ये निवड झाली आहे.

खुर्ला गुणवत्ता शिष्यवृत्ती मिळविणारे विद्यार्थी (शास्त्र शाखा)

राजेंद्र नारायण बग अतुल बाचीकर प्रसाद बापट
माधवी भाबळे वैशाली जव्हरे वैजयंती राव
या सर्वांचे मनःपूर्वक अभिनंदन !

(ई) विद्यार्थ्यांसाठी राबवलेले उपक्रम

१. स्कॉलर बॅच - या महाविद्यालयाच्या अनेक वैशिष्ट्यपूर्ण उपक्रमांपैकी 'स्कॉलर बॅच' हा एक उपक्रम गेली अनेक वर्षे यशस्वी रितीने राबविला जात आहे. या उपक्रमात अनेक प्राध्यापक सहभागी होतात आणि विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढावी यासाठी विशेष प्रयत्न करतात.

१९९७-९८ या शैक्षणिक वर्षातील ' स्कॉलर बॅच ' उपक्रमात सहभागी झालेले प्राध्यापक :

सायन्स स्कॉलर बॅच - प्रा. जयश्री कुलकर्णी व प्रा. कांचन राजाध्यक्ष (समन्वयक).

सहभागी प्राध्यापक - प्रा. आर. जी. लिमये, प्रा. उत्तुकर, प्रा. बनसुडे, प्रा. दांडेकर, प्रा. नरेंद्र नाचडू, प्रा. विपुल अभ्यंकर, प्रा. जयश्री कुलकर्णी, प्रा. कांचन राजाध्यक्ष, प्रा. रंजना देव, प्रा. मंगल शिंदे, प्रा. इंगोले, प्रा. गोहेल, प्रा. भोमे, प्रा. दशपुत्रे, प्रा. अमृता सातभाई, प्रा. चारुलता बुटाला, प्रा. सुजाता गायतोंडे, प्रा. जगदीश भिडे, प्रा. अर्चना आपटे, प्रा. गौरी चाफेकर, प्रा. काशीकर, प्रा. आर. व्ही. कुलकर्णी, प्रा. बीना मुत्तलिंगी, प्रा. डोंडफोडे, प्रा. संजीवनी कुवळेकर, प्रा. स्वाती कर्वे, प्रा. लीना पाटणकर.

कार्यालयीन कामकाज - श्री. तांदळे (भूगोल विभाग).

कॉमर्स स्कॉलर बॅच - प्रा. सुनिता गोसावी (समन्वयक).

सहभागी प्राध्यापक - प्रा. वीणा नरगुंद, प्रा. रेखा आगाशे, प्रा. सुनिता गोसावी, प्रा. दत्ता लिमये, प्रा. सुधा ढोनसळे, प्रा. सुजाता गायतोंडे, प्रा. कांचन राजाध्यक्ष, प्रा. प्रधान, प्रा. आर. व्ही. कुलकर्णी, डॉ. स्वाती कर्वे, डॉ. मेधा सिधये, प्रा. लीना पाटणकर, प्रा. डोंडफोडे, प्रा. संजीवनी कुवळेकर.

कार्यालयीन कामकाज - श्री. खोले.

विद्यार्थ्यांसाठी निबंध, वक्तृत्व, पोस्टर, जनरल नॉलेज, रांगोळी, कथाकथन, गायन इ. स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते. भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त शैक्षणिक प्रदर्शन भरविले होते.

२. राष्ट्रीय सेवा योजना - कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या

राष्ट्रीय सेवा योजनेचे हे दुसरे वर्ष. या वर्षी या योजनेत २०० विद्यार्थी सहभागी झाले होते. या योजनेच्या नियमित कार्यक्रमांतर्गत प्रौढसाक्षरता, कोंढवा कुष्ठरोग केंद्रात श्रमदान, कुष्ठरोग सर्वेक्षण, पुराने वेढलेल्या ओंकारेश्वर मंदिराची स्वच्छता इ. ६५ वेगवेगळे कार्यक्रम झाले. रक्तदान शिबिर आयोजित करण्यात आले.

१९९७-९८चे दिवाळी शिबिर मौजे धानोरे येथे घेण्यात आले. त्यामध्ये २४ विद्यार्थिनी व ३६ विद्यार्थी सहभागी झाले होते. विद्यार्थ्यांना समूहजीवनाची अनुभूती मिळाली. कार्यक्रम अधिकारी म्हणून प्रा. मानसिंग साळुंखे व सौ. नरगुंद यांनी काम पाहिले.

३. राष्ट्रीय छात्र सेना - राष्ट्रीय छात्र सेना N.C.C. योजनेमध्ये कनिष्ठ महाविद्यालयाचे एकूण ५२ विद्यार्थी सहभागी झाले होते. आर्मी विंगमध्ये २३, नेव्हल विंगमध्ये १८ आणि एअर विंगमध्ये ११ कॅडेट्स सहभागी झाले होते.

आर्मीमधील सचिन शिंदे हा बारावी आर्ट्सचा विद्यार्थी राष्ट्रीय पातळीवरील दिल्ली येथील कॅम्पमध्ये (बेसिक लीडरशिप कॅंप) सहभागी झाला होता. या विभागाचे कामकाज एन.सी. सी. ऑफिसर म्हणून पायलट ऑफिसर विलास आल्हाट यांनी पाहिले.

४. क्रीडास्पर्धासाठी प्रशिक्षण : महाविद्यालयाचे क्रीडा शिक्षक प्रा. विनोद छात्रा व प्रा. विनय शेंरीकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थ्यांनी क्रीडाक्षेत्रातही उत्तम कामगिरी पार पाडली. जिल्हा परिषद आयोजित आंतरशालेय विविध खेळांच्या स्पर्धांमध्ये एकूण २०० विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. मुलींच्या स्पर्धांमध्ये 'व्हॉलिबॉल'च्या संघाने बऱ्याच कालावधीनंतर उपांत्यफेरीपर्यंत मजल मारली. तेजस थोरात, नम्रता निकम, मीनल उत्तुकर, स्मिता लोणकर, शीतल रजपूत या खेळाडूंची महाराष्ट्र राज्य संघात विविध क्रीडाप्रकारांत निवड झाली.

(उ) शिक्षकांचे सन्मान

या वर्षी प्रा. जगदीश चिंचोरे यांची उप-प्राचार्य, कनिष्ठ महाविद्यालय विभाग म्हणून नियुक्ती झाल्याबद्दल सर्वातर्फे हार्दिक स्वागत व अभिनंदन. तसेच प्रा. सुहास घैसास यांची पर्यवेक्षक म्हणून नियुक्ती झाल्याबद्दल सर्वातर्फे हार्दिक स्वागत व अभिनंदन.

या वर्षी आपले प्राचार्य पदमाकर आपटे यांना पुणे महानगरपालिकेतर्फे 'आदर्श शिक्षक' पुरस्कार मिळाल्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन. तसेच प्रा. गीताराम गायकवाड यांना एन्. एस्. यू. आय. महाराष्ट्र राज्य शाखा यांच्यातर्फे 'आदर्श शिक्षक' पुरस्कार मिळाल्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन.

कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक व अभ्यासेतर उपक्रमांना माननीय प्राचार्य, उपप्राचार्य, कार्यालयीन कर्मचारी व सेवक वर्ग यांचे सहकार्य लाभले. सर्वांचे आभार.

प्रा. सुहास घैसास
पर्यवेक्षक

प्रा. गीताराम गायकवाड
कनिष्ठ महाविद्यालय विभागप्रमुख

प्रा. जगदीश चिंचोरे

उपप्राचार्य, कनिष्ठ महाविद्यालय

क्रीडा विभाग / समिती (वरिष्ठ महाविद्यालय)

१९९७-९८ या शैक्षणिक वर्षासाठी, जुलै १९९७ - मध्ये उत्तम खेळाडूंमधून पुढील विद्यार्थ्यांची क्रीडाप्रतिनिधी म्हणून निवड करण्यात आली.

श्री. उमेश गोलांडे	द्वि. वर्ष कला	आंतरमहाविद्यालयीन
कु. ज्ञानदा दास्ताने	तृ. वर्ष वाणिज्य	क्रीडा प्रतिनिधी
श्री. अमर नलावडे	द्वि. वर्ष कला	कबड्डी
श्री. किरण चाहेर	प्र. वर्ष कला	हॉकी
श्री. राहुल गोसावी	तृ. वर्ष कला	व्हॉलिबॉल
श्री. धनाजी लांधे	द्वि. वर्ष कला	शरीरसौष्टव
कु. पूजा अगरवाल	तृ. वर्ष वाणिज्य	मैदानी स्पर्धा
कु. माधुरी पटवर्धन	तृ. वर्ष वाणिज्य	बॉस्केटबॉल
श्री. शकील पठाण	द्वि. वर्ष कला	बॉक्सिंग
श्री. केणी मणी	तृ. वर्ष	फुटबॉल
	तृ. वर्ष	संगणकशास्त्र

खालील क्रीडाप्रकारांत आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडा -
स्पर्धेत आमच्या महाविद्यालयाने भाग घेतला.

फुटबॉल	पुरुष व महिला संघ
बास्केटबॉल	—''—
मैदानी स्पर्धा	—''—
कबड्डी	—''—
बॅडमिंटन	महिला
टेबलटेनिस	पुरुष
ज्यूदो	पुरुष
सॉफ्टबॉल	पुरुष
मलखांब	पुरुष
हॉकी	पुरुष
क्रॉसकंट्री	पुरुष व महिला संघ
बुद्धिबळ	सर्वांसाठी खुला

आंतरमहाविद्यालयीन व्हॉलिबॉल स्पर्धेत राहुल गोसावीच्या नेतृत्वाखाली महाविद्यालयाला उपविजेतेपद प्राप्त झाले. तसेच आंतरमहाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धेत कु. सुलभा मनोळी हिच्या नेतृत्वाखाली महिलांनी उपविजेतेपद संपादिले, तर आशिष पाटील, द्वि. वर्ष वाणिज्य, याने ८०० मी. धावणे तृ. क्रमांक आणि १५०० मी. धावणे द्वि. क्रमांक मिळवला.

कु. नम्रता कुंदप, प्रथम वर्ष, वाणिज्य, हिने १५०० मी. धावणे द्वि. क्रमांक व ३००० मी. धावणे प्रथम क्रमांक मिळवला.

कु. सुलभा मनोळी, द्वितीय वर्ष, वाणिज्य, हिने ४०० मी धावणे द्वितीय क्रमांक मिळवला.

कु. गौरी पेंढारकर द्वितीय वर्ष वाणिज्य १०० मी. धावणे तृ. क्रमांक मिळवला.

आंतरमहाविद्यालयीन महिला रिले स्पर्धेत कु. पूजा आगरवाल, कु. गौरी पेंढारकर, कु. सुलभा मनोळी आणि नम्रता कुंदप यांनी ४X १०० मी. रिले धावणे द्वितीय क्रमांक मिळवला तर ४X ४०० मी. रिले स्पर्धेत धावून प्रथम क्रमांक मिळवला.

आंतरमहाविद्यालयीन ज्यूदो स्पर्धेत नितीन होले याने ७८ किलो वजन गटात उपविजेतेपद संपादिले.

आमच्या खालील विद्यार्थ्यांनी, पुणे शहर विभागीय क्रीडा संघातून विविध खेळांत भाग घेतला.

व्हॉलिबॉल	श्री. गणेश खलाटे	एम्.ए
	श्री. किशोर पठारे	एम्.ए
	श्री. राहुल गोसावी	तृतीय वर्ष कला
	श्री. प्रवीण पवार	तृतीय वर्ष कला
कबड्डी	श्री. उमेश गोलांडे	द्वितीय वर्ष कला
	श्री. अमर नलावडे	द्वितीय वर्ष कला
	कु. अनुया गायतोंडे	तृतीय वर्ष वाणिज्य
	कु. ज्ञानदा दास्ताने	तृतीय वर्ष वाणिज्य
फुटबॉल	कु. पूजा आगरवाल	तृतीय वर्ष वाणिज्य
	कु. माधुरी पटवर्धन	तृतीय वर्ष वाणिज्य
	श्री. केणी मणी	तृ.वर्ष संगणकशास्त्र
बास्केटबॉल	कु. माधुरी पटवर्धन	तृतीय वर्ष वाणिज्य
	कु. जान्हवी हसबनीस	द्वि.व.संगणकशास्त्र
	श्री. भूषित रेगे	प्रथम वर्ष शास्त्र
ज्यूदो	श्री. नितीन होले	तृतीय वर्ष वाणिज्य
खोखो	कु. सुप्रिया भट	एम्.सी. एस्.
शरीरसौष्ठव	श्री. मनोज फुलसुंगे	एम्. कॉम्.
क्रॉसकंट्री	श्री. आशिष पाटील	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
मैदानी स्पर्धा	श्री. आशिष पाटील	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
	कु. नम्रता कुंदप	प्रथम वर्ष वाणिज्य
	कु. गौरी पेंढारकर	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
	कु. सुलभा मनोळी	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
सॉफ्टबॉल	श्री. चंदन चौगुले	प्रथम वर्ष कला
	कु. प्रतिभा मेंगे	द्वितीय वर्ष कला

आमच्या खालील विद्यार्थ्यांनी आंतरविद्यापीठ स्पर्धामध्ये विविध क्रीडाप्रकारांत भाग घेतला.

व्हॉलिबॉल	श्री. गणेश खलाटे	एम्.ए.
	श्री. किशोर पाठारे	एम्. ए.
शरीरसौष्ठव	श्री. मनोज फुलसुंगे	एम्.कॉम्.
खोखो	कु. सुप्रिया भट	एम्.सी.एस्.
फुटबॉल	कु. पूजा आगरवाल	तृतीय वर्ष वाणिज्य
बास्केटबॉल	कु. माधुरी पटवर्धन	तृतीय वर्ष वाणिज्य
कबड्डी	कु. ज्ञानदा दास्ताने	तृतीय वर्ष वाणिज्य
सॉफ्टबॉल	कु. प्रतिभा मेंगे	द्वितीय वर्ष कला
	श्री. चंदन चौगुले	प्रथम वर्ष कला

आंतरवर्गीय क्रीडास्पर्धा

दरवर्षीप्रमाणे द्वितीय सत्रात आंतरवर्गीय बास्केटबॉल, व्हॉलिबॉल व कबड्डी या सांघिक व बुद्धिबळ, टेबल टेनिस, बॅडमिंटन व शरीरसौष्टव अशा वैयक्तिक स्पर्धा भरविण्यात आल्या. महाविद्यालयाच्या प्रथेप्रमाणे संयोजन, आयोजन व सहभाग सर्वस्वी विद्यार्थ्यांचाच होता. क्रीडा शिक्षकांनी त्यांना मार्गदर्शन केले.

कै. वासुदेव बळवंत फडके स्मृतिप्रीत्यर्थ 'मॉडर्न श्री' शरीरसौष्टव स्पर्धा चैतन्य हेल्थ क्लब शिवाजीनगर, पुणे ५ यांच्या सौजन्याने भरविण्यात आली. 'मॉडर्न श्री'चा किताब १९९७-९८ करिता संजय भापकर, तृतीय वर्ष वाणिज्य, याला देण्यात आला.

कै. विश्वनाथ रंगनाथ दाते पुरस्कृत ९७-९८चा सर्वोत्कृष्ट खेळाडू हा बहुमान कु. पूजा आगरवाल हिला देण्यात आला.

आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेच्या तयारीसाठी श्री. विश्वास जोशी, श्री. चंद्रकांत शिंदे, प्रा. इंगवले, प्रा. साळुंके आणि चैतन्य हेल्थ क्लब शिवाजीनगर, पुणेचे संचालक श्री. विनय मराठे व क्रीडा शिक्षक यांचे बहुमोल मार्गदर्शन मिळाले.

श्री. उमेश गोलांडे

कु. ज्ञानदा दास्ताने

विद्यार्थी प्रतिनिधी

प्रा. किरण लागू

क्रीडासंचालक

प्रा. अरविंद रायरीकर

क्रीडा कार्याध्यक्ष

क्रीडा विभाग / समिती (कनिष्ठ महाविद्यालय)

आंतरशालेय क्रीडास्पर्धांमध्ये भाग घेऊन त्यात उल्लेखनीय कामगिरी करणारे विद्यार्थी

१. कु. स्मिता लोणकर इ. १२ वी

पुणे जिल्हा भारतातल स्पर्धेत दुसरा क्रमांक व महाराष्ट्र राज्य वजन उचलणे (मुली) संघात निवड

२. कु. अमृता निकम

इ. ११ वी शास्त्र

१७व्या सब-ज्युनियर मुलींच्या क्रिकेट स्पर्धेसाठी (कर्नाटक येथे झालेल्या) महाराष्ट्र राज्याच्या संघात निवड.

३. कु. मीनल उत्तुरकर

इ. ११वी शास्त्र

१७व्या सब-ज्युनियर मुलींच्या क्रिकेट स्पर्धेसाठी (कर्नाटक येथे झालेल्या) महाराष्ट्र राज्याच्या संघात निवड.

४. कु. शीतल राजपूत

इ. ११वी कला

केरळ येथे दि. २० ते २३ नोव्हेंबर १९९७ रोजी झालेल्या ज्युनिअर कबड्डी स्पर्धासाठी महाराष्ट्र राज्य मुलींच्या संघात निवड.

५. तेजस थोरात

आंतरराज्य (शालेय) बुद्धिबळ स्पर्धा (रायगड) साठी महाराष्ट्र राज्यस्तरीय स्पर्धेसाठी निवड

दरवर्षीप्रमाणे याही वर्षी आंतरवर्गीय सांघिक व वैयक्तिक स्पर्धा घेण्यात आल्या.

प्रा. शेरीकर, प्रा. छात्रा

क्रीडा विभाग

प्रा. ए. व्ही. रायरीकर

कार्याध्यक्ष

भारतीय स्वातंत्र्याचा सुवर्णमहोत्सव : कार्यक्रम समन्वय समिती

भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवी वर्षात महाविद्यालयामध्ये विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्याचे ठरले, तसेच या सर्व कार्यक्रमांत सुसूत्रता असावी व त्यांचा समन्वय साधला जावा यासाठी पुढील सदस्यांची एक समन्वय समिती नियुक्त करण्यात आली होती.

डॉ. माधवी मित्र (निमंत्रक)

डॉ. वि. भा. देशपांडे (सल्लागार)

प्रा. सुधा शाळिग्राम

डॉ. भारती डोळे

डॉ. सुषमा थत्ते

प्रा. अशोक कांबळे

प्रा. जयंत जोर्वेकर

स्वातंत्र्याच्या लढ्याची माहिती विद्यार्थ्यांना द्यावी, शिवाय स्वातंत्र्यानंतरच्या पन्नास वर्षातील प्रगतीचा तपशीलही विद्यार्थ्यांपुढे यावा. या दृष्टीने पुढील कार्यक्रमांचे संयोजन महविद्यालयातील विविध मंडळांनी केले आणि समन्वय समितीने त्यांचे नियोजन केले.

- (१) टिळक पुण्यतिथीनिमित्त ' लो. टिळक व म.गांधी ' यावर डॉ. राजेंद्र व्होरा यांचे व्याख्यान
- (२) निबंध स्पर्धा
- (३) द्रुतगीत स्पर्धा
- (४) भित्तिपत्रके स्पर्धा
- (५) विद्यार्थ्यांना विविध राजकीय विचारप्रणालींविषयी माहिती देण्यासाठी प्रबोधन व्याख्यानमाला.
- (६) २१व्या शतकातील शिक्षण क्षेत्र-चर्चासत्र : यात स्वातंत्र्यानंतरच्या पन्नास वर्षांत शिक्षण क्षेत्रात प्रगतीचा आढावा घेऊन २१व्या शतकातील शिक्षण क्षेत्राचा आलेख कसा असेल याचे चित्रण केले गेले.
- (७) विद्यार्थ्यांसाठी प्रश्नमंजूषा कार्यक्रम
१९२० ते १९४७ या कालखंडावर आधारित प्रश्नोत्तरांचा कार्यक्रम फेब्रुवारी १९९८मध्ये आयोजित केला.
- (८) प्रदर्शन : स्वातंत्र्याच्या पन्नास वर्षांत विविध क्षेत्रांमध्ये केलेल्या प्रगतीचे दर्शन घडविणारे कला, शास्त्र व वाणिज्य तिन्ही शाखांतील विद्यार्थ्यांनी तयार केलेले प्रदर्शन फेब्रुवारीमध्ये झाले.
- (९) शिक्षक दिनानिमित्त झालेल्या कार्यक्रमातही स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकर यांचे शिक्षणविषयक विचार मांडणारे व्याख्यान झाले.

डॉ. माधवी मित्र
निमंत्रक

साहित्य संघटना

साहित्य संघटनेमध्ये पुढील प्राध्यापकांनी समितीचे सदस्य म्हणून काम केले : प्रा. सुरेखा परब, डॉ. मेधा सिधये, प्रा. डी.डी. खंडाळे, प्रा. आशा परुळेकर, प्रा. एस्. बी. डोईफोडे, प्रा. डी.एल्. खोकले. याव्यतिरिक्त श्री. जगताप व नामदेव महाते या कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांनी वेळोवेळी आयोजित केलेल्या कार्यक्रमास सक्रिय सहकार्य दिले.

संघटनेने आयोजित केलेले कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे :

१. भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवाचा प्रारंभ आणि साहित्य संघटनेच्या उद्घाटनाचा कार्यक्रम :
दिनांक : १ ऑगस्ट १९९७
विषय : लोकमान्य टिळक आणि महात्मा गांधी
वक्ते : डॉ. राजेंद्र व्होरा (प्रमुख, राज्यशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ)

अध्यक्ष : प्राचार्य पद्माकर आपटे

संयोजन : प्रा. सुधा शाळिग्राम

२. **व्याख्याने** : ज्ञानपीठ पुरस्कारप्राप्त थोर साहित्यिक कै. वि. स. खांडेकर आणि झुंजार पत्रकार, संपादक, कवी, विडंबनकार, नाटककार, चित्रपटनिर्माते आचार्य अत्रे यांच्या जन्मशताब्दीनिमित्त खालील व्याख्याने आयोजित केली.

★ दिनांक : ३० सप्टेंबर ९७

विषय : आचार्य अत्रे - व्यक्ती आणि वाङ्मय

वक्ते : डॉ. वि. भा. देशपांडे (प्रमुख, मराठी विभाग, मॉडर्न महाविद्यालय)

अध्यक्ष : उप-प्राचार्य व्ही. जी. जोशी

संयोजन : प्रा. सुधा शाळिग्राम

★ दिनांक : १ ऑक्टोबर १९९७

विषय : वि. स. खांडेकर - व्यक्ती आणि वाङ्मय

वक्ते : डॉ. वि. भा. देशपांडे (प्रमुख, मराठी विभाग, मॉडर्न महाविद्यालय)

अध्यक्ष : प्रा. सुधा शाळिग्राम

संयोजन : प्रा. सुधा शाळिग्राम

३. शैक्षणिक भेटी

★ दिनांक : २ ऑक्टोबर ९७

विषय : औद्योगिक भेट (अप्पा-लाव्हल उद्योगसमूह)

संयोजक : प्रा. अमृता ओक

★ दिनांक : १० ऑक्टोबर ९७

विषय : कामायनी विद्यामंदिरास अभ्यास भेट

संयोजक : प्रा. अमृता ओक

४. भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त 'स्वातंत्र्य' या विषयाशी संबंधित स्पर्धा आयोजित केल्या गेल्या. या स्पर्धामध्ये खालील विद्यार्थ्यांनी पारितोषिके मिळविली.

मराठी निबंधस्पर्धा

वरिष्ठ महाविद्यालय एकूण स्पर्धक ११

प्रथम क्रमांक	मनीषा पराडे	द्वितीय वर्ष शास्त्र
द्वितीय क्रमांक	मीनल इंदोरे	द्वितीय वर्ष कला
तृतीय क्रमांक	स्वीन्द्र भोसले	द्वितीय वर्ष कला

कनिष्ठ महाविद्यालय - एकूण स्पर्धक १९

प्रथम क्रमांक	स्वप्नजा थिटे	बारावी कला
द्वितीय क्रमांक	वनिता ताटे	बारावी कला
तृतीय क्रमांक	मृणालिनी वाक्चौरे	अकरावी शास्त्र

हिंदी निबंधस्पर्धा

एकूण स्पर्धक १०

वरिष्ठ महाविद्यालय

प्रथम क्रमांक गीता परदेशी प्रथम वर्ष वाणिज्य

कनिष्ठ महाविद्यालय

प्रथम क्रमांक	सुवर्णा डाखवे	अकरावी कला
द्वितीय क्रमांक	सुजाता लोंढे	अकरावी शास्त्र
उत्तेजनार्थ प्रमाणपत्र	सचिन टकले	अकरावी वाणिज्य

हिंदी कथाकथन

कनिष्ठ महाविद्यालय - एकूण स्पर्धक १०

प्रथम क्रमांक	रिना पारिक	११ वी शास्त्र
द्वितीय क्रमांक	अस्मा शेख	११ वी शास्त्र
उत्तेजनार्थ प्रमाणपत्र	राकेश वाघमारे	११ वी शास्त्र

इंग्रजी निबंधस्पर्धा

वरिष्ठ महाविद्यालय

प्रथम क्रमांक	सिबी कुरियन	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	चरणजित कौर	प्रथम वर्ष वाणिज्य
कनिष्ठ महाविद्यालय		

प्रथम क्रमांक	जेनिफर नाडर	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	चरणजित कौर	प्रथम वर्ष वाणिज्य

भगवद्गीता पाठांतर स्पर्धा (१२ वा अध्याय)

कनिष्ठ महाविद्यालय एकूण स्पर्धक २४

प्रथम क्रमांक	मिलिंद धारवाडकर	१२ वी वाणिज्य (जी)
प्रथम क्रमांक	मधुरा पोटे	१२ वी वाणिज्य (जी)
द्वितीय क्रमांक	केतकी पराडकर	१२ वी वाणिज्य (जी)
तृतीय क्रमांक	मृणालिनी वाक्चौरे	११ वी शास्त्र (एफ)
तृतीय क्रमांक	दीपा सातव	११ वी शास्त्र (एफ)
उत्तेजनार्थ		
प्रशस्तिपत्रक	शैलेश कवडे	११ वी वाणिज्य (जी)
	चिन्मय परांजपे	११ वी वाणिज्य (जी)

पारितोषिकविजेत्यांचे व निबंधस्पर्धेमध्ये भाग घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन. या निबंधस्पर्धेसाठी खालील प्राध्यापकांनी परीक्षक म्हणून काम केले.

प्रा. मधुरा कोरात्रे, प्रा. नयना कुलकर्णी, प्रा. डोईफोडे, प्रा. सुरेखा परब, प्रा. प्रधान. सक्रिय सहकार्याबद्दल वरील प्राध्यापकांचे मनःपूर्वक आभार !

वरील निबंधस्पर्धांचा पारितोषिक वितरण समारंभ :

दिनांक : ९ जानेवारी १९९८

विषय : कै. डॉ. शिवराम कारंथ - व्यक्ती आणि साहित्य

वक्त्या : सौ. मीना वांगीकर

अध्यक्ष : प्राचार्य पद्माकर आपटे

संयोजन : डॉ. मेधा सिधये

५. प्रश्नमंच स्पर्धा

भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त साहित्य संघटनेने महाविद्यालयीन पातळीवर एक प्रश्नमंच स्पर्धा दि. १९ फेब्रुवारी ९८ रोजी आयोजित केली.

स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडाशी संबंधित भागावर विविध प्रश्न तयार करून देण्याची महत्त्वपूर्ण कामगिरी प्रा. एम्. ए.

कुलकर्णी यांनी उत्तम प्रकारे पार पाडली. कला, विज्ञान व वाणिज्य शाखेचे (११ वी पासून ते पदव्युत्तर विभागातील) एकूण ११ गट स्पर्धेमध्ये उतरले होते. प्रा. मेधा सिधये यांनी स्पर्धेचे संयोजन यशस्वीरीत्या केले. प्रा. रहाणे, प्रा. डोळे, प्रा. गुजर, प्रा. कांबळे, प्रा. आगाशे, प्रा. नरगुंद व प्रा. राजाध्यक्ष यांनी ही स्पर्धा यशस्वी होण्यात मोलाचा हातभार लावला. प्रा. मित्रा, प्रा. देशपांडे, प्रा. थत्ते व प्रा. शाळिग्राम हे या स्पर्धेचे सल्लागार होते. माननीय प्राचार्य पद्माकर आपटे व उपप्राचार्य प्रा. विजय जोशी यांच्या प्रोत्साहनाने व प्रत्यक्ष उपस्थितीमुळे स्पर्धा उत्साहात पार पडली.

या स्पर्धेत सहभागी झालेल्या व पारितोषिके मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांचे अभिनंदन. खालील गटांनी पुढीलप्रमाणे पारितोषिके मिळविली.

गट क्रमांक	गटातील विद्यार्थ्यांची नावे	वर्ग व तुकडी
प्रथम	रवीन्द्र भोसले	द्वितीय वर्ष कला
	छाया गायकवाड	तृतीय वर्ष कला
	निवेदिता देशमुख	तृतीय वर्ष कला
द्वितीय	धवल कुलकर्णी	अकरावी वाणिज्य (जे)
	बॉबी जाधव	अकरावी वाणिज्य (जे)
	अमृता करंदीकर	अकरावी वाणिज्य (जे)
तृतीय	वनश्री नरगुंद	अकरावी शास्त्र (सी)
	अश्विन कुलकर्णी	अकरावी शास्त्र (सी)
	विनीत राजाध्यक्ष	अकरावी शास्त्र (सी)
सर्वोत्तम विद्यार्थिनी : निवेदिता देशमुख तृतीय वर्ष कला		

६. प्रदर्शन

‘ भारतीय स्वातंत्र्याची पन्नास वर्षे ’ या शीर्षकाखाली महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या प्रदर्शनामध्ये ‘ कला ’ शाखेच्या सर्व विभागांनी उत्स्फूर्त भाग घेतला. विभागप्रमुख व त्यांचे सहकारी प्राध्यापक यांच्या मार्गदर्शनाखाली मानसशास्त्र, अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र, मराठी, इंग्रजी व हिंदी अशा विविध विषयांवर सुमारे १५० पेक्षा जास्त तक्ते, नकाशे, आलेख, प्रतिरूपे इत्यादी वस्तू प्रदर्शनात ठेवल्या गेल्या. सहभागी झालेल्या विद्यार्थ्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन !

प्रा. सुधा शाळिग्राम
अध्यक्ष, साहित्य संघटना

Science Association

Names of Members

Dr. Mrs. Sushama J. Thatte (Chair person)
Prof. S. N. Ghaisas
Prof. S. R. Pokharkar
Prof. A. M. Vankalas
Prof. Mrs. A. A. Dharmadhikari
Prof. B.B. Yenage
Prof. D.B. Gaikwad
Prof. Mrs. M. B. Shinde
Prof. Mrs. C.V. Butala
Prof. S. R. Wagh
Prof. J.V. Bhide
Prof. Miss. S. Gaitonde
Prof. Mrs. S. R. Pethe
Prof. Mrs. K. R. Gandhe
Shri. D. S. Bodhani (Office Staff)

Student Members - 118 student members worked as volunteers and participants in different activities during the year.

Guest lectures - The inaugural lecture was delivered by Dr. P. K. Ranjekar, Head, Biochemistry division, N.C.L., Pune, on Friday 8th Aug. 1997 on 'DNA marker technology in crop improvement' dealing with work being carried out in his lab. A lecture by Prof. Dr. S.V. Dhurandhar, IUCAA, Pune, on Friday 29th Aug. 1997 on " Falling apples to time machine " covered a large canvas starting from Sir Isaac Newton to time travel concept Celebrated naturalist Dr. Milind Watve spoke on 'Biodiversity' on Friday 2nd Jan. 1998.

Activities with Student participation

Essay contest : Sixteen students from both Junior and Senior Wing participated in an essay contest tackling five different topics. Each essay was assessed by three examiners, of which two were subject experts and

one was an outsider, from a panel of fifteen examiners.

The winners were

First Prize	Preeti Kadam	F.Y. B.Sc.B
Second Prize	Anup Chaudhary	F.Y. B.Sc.A
Third Prize	Vineet Rajadhyaksha	XI C
Consolation Prize	Mandar Kulkarni	T.Y. B.Sc. Zoology
	Nikit Abhyankar	XI C

'Meet the expert at work' programme started last year was continued. Invitation teams comprising of 2 to 3 students and one teacher were formed to invite the guest lecturers. The teams visited IVCAA, NCL and microbiology dept. of Garware College.

Wall Magazine - Science Bulletin

This year's students' response to this activity was overwhelming. Twelve issues of the magazine were displayed on various subjects ranging from Fibre Optic System to Bonsai.

Science Newsletter

This activity was started specially for standard XI students. 11 Newsletters have been displayed dealing with different scientific news items ranging from Mars to Bill Gates.

Science News - 1997 Project

This activity was started last year and has been continued. Student members are given round the year projects to collect cuttings of scientific articles published in various periodicals during current year and prepare a scrapbook record of developments in a particular field.

Intercollegiate Competition

Five teams participated in Chem-Quiz 97 conducted by the University Chemical Society. The following team won the consolation prize. Rajendra Khaire & Adesh Deshpande T.Y. B.Sc (Chem)

A slide show-cum-lecture was con-

ducted by Dr. Sudhir Kale and Dr. Rajesh Pawar to highlight use of laser. The subject was 'लेसर किरणांचा दृष्टिदोष दूर करण्यासाठी उपयोग'.

About fifty students participated in Chemiad - 1998 conducted by University Chemical Society. Two students won prizes. First Prize Taijasee Misra F.Y. B.Sc. Consolation Vilesh Sugawekar —"— prize

Exhibition : The association organised a multifaculty exhibition in tandem with the Arts Association and the Commerce Association. The exhibition was held to celebrate 50 years of freedom for India. Students of different streams came together to put up informative and attractive displays on different aspects of our country's progress in diverse fields. Large number of attractive displays were put up by Psychology, Commerce, Geography, Economics, Politics, Marathi & Hindi departments. Students had also prepared displays on Statistics, Physics, Electronics, Botany & Zoology. Working models were displayed in Physics & Electronics. Zoovision - 98 in Zoology dealt with live aquatic animals and posters on molecular biology. Botany held a slide show of slides of different attractive plants made by students, as well as displayed models and charts on different botanical subjects.

Dr. (Mrs.) S.J. Thatte
Chairperson

Commerce Association

The Commerce Association organised following activities during 1997-98:

1. **Wall Paper Activity :** Wall papers were prepared on WDCA-1997 and VDIS
2. **Competitions :**
 - (a) Debating competitions was organised on two topics. About 50 students participated.
 - (b) Press Advertisement Competition : 20 participants.
 - (c) Audio- visual competition.
 - (d) Hand-written magazine competition: 30 participants.
3. **Seminar :** Commerce Association took a leading role in organising a seminar on 'Education in 21st Century'.
4. **Exhibition :** On occasion of 50th anniversary of Indian Independence, a multi faculty exhibition was organised by our college, in which Commerce students displayed various charts relating to economic development in various spheres such as communication, commerce industry and trade.

Prof. Swati Ahiwale, Prof Gujar, Prof. Chitnis, Prof. Vijay Gaikwad, Prof. Raghunath Kulkarni and others actively participated in these activities.

Prof. A. V. Kamble
Chairman

एकविसाव्या शतकातील शिक्षणक्षेत्र - चर्चासत्र

भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवी वर्षानिमित्त महाविद्यालयात ४ व ५ ऑक्टोबर १९९७ रोजी 'एकविसाव्या शतकातील शिक्षणक्षेत्र' या विषयावर चर्चासत्र आयोजित करण्यात आले.

संयोजिका : डॉ. माधवी मित्र

उद्घाटक : प्राचार्य पद्माकर आपटे

प्रथम सत्र : विषय : शिक्षणाचे उद्दिष्ट

अध्यक्ष : डॉ. व्ही. एस्. देशपांडे (संचालक, भारतीय शिक्षणशास्त्र संस्था, पुणे)

बीजभाषण : डॉ. सुलभा देऊसकर

वक्ते : डॉ. एम्. डी. आपटे (संस्थापक, ज्ञानेश्वर विद्यापीठ),

डॉ. सुमन करंदीकर (प्राध्यापक, भारतीय शिक्षणशास्त्र संस्था), श्री. एस्. व्ही. चांदेकर (शिक्षण सहसंचालक, पुणे).

द्वितीय सत्र : विषय : शिक्षण व शिक्षक यांच्यातील नातेसंबंध
अध्यक्ष : डॉ. श्रीमती एस्. एम्. दिघे (माजी प्राचार्या, टिळक कॉलेज ऑफ एज्युकेशन)

बीजभाषण : डॉ. मेधा सिधये

वक्ते : प्रा. ए. बी. देशपांडे (प्राचार्य, बी. एम्. सी. सी.)

श्रीमती शांताबाई किलोस्कर (अध्यक्षा, पालक-शिक्षक संघ)

शिल्पा गुर्जर (विद्यार्थिनी), डॉ. श्री. मा. भावे (शिक्षक संघटना)

तृतीय सत्र : विषय : शिक्षणाचे व्यवस्थापन

अध्यक्ष : डॉ. सुभाषचंद्र भोसले (कुलसचिव, पुणे विद्यापीठ)

बीजभाषण : प्रा. अ. गो. गोसावी

वक्ते : डॉ. पतंगराव कदम (कुलपती, भारती विद्यापीठ)

श्रीमती मीना चंदावरकर (मुख्याध्यापिका, अभिनव विद्यालय), श्री. पाटणकर (सहसंचालक, उच्च शिक्षण)

सूत्रसंचालन : डॉ. स्वाती कर्वे

आभारप्रदर्शन : डॉ. वि. भा. देशपांडे

डॉ. माधवी मित्र

संयोजिका

कलामंडळ

कलामंडळ सदस्यांची नावे

प्रा. जयंत जोर्वेकर (कार्याध्यक्ष), प्रा. नरेंद्र नायडू, प्रा. अनिल व्हनकळस, प्रा. अमृता सातभाई, प्रा. लीना पाटणकर, प्रा. डॉ. सुपमा जोग, प्रा. संजीवनी कुवळेकर, प्रा. सुनीता गोसावी, प्रा. निशा भंडारे, प्रा. कांचन राजाध्यक्ष, प्रा. नीता बोकील, प्रा. नयना कुलकर्णी, प्रा. टी. पी. लाळे, प्रा. अशोक कांबळे, प्रा. जीविता गुजर, प्रा. डॉ. स्वाती कर्वे
कार्यालयीन कर्मचारी : सौ. कल्याणी वैद्य, कु. स्वाती बोकील

वर्षभरात राववलेल्या उपक्रमांची नोंद :

(अ) महाविद्यालयांतर्गत स्पर्धा

संगीत स्पर्धा

स्पर्धेचा दिनांक : २ सप्टेंबर १९९७
संयोजक : प्रा. अनिल व्हनकळस
प्रा. लीना पाटणकर
प्रा. डॉ. सुपमा जोग
स्पर्धकांची संख्या : ११५
परीक्षक : सौ. रजनी श्रोत्री
सौ. अश्विनी सोमण
श्री. नीलेश गोसावी

निकाल - (वरिष्ठ महाविद्यालय)

मराठी गीत -

प्रथम क्रमांक	अच्युत जोग	तृ. व. वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	सुपमा जाधव	प्र. व. शास्त्र
तृतीय क्रमांक	प्रिया कुलकर्णी	द्वि. व. वाणिज्य

हिंदी गीत -

प्रथम क्रमांक	अमोल चिपळूणकर	तृ. व. शास्त्र
द्वितीय क्रमांक	सुनील व्यंकटेश्वरन	प्र. व. शास्त्र
तृतीय क्रमांक	शिरीष कुलकर्णी	तृ. व. वाणिज्य

नाट्यगीत -

प्रथम क्रमांक	राहुल नगरकर	तृ. व. वाणिज्य
---------------	-------------	----------------

समूहगीत -

प्रथम क्रमांक	अमोल चिपळूणकर शैलेश लेले मनोज चव्हाण शिरीष कुलकर्णी	विभावरी आपटे राहुल नगरकर अच्युत जोग मधुवंती गोळे
---------------	--	---

सभागीत -

उत्तेजनार्थ	अश्विनी पाठक
-------------	--------------

निकाल - (कनिष्ठ महाविद्यालय)

मराठी गीत -

प्रथम क्रमांक	विभावरी आपटे	बारावी वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	कांचन नारवे	अकरावी वाणिज्य
तृतीय क्रमांक	अभिषेक कामत	अकरावी शास्त्र
उत्तेजनार्थ	सुवर्णा वैद्य	बारावी वाणिज्य

हिंदी गीत -

प्रथम क्रमांक	विभावरी आपटे	बारावी वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	दीपा कुलकर्णी	बारावी वाणिज्य

वाद्यसंगीत -

प्रथम क्रमांक	मनोज चव्हाण	अकरावी वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	अमोल देवगांवकर	अकरावी कला
उत्तेजनार्थ :	हर्षल जोगळेकर	अकरावी शास्त्र

सभागीत -

प्रथम क्रमांक	मधुवंती गोळे	बारावी वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	कांचन नारवे	अकरावी वाणिज्य
तृतीय क्रमांक	सुवर्णा वैद्य	बारावी वाणिज्य

समूहगीत -

द्वितीय क्रमांक	सुवर्णा वैद्य आसावरी मोडक अपर्णा मगर	बारावी वाणिज्य बारावी वाणिज्य बारावी वाणिज्य
-----------------	--	--

**कथाकथन, नाट्यवाचन, नाट्याभिनय,
एकांकिका, कवितावाचन स्पर्धा (महास्पर्धा)**

स्पर्धेचा दिनांक : ४,५ जानेवारी १९९८
संयोजक : प्रा. नरेंद्र नायडू
प्रा. अमृता सातभाई
स्पर्धकांची संख्या : ८८
परीक्षक : प्रा. खंडेराव केळकर
श्री. विश्वनाथ लिमये
श्री. विलास कुलकर्णी

निकाल - (वरिष्ठ महाविद्यालय)

कविता वाचन -

प्रथम क्रमांक	जयश्री जैन	द्वि. व. शास्त्र
द्वितीय क्रमांक	विनोद नायर	प्र. व. वाणिज्य
तृतीय क्रमांक	रश्मी झुंबरे	पदव्युत्तर कला

कथाकथन -

उत्तेजनार्थ	दीपा काटीकर	पदव्युत्तर वाणिज्य
-------------	-------------	--------------------

नाट्याभिनय

प्रथम क्रमांक (विभागून)	नीलिमा सहस्रबुद्धे	तृ. व. शास्त्र
द्वितीय क्रमांक	संतोष पास्ते	
तृतीय क्रमांक	जाई देशपांडे	प्र. व. कला
	अर्चना वारधडे	प्र. व. कला

नाट्यवाचन

प्रथम क्रमांक (सांघिक)	'सावल्या' कलाकार : नीलिमा सहस्रबुद्धे जाई देशपांडे प्रज्ञा रेडे	तृ. वर्ष वाणिज्य द्वि. वर्ष कला प्र. वर्ष वाणिज्य
---------------------------	--	---

वैयक्तिक

प्रथम क्रमांक	जाई देशपांडे	द्वि.वर्ष वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	अमित देशपांडे	तृ. व. शास्त्र
उत्तेजनार्थ	दीपा काटीकर	पदव्युत्तर वाणिज्य
	नीलिमा सहस्रबुद्धे	तृ. व. वाणिज्य

एकांकिका

प्रथम क्रमांक(सांघिक)

महाविद्यालयाचे माजी विद्यार्थी अॅड. श्री. बिपिन पाटोळे
पुरस्कृत कै. विजय पाटोळे स्मृती करंडक विजेती एकांकिका
'उजेड फुला'चे कलाकार - अमित देशपांडे, शंकर उणेचा,
अमित रानवडे, अविनाश मोरे, मनोज कदम, उमेश गोरे

द्वितीय क्रमांक

सत्याचे आत्मचरित्र, सादरकर्ते - द्वितीय वर्ष शास्त्र
कलाकार : जयश्री जैन, सोनल पंडित, अभिषेक जाधव,
राजेश सोनुले, सुनीता बोरलीकर, स्मिता वाघमारे

तृतीय क्रमांक (विभागून)

साळकाया-माळकाया - द्वितीय वर्ष कला
कलाकार : नीलिमा सहस्रबुद्धे, मेघना नाईक, प्रज्ञा रेडे,
ज्योती शेंडे, अपर्णा पोंक्षे, जाई देशपांडे, पल्लवी कुलकर्णी
बाप-बिप-बाप - द्वितीय वर्ष शास्त्र
कलाकार - अमित रानवडे, विद्याधर भालेराव

वैयक्तिक पारितोषिके

(अभिनय- मुले)

प्रथम क्रमांक	शंकर उणेचा	प्र. व. वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक	विद्याधर भालेराव	द्वि. व. शास्त्र

(अभिनय- मुली)

प्रथम क्रमांक	नीलिमा सहस्रबुद्धे	तृ. व. वाणिज्य
	जयश्री जैन	द्वि. व. शास्त्र
उत्तेजनार्थ	अमित रानवडे	द्वि. व. शास्त्र
	जवीना चमनशेख	प्र.व. कला
	अभिषेक जाधव	द्वि.व.शास्त्र
दिग्दर्शन	अमित देशपांडे	तृ. व. शास्त्र
परीक्षकांच्या	रश्मी झुंबरे	पदव्युत्तर कला

शिफारसीनुसार

विशेष पारितोषिक

महास्पर्धा सर्वोत्तम नीलिमा सहस्रबुद्धे तृ. व. वाणिज्य

निकाल - कनिष्ठ महाविद्यालय

कवितावाचन प्रथम क्रमांक नीलेश भिसे
कथाकथन प्रथम क्रमांक स्वाती धनवले
नाट्याभिनय प्रथम क्रमांक स्वाती धनवले
नाट्यवाचन

प्रथम क्रमांक (सांघिक) गरूडभरारी अकरावी शास्त्र
कलाकार - निकित अभ्यंकर, यशोमती गोडबोले, शमिका
जोगपूर, प्रणिता सहस्रबुद्धे, दीप्ती कुलकर्णी

वैयक्तिक -

प्रथम क्रमांक निकित अभ्यंकर अकरावी शास्त्र
द्वितीय क्रमांक दीप्ती कुलकर्णी अकरावी शास्त्र
एकांकिका प्रथम क्रमांक (सांघिक)

सिबिकॉम करंडक विजेती एकांकिका

प्रथम क्रमांक - समांतर : अकरावी वाणिज्य (आयु)
कलाकार - मंदार साठे, अभिथ्री डांगे, अर्चना काचरेकर
द्वितीय क्रमांक - निर्णय : अकरावी वाणिज्य (आयु)
कलाकार - मुग्धा वैद्य, भूषण देशपांडे, तृप्ती कुंटे, प्रथमेश
छत्रे

वैयक्तिक - अभिनय (मुले)

प्रथम क्रमांक प्रथमेश छत्रे अकरावी वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक भूषण देशपांडे अकरावी वाणिज्य
अभिनय (मुली)

प्रथम क्रमांक अर्चना काचरेकर अकरावी वाणिज्य
अभिथ्री डांगे अकरावी वाणिज्य
उत्तेजनार्थ अमित पालांडे अकरावी वाणिज्य
मृणालिनी परब अकरावी वाणिज्य

**‘ श्री फुलचंद बालचंद कर्नावट करंडक ’ आंतरवर्गीय
वक्तृत्व स्पर्धा**

संयोजक : प्रा. संजीवनी कुवळेकर, प्रा. सुनीता गोसावी
स्पर्धेचा दिनांक : २९ डिसेंबर १९९७
परीक्षक : प्रा. नरेंद्र नायडू, प्रा. रेखा आगाशे

निकाल वरिष्ठ गट कनिष्ठ गट
प्रथम क्रमांक दत्तात्रय महाले लोचना नाईक
द्वितीय क्रमांक छाया गायकवाड
तृतीय क्रमांक स्मिता थोरात

उत्तेजनार्थ मेघना मांडके, विद्या महाजन,
सिबी कुरियन

पोस्टर स्पर्धा

संयोजक : प्रा. जीविता गुजर, प्रा. नीता बोकील

स्पर्धेचा दिनांक - १४ डिसेंबर १९९७

परीक्षक : श्री. अरुण फडणीस, मॉडर्न हायस्कूल, पुणे ५

स्पर्धकांची संख्या - १५

निकाल :

प्रथम क्रमांक विजय मंडलिक

द्वितीय क्रमांक प्रशांत

तृतीय क्रमांक सचिन आगले अकरावी शास्त्र

उत्तेजनार्थ : श्रुती बेहोर प्रथम वर्ष शास्त्र

अविनाश गायकवाड प्रथम वर्ष कला

(ब) आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धा :

मॉम करंडक आंतरमहाविद्यालयीन द्वंद्वगीत स्पर्धा

१९९७-९८, वर्ष चौथे

आयोजक : मॉडर्न महाविद्यालय, शिवाजीनगर, पुणे - ५.

प्रायोजक : श्री. मोहनकुमार भंडारी, संचालक - मालक,

मॉम स्टुडिओ आणि कॅसेट कंपनी - पुणे

स्पर्धेचा दिनांक : ११ जानेवारी १९९८

परीक्षक : श्री. अजित सोमण, सौ. अपर्णा संत, श्री. मुकुंद
फणसळकर

संयोजक : प्रा. अनिल व्हनकळस, प्रा. लीना पाटणकर

स्पर्धेतील एकूण विद्यार्थी संघ : ४५

पारितोषिक वितरण : हस्ते, सुप्रसिद्ध ज्येष्ठ कवी- संगीतकार,

श्री. सुधीर मोघे

महाविद्यालयातर्फे आठ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

निकाल

सांघिक :

प्रथम क्रमांक अंजन घोष वाडिया महाविद्यालय

मॉम करंडक लीना बापट पुणे

विजेता संघ

द्वितीय क्रमांक राहुल नगरकर मॉडर्न महाविद्यालय

अच्युत जोग पुणे ५.

तृतीय क्रमांक मेघना सहस्रबुद्धे एस्. एन. डी.टी.

सुचेता फाटक महाविद्यालय पुणे

वैयक्तिक पारितोषिके : सर्वोत्कृष्ट पुरुष गायक

प्रथम क्रमांक	अंजन घोष	वाडिया महा. पुणे
द्वितीय क्रमांक	अच्युत जोग	मॉडर्न महा. पुणे ५

सर्वोत्कृष्ट स्त्री गायिका

प्रथम क्रमांक	मेघना सहस्रबुद्धे	एस्.एन्.डी.टी. महाविद्यालय.पुणे
द्वितीय क्रमांक	नियती उपाध्ये	गरवारे महाविद्यालय पुणे

(क) विविध आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धामधील सहभाग:

१. पुरुषोत्तम करंडक आंतरमहाविद्यालयीन एकांकिका स्पर्धा

आयोजक : महाराष्ट्रीय कलोपासक, पुणे
एकूण १६ विद्यार्थ्यांच्या सहभागाने सादर करण्यात आलेल्या
एकांकिकेच्या प्राथमिक फेरीतील कामगिरीबद्दल अभिनयाचे
कै. अॅड. सुरेश चौधरी पारितोषिक :
विद्याधर भालेराव द्वितीय वर्ष शास्त्र, आणि
मंदार गोरे बारावी वाणिज्य यांना मिळाले.

२. लोकसत्ता आयोजित ' भावरंग ' भावगीत गायन स्पर्धा

या स्पर्धेत मॉडर्न महाविद्यालय, पुणे ५ च्या संघाने
अंतिम फेरी जिंकून ' प्रथम क्रमांकाची फिरती ढाल ' आणि
५००० रुपयांचे पहिले पारितोषिक जिंकले. विजयी संघातील
विद्यार्थी पुढीलप्रमाणे :

अमोल चिपळूणकर	तृतीय वर्ष शास्त्र
राहुल नगरकर	तृतीय वर्ष वाणिज्य
विभावरी आपटे	बारावी वाणिज्य
रश्मी दवे	बारावी वाणिज्य
मधुवंती गोळे	बारावी वाणिज्य
शिरीष कुलकर्णी	तृतीय वर्ष वाणिज्य
शैलेश लेले	द्वितीय वर्ष शास्त्र
अच्युत जोग	तृतीय वर्ष वाणिज्य
राहुल नगरकर (तृ. व. वाणिज्य)	ह्या विद्यार्थी गायकाने 'सर्वोत्तम गायकाचा ' प्रथम पुरस्कार मिळविला.

३. कल्याणी करंडक आंतरमहाविद्यालयीन सुगम गायन स्पर्धा - ५ विद्यार्थ्यांचा संघ सहभागी झाला.

विभावरी आपटे उपशास्त्रीय गायन वैयक्तिक प्रथम क्र.
राहुल नगरकर उपशास्त्रीय गायन वैयक्तिक तृतीय क्र.

४. कल्याणी करंडक आंतरमहाविद्यालयीन नृत्य स्पर्धा

स्पर्धेचा दिनांक : ११ ऑगस्ट १९९७
सहभागी विद्यार्थी एकूण १३

५. लायन्स क्लब अहमदनगर आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन सुगम गायन - स्पर्धेत तीन विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

६. दादर-माटुंगा कल्चरल सेंटर 'कालनिर्णय' मुंबई, आयोजित सुगम गायन आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धा - उपशास्त्रीय गायन. या स्पर्धेत सहा विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला व पुढील विद्यार्थ्यांनी पारितोषिके मिळवली.

राहुल नगरकर वैयक्तिक द्वितीय पारितोषिक
विभावरी आपटे अंतिम फेरीसाठी निवड

७. एस्. एन्.डी.टी. पुणे आयोजित आंतरमहा-विद्यालयीन नृत्य स्पर्धा : सहभागी विद्यार्थी एकूण दहा .

८. 'दहाड विद्यावर्धिनी, (पुणे) आयोजित आंतरमहा-विद्यालयीन नृत्य स्पर्धा : सहभागी विद्यार्थी एकूण सात.

९. सुमन करंडक आंतरमहाविद्यालयीन नाट्यवाचन स्पर्धा - सहभागी विद्यार्थी एकूण सात

पारितोषिके विद्याधर भालेराव उत्तेजनार्थ
अमित देशपांडे उत्तेजनार्थ

१०. आय्. आय्. टी. पवई आयोजित ' मूड इंडिगो ' विविध गुणदर्शन: कलादर्शन महोत्सव

या स्पर्धेत माईम प्ले, समूहनृत्य, गायन-वादन, एकांकिका या प्रकारांमध्ये एकूण तेरा विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

त्यापैकी सर्वोत्कृष्ट माईम प्ले चे प्रथम पारितोषिक

विजेता संघ

अमित रानवडे

शंकर उणेचा

द्वितीय वर्ष शास्त्र

प्रथम वर्ष वाणिज्य

११. 'व्हर्क ९८' - आंतरमहाविद्यालयीन विविध गुणदर्शन महोत्सव. या स्पर्धेत कोरिओग्राफी मॅड अॅडस् / डिवेट क्रिएटिव्ह रायटिंग, पोस्टर पेंटिंग, ब्लीझ, रांगोली या प्रकारांमध्ये २५ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. त्यापैकी कोरिओग्राफी प्रकारात तृतीय पारितोषिक प्राप्त केलेला विजेता संघ -

शंकर उणेचा	प्रथम वर्ष वाणिज्य
अमित देशपांडे	तृतीय वर्ष शास्त्र
स्वानंद अवचट	द्वितीय वर्ष वाणिज्य
अमित रानवडे	द्वितीय वर्ष शास्त्र
तृप्ती पारसनीस	प्रथम वर्ष वाणिज्य
पल्लवी कुलकर्णी	तृतीय वर्ष वाणिज्य
निखिल घाडगे	प्रथम वर्ष वाणिज्य
प्रीती कदम	प्रथम वर्ष शास्त्र
लीना फालक	अकरावी वाणिज्य

१२. सुगम संगीत स्पर्धा, वाई

विभावरी आपटे, १२वी वाणिज्य या विद्यार्थिनीने प्रथम क्रमांकाचा करंडक मिळवला.

१३. फिरोदिया करंडक आंतरमहाविद्यालयीन विविध गुणदर्शन या स्पर्धेमध्ये २९ विद्यार्थ्यांचा संघ सहभागी झाला.

विद्यार्थी प्रतिनिधी : निकित अभ्यंकर, ११ वी शास्त्र

कलामंडळातर्फे घेतल्या गेलेल्या विविध महाविद्यालयांतर्गत आणि आंतरमहाविद्यालयांतर्गत स्पर्धासाठी खालील प्राध्यापकांनी मार्गदर्शन केले.

(१) प्रा. जयंत जोर्वेकर	(२) प्रा. अनिल व्हनकळस
(३) डॉ. सुपमा जोग	(४) प्रा. लीना पाटणकर
(५) प्रा. अशोक कांबळे	(६) प्रा. जीविता गुजर
(७) प्रा. नरेंद्र नायडू	

मॉम करंडक आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेसाठी प्राचार्य पद्माकर आपटे, प्रा. आर. जी. लिमये, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे

उपप्राचार्य प्रा. जगदीश चिंचोरे यांनी विशेष मार्गदर्शन केले.

परगावी स्पर्धाकांचा संघ घेऊन जाण्याची जबाबदारी प्रा. संजीवनी कुवळेकर, प्रा. गोहेल आणि सौ. कल्याणी वैद्य यांनी घेतली होती.

(ड) कलामंडळ अभ्यासवर्ग

महाविद्यालयाच्या कलामंडळाने गेली दोन वर्षे सातत्याने 'कलामंडळ अभ्यासवर्ग' चालविला आहे. निवडक विद्यार्थी कलाकारांना या अभ्यासवर्गात नृत्य, नाट्य, संगीत, वक्तृत्व, वादविवाद, इ. कलाप्रकारांच्या मूलभूत संकल्पना समजावून दिल्या जातात. या वर्षी डॉ. सौ. सुपमा जोग, प्रा. लीना पाटणकर, प्रा. नरेंद्र नायडू, डॉ. वि. भा. देशपांडे यांनी मार्गदर्शन केले. दिवाळीच्या सुटीत विद्यार्थी कलाकासंसाठी नाट्यशिविरही आयोजित केले होते. प्रा. देवदत्त पाठक यांनी शिविराला मार्गदर्शन केले.

(ई) वार्षिक पारितोषिक वितरण

महाविद्यालयाच्या कलामंडळाचा वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ दि. १७ फेब्रुवारी १९९८ रोजी झाला. प्रमुख पाहुणे सुप्रसिद्ध कादंबरीकार, नाटककार, ज्येष्ठ पत्रकार आणि पुणे विद्यापीठाच्या वृत्तपत्रविद्याशाखेचे प्रमुख प्रा. अरुण साधू यांच्या हस्ते विद्यार्थ्यांना पारितोषिके देण्यात आली. यंदाची कलामंडळ शिष्यवृत्ती शंकर उणेचा या विद्यार्थ्याला देण्यात आली.

गेली तीन वर्षे सातत्याने कलामंडळ गाजवणारे आणि महाविद्यालयाला १४ करंडक मिळवून देणारे विद्यार्थी - अमोल चिपळूणकर, अच्युत जोग, राहुल नगरकर, आणि शिरीष कुलकर्णी यांचे हे शेवटचे शैक्षणिक वर्ष आहे. त्यांच्या योगदानाबद्दल त्यांचा विशेष सत्कार प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते करण्यात आला.

प्रा. जयंत जोर्वेकर

कार्याध्यक्ष

सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी करंडक समिती

समिती सदस्य : डॉ. सुषमा थत्ते (कार्याध्यक्ष),
प्रा. गीताराम गायकवाड, प्रा. किरण लागू, प्रा. अनिल
व्हनकळस, प्रा. राजीव कुलकर्णी, प्रा. वीणा नरुंद, डॉ. मेधा
सिधये, प्रा. विनोद छाब्रा, श्री. आव्हाड (कार्यालयीन
कर्मचारी).

समितीने सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी निवडीसाठी निकष तयार
करून त्यांची माहिती काचफलक व वर्गसंलग्नागारांमार्फत
विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवली. अर्जांची छाननी करून वरिष्ठ व
कनिष्ठ महाविद्यालयांतून गुणानुक्रमे प्रत्येकी १० विद्यार्थ्यांच्या
मुलाखती घेण्यात आल्या. समिती सदस्यांबरोबरच उपप्राचार्य
रा. ग. लिमये व उपप्राचार्य जगदीश चिंचोरे हे मुलाखतींच्या
वेळी उपस्थित होते.

निर्णय : सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी : (वरिष्ठ महाविद्यालय) :

जयश्री जैन, द्वितीय वर्ष शास्त्र

सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी (कनिष्ठ महाविद्यालय) :

निकित अभ्यंकर, ११ वी शास्त्र

डॉ. सुषमा थत्ते

कार्याध्यक्ष

ग्रंथालय विभाग / ग्रंथालय समिती

१. सदस्यांची नावे : डॉ. माधवी मित्र (प्रप्राध्यापक),
डॉ. ए. गो. दांडेकर (अध्यक्ष), प्रा. व्ही. व्ही. उत्तुरकर, डॉ.
डी. डी. पुंडे, प्रा. वाय.आर. वाघमारे, प्रा. बी. बी. येनगे, श्री.
जे. पी. चेंचोरे, श्री. एस्. बी. डोईफोडे, श्री. ए. एस्. चंद्रचूड
(सचिव).

२. वेद्यार्थी संख्या : ५,००० (पाच हजार)

३. पुस्तकांची संख्या : ४८,०००

४. रवीन पुस्तक संख्या : ६००

५. नासिके : ५४

६. वर्तमानपत्रे : ०६ मराठी, ०७ इंग्रजी

ग्रंथालयाच्या विस्तारीकरण / नूतनीकरण / दुरुस्ती या
संदर्भात सद्यःपरिस्थितीत ग्रंथालयात बांधकामामुळे येणारे पाणी
व इतर गैरसोयी टाळण्यासाठी पर्यायी व्यवस्था म्हणून वर्ग
क्रमांक ३६ येथे पुस्तक वितरणाची तात्पुरती व्यवस्था करण्यात
आली आहे. तथापि विद्यार्थ्यांच्या आणि प्राध्यापकांच्या
अभ्यासिकेची गैरसोय आम्ही दूर करू शकलो नाही.

आपल्या ग्रंथालयाला देणगीदाखल मिळालेल्या
पुस्तकांचा आवर्जून उल्लेख करावा असे वाटते. त्यापैकी
एक सुहृद श्री. पेंडसे यांनी एकंदर ४० ग्रंथ आपल्याकडे भेट
म्हणून पाठविले. ग्रंथालय समितीतर्फे त्यांचे मनःपूर्वक आभार.

एस्. एस्. चंद्रचूड	अ.बा.दांडेकर	माधवी मित्र
उप-ग्रंथपाल	अध्यक्ष	प्र-प्राध्यापक
ग्रंथालय विभाग	ग्रंथालय समिती	ग्रंथालय विभाग

पदव्युत्तर विद्यार्थी संघटना

१. सदस्यांची नावे : डॉ. भारती डोळे (कार्याध्यक्ष), डॉ.
द. दि. पुंडे, डॉ. रवींद्र गंधे, प्रा. डी. बी. गायकवाड, प्रा.
चित्रा वळसंगकर.

२. विद्यार्थ्यांसाठी राबवलेले उपक्रम

(अ) व्याख्यानमाला

व्याख्यानविषय	वक्त्याचे नाव	दिनांक
प्राचार्यांचे अभिभाषण	प्रा. पी. डी. आपटे	४ सप्टें. ९७
प्रिपेरेशन फॉर एमबीए	श्री. श्याम वाघ	१० सप्टें. ९७
'वाचावे कसे'	श्री. रवींद्र पिंगे	७ ऑक्टो. ९७

दिनांक १२ डिसेंबर १९९७ ते १९ डिसेंबर १९९७
या काळामध्ये महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांसाठी प्रबोधन
व्याख्यानमालेचे आयोजन केले होते. त्याचा तपशील
पुढीलप्रमाणे -

(१) उदारमतवाद	डॉ. राजेंद्र व्होरा
(२) गांधीवाद	डॉ. राजेश्वरी देशपांडे
(३) स्त्रीवाद	डॉ. गोपाळ गुरू
(४) हिंदुत्ववाद	प्रा. अनिरुद्ध देशपांडे
(५) मार्क्सवाद	प्रा. अजित अभ्यंकर

(६) फुले-आंबेडकर वाद डॉ. यशवंत सुमंत
ब) संस्थेस भेट - सुमारे चाळीस विद्यार्थ्यांनी मॉडर्न सेंटर फॉर इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी अँड रिसर्च. या संस्थेस भेट दिली. विद्यार्थ्यांना आधुनिक संज्ञापन साधनांची माहिती करून देण्यासाठी ही भेट आयोजित केली होती.

(क) अन्य उपक्रम - ' विंडा दु ट्वेंटिफर्स्ट सेंचुरी ' या भित्तिपत्रकाचे दोन अंक

भारती डोळे
कार्याध्यक्षा

नियोजन चर्चा मंडळ

सदस्यांची नावे : प्रा. विनीता कुलकर्णी (आयोजक)
प्रा. आर. बी. शहा, प्रा. एम्. एम्. साटम, प्रा. अभय शेंडे,
प्रा. सुधा डोनसाळे, प्रा. डी. एल्. लिमये.

स्वीकृत विद्यार्थी सभासद - संख्या ५

वर्षभरात राबवलेल्या उपक्रमांची नोंद -

(अ) व्याख्यानमाला

वक्त्याचे नाव	दिनांक	विषय
डॉ. राजस परचुरे	२० ऑगस्ट ९७	एसएपी कंट्रीज्
श्री. देवळे	३ सप्टें. ९७	मध्यवर्ती बँकेच्या निरसन गृहाचे कार्य
श्री. देवळे	४ ऑक्टो. ९७	विकास बँकांची भूमिका
श्री. पारखे	२० सप्टें. ९७	OT CEL
श्री. देशमुख	डिसेंबर ९७	Methods of Remittances
श्री. थोरात	३० जाने. ९८	Negotiable Instruments
श्री. देशमुख	६ फेब्रु ९८	Endorsement

(आ) महाविद्यालयीन स्पर्धा

३२वी सेठ बालचंद हिराचंद वक्तृत्व स्पर्धा

प्रायोजक : फोरम ऑफ फ्री एंटरप्राइज - मुंबई

स्पर्धेची तारीख : २४ ऑगस्ट १९९७

स्पर्धकांची संख्या : १९

परीक्षकांची नावे : डॉ. माधवी मित्र, प्रा. गीताराम

गायकवाड, प्रा. सौ. स्वाती चिणे

विजेत्यांची नावे : १. कु. विद्या महाजन, तृतीय वर्ष वाणिज्य,

२. श्री. सुधींद्र सरनोबत, तृतीय वर्ष वाणिज्य, ३. (विभागून)

कु. मीना गोयल, द्वितीय वर्ष वाणिज्य, कु. प्रीती लाहोटी (द्वितीय वर्ष वाणिज्य)

उत्तेजनार्थ : १. विभागून - वर्षा देशमुख, प्रथम वर्ष कला,

सिबी कुरियन, द्वितीय वर्ष वाणिज्य २. कु. अर्चना वारझडे

प्रथम वर्ष कला, कु. अर्चना नारवे, द्वितीय वर्ष वाणिज्य.

(इ) लघुप्रकल्प उपक्रम

या उपक्रमात एकूण १९ विद्यार्थी सहभागी झाले, भाग्यश्री ठेकणे, कु. बल्लाळ व कु. शेळके यांचे लघुप्रकल्प विशेष उल्लेखनीय होते.

(ई) भित्तिपत्रके

अर्थशास्त्राशी संबंधित अशा अनेक विषयांवर विद्यार्थ्यांनी भित्तिपत्रके पहिल्या व दुसऱ्या सत्रातही तयार केली. अंदाजपत्रक, गॅट-कराराचे परिणाम, प्रदूषणाचे आर्थिक परिणाम इ. या उपक्रमास विद्यार्थ्यांचा भरघोस प्रतिसाद मिळाला. कु. मंजिरी पटेल, कु. अर्चना नारवे, कु. शिल्पा गुर्जर, कु. प्रीती लाहोटी, कु. मीना गोयल, सिबी कुरियन, कु. अर्चना वारझडे, कु. वर्षा देशमुख या विद्यार्थ्यांनी यांत भाग घेतला.

(उ) अभ्यास-सहल

अर्थशास्त्र-स्पेशल विषय घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची अभ्यास-सहल दि. २५ ऑगस्ट १९९७ रोजी सातारा-सज्जनगड, या ठिकाणी आयोजित करण्यात आलेली होती. सातारा येथील काही उद्योगांची पाहणी व त्यावरील चर्चा आयोजित करण्यात आली होती. विद्यार्थ्यांनी चर्चेत उत्साहाने भाग घेतला.

(ऊ) विद्यार्थ्यांचा परिसंवाद

दि. ३ सप्टेंबर १९९७ (शनिवार) या दिवशी सकाळी ९ ते ११.३० या वेळात 'एकविसाव्या शतकाच्या उंबरठ्यावरील भारताची आर्थिक स्थिती' या विषयावर विद्यार्थ्यांचा एक परिसंवाद आयोजित केलेला होता. या परिसंवादात एकूण १२ विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त भाग घेऊन आपल्या निबंधांचे वाचन केले व त्यावर चर्चाही करण्यात आली. या कार्यक्रमाचे संयोजन प्रा. रमेश शहा व प्रा. साटम यांनी केले.

(ए) पारितोषिक वितरण

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ दि. १९ फेब्रुवारी १९९८ रोजी करण्यात आला. प्रमुख पाहुणे म्हणून गोखले अर्थशास्त्र संस्थेचे सन्मान्य प्राध्यापक डॉ. अशोक मित्रा यांनी बक्षिसांचे वाटप केले. त्यांचे 'उदारीकरण आणि त्या धोरणाचे शेती व्यवसायावरील परिणाम' या विषयावर अतिशय अभ्यासपूर्ण व उद्बोधक व्याख्यान झाले.

(ऐ) प्रदर्शन

भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त आयोजित करण्यात आलेल्या प्रदर्शनासाठी अर्थशास्त्र, बँकिंग या विषयांवर विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्तपणे भाग घेऊन भित्तिपत्रे व मॉडेल्स तयार केली. हे प्रदर्शन महाविद्यालयात २३ व २४ फेब्रुवारी ९७ रोजी भरविण्यात आले होते.

प्रा. विनीता कुलकर्णी

आयोजक

राष्ट्रीय सेवा योजना समिती

सदस्यांची नावे : प्रा. पी. जी. दीक्षित (प्रमुख सल्लागार) प्रा. डॉ. उजळंबकर (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. मानसिंग सालुंके (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. सौ. वीणा नरगुंद (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. डी. एस्. माने (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. सौ. अमृता ओक (सल्लागार), प्रा. सौ. मंगला शिंदे, प्रा. सौ. सुधा ढोनसळे, प्रा. दत्ता लिमये, प्रा. उमेश गवळी, प्रा. पी.

१३४

एम. सांबारे, प्रा. डी. डी. खंडाळे, प्रा. डी. एल. खोकले, प्रा.

महेंद्र गोहेल, प्रा. सौ. गुजर, प्रा. रघुनाथ कुलकर्णी

विद्यार्थ्यांची संख्या - २०० (वरिष्ठ महाविद्यालय)

२०० (कनिष्ठ महाविद्यालय)

वर्षभरात राबवलेले उपक्रम

व्याख्याने - २२ जुलै - साक्षरता अभियानासंबंधी, पुणे म.न.पा. चे प्रमुख अधिकारी श्री. नासिरकर यांनी संपूर्ण माहिती आणि मोहिमेचे महत्त्व सांगितले.

४ ऑगस्ट - वाईल्ड संस्थेतर्फे, 'सर्प आपला शत्रू असू शकतो का' ह्या विषयावर श्री. समीर जाधव यांचे व्याख्यान झाले. सर्पाविषयीची सर्व माहिती, समज व गैरसमज भाषणाद्वारे सांगितले.

उद्घाटन समारंभ - ७ ऑगस्ट : राष्ट्रीय सेवा योजनेचे उद्घाटन, कॉलेजचे प्राचार्य प्रा. पद्माकर आपटे यांनी केले. राष्ट्रीय सेवायोजनेची वैशिष्ट्ये, कार्ये व माहिती आपल्या भाषणातून सांगितली.

१५ ऑगस्ट - उपप्राचार्य प्रा. लिमये सरांचे, 'स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवाच्या निमित्ताने मार्गदर्शनपर व्याख्यान.

२४ ऑगस्ट - 'परिसर स्वच्छता' ह्या विषयावर श्रीमती शबाना दिलेर यांचे माहितीपूर्ण व्याख्यान.

विशेष व्याख्यान - २९ ऑगस्ट - भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवाच्या निमित्ताने, वीरचक्र सन्मानित कर्नल, एस्. बी. सालुंके, ज्यांनी भारतातर्फे तिन्ही युद्धांत भाग घेतलेला होता, त्यांचे 'युद्धगाथा' ह्या विषयावर, विद्यार्थ्यांपुढे भाषण झाले. प्रत्यक्ष रोमहर्षक प्रसंगांचा अनुभव ह्या व्याख्यानाद्वारे मिळाला.

९ सप्टेंबर - 'एडस्' ह्या विषयावर सौ. जोत्सना ढवळे यांचे माहितीपूर्ण व्याख्यान.

११ सप्टेंबर - 'अनुभव शिक्षा केंद्रातर्फे' स्वच्छतेचे महत्त्व, श्री. आशिष दामले ह्यांनी व्याख्यानाद्वारे प्रटवून दिले.

एन्. एस्. एस्. डे - २४ सप्टेंबर - राष्ट्रीय सेवा योजनेचा वर्धापन दिवस विद्यार्थी सहाय्यक समितीचे संचालक डॉ. अरुण अडसूळ यांचे विद्यार्थ्यांपुढील समस्या आणि आव्हाने, या विषयावर व्याख्यान.

मॉडर्न १९९७-९८

इतर ठिकाणी व्याख्यान - २९ सप्टेंबर - राष्ट्रीय सेवा योजनेतर्फे प्रा. साळुंके सरांचे शाहू कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांपुढे, 'राष्ट्रीय सेवा योजना : कार्य आणि महत्त्व' या विषयावर व्याख्यान.

३० सप्टेंबर - प्रा. अहिराव ह्यांचे लातूर-किल्लारी येथे झालेल्या भूकंपाच्या आठवणींवर व्याख्यान. भूकंप कसा होतो व उपाययोजना कशा कराव्यात याची माहिती देण्यात आली.

कुष्ठरोग - ८ डिसेंबर - कुष्ठरोग संचालनालयातील अधिकारी, डॉ. करी यांचे 'कुष्ठरोग' ह्या विषयावर व्याख्यान. कुष्ठरोगासंबंधीचे समज, गैरसमज आणि उपाय-योजना ह्यांची माहिती देण्यात आली.

युवक दिन - १२ जानेवारी - 'विवेकानंद जयंतीनिमित्ताने, विवेकानंद केंद्राच्या एक अधिकारी श्रीमती अॅड. भाडळे, ह्यांचे 'आजच्या तरुणाचे स्फूर्तिस्थान-स्वामी विवेकानंद' ह्या विषयावर व्याख्यान झाले.

राष्ट्रीय पल्स पोलिओ लसीकरण मोहीम : पुण्यातील विविध केंद्रांवर, विद्यार्थ्यांनी स्वयंसेवक म्हणून २ दिवस काम केले.

श्रमदान - ३१ ऑगस्ट - पुरामुळे खराब आणि अस्वच्छ झालेला ओंकारेश्वर मंदिराचा सर्व परिसर ६० विद्यार्थ्यांच्या गटाने स्वच्छ केला.

१० ऑगस्ट - १०० विद्यार्थ्यांनी महाविद्यालयाच्या आवारातील काटेरी झाडे-झुडपे काढली. कागद-कचरा दूर करून सर्व जिन्यांची स्वच्छता केली.

गांधी जयंती - २ ऑक्टोबर - कोढवा येथील लेप्रसी हॉस्पिटलमधील परिसर विद्यार्थ्यांनी स्वच्छ केला. यावेळी प्रा. साळुंके आणि प्रा. सौ. नरगुंद यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

२ ऑक्टोबर - आगाखान पॅलेस, गांधी मेमोरीयल ट्रस्ट येथे गांधी जयंती निमित्ताने, श्रमदानाने, आजुबाजूच्या परिसराची स्वच्छता केली. यात ४० विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. प्रा. गोहेल

आणि प्रा. डॉ. उजळंबकर यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

अंधश्रद्धा निर्मूलन - 'सर्पविषयक अंधश्रद्धा' ह्या विषयावर व्याख्यान.

साक्षरता अभियान - २७ जुलै ते ३० जुलै - सलग चार दिवस वॉर्ड क्र. ६१ आणि ६२मध्ये, ज्युनिअर आणि सिनिअर कॉलेजच्या ६० जणांनी घोरोघरी जाऊन निरक्षर लोकांची नोंदणी केली.

शिक्षक दिन - ५ सप्टेंबर - प्राचार्य पद्माकर आपटे आणि ज्युनिअर कॉलेजचे प्रमुख प्रा. गीताराम गायकवाड, या दोघांचा आदर्श शिक्षक म्हणून सत्कार आणि विद्यार्थ्यांसाठी भाषण.

रक्षाबंधन - १८ ऑगस्ट - रिमांड होम मधील, १७५ मुलांना राखी बांधण्याचा कार्यक्रम. या उपक्रमात प्रा. उजळंबकर आणि २० विद्यार्थी यांनी भाग घेतला.

शिविरे - ४ ते ६ ऑगस्ट - एस्. एन्. डी. टी. महाविद्यालयात 'परिसर स्वच्छता' ह्या विषयावर झालेल्या सेमिनारसाठी ३ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

३ सप्टेंबर - पुणे विद्यापीठात, 'रक्तदान आणि आरोग्यविषयक प्रदर्शन', ह्या चर्चेसाठी प्रा. उजळंबकर यांचा सहभाग.

२८ ते १ ऑक्टोबर - पथनाट्य शिविरासाठी आगाखान पॅलेस येथे ७ विद्यार्थ्यांचा प्रत्यक्ष सहभाग.

२० ऑक्टोबर - नॅशनल एड्स रिसर्च सेंटर (नारी) ह्यांच्या वतीने, 'एड्स' ह्या विषयावरील परिसंवादात प्रा. उजळंबकर यांनी भाग घेतला.

१२ डिसेंबर - भारती विद्यापीठात रा. से. यो.च्या एक दिवसाच्या शिविरासाठी प्रा. साळुंके, प्रा. सौ. नरगुंद आणि प्रा. सौ. शिंदे यांची उपस्थिती.

२८, २९ जानेवारी - 'मराठवाडा मित्रमंडळ' कॉलेजने आयोजित केलेल्या दोन दिवसांच्या शिविरासाठी, दोन विद्यार्थ्यांचा सहभाग.

संस्थेस भेटी - ३ ऑक्टोबर - मानसशास्त्र आणि राष्ट्रीय

सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांची कामायनी संस्थेस भेट.

१४ नोव्हेंबर - बालदिन. 'पुणे ब्लाइंड असोसिएशन' हडपसर येथील अंधसंस्थेस २० विद्यार्थ्यांची भेट. यात प्रा. साळुंके आणि प्रा. उजळंबकर यांनी भाग घेतला.

१९ नोव्हेंबर - 'हातमाग संचालनालय' संस्थेमध्ये, हातकागद कसा वनतो आणि त्याच्या विविध प्रक्रिया बघण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या एका गटाची भेट. यामध्ये प्रा. साळुंके आणि प्रा. उजळंबकर यांनी भाग घेतला.

प्रदर्शन - २०, २१ सप्टेंबर - टिळक स्मारक मंदिर, येथे रोझ सोसायटी ऑफ पुणे, ह्यांच्यातर्फे आयोजित केलेल्या गुलाब प्रदर्शनात ४० विद्यार्थ्यांचा सहभाग.

११ सप्टेंबर - 'परिसर स्वच्छता' ह्या विषयावर फोटो प्रदर्शन

विशेष कार्यक्रम - २७ सप्टेंबर : पांडुरंगशास्त्री आठवले ह्यांची मधुकरराव चौधरी ह्यांनी घेतलेली मुलाखतीची व्हीडीओ फिल्म विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आली.

२६ जानेवारी - प्रजासत्ताक दिनानिमित्ताने श्री. ह. श्री. जोशी ह्यांचे राष्ट्रध्वज आणि त्याचे विविध प्रकार, ह्या विषयावर व्याख्यान झाले. सर्व देशांचे ध्वज, त्यांची माहिती आणि त्याचा इतिहास याचे महत्त्व भाषणात सांगण्यात आले.

३० जानेवारी ते ५ फेब्रुवारी - 'कुष्ठरोग सर्वेक्षण' मोहिमेत २० विद्यार्थ्यांचा सहभाग. प्रत्येक घरात जाऊन कुष्ठरोगासंबंधी माहिती सांगण्यात आली आणि सर्वेक्षण करण्यात आले.

१४ जानेवारी - संक्रांतीनिमित्ताने बाल सुधारगृहातील मुलांना तिळगूळ वाटण्यात आला. प्रा. उजळंबकर सरांचा सहभाग.

१३ सप्टेंबर - गणेशचतुर्थीनिमित्ताने श्री गणेशप्रतिमेचे विविध प्रकार, आकार यांची माहिती, विविध प्रकारची कॅलेंडरे रिमांड होममधील मुलांना दाखविण्यात आली.

प्रभात फेरी - ५ ऑक्टोबर - रक्तदान शिविराच्या निमित्ताने काढण्यात आलेल्या प्रभात फेरीत ४० विद्यार्थ्यांचा सहभाग. ही प्रभात फेरी गरवारे कॉलेजपासून काढण्यात आली आणि एस्. पी. कॉलेजमध्ये समारोप झाला. यात प्रा. सौ. शिंदे,

प्रा. साळुंके, प्रा. उजळंबकर, प्रा. सौ. दोनसळे सहभागी झाले होते.

२ डिसेंबर - 'एड्स' प्रभात फेरीत विद्यार्थी, प्रा. साळुंके, प्रा. उजळंबकर यांचा सहभाग. ही प्रभात फेरी बी. एम. सी. सी. पासून शनिवारवाड्यापर्यंत काढण्यात आली.

२४ जानेवारी - 'लायन्स क्लब'तर्फे, काढण्यात आलेल्या 'जागतिक शांतता' प्रभात फेरीत प्रा. साळुंके आणि विद्यार्थ्यांचा सहभाग.

२१ नोव्हेंबर - जागतिक शांतता परिषदेने काढलेल्या शांतता फेरीत ४० विद्यार्थी, प्रा. साळुंके आणि प्रा. उजळंबकर यांचा सहभाग. ही प्रभात फेरी शनिवारवाडा ते साधु वासवानी चौक अशी काढण्यात आली.

हिवाळी शिविर - २० ते २९ डिसेंबर - धानोरे येथे हिवाळी शिविर घेण्यात आले. ज्युनिअर आणि सिनिअर कॉलेजच्या एकूण १६१ विद्यार्थ्यांनी यात भाग घेतला.

३० डिसेंबर - शिविरार्थी विद्यार्थ्यांची सभा घेण्यात आली. शिविरातील अनुभव विद्यार्थ्यांनी सांगितले.

८ जानेवारी - शिविरार्थींच्या पालकांची सभा घेण्यात आली. यात पालकांनी आपल्या पाल्याला मिळालेल्या अनुभवाचे व शिविरातील कार्यक्रमाचे वैशिष्ट्य सांगितले.

रक्तदान - २० फेब्रुवारी ९८ - राष्ट्रीय सेवा योजना, एन्. सी. सी. आणि कॉलेजमधील प्राध्यापक ह्या सर्वांच्या सहकार्यामुळे रक्तदान शिविर यशस्वी झाले. एकूण १०२ जणांनी रक्तदान केले.

व्यवसाय मार्गदर्शन - २० व २१ फेब्रुवारी - सकाळ पेपर्सच्या सहकार्यामुळे व प्रा. पवार ह्यांच्या मार्गदर्शनामुळे व्यवसाय मार्गदर्शन शिविर यशस्वी झाले. दुपारी २ ते ५ ह्या वेळात, व्यवसाय संदर्भात प्रदर्शन भरविण्यात आले. त्यास फार मोठा प्रतिसाद मिळाला. प्रा. पवार यांनी ३ ते ५ ह्या वेळेत आपल्या व्याख्यानात विविध व्यवसायांची माहिती सर्व विद्यार्थ्यांना सांगितली.

२१ फेब्रुवारी - ११ ते १ ह्या वेळात, श्री. शेणोलीकर यांनी कला, शास्त्र आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांना उपलब्ध

असणाऱ्या विविध प्रकारच्या नोकऱ्यांची माहिती सांगितली.
निरोप समारंभ - ३ मार्च - कार्यक्रमाचे आयोजन संपूर्णपणे विद्यार्थ्यांनी केले. प्राचार्य आपटे सरांनी मार्गदर्शनपर भाषण केले.

पारितोषिके - महाविद्यालयीन पातळीवर कै. बाबूराव काशीनाथ सातपुते पारितोषिक विवेक सांबरे याला व श्री. शंकर सेवा पारितोषिक कु. क्रांती पोतदार हिला मिळाले.

विशेष हिवाळी शिबिराचा थोडक्यात अहवाल

राष्ट्रीय सेवा योजना, मॉडर्न कॉलेज, शिवाजीनगर, पुणे ५, ह्यांच्या ज्युनिअर आणि सिनिअर कॉलेजचे विशेष हिवाळी शिबिर धानोरे, तळेगाव-ढमढेरे, ता. शिरूर, जि. पुणे येथे २० डिसेंबर ९७ ते २९ डिसेंबर ९७ ह्या कालावधीत झाले.

सिनिअर कॉलेजच्या शिबिराचे उद्घाटन उपप्राचार्य आणि रसायनशास्त्र विभागप्रमुख प्रा. आर. जी. लिमये ह्यांनी २० डिसेंबर ९७ रोजी दु. ४ वाजता केले. शिबिरात सिनिअर कॉलेजचे ३८ विद्यार्थी आणि ४३ विद्यार्थिनी असे एकूण ८१ शिबिरार्थी १० दिवस पूर्ण वेळ होते.

ज्युनिअर कॉलेजच्या शिबिराचे उद्घाटन २३ डिसेंबर रोजी संध्याकाळी ६ वाजता गावातील प्रमुख कार्यकर्ते संभाजी माशिरे यांनी केले. यात ३६ विद्यार्थी आणि २४ विद्यार्थिनी अशा ६० शिबिरार्थींनी ७ दिवस पूर्णवेळ भाग घेतला. शिबिराचा समारोप २८ डिसेंबर रोजी संध्याकाळी ६ वाजता श्री. अशोक धिवरे, पोलिस अधीक्षक (ग्रामीण) यांच्या हस्ते झाला.

शिबिरात प्रामुख्याने ३ कि. मी. लांबीचा खराब रस्ता, श्रमदानाने चांगला, वापरण्यासारखा करण्यात आला. वृक्षारोपणासाठी अनेक खडे खणण्यात आले. पर्यावरण जागृती, अंधश्रद्धा निर्मूलन, गुप्तरोग आणि एडस् जनजागृती असे विविध उपक्रम राबविण्यात आले.

शिबिर कालावधीत खालील प्रमुख वक्त्यांची व्याख्याने आयोजित करण्यात आली होती.

प्रा. दीक्षित - एन.एस.एस. द्वारा व्यक्तिमत्त्व विकास

प्रा. ह. वि. जोशी - राष्ट्रध्वज आणि त्याचे प्रकार

प्रा. डॉ. वि. भा. देशपांडे - साहित्यिक अत्रे

प्रा. लक्ष्मण मालुसरे - मूल्य शिक्षण

प्रा. आनंद लेले - जागतिकीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्था

श्री. कृ. मु. उजळंबकर : हैदराबादचा मुक्तिसंग्राम

श्री. अरविंद भालेराव : औषधे - प्रक्रिया व परिणाम

प्रा. नायडू : विवेकानंद - चरित्र व कार्य

श्री. पटवर्धन : स्वाध्याय परिवाराची माहिती व कार्य

श्री. विजय जोशी : वृत्तपत्रे - एक अभ्यास

श्री. राम भूतकर : सर्पाविषयीची माहिती

त्याचप्रमाणे धानोरे गावातील सर्व ग्रामस्थांसाठी आणि शिबिरार्थींसाठी खालील व्याख्याने आयोजित करण्यात आलेली होती.

डॉ. करी आणि श्री. वैद्य : कुष्ठरोग निवारण

प्रा. डॉ. सु. कृ. उजळंबकर : गणपती-दर्शन व माहिती

डॉ. गंगाखेडकर व डॉ. जाधव : एडस् आणि गुप्तरोग

श्री. माधव पावगी : भावगीत गायन

प्रा. एम्. एस. जाधव : इस्त्रायलची आधुनिक शेती

श्री. विवेक देशपांडे : पर्यावरण, हिमालय दर्शन आणि ट्रेकिंगची माहिती.

ग्रामस्थांसाठी झालेल्या सांस्कृतिक कार्यक्रमात ज्युनिअर, सिनिअर कॉलेजचे विद्यार्थी आणि ग्रामस्थांनी भाग घेतला. यात नाटके, एकांकिका, हिंदी, मराठी गीते, मूक अभिनय, विविध प्रात्यक्षिके सादर करण्यात आली.

शिबिरात प्रत्यक्ष उपस्थित राहून व भेट देऊन मार्गदर्शन करून कॉलेजचे प्राचार्य प्रा. पद्माकर आपटे, उपप्राचार्य प्रा. आर. जी. लिमये, प्रा. व्ही. जी. जोशी आणि प्रा. जे. पी. चिंचोरे, त्याचप्रमाणे प्रा. गीताराम गायकवाड, प्रा. घैसास, श्री. दिलीप खोपकर, कॉलेजचे माजी प्राचार्य प्रा. गंभीर तसेच प्रा. सौ. राजाध्यक्ष, प्रा. सौ. आगाशे, प्रा. सौ. कुवळेकर, प्रा. सौ. गोसावी, प्रा. श्रीमती कुलकर्णी, प्रा. डोईफोडे, प्रा. इंगवले, प्रा. कारेकर, प्रा. डॉ. पी. डी. कुलकर्णी, प्रा. डॉ. काळे, प्रा. आढाव, प्रा. रायरीकर, प्रा. आठवले, श्री. दोशी, श्री. राऊत, श्री. नरवडे, श्री. मनोली, श्री व रौ. पटवर्धन, प्रा. छात्रा, प्रा. शेरीकर, प्रा. लागू आणि कॉलेजमधील अन्य सहकारीचे ह्या सर्वांनीच शिबिर यशस्वी करण्यास हातभार लावला. धानोरे गावचे सरपंच श्री. ढमढेरे, माजी सरपंच आणि सर्व संस्थांचे

प्रमुख, यांचेही सहकार्य लाभले. प्रा. राम गंभीर, समन्वयक रा. से. योजना, पुणे विद्यापीठ, प्रा. डॉ. अरुण अडसूळ, संचालक, विद्यार्थी सहाय्यक केंद्र, मा. सहसंचालक (शिक्षण) अशोक पाटील, मा. शिक्षण संचालक वि. ग. जोशी, सहा. संचालक श्री. खतीब यांचे वेळोवेळी उत्तम सहकार्य लाभले.

अश्विनी पाठक

संदेश जाधव

गणेश जगदाळे

जितेंद्र सोनावणे

विद्यार्थी प्रतिनिधी

प्रा. मानसिंग साळुंके

कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. डॉ. उजळंबकर

कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. माने

कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. सौ. वीणा नरगुंद

कार्यक्रम अधिकारी

रक्तदान शिबिर अहवाल

शुक्रवार दि. २० फेब्रुवारी १९९८ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना आणि राष्ट्रीय छात्रसेना यांचे विद्यमाने महाविद्यालयात रक्तदान शिबिर आयोजित केले होते त्यामध्ये ६ प्राध्यापक व ९६ विद्यार्थ्यांनी रक्तदान केले. रक्तगटानुसार यादी खालीलप्रमाणे

रक्तगट A +ve

प्रा. आर. जी लिमये (उपप्राचार्य), प्रा. विलास आल्हाट
प्रा. बाळकृष्ण येनगे देविदास हसबे मनप्रीतसिंग
स्वाती करोते मनोज हवालदार जीतेंद्र सोनावणे
अश्विनी मखामले उषा नेवसे चेतन डिके
नारायण पळशीकर अमोल गाडगीळ अमित शिवतरे
रवींद्र चक्रे विनित कलत्रे महिंद्र टाकळकर
पराग रमाकांत रितेश गायकवाड पूनस सावंत
श्रीकांत ढेगणे प्रतिभा कांबळे समित जाधव
अश्विनी पंडित भैरवी पंडित सुषमा निकम
मनोज साळुंके अतुल शिंदे अमित शिंदे
प्रवीण करणकल शंकर उणेचा

रक्तगट AB +ve

शैलेश बाफना मनीषा गायकवाड अमीत गोरखे

रूपाली काटम
समीर कोलांबकर
सचिन पुंडे

रवींद्र शेळके
विश्वास पुरोहित
प्रवीण कानडे

महेश घुमटकर
सुनील झोपे

रक्तगट B +ve

प्रा. अर्चना आपटे
सुषमा साळसकर
आरती बागडे
वर्षा देशमुख
हमीद इनामदार
सुजित सावंत

दीपक वाघमारे
जगदीप लखन
दत्तात्रय महाले
कविता शेलार
अभिजित फेगडे
कुलदीप वाळके

प्रशांत डोळस
रवींद्र परदेशी
अतीश वाडीकर
योगेश खडके
राहुल पटवर्धन
कुलजित मेढी

रक्तगट B -ve

गौरी क्षीरसागर

हर्षद सूर्यवंशी

रक्तगट O -ve

गणेश जगदाळे

रक्तगट O +ve

प्रा. डॉ. मंदा आदमाने

प्रा. अंजली गोडबोले

क्रांती पोतदार
वृषाली कुलकर्णी
सचिन शिंदे
सुमुख गिजरे
सचिन धारेश्वर
शोभना सोलंकर
सचिन करडे
संतोष बेंगाळे
अमित शितोळे
मंदार आपटे

पवन कनोजिया
महेंद्र नायकोडी
मिलिंद शिंदे
प्रीतम वाघमारे
राजकुमार कांबळे
शरद देसाई
यशवंत जगताप
संदेश परदेशी
अस्ताम शेख

पल्लवी कुलकर्णी
सागर शिंदे
पंकज रणदिवे
विजय वाघमारे
पौर्णिमा रांगडे
सचिन कांबळे
सुवर्णा खरमाटे
अतुल कोटकर
प्रसाद बहुलीकर

राष्ट्रीय सेवा योजना समिती

(कनिष्ठ महाविद्यालय)

सदस्यांची नावे : प्रा. सौ. वीणा नरगुंद (कार्यकारी अधिकारी), प्रा. मानसिंग साळुंके (कार्यक्रम अधिकारी), प्रा. डी. एल्. लिमये, प्रा. सौ. मंगला शिंदे, प्रा. सौ. ढोनसळे, प्रा. सांभारे, प्रा. गवळी, प्रा. खंडाळे

यंदाच्या वर्षी आपल्या महाविद्यालयास महाराष्ट्र राज्य शिक्षण संचालनालयाकडून १ युनिट वाढवून मिळून आता

एकूण २०० विद्यार्थी संख्या असलेली ४ युनिट्स आहेत. वर्षभरात पार पडलेले ६२ कार्यक्रम वरिष्ठ महाविद्यालयाबरोबरच राबविले गेले. काही ठळक कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे :

महाविद्यालय परिसर स्वच्छता, ओंकारेश्वर मंदिर परिसर पुरानंतर मदतकार्य, रक्तदान प्रभात फेरी, महाविद्यालयातील रक्तदान शिबिरात प्रत्यक्ष सहभाग, एड्स वर जागृती पदयात्रा, इत्यादी. याशिवाय तळेगाव ढमढेरे नजीक धानोरे येथे हिवाळी शिबिर घेण्यात आले.

प्रा. नरगुंद व प्रा. मानसिंग साळुंके
कार्यक्रम अधिकारी

राष्ट्रीय छात्र सेना

या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयातील १२४ विद्यार्थी आणि २८ विद्यार्थिनी राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या विविध युनिट्समध्ये दाखल झाल्या होत्या. त्यांची युनिटनुसार विभागणी खालीलप्रमाणे -

Name of NCC Unit	No. of Cadets
36 MAH BN (ARMY)	53
3 MAH NAVAL UNIT	52
3 MAH AIR SQN	25
2 MAH GIRLS BN (ARMY)	18
3 MAH ARMD SQN	02
1 MAH SIGNAL COY	02
Total	152

विशेष उल्लेखनीय

नवी दिल्ली येथे झालेल्या प्रजासत्ताक दिन शिबिरामध्ये महाराष्ट्र एन. सी. सी डायरेक्टोरेट प्रथमच सलग १९९६, १९९७ व १९९८ या वर्षी प्रथम क्रमांक व प्राईम मिनिस्टर बॅनर मिळविण्यात यशस्वी.

या यशात तिन्ही वर्षांत आपले छात्र सहभागी झाले होते.

सिनिअर अंडर ऑफिसर शैलेश लेले (आर्मी) व कॅडेट रिजीत रे (एअर) यांची १९९८, नवी दिल्ली, प्रजासत्ताक दिन संचलनासाठी निवड, आर. डी. कॅंप पूर्ण

करून कॅडेट रिजीत रे चा महाराष्ट्र एअर विंगमधून राजपथ संचलनात सहभाग. SUO शैलेश लेले यास प्रजासत्ताक दिन संचलनासाठी झालेल्या निवड कॅंपमध्ये तबलावादनासाठी सुवर्णपदक.

बेसिक लीडरशिप कॅंपमध्ये महाराष्ट्र एन. सी. सी. डायरेक्टोरेटला प्रथम क्रमांक मिळवून देण्यात सार्जंट नितीन शिंदे (आर्मी) चा सहभाग. त्यास निवड कॅंपमध्ये अॅडव्हान्स फायरिंगसाठी सुवर्णपदक.

भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त झालेल्या एन. सी. सी. स्पोर्टमध्ये CDT उमेश गोलांडे, ११००मीटर धावण्याच्या अडथळ्याच्या स्पर्धेत व ४ X १०० मीटर रिले स्पर्धेत राज्यस्तरावर प्रथम क्रमांक व राष्ट्रीय स्तरावर तिसरा क्रमांक मिळवला. CDT सुलभा मलोळीने २०० मी. धावणे व ४ X १०० मीटर रिले स्पर्धेत राज्यस्तरावर सुवर्णपदक व राष्ट्रीय स्तरावर पाचवा क्रमांक पटकावला.

वायुसैनिक कॅंपमध्ये सार्जंट जयश्री जैन (एअर) हीस ग्लायडर पायलटसाठी व सार्जंट श्रीनिवास बकरे यास संचलनासाठी सुवर्णपदक PO-CDT शंकर उणेचा (नेव्हल) याचा गेस्ट कॅडेट म्हणून सहभाग.

CDT दीपक क्षीरसागर यास राज्यसरकारची शिष्यवृत्ती मिळाली.

महाराष्ट्र एन. सी. सी. डायरेक्टोरेटने घेतलेल्या ' बी ' व ' सी ' सर्टिफिकेट परीक्षेची १०० टक्के निकालाची परंपरा या वर्षीही कायम ठेवली.

वार्षिक व इतर प्रशिक्षण शिबिरात खालील कॅडेट्सनी भाग घेऊन यश संपादन केले.

३६ महाराष्ट्र बटालियन (आर्मी)

३६ महाराष्ट्र बटालियनने वार्षिक प्रशिक्षण शिबिर सिंहगड इन्स्टिट्यूट वडगाव येथे भरले होते. या शिबिरात झालेल्या संचलन स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाने प्रथम क्रमांक पटकावला. शिबिरासाठी सिनियर अंडर ऑफिसर मंगेश पाटीलची BHM म्हणून निवड. त्याने यशस्वी संचलन तुकडीचे नेतृत्व केले. CPL पंकज रणदिवे याची राज्यस्तरीय BLC कॅंपसाठी निवड व फायरिंग स्पर्धेत सुवर्णपदक.

CPL अमित गोरखे, CATC-I,II,III, SGT जतिश

मैथ्यू CATC-I, II, III, CPL योगेश गायकवाड, CATC-I LCPL सचिन सोनावणे : Pre-CATC कॅपसाठी निवड व सहभाग.

CPL चेतन फुगे, LCPL रवींद्र चक्रे, CDT महेश बोलकेची राज्यस्तरीय आर्मी अटॅचमेंट कॅपसाठी निवड व सहभाग.

राष्ट्रीय स्तरावर केरळ राज्यात झालेल्या ट्रेकिंग कॅपमध्ये CDT दीपक पवार व CDT संतोष बेगाळेचा सहभाग. CDT हृषीकेश रणदिवे, CDT दीपक रावत, CDT महेश बोस्से, CDT नितीन सांडभोर यांचा प्रथम क्रमांक मिळालेल्या एन. सी. सी. ग्रुप पुणेच्या फुटबॉल संघात सहभाग.

CDT अविनाश धुपते याचा ३६ महाराष्ट्र बटालियनच्या वतीने ८०० मीटर धावणे स्पर्धेत सहभाग.

३ महाराष्ट्र नेव्हल युनिट

३ महाराष्ट्र नाविक दलाचे वार्षिक प्रशिक्षण शिबिर भोर येथे झाले. शिबिरात सांघिक स्तरावर झालेल्या फायरिंग व सांस्कृतिक स्पर्धेत प्रथम क्रमांक आणि संचलन व सीमा फोअर स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक मिळवून आपल्या महाविद्यालयाने सर्वसाधारण द्वितीय क्रमांक पटकावला. वैयक्तिक स्तरावर PO-CDT अभिषेक जाधव याने Debate competition मध्ये प्रथम क्रमांक व PO-CDT शंकर उणेचा याने फायरिंग स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक पटकावला. Sub/ Lt. ए. एम्. व्हनकळस यांचा Training Incharge म्हणून सहभाग.

LD-CDT अमित देशपांडे - राष्ट्रीय स्तरावरील नौसैनिक कॅपमध्ये सहभाग. PO-CDT पराग धामणसकर CATC I, II, L-CDT मेघना मोने CATS- I कॅपसाठी निवड व सहभाग.

CDT अंवती आपटे व CDT सारिका निखळ NIC कॅपमध्ये Line Dressing मध्ये प्रथम क्रमांक मिळवलेल्या संघात सहभागी होत्या. LD-CDT मनोज कदमचा Boat-pulling, ship-modelling, Rigging Seamanship व Seamaphore मध्ये सहभाग.

Sub/ Lt. ए. एम्. व्हनकळस

३ महाराष्ट्र एअर स्काड्रन

३ महाराष्ट्र एअर स्क्वाड्रनचे वार्षिक शिबिर लालबहादुर शास्त्री हायस्कूल, खडकी येथे भरले होते. शिबिरात आपल्या

छात्रांनी सांघिक स्तरावर संचलनाचे प्रथम पारितोषिक पटकावले. वैयक्तिक स्तरावर सचिन शिंदे याने बुद्धिबळ स्पर्धेत प्रथम क्रमांक व मंगेश तांबे याने ४०० मीटर धावणे या स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक पटकावला.

सांस्कृतिक कार्यक्रमात CDT वृषाली चव्हाणने NIC (ओरिसा), कॅपमध्ये प्रथम क्रमांक मिळवला. CPL आशिश मोरे, CDT मंगेश तांबे, CDT शरद माने, CDT रवींद्र शेळके, CDT गिरीश वाघमारे, CDT अतीश वाडीकर, CDT राहुल महाजनचा NIC (ओरिसा) कॅपमध्ये सहभाग व Flag Area Competition मध्ये प्रथम क्रमांक.

राष्ट्रीय स्तरावरील Trekking Camp (कोल्हापूर) मध्ये आतिश वाडीकर व रवींद्र शेळकेचा सहभाग.

NIC कॅप (भुवनेश्वर), वायुसैनिक कॅप - १ (एन. डी. ए.) वायुसैनिक कॅप III पुणे ग्रुपच्या छात्रांना मार्गदर्शन करण्यासाठी पायलट ऑफिसर व्ही. बी. आल्हाट यांचा सहभाग.

Plt / Offr. व्ही. बी. आल्हाट

या वर्षी महाविद्यालयात २३ जानेवारीला नेताजी सुभाषचंद्र बोस जयंती व राष्ट्रीय छात्र सेना दिवस साजरा करण्यात आला. संचलनाची मानवंदना कर्नल बर्वे यांनी स्वीकारली. कर्नल बर्वे, कर्नल शर्मा (कमांडिंग ऑफिसर ३६ महाराष्ट्र बटालियन) व विंग कमांडर जे. एस्. पानेसर (कमांडिंग ऑफिसर ३ महाराष्ट्र एअर स्क्वाड्रन) यांच्या हस्ते यशस्वी छात्रांचे कौतुक करण्यात आले. अध्यक्षस्थानी मा. प्राचार्य पी. डी. आपटे होते. या दिवशी छात्रांनी मंकी रोप, युद्ध प्रसंगाचे, एरोमॉडेलिंगचे प्रात्यक्षिक दाखविले व शिप मॉडेलिंगचे प्रदर्शन मांडले होते.

या वर्षी छात्रांनी कानिफनाथ मंदिराजवळ (सासवड) ५०० वृक्ष लावले. वृक्षांचे संगोपन करावयाची जबाबदारी कानिफनाथ ट्रस्टने घेतली आहे. तसेच गणेशोत्सव, दुर्गापूजा, आंतरराष्ट्रीय मौर्योन स्पर्धा, पुणे वुमेन्स कौन्सिल व रोझ सोसायटी पुणे यांनी आयोजित केलेल्या पुष्प प्रदर्शनासाठी स्वयंसेवक म्हणून आपले छात्र सहभागी झाले होते.

2/Lt टी. डी. निकम
ऑफीसर - इन - चार्ज

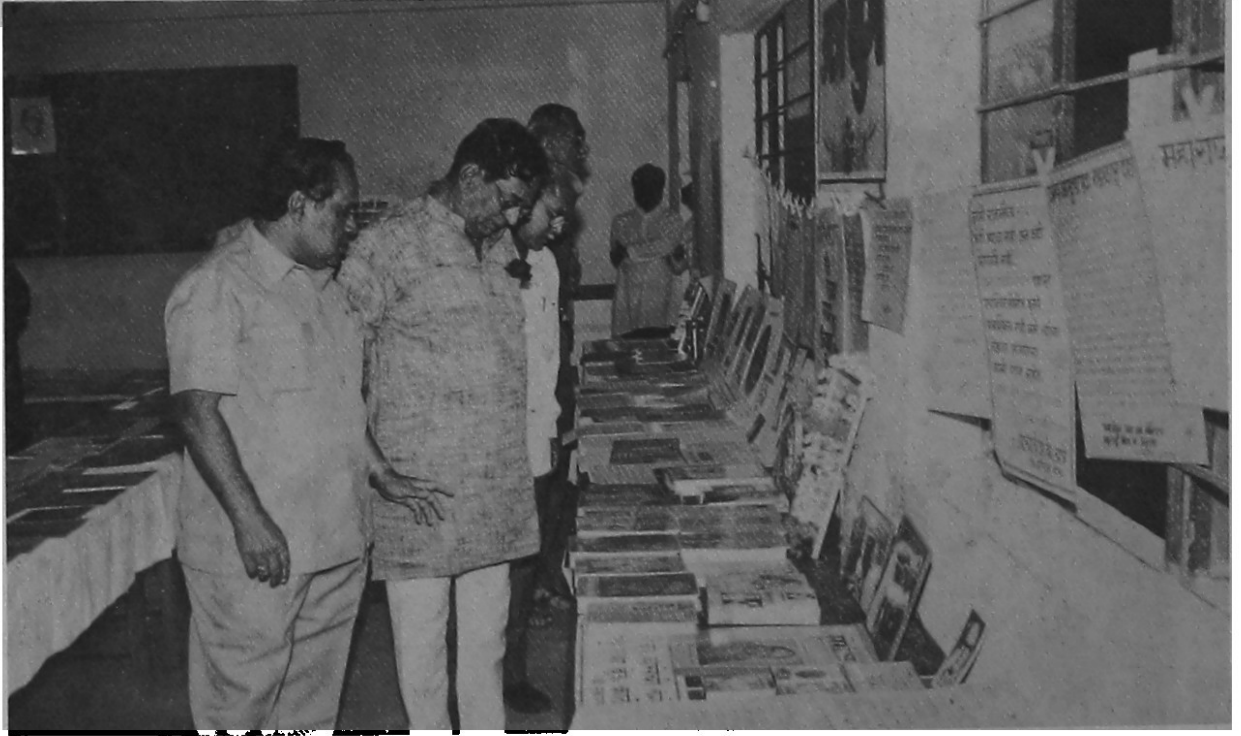
एकविसाव्या शतकातील शिक्षण - चर्चासत्र
 भारतीय स्वातंत्र्याच्या सुवर्णमहोत्सवानिमित्त समन्वय समितीच्यावतीने
 बीजनिबंधवाचन - डॉ. मेधा सिधये
 व्यासपीठावरील मान्यवर व्यक्ती : श्रीमती शांताबाई किलोस्कर, माजी प्राचार्य पद्माकर आपटे,
 डॉ. दिघे, डॉ. देशपांडे

साहित्य संघटना - पारितोषिक वितरण समारंभ
 प्रमुख पाहुण्या - श्रीमती मीना वांगीकर

आचार्य अत्रे जन्मशताब्दीनिमित्त, मराठी विभाग आयोजित चर्चासत्र
प्रमुख पाहुणे, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष
प्रा. द. मा. मिरासदार यांचा सत्कार करताना माजी प्राचार्य पद्माकर आपटे
शेजारी, पुणे विद्यापीठ मराठी विभाग प्रमुख, डॉ. नागनाथ कोतापळे

आचार्य अत्रे जन्मशताब्दीच्या निमित्ताने, श्री. सुहास बोकील यांच्या संग्रहातील,
आचार्य अत्रे यांच्या छायाचित्रांचे व पुस्तकांचे प्रदर्शन - उद्घाटक प्रा. द. मा. मिरासदार